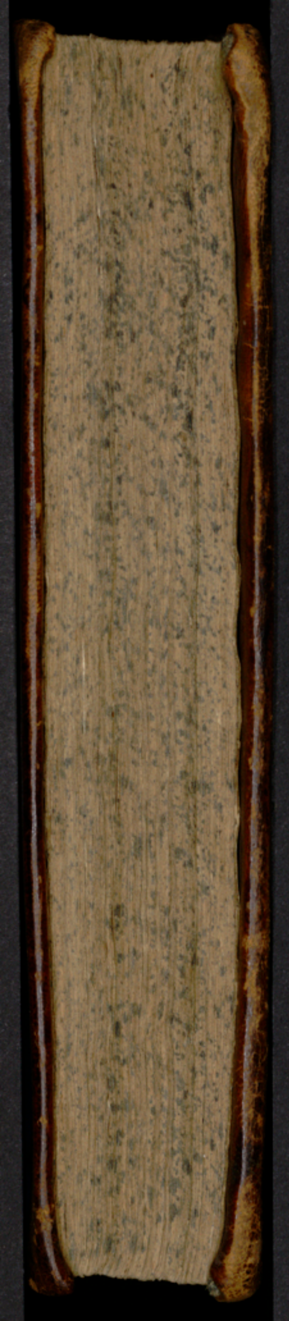
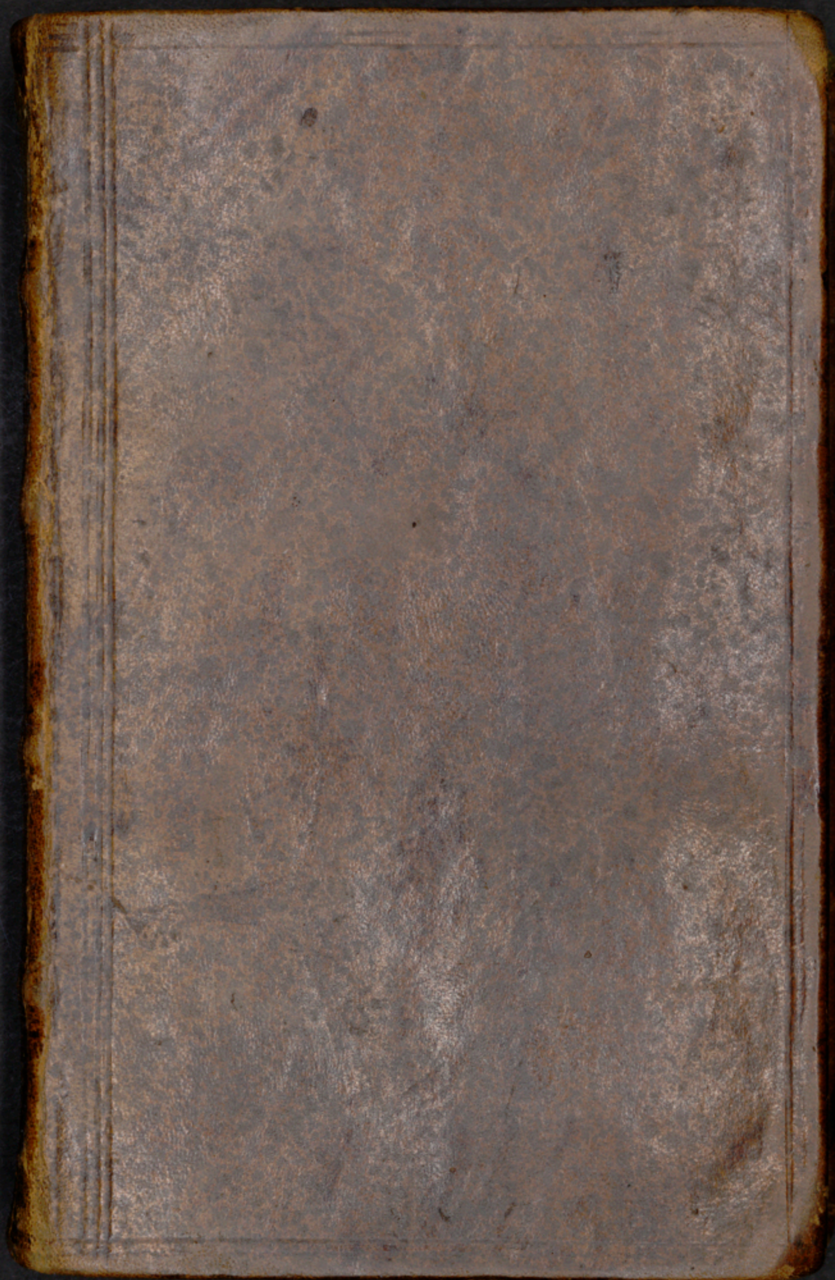
HOLBERG
EPISTLER
T. I.

Malcolm Macleod

8º second 57. suppl.

Register:

Jh: Olo:

LUD. HOLBERGS
Epistler,

Befattende

Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske,

Item

Skiemtsomme Materier,

Deelte udi 2de Tomer.

TOMUS I.

Kiøbenhavn, 1758.

Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, boende i Skinder-Gaden, næst ved vor Frue-Skole.

IMPRIMATUR,

J. P. ANCHERSEN. Dr.

Fortale til Læseren.

Udi denne Samling af Breve vil findes, at Materien svarer til Titelen, saasom intet derudi sees uden de Ting, som kand interessere en Læser; da derimod mange andre trykte Breve-Samlinger indeholde mestendeels intet uden Ord

og Complimenter. Stilen er herudi ikke saa pyntet som i mine moralske Tanker: Bør ey heller saa at være udi Epistler. Jeg haver stedse underkastet mine Meditationer udi Philosophie og Morale skiønsomme Folks Correction, hvilket jeg ogsaa giør udi dette Skrift. Jeg deciderer efter nogle andres Exempler ikke med Myndighed udi nogen omtvisted Materie: Jeg tilkiendegiver alleene, hvorledes jeg efter mit ringe Begreeb fatter en Ting, og viser de Argumenter, hvorpaa mine Tanker grundes. Udi disse mine Epistler findes dog ikkun gandske faa Ting, som vedkomme den moralske Theologie, og de, som findes, ere ikke uden Forklaringer over visse i mine forrige Skrifter anførte Tanker, som jeg holder for, at nogle ikke have rett begrebet. Hvad det angaaer, som udi eet af disse Breve findes

des de futuris contingentibus, som af mig tilforn ey haver været omtalt, da anfører jeg ikkun historice hvad som i den Materie siges pro og contra, saa at jeg intet derudi deciderer, men holder mig heller til den meest antagne Meening. Skriftet er i det øvrige verdsligt, og befatter de Materier, som Titelen tilkiendegiver. Hvis jeg udi visse philosophiske Betænkninger kand have vildfaret, er det ikke at forundre sig over hos en Mand, der fast udi 40 Aar haver brugt Pennen.

Jeg haver saaledes endeligen ved dette sidste Skrift nogenledes fuldført mit Forsæt at moralisere paa alle brugelige Maader, og maa Læseren selv dømme om, hvilken Methode kand holdes for den kraftigste. De differente Maader, hvoraf jeg til den Ende haver betient mig, ere ved lystige Poë-

 mata,

mata, ved Satires, ved Reflexioner over Helte og Heltinde Bedrifter, ved alvorlige moralske Tanker, ved fingerede Reyse-Beskrivelser, og endelig ved disse Epistler; saa at der fattes ikkun at udføre moralske Materier ved Samtaler, hvilket dog ogsaa kand siges at være skeed ved mine Skue-Spill, som bestaae udi Dialoger og fast alle ere moralske. De samme blive nu igien paa vor fornyede Skue-Plads forestillede mestendeels uforandrede. Jeg siger mestendeels uforandrede, efterdi man haver fnndet fornødent, for at rette sig efter visse Folks Peenhed, at udelade alle frie og naturlige Talemaader, hvorved Comoedierne tabe meget af deres Fynd, men derved all Prætext betages samme delicate Personer til at fremture i at desrecommendere vore Skue-Spill; og at ønske Indførsel af andre

andre Comoedier udi fremmed Sprog, hvorudi de bedre kand taale at høre naturlige Expresſioner end udi deres Moders-Maal, som stedse haver skurret udi deres Øren. At de Critiqver, som nu feldes over vore Danske Comoedier, ere ugrundede, sees deraf, at de ere de selv samme Skue-Spill, som for 20 Aar siden have uden nogens Forargelse været spillede saavel til Hove som udi Staden, og som ere paa adskillige Sprog oversatte, og forestilles paa fremmede Skue-Pladse ikke alleene uden Forandring, men endogsaa ved Tillæg af friere Tale-Maader. Lader os forestille os, at, hvis Terentii eller Plauti Comoedier, som de ærbare Romerske Dames uden Anfægtning have bivaanet, nu bleve forestillede, hvilke Bevægelser vilde de ikke foraarsage? hvor mange Hoved-Vands Flasker

og

og hierte-styrkende Balsam-Bysser vilde ikke tømmes, hvor mange Snørliver ikke opløses iblant visse af vore Fruentimmer, som ikke kand høre det Ord Jomfruedom at nævnes paa Skue-Pladsen. Man skulde jo tænke, at Herr Axel Thorsens og Skiøn Walborgs Tider igien vare fornyede, da en Jomfrue enten daanede, eller maatte stille sig an, som hun daanede, naar hun hørte en Ting nævnes ved rette Navn. Dette siger jeg ikke for at plaidere for grove Tale-Maader, hvoraf jeg selv er en Hader, men alleene for at vise, at man ligesaa vel ved all formegen Peenhed som ved Grovhed kand underkastes Critiqve.

Epistola I.

Til * *

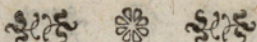
Saasom jeg ingen Tiid er udi min Herres Selskab, uden jeg enten lærer noget, eller hører de Ting, som kand give mig Anledning til Meditation, saa haver den sidste Samtale, vi havde sammen om en vigtig Materie, opmuntret mig nøyere at eftertænke den samme, og at forsøge, om man ikke kunde finde et Middel, til at bestorme Msr. Bayle udi hans inderste Forskandsninger. Jeg erindrer mig, at jeg af min Herre blev adspurt, om jeg holdt for, at den Indvending, som af bemeldte skarpsindige Skribent er giort imod GUds Godhed, tilstrekkeligen er besvaret. Man veed, at

han

han haver holdet det for en Umulighed, at vise, hvorledes saavel de naturlige som moralske onde Ting, som regiere i Verden, og som styrte det menneskelige Kion udi timelig og ævig Fordervelse, kand consistere med et barmhiertigt Væsen, der vil, og med et allmægtigt Væsen, der kand redde fra Fordervelse, og hindre fra Synd, som saadant foraarsager. Jeg forklarede min Herre derpaa, alt hvad jeg forhen om denne Materie haver skrevet, nemlig: At GUD haver villet skabe Mennesker med frie Villie, og at man ikke kand fatte, hvorledes Creature kand kaldes fornuftige, eller siges at være fuldkomne, uden de have Frihed til at giøre og lade, at udvælge og forkaste. Thi, hvor ingen fri Villie er, der kand ingen Dyds Øvelse være. Min Herre svarede da dertil, at disse Argumenter vare plausible, men løsede dog ikke Knuden. Thi man kand med Msr. Bayle spørge, om Englene og de Hellige udi det andet Liv just ere Machiner, efterdi de ikke kand synde. Ingen kand negte, at jo Englene og Helgene ere forstandige, og begavede med fri Villie, endskiønt de ikke kand bedrive Udyd; og, naar saa er, bliver Knuden u-løset, og den Rotterdamske Philosophus kand holde ved at spørge: Hvi GUD ikke haver dannet Mennesker ligesom Engle og forklarede Helgene? Jeg studsede strax ved denne Indvending, og maatte bekiende, at den, mig vidende, ikke var besvaret af Bayles Modstandere. Jeg eftertænkte ved min Hiemkomst, at det var en Fornødenhed at besvare denne Indvending, med mindre man vilde lade Msr. Bayle Seyer. Ved nøye Medita-

ditation fandt jeg omsider, at Knuden er ikke saa vanskelig at løse. Mine Tanker herom, som jeg underkaster min Herres Skiønsomhed, ere disse. Man kand sige, at GUD haver fundet fornødent, ved første Skabelse at give alle Creature, saavel Aander som Mennesker en fri Villie, saaledes, at de kunde udvælge saavel det Onde, som det Gode, for derved at give Leylighed til Dyder og gode Gierningers Øvelse. At Englene herudi have været ligeledes dannede, som de første Mennesker, tilkiende giver deres Fald. Thi man lærer deraf, at de ligesaa vel som Mennesker ikke alleene have kundet vildfare, men og, at de virkeligen have syndet. Naar dette derfore saaledes er, og Bayles Forfegtere blive ved at sporge: Hvi haver GUD ikke skabt Mennesker impeccabiles, det er, uden Evne til at synde, lige saa vel som Engle? saa kand dertil svares, at hverken de Sidste eller Første saaledes have været dannede, men at GUD ved første Skabning haver givet dem begge en fuldkommen fri Villie til at udvælge det Gode eller Onde, og det af en Fornødenhed, paa det at gode Gierninger kunde kiendes fra onde, Idée om Dyder og Lyder kunde gives, og GUDs Retfærdighed aabenbares. Thi det er gandske klart, at man ingen Idée kunde have havt om Moralitet, men at alle Creature havde kunnet ansees som Machiner, hvis alle havde været dannede, som de gode Engle nu omstunder ere, eller som Helgene vil blive udi det andet Liv. At de Sidste nu ere confirmerede udi det Gode, saaledes, at de ikke meer kand synde, reiser sig deraf, at de eengang

have udstaaet deres Prøve, og derved viset, hvad Forskiel der er imellem Dyder og Laster, imellem gode og onde Undersaatter. Og, ligesom en Herre, naar en stor og anseelig Prøve er giort paa en Tieners Dyd og Troeskab, lader sig nøye dermed; saa kand man holde for, at GUD ligeledes, efter en stor og merkelig aflagt Prøve, saaledes haver confirmeret de bestandige Engle udi det Gode, at de ikke meere skulde kunde synde. Og sees saa her af, at de gode Engles Impeccabilitet er ikke en Virkning af deres Skabning, men en Belønning for deres beviisede Lydighed mod deres Skaber. Naar man nu dette eftertænker, seer man, at denne forfærdelige Objection ikke bliver saa u-overvindelig, som Monsr. Bayle og hans Tihængere have foregivet. Vil nogen herimod indvende, og spørge: Hvi GUD ikke haver beviiset samme Naade mod adskillige Mennesker, der have ladet see Prøver paa deres Troe og Lydighed? Hvi han ex gr. ikke efter den merkelige Lydighed Abraham lod see ved sin eeneste Sons Offer, confirmerede samme Patriarch saaledes i det Gode, at han ogsaa ligesom Englene ikke meer kunde falde? Da kand Spørmaalet saaledes besvares, at vi ikke vide, hvorudi Englernes Prøve haver bestaaet, men see alleene af Belønningernes Ulighed, at deres Striid maa have været større udi Himmelen end Patriarchens og Propheternes paa Jorden. Alt hvad et Menneske, som er en fordervet Sæd af de første syndige Forældre kand tilveye bringe og præstere, er kun Ufuldkommenhed, hvorved intet kand fortienes; saa at derfore det Gode,

som

som GUD beviisede Abraham i Henseende til hans Troe og Lydighed, er en puur Naade, og grunder sig paa ingen Fortieneste. Thi den største jordiske Helgen er, som Skriften siger, et besudlet Klædebon, og kand ved all dens ufuldkomne Dyders Øvelse ikke erhverves Navn uden af mindre Synder. I det øvrige holder jeg ikke nødigt at subtilisere videre herudi, men lader mig nøye med at have examineret den forskrækkelige Objection, hvormed Monsr. Bayle saa meget haver pukket. Thi, saa ofte hans Modstandere have beængstiget ham med den fri Villies Fornødenhed udi Skabningen, for at skille fornuftige Creature fra Machiner, haver han søgt at desarmere dem med denne Objection, hvis Grund jeg her haver taget mig for at undersøge. Naar derfore denne hans Hoved-Skandse bestormes, maa den heele Fæstning give sig; og de sædvanlige Argumenter, som han tilforn haver foragtet, ville alle faae nye Kræfter, og blive staaende udi fuld Gyldighed.

Ja man kand sige, at den Indvending, som giøres om Englene heller styrker end svækker deres Meening, som statuere en fuldkommen fri Villies Nødvendighed hos fornuftige Creature ved Skabningen. Thi Englenes Exempel viser, at GUD, for at tilkiendegive sin Retfærdighed og andre Egenskaber, haver holdet fornødent at danne alle fornuftige Creature, saavel Engler som Mennesker med fri Villie, og at det er ikke uden aflagt Prøve og Striid, som tiener til at vise saadant Guddommeligt

ligt Sigte, og at bestyrke Creaturene udi de Tanker de bør have om GUD, som en Regent, som en Lovgiver, og som en Dommer, at han omsider haver hindret samme Creature fra videre fald, nemlig: Englene efter aflagt Prøve udi Himmelen, og Mennesker efter fuldendet Løb her paa Jorden. Forestill dig, at alle Creature vare saaledes dannede, at de aldrig kunde gaae ud af rette Vey, hverken til venstre eller høyre Side. Hvad andet Begreeb kunde man vel da have om Skaberen, uden at han var en konstig Bygningsmester, ligesom man af et konstigt Uhrverk kiender alleene Uhrmagerens Capacitet, uden at lære hvad andre Qvaliteter han kand have. Vil man svare, at man kunde giøre sig samme herlige Idée om GUD, som de gode Engle nu omstunder have; saa kand dertil svares, at de gode Engle intet Begreeb kunde have om GUDs Retfærdighed, Barmhiertighed, om hans Regiering, Forsyn ꝛc. Hvis de ikke i Begyndelsen havde været dannede med en fuldkommen fri Villie, og hvis de saavel af deres eget som af Menneskenes Exempel ikke havde faaet det Begreeb derom, som de nu have. Ja man kand sige, at Skabningen alleene haver giort dem til herlige Machiner, men Erfarenhed, som erhverves af den fri Villies Brug, til levende Creature. Monsr. Bayle siger vel, at GUD kunde have manifesteret alle sine Egenskaber, endskiønt Creaturene ikke havde været satte paa Prøve: Men det er en Sigelse uden Rimelighed. Thi saadant maatte skee ved en bestandig Inspiration; thi man kand ellers ikke fatte, hvorledes et Væsens

Ret-

Retfærdighed, Barmhiertighed, kand kiendes, med mindre den Actu øves, og noget foregaaer, hvorved saadan Øvelse udkræves. Hvis alting var saa roeligt og stille i et Land, at der behøvedes ingen Love, Anordninger eller Anstalter, kunde man umueligen lære at kiende en Regents Qvaliteter eller hans Regierings-Konst. Jeg drister mig derfore at sige, at Englene selv uden foregaaende Prøve ikke havde været andet end et Slags herlige Machiner. Hvis nogen fremkommer med den Objection herimod, og spørger: Hvi GUD, som er Godheden selv, haver villet manifestere sine Egenskabe, efterdi saa mange 1000 Creaturers Fordervelse deraf flyder; saa kand igien paa den anden Side svares, at saasom han haver villet manifestere sig for Creaturene, og haver villet være deres Lovgiver og Regent, saa haver det ikke kundet skee paa anden Maade, end ved at straffe og belønne.

Monsr. Bayle, som udi denne Materie haver betient sig af all den Subtilitet, som et stort Hoved kand udfinde, fremkommer end med et glimrende Argument, som ogsaa maa besvares. Naar man anfører den fri Villies Fornødenhed, efterdi den tiener til at bevise GUds Retfærdighed, Viisdom og Guddommelige Regimente, hvorom man ingen Idée kunde giøre sig, hvis alle Creature vare saaledes skabte, at de ikke kunde synde, det er, at de vare uden fri Villie, da giøres saadan Indvending, nemlig, at den Villie, som tillegges GUD at manifestere sin Ære, og at lade sine Guddommelige

Qvaliteter fremskinne for Creaturene, er ikke andet end at tillegge GUD en forfængelig Ambition, som Philosophi og laste hos Mennesker: Dertil bør og kand svares, at Begiærlighed efter Ære og Beremmelse, som findes hos Mennesker, holdes forfængelig, efterdi den flyder af Hofmods-Kilde. Udi den Behag derimod, som findes hos en hellig GUD at udbrede sin Ære, og at bekiendtgiøre sine herlige Egenskaber for Mennesker, kand intet Vitium være, efterdi den flyder af en reen og hellig Kilde. Hvad som hos Mennesker er en Passion, er hos GUD en Fornøyelse i at see sine Creature at efterleve hans Villie, at skiønne paa hans Skabning, og at prise hans Gierninger. Det er sandelig vanskeligt at forstaae Fornøyelse over sine egne Gierninger, uden der findes nogle, som kand skiønne derpaa. Verdens Skabning i sig selv viser, at GUD haver havt saadant Sigte. Vil man endelig, som er Vantroendes inderste Forskandsning, spørge, om GUD ikke var lige fornøyed for de skabte Ting, da ingen var, som kunde skiønne paa hans Egenskaber og prise hans Gierninger, som i og efter Skabningen, da kand svares, at ved Skabning af Creature, som paa saadant kunde skiønne, intet nyt kand siges at være tillagt GUds Lyksalighed, saasom han af Ævighed haver havt Forsæt, engang udi Tiden (hvilket og Skabningen selv udviser,) at manifestere sig hos levende Creature: Thi uden Skabning eller uden Forsætt at skabe skiønsomme Creature, er ellers vanskeligt at begribe, det, som man kalder Fornøyelse, ja ligesaa vanskeligt som at begribe, hvorledes en

Kunst-

Kunstner kand have Fornøyelse over sit Arbeyde, som af ingen kand blive seet, og en Lovgiver over sine Anordninger, som ey ere givne for at efterleves, hverken i Tiden eller efter Tiden. Hvi GUD ellers saa længe haver tøvet med Skabningen for at aabenbare sig for Creature, er skiult for os: Vist nok er det, at han af Evighed haver havt saadant Forsæt, som han i Tiden haver villet fuldbyrde; Skabningen viser ogsaa, saadant Forsæt endeligen at være fuldbyrdet, og Fornuften saavel som hans eget Vidnesbyrd udi Skriften viser Sigtet heraf. I det øvrige kand hos en æviig GUD ingen Gierning siges at være tilig eller silde; saa at derfor det Spørsmaal: hvi GUD saa længe haver tøvet med Skabningen? bliver uforstaaeligt. Derforuden holde mange fornuftige Mænd for, at man med fuldkommen Vished ikke kand sige, om den nu værende Verdens Skabning, som Moses beskriver, er GUds første Bygning, eller om det med Verden i Almindelighed ikke er af samme Beskaffenhed, som med dens Parter udi Særdeleshed, nemlig, at af eens Undergang flyder en andens Opkomst og Generation: Nogle ere ogsaa af den Meening, at under Verdens Dannelse, som udi Skabelsens Historie beskrives, befattes alleene den Hvirvel, hvorudi Jorden med de andre Planeter veltes om Solen; thi den vide Verden, hvoraf vi end med Perspectiver, maa skee, ikkun see den mindste Deel, er større end meenige Mand indbilder sig: Herudi deciderer jeg dog intet: Min Thesis nøder mig ey heller til at antage noget Partie. Jeg haver alleene

villet vise GUds Sigte ved Verdens Skabning uden videre herudi at philosophere. Om jeg haver stødet an mod Orthodoxien, skal jeg ey kunne sige: Det kommer mig alleene for, at de, som sætte dette tilside, have Vanskelighed ved at besvare Msr. Bayles Indvending, og at de derforuden giorde Skaberen til en Epicureisk GUd, der alleene fornøyer sig udi egen Betragtning. Saasom nu GUD finder Fornøyelse udi sin Æres Manifestation, og udi saadan Fornøyelse ingen Forfængelighed kand være som hos Mennesker, saa sees deraf 1) GUds Motif til Skabningen, 2) hans Motif til den fri Villies Gave, saasom uden det første hans Navn ey kunde udbredes, og uden det sidste hans Egenskaber, sær hans Retfærdighed, ikke kiendes.

Hvad de andre Objectioner udi denne Materie angaaer, da, saasom de ere besvarede af adskillige store Skribentere, sær af Joh. Clerico, saa bemænger jeg mig ikke dermed, for ikke at opkaage igien, hvad som andre her om saa tit have sagt og skrevet. Brevets Korthed tillader mig ey heller at udføre denne Hoved-Knudes Solution vidtløftigere, skiønt Materiens Vigtighed fortiener at tracteres med meere Omstændighed. Saadant kand skee, saa snart jeg bliver underrettet om min Herres videre Tanker. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola II.

Til * *

Det Engelske Skrift mod Warburgton, forfattet af et Deistisk Societet udi Engeland, haver jeg bekommet tillige med din Betænkning over samme Lands-Deister, hvilke angribe Revelationen med saadan Hidsighed: saa at Hobbesius, Spinosa og andre ikke ere at ligne derimod. Du fordømmer disse nye Skribenteres Dristighed, og det med Billighed. Thi man kand, og bør ikke andet end fordømme de Mennesker, som giøre sig en Ære af at kuldkaste Religionen, og at sværte Geistligheden. Jeg holder for, at man med ald Magt bør arbeyde paa at igiendrive dem. Jeg vilde kun, at saadant Arbeyde alleene dem blev overdraget, der kunde giøre det med Fynd. Dette merker man dog ikke altid at i Agt tages; Thi man seer ofte unge og halv-lærde Folk at paatage sig slige Refutationer, og at figte meere med Skields-Ord, end med Argumenter: hvilket haver den Virkning, at de Vantroende styrkes udi deres Vantroe, og at man forarger sig meere over Refutationerne, end over Skrifterne selv.

Saaledes er det gaaet mig. Jeg haver læset de fleeste nye Deistiske Skrifter uden nogen merkelig Anfegtning: Men jeg haver forarget mig over adskillige Besvaringer; Thi hvad Skrifterne i sig selv angaar, da, saasom jeg haver merket, at intet

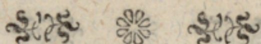
er

er saa ilde grundet, at det jo kand faae Skin af Sandhed, naar det bliver udført af en habile Pen, saa haver jeg vel ofte studset derved, men dog ikke despereret om Knudernes Løsning: Naar jeg derimod haver læset visse Skribenteres Svar, som have paataget sig at forfegte Religionen, og seet, at de bevæbne sig med Sibylles Spaadomme, med Josephi Vidnesbyrd om Christo, og andre deslige Argumenter, som dog ingen Argumenter ere, saa haver jeg ofte tabt Modet. Det er bedre intet at svare, end at svare paa en Maade, som giør Sandheden mistænkt. Saasom jeg stedse med stor Bekymring haver efterforsket min Saligheds Sag, saa haver intet glædet mig meer, end at udfinde retskafne Prøver og Beviisligheder, hvormed Munden kunde stoppes til paa dem, der søge at betage Menneskene den Trøst, som de have af Revelationen, og det Haab om det andet Liv, som styrker dem udi dette Livs Gienvordighed. Jeg bekiender alleene, at de omtalte Deister ere saadanne Fiender, som ikke kand bestrides med alle Slags Vaaben, men at man maa møde dem, med Hielm, Skiold, Pandser, og bevæbnede fra Hoved til Foed. En Collins, en Tyndal, en Morgan, en Chub 2c. ere saadanne Skribentere, som jeg fordømmer, men ikke tracterer med Foragt, og efter visse Geistliges Exempel holder for daarlige, uskiønsomme og forvirrede Hoveder. Jeg haver fundet udi deres Skrifter Objectioner, hvorved jeg haver stønnet, og Knuder, som jeg ikke saa let haver kundet løse. Saadant haver dog ikke betaget mig Modet, men heller opmuntret

tret mig til at undersøge alting nøye; hvilket jeg endnu dagligen giør, raadende dig og enhver at giøre det samme. Mine Tanker ere saaledes, at disse forfærdelige Kiæmper, som udfordre heele Christendommen til Striid, kand bestrides, men ikke af enhver; og mit Raad skulde være, i Steden for at tillade enhver at begive sig med Fleuretter i Kredsen mod saadanne excercerede og bevæbnede Figtmestere, at sætte visse Præmia for dem, der grundigst kunde forsvare Sandheden, paa det at en god Sag ved ubeqvemme Advocater ikke skulde forderves. Dette kunde skee ved at renoncere paa triviale og ugrundede Argumenter, og at holde sig alleene til dem, som treffe Maalet: Thi Tilstanden er nu omstunder saaledes, at man, efter en vis Skribentes Erindring, maa forlade Udenverkerne, for at forsvare sig desbedre udi Hoved-Fæstningen. Jeg veed vel at saadan Præcaution gemeenligen henføres enten til Feighed eller Vankundighed, og at mange meene at viise Prøve paa deres Forstand og Christendom ved deslige Bøgers Foragt. Jeg for min Part haver lige saa slette Tanker om dem, der see ingen, som om dem, der see for mange Vanskeligheder, om dem, der kand opløse alle Knuder, som om dem, der holde dem for u-opløselige. Begge Deele kand reyse sig af Uvidenhed: Hine gaae med Frekhed lige frem, efterdi de ingen Steene see paa Veyen; Og disse gaae tilbage, efterdi de holde Veyen impracticable. Jeg holder den for en fornuftig Christen, der seer Steene, men stræber at rødde dem af Veyen. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

Epistola III.

Til * *

Blant mange Menneskelige Paafund holdes Bogtrykker-Konsten for en af de herligste. Hvis samme Konst havde været bekiendt for nogle 1000 Aar siden, havde vi endnu haft mange kostbare Skrifter, som enten ere reent forkomne eller mutilerede: Ugrundede Fabler kunde ey heller have haft Fremgang; Thi hvad som ved Tryk publiceres, kommer strax i alles Hænder, og derfore strax kand igiendrives; Et Manuscript derimod kand længe ligge, forend det kommer for skionsomme Folks Øyne, og ofte ikke bliver bekiendt, forend det er for silde at igiendrive dets Indhold. Hvis Philostrati Skrift for Exempel om Apollonio Thyanæo ved offentlig Tryk havde blevet alle bekiendt, vilde de Usandferdigheder, som det indeholder, strax af de levende Mennesker som beqvemme Vidner have været lagde for Dagen: Adskillige andre Fabler af samme Natur vilde ey heller have været autoriserede: Saa at man kand sige, at saadant er ikke den ringeste Herlighed Bogtrykker-Konsten haver bragt med sig. Herforuden, hvis dette Videnskab havde været ældere, havde vi haft gamle Skrifter correcte, og lærde Mænd havde været forskaanede for det Trældoms Arbeyde at udleede Copiist-Feil, og at conferere alle skrevne Exemplarier sammen, for nogenleedes at finde den rette Text: Jeg siger nogenleedes,

saa-

saasom efter all anvendet Umage og alle Variantes Lectiones ingen ret Vished kand erhverves. Naar et Skrift ved Trykken bringes for Lyset, kommer nogle tusende, og paa et Haar lige lydende Exemplarier frem paa engang, saa at naar Et er rigtigt, ere de og alle. Derimod haver det sig anderledes med Bøger, som udskrives: Thi ligesaa mange Copiister, saa mange Skrive-Feil, og hender det sig ofte, at de rigtigste Exemplarier forkomme, og de urigtigste blive tilbage. Derforuden tilveyebringer Bogtrykker-Konsten og denne Herlighed, at man kand have Bøger, som tilforn maatte veyes med Guld, for en ringe Priis, og at Lærdom, som tilforn var indskrænket til faae Personer, nu er bleven almindelig.

Dette kand siges i Faveur af denne Invention. Derimod kand indvendes, at den Lethed og Magelighed, som Trykken fører med sig, foraarsager adskillige Uleiligheder. Derved bebyrdes Verden med en uhørlig Mængde af unyttige Skrifter, og studerende Folk opfylder deres Hierner med vitløftig Erudition, givende sig hverken Tiid eller Middel til at reflectere paa hvad de læse. Herudover seer man i vor Tiid ikke saadanne rare Genier, som i gamle Dage, da studerende Mænd heller skierpede deres Hoveder ved idelig Meditation, end opfyldte dem med vidtløftig Læsning og med andres Tanker og Meeninger; Thi, ligesom en kand opfylde sit Huus med saa mange Giester, at han selv ikke faaer Rum til at vende sig, saa kand og en opfylde Hiernen med

saa

saa mange fremmede Meeninger, at han intet Rum haver til egne Tanker. End flyder en anden Uleylighed heraf, hvis Virkning vi nu omstunder føle. I gamle Dage, førend der dreves Handel med Bøger, skreve lærde Mænd, alleene for at oplyse Verden, og at meddeele til andre deres Tanker. Nu derimod er det bleven til en Trafiqve, og kand fast alleene ansees som en Næring for Kiøbmænd og Boghandlere. Det haver den Virkning, at, ligesom Kræmmere beflitte sig paa de Vahre, som ere efter de fleestes Smag, saa opmuntre Boghandlere studerende Folk, hvoraf mange nu desvær! arbeyde for Kost og Løn, til at skrive, ikke hvad som er nyttigst, men hvad som kand befalde Almuen, hvilken i hvert Land er talrigest, og Conseqventer blant hvilken kand ventes den meste Debit. Det er Boghandlere ikke at giøre om Videnskabers og Boglige Konsters Forfremmelse, men om deres egen Næring; Og, eftersom dermed er saaledes beskaffet, maa man ikke forundre sig over at see en saadan Mængde unyttige Bøger, som Aarligen kommer for Lyset, ja at de selvsamme Materier hundrede Gange omkaages og sættes nu udi en Form nu udi en anden; Og, saasom Boghandlere merke, at disse Tiders lærde Kiøbmænd see meere efter et Skrifts Form end efter dets Materie, og at det nu er med Bøger ligesom med Mennesker, hvilke meere agtes og ansees af gallonerede Klæder, end af deres Meriter, saa beflitte de sig fornemmeligen paa Papiir, nette Characterer, Kaaberstykker og andre deslige Ziirligheder, hvorved slette Skrifter blive solte dyrere,

re, end gode, som ere i hverdags Klæder og uden deslige Zirater.

Ingen kand nægte, at jo endnu i vore Tider komme ypperlige Skrifter for Lyset: Men man maa derhos bekiende, at de kunde blive langt ypperligere, hvis Bøgers Skrivning ikke var bleven forvandlet til et Haandverk. Hvad kunde en Bayle, en Clericus og andre store Mænd ikke have produceret, hvis de ikke havde ligesom staaet udi de Hollandske Boghandleres Tieneste, og hvis de stedse havde kundet skrive, hvad de vilde, og ikke været tvungne til at bruge Pennen, for at befordre deres Principalers Næring. De og andre anseelige Skribentere have af den Aarsag ofte ikke alleene været nødte til at skrive mod deres Inclination, men end ogsaa at haste med deres Skrifter, at de kunde blive færdige til de bestæmte Markeder. Efterdi nu Tilstanden saaledes er, begriber man let, hvi nu omstunder skrives fleere Bøger i et Aar, end fordum udi 10 eller 20. En Boghandler vil stedse have sine Lader forsynede med nye Bøger; og saasom det er vanskeligt at hitte paa Materier, som af andre forhen ikke ere udførte, saa maa de gamle Sager omkaages, og støbes i anden Form. Thi vil man mynstre mange af de nyeste Boglader og Bibliotheker, og deraf udtage i det høyeste 100 Skrifter, vil man finde, at man haver borttaget dem alle. Saa at der kand være en u-hørlig Mængde, og dog ikkun faa. Hvor mange historiske, theologiske, juridiske og philosophiske Compendia have vi ikke? Hvo der haver

læset et af dem, haver og læset alle. Tvende store U-leyligheder flyde af Skrifternes store Mængde: De Studerendes Hierner blive deraf forvirrede, og hindres fra Meditation; og Boglige Konster, som fordum have været Zirater for det Menneskelige Kiøn, komme udi Foragt. Og spaaer jeg, at, om saadant i nogle 100 Aar bliver ved, en Skribent og Haandverksmand vil tracteres paa een Foed, ja at det vil gaae til med Lærdom, og allerede er gaaet, som med Guld og Sølv, hvilket tabte dets Priis udi Europa, da de Americanske Miner bleve fundne, og en saa stor Mængde af samme Metal blev hidbragt.

Naar man dette eftertænker, haver man Vanskelighed at dømme, om Bogtrykkerie haver bragt meere Fordeel end Uleylighed med sig. Lader os glæde os ved Nytten, og stræbe at forekomme Uleyligheden: hvilket kunde skee ved at anordne Censores i alle Stæder, der maatte eftersee, om et Skrift er vel eller ilde skrevet, om det er Copie eller Original, om det tiener til at underviise Mennesker, eller allene til at skaffe Skribenten en Haandskilling og at berige en Boghandler. Saadanne Censurer ville foraarsage, at vi herefter ville faae færre, men bedre Bøger; At Skribentere vilde beflitte sig paa Originaler i Steden for opkaagede Materier, og at Boghandlere ikke meere skulde have Leylighed til at sette Verden i Skat. Naar saadant skulde sættes i Verk, maatte først foretages en almindelig Reduction, saa at man gav Afskeed til de utallige mange Censores, som nu have opreyset sig udi hver

Stad,

Stad, og efter-Anseelse med Tiden ogsaa ville oprette deres Domstole udi Landsbyer, og i deres Sted udi et hvert Rige eller Republiqve stifte et eeneste Societet, bestaaende af skiønsomme og vederhæftige Mænd, eller saadanne, som bleve salarerede af Publico, og ikke af Boghandlere. Hvis saadant med tilbørlig Agtsomhed blev satt i Verk, vilde man bekomme faa, men gode og tilforladelige lærde Journaler, hvis velgrundede og upartiske Domme kunde opmuntre gode og afskrekke ubeqvemme Skribentere: Da derimod ingen reflecterer paa de Censurer, som nu fældes; men enhver Autor apellerer fra en Journal til en anden udi næste Bye, for at erholde en anden Sentens. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA IV.

Til * *

Jeg haver igiennemlæset det tilskikkede Skrift om Verdens Evighed, men finder derudi intet nyt, eller andet, end hvad de gamle Philosophi der om have skrevet. Alt hvad, som anføres, er enten forhen igiendrevet, eller letteligen kand igiendrives. Intet kand være større Beviis paa Verdens Nyehed, end de Prøver, som vi derpaa have saavel af Historier som daglig Erfarenhed; man merker deraf ligesom hos Mennesker, en Barndom, Ungdom og Manddom: Man seer, at Verden udi en Tiid af et Seculo bliver ligesom ukiendelig fra sig selv, og faaer en nye Skikkelse. Hvis Verden havde været fra Evighed, vilde for u-endelig Tiid siden alle Konster og Videnskaber, ja alt hvad Menneskets Hierne og Hænder kand udvirke, have været bragt til Fuldkommenhed. Men, naar man seer kun lidt tilbage udi Tiden, finder man en yderlig Simplicitet og Vankundighed, ja saadan som viser en Barndom, der formedelst en kort Existence ingen Erfarenhed kand have erhvervet, men er udi sine Lære-Aar. Dette nægter vel ikke Autor, men søger at tilskrive saadant andre Aarsager. Han siger, at Verden eller Jorden kand ofte i Henseende til Konster og Videnskaber have været i samme Tilstand, ja end fuldkomnere end den nu omstunder er; Men at ved store og merkelige Forandringer det

Menneskelige Kiøn kand have været styrtet udi Uvidenhed og Vankundighed igien, ret ligesom et vel udarbeydet Konst-Stykke kand ved Ild, Vand eller anden Distruction bringes til forrige raae Materie, saa at man maae begynde at arbeyde paa nye igien. De Forandringer og Revolutioner, hvorved det Menneskelige Kiøn ofte kand have været styrtet udi en Barndom igien, meenes at have været skeed paa adskillige Maader. Saadant kand være skeed ved store og almindelige Vandflode, hvorved heele Jordens Klode er overskyllet, og det heele Menneskelige Kiøn undtagen nogle faa Familier er forgaaet, ja at det samme, som er skeed udi Noæ Tiid kand ofte forhen være vederfaret; Og, naar saa er, bringes Jorden udi den Stand, ligesom den kunde være nyeligen skabt. Hertil kand svares, at deslige almindelige Vandfloder maa være enten naturlige eller miraculeuse: Hvis de ere naturlige, saa er ubegribeligt, hvi just nogle faa af de groveste og ukyndigste Mennesker alleene stedse skulde blive reddet; thi saadant maatte skee, hvis Vandfloderne skulle have den Virkning: Hvis derimod ikkun nogle faa fornuftige og moraliserede Mennesker bleve frelsede, kunde Jorden ikke bringes udi den Stand, som man kand imaginere sig den at have været strax efter Skabelsen; Den kunde blive øde, men ikke barbarisk; Konst-Stykker, Bygninger og Skrifter kunde forgaae, men Idéerne derom blive tilbage, i det ringeste om mange Ting. Derom maatte Mennesker altiid have haft Kundskab, hvis ikkun een eller to Personer udi saadan almindelig Ødelæggelse vare

blevne frelsede. Men, naar man gaaer tilbage udi Tiden, seer man Vankundighed end udi meestfornødne Ting; Da seer man Mennesker ingen Idée at have havt om Agerdyrkning, men have brugt Olden eller Agerne i Steden for Korn; Da seer man dem at have betient sig af sammenflettede Riis-Qviste i Steden for Baade og Skibe, for at komme over Søen; Da seer man dem at have holdet de første Ryttere for vanskabte Dyr, kaldende dem Centauri, og meenende, at Hesten og Manden var kun et Creatur. Vil man herimod indvende, at disse af saadan Vandflod biergede Mennesker, strax kand have adspredet sig, og derfore enten formedelst Mangel af Communication med hinanden, eller efterdi de ikke behøvede at tænke paa noget Arbeyde, kand have foragtet deslige Ting, og deres næste Efterkommere dem forglemt; saa er dog vanskeligt at forestille sig saadan enten Glemsomhed eller Forsømmelse, helst naar de have seet Nytten deraf blant de Mennesker, som levede for Vandfloden. Dette Argument vil jeg dog ikke drive alt forstærkt paa; thi, endskiønt det er mod Rimelighed, saa er det dog ikke mod Muelighed, og man derforuden ikke veed, om den U-videnhed, som de gamle Historier tillegge de Mennesker, som have levet for nogle 1000 Aar siden, haver strakt sig over heele Jordens Klode. Jeg vil derfore holde mig til et stærkere Beviis, som er dette, nemlig: At en saadan almindelig Vand-Flod naturligen ikke kand skee, det er at saa meget Vand naturligen ikke kunde tilveyebringes, hvorved de høyeste Steder af Jord-Kloden kunde overskylles:

skyllES: Thi hvad Burnet haver anført om de underjordiske Vande, og Whiston om hans Comet, er igiendreven af andre: Følger saa heraf, at disse Vandfloder maa være Miraculeuse; Men det er vanskeligt at begribe, hvi GUD skulde finde Behag i at ødelægge saa ofte det Menneskelige Kiøn, for at give Leylighed til en nye Vext af samme Beskaffenhed, som den forrige. Man maatte deraf slutte, at det var et Væsen, som ikke kunde lide, at Mennesker toge formeget til udi Lærdom og Videnskab, og at derfor, naar saadant var kommen ret udi Flor, søgte ved saadan almindelig Ødeleggelse at bringe den til første Grovhed og Vankundighed igien. Dette er at giøre sig en slet Idée om Skaberen, og at beskrive ham som et misundeligt Væsen: Hvoraf sees, at den Meening er ogsaa uden Grund. Nogle ville meene, at saadant kunde skee ved grove og barbariske Nationers Fremgang; Vise ogsaa virkeligen, at det en og anden Gang er skeed; Thi Italien, hvor tilforn var Boglige Konsters Sæde, blev ved Nordiske Folks Indfald forvandlet til Barbarie, og Grækenland, samt en stor Deel af Asia og Africa er bragt i samme Stand af Saracener og Tyrker. Men deraf vises kun, at et og andet Land kand underkastes saadan Uheld, men ikke den heele Jordens Klode paa engang. Tilmed seer man, at deslige Hendelser ikke have kundet foraarsage en saa total Formørkelse, og styrte bemeldte Lande i saadan Vankundighed, som man merker overalt i ældgamle Tider at have regieret.

Sees saa heraf, at den tykke almindelige Vankundighed, som antegnes hos de første Mennesker ikke kand tilskrives uden Jordens Nyehed. Jeg tilstiller ellers dette din videre Eftergrandskning og Skionsomhed. Jeg vil ikkun til Slutning sige dette, at, saasom deslige Revolutioner ikke kand skee ved naturlige Midler, men ved unaturlig og miraculeuse Magt, saa maa Vantroende selv tilstaae, at Verden ikke kand være af sig selv, men at den er underkastet en Skabers og stor Regents Herredom, der ved sin Almagt kand af intet danne alting, og igien giore alting til intet. Jeg forbliver 2c.

Epistola V.

Til * *

Den ugemeene Fremgang, som Thomas Kuli Kan haver havt udi Orienten, og den utroelige Hastighed, hvormed han haver oversvæmmet den store Moguls Herredom, og faaet en ubeskrivelig Riigdom i Hænder, mærker jeg at have satt dig udi nogen Bevægelse. Du sporger mig udi din sidste Skrivelse, om man af een og anden saadan Hændelse ikke kunde frygte for et nyt almindelig Monarchie igien. Jeg svarer hertil, at jeg aldrig mindre haver frygtet for saadant, end udi vor Tiid, og at jeg i den Henseende ikke misunder den gode Kuli Kan end videre Fremgang. Han maa for mig gierne bemægtige sig heele Indien tilligemed China og Jappan. Jeg lader mig deraf ey skrekke; ey heller skiller jeg mig endnu af med mine Kirke-Tiender, efterdi jeg hører, at han reducerer alt geistligt Gods og Indkomster; thi det er langt her fra til Persien. Kunde de store Herredommer, som bleve oprettede af Gingis Kan og Tamerlan, og som vare os nærmere, ingen Bevægelse foraarsage, saa maa denne Persiens Tilvært opvække end mindre Opsigt. Naar Asiatiske Riger begynde at voxe, skyde de sig gierne frem mod Synden, og vise Kronikerne, sær det gamle Persiske Monarchies Historie, at Værten ingen Fremgang kand have mod Norden, hvorudover og siden Darii og

Xerxis Tiid ingen orientalsk Monarch haver søgt at bestride denne Deel af Verden, som vi beboe. Hvis du derfor frygter for et almindeligt Monarchie, som kand strække sig mod Norden, maa du alleene have dine Øyen fæstet til visse mægtige Europæiske Stater, som synes at ville gribe meer og meer om sig; thi Europa kand ikke undertvinges uden af sig selv. Men udi den Forfatning, som nu omstunder er, kand saadant ikke befrygtes, og, endskiønt en Comet lod sig see langt større end den sidste, kand jeg dog ikke overtale mig til at bifalde nogles Meening, og troe, at den betegner saadan en forestaaende Revolution, skiønt jeg i det øvrige er føyelig, og tillader Almuen en u-omskrænked Frihed til at spaae om alle andre Hændelser. Jeg siger, at Europa ikke kand frygte sig uden for en Europæisk Potentat, saasom Erfarenhed viser, at de Asiatiske store Monarchier, der have oversvæmmet de andre Verdens Parter, have snublet, saa ofte de have vendet deres Magt mod Europa, saa ofte denne Deel af Jordens Klode er bleven til et non plus ultra for dem. Derimod haver den staaet i Fare i Henseende til en og anden Europæisk Potentat, som siden det Romerske Monarchies Undergang haver voxet de andre over Hovedet. Carolus Magnus var udi sin Tiid anseet som en Comet, der truede med et almindeligt Herredom. Samme Keyser regierede over heele Italien, Frankrig og Tydskland, saa at hans Magt var saa stor, at de øvrige Europæiske Stater, skiønt de alle havde været foreenede, ikke kunde ballancere derimod. Men Frygten

ten forsvandt ved hans Død, og Monarchiet blev qvalt udi dets Fødsel. Dertil contribuerede tvende Ting: 1) Var hans Successor saaledes qvalificeret, at Naturen syntes heller at have dannet ham til at være Præst end Konge: Dernæst var til Europæ Lykke en vedtagen Skik paa de Tider, at deele Herredommet blant Kongelige Printzer, hvilket Ludovicus Caroli Søn og Successor i agt tog, saa at dette store Herredom blev deelt udi adskillige Riger, som strax forfulde udi Kriig med hinanden indbyrdes, hvorved Europa kom i sin Ballance igien. Det Ottomanniske Huus haver een og anden Gang satt Europa udi Bevægelse: Mahomet II. var en Tiid lang et skrækkeligt Phænomenon; hvor stor Skræk han havde indjaget de fleeste Europæiske Lande, sees af den almindelige Glæde, som hans Død opvakte, og at Taksigelser derover bleve holdne udi Christne Kirker. Nogle af hans Efterkommere, i sær Soliman II. ere komne os end nærmere: Thi man haver seet samme Monarch med en tallriig og stridbar Krigshær inde udi Tydskland; og er det troeligt, at han end havde gaaet videre, hvis paa samme Tiid ikke havde været opspiret et andet Europæisk Herredom, der kunde holde det Tyrkiske Stangen. Dette Herredomme var det Spanske, som under Carolo V. voxede saaledes til, at heele Europa derover spilede Øyene. Samme Carolus var Herre over Spanien og West-Indien, den største Deel af Italien, alle Nederlandene, og tilligemed Keyser udi Tydskland: Hans Tropper vare de stridbareste og meest disciplinerede paa de Tider,

og

og den Americanske Rigdom satte ham i Stand til at foretage alting. Men denne Frygt varede ikkun i tvende Kongers Tiid. Han selv maatte omsider succumbere, da de fornemste Europæiske Stater foreenede sig mod hans Magt, og hans Søn Philippus II., endskiondt han havde foroget sit Herredom med Portugal og deres rige Colonier udi Ost-Indien, var ikke i Stand til at tvinge de foreenede Provincer udi Nederlandene, som havde giort Opstand. Udi vor Tiid satte den Franske Konge Ludovicus XIV. heele Europa udi Bevægelse; det syntes, at Frankrig tilforn ikke havde kiendt sin Styrke, thi det havde hidindtil stedse holdet nødigt at bestyrke sig med andre Potentaters Hielp, for at holde Stand mod det Østerrigske Huus: Men udi denne Konges Tiid saae man dette Rige i en Hast at blive en Skræk for heele Europa, saa at der aldrig haver været større Anseelse til almindeligt Monarchie, i det ringeste haver aldrig meer været raabt derpaa. Man maatte desmeere forundre sig derover, efterdi Riget udi Begyndelsen af Ludovici XIV. Regiering var ikke større end det havde været tilforn: Og tiener dette til Beviis paa samme Konges store Qvaliteter; thi man haver hverken for eller siden seet Frankrig at giøre saadanne Figurer. Jeg veed vel, at mange søge at betage denne Konge sin Berømmelse, og tilskrive den Anseelse, Riget da var udi, de store Generaler og Staats-Ministre, som udi hans Tiid indfulde; men man kand sige, at intet Rige kand fattes paa Generaler, Ministrer og stridbare Undersaatter under

der

der en saadan Regent, der veed at skionne paa Duelighed, og ved store Belønninger at opmuntre alle til deres Pligt. Man saae derfore Frankrig udi meere end 50 Aar ikke alleene at føre Krige mod heele Europæ foreenede Magt, men endog at ende dem med Ære og Fordeel; hvert Feldtslag for Frankrig var en Victorie; det kostede gemeenligen ikkun nogle Dage for at erobre de stærkeste Fæstninger, og den Franske Søe-Magt, som tilforn havde ikke været udi nogen Anseelse, voxede saaledes til, at den kunde holde begge Søe-Potentater Stangen. Kort at sige: Alting var saa forunderligt, at alle Nationers Concepter derved bleve forrykkede. Man tilskrev længe saadan Fremgang Engellands Koldsindighed: Men, da samme Rige traadde udi Alliance med Frankrigs Fiender, fornam man, at man var lige nær. Det forunderligste er, at, endskiønt denne Konges Regiering var en Kiede af idelige Krige, komme dog Konster og Videnskaber paa den høyeste Spidse. Ingen Alder, saa vidt af Historier er bekiendt, haver paa et Sted produceret saa mange lærde Mænd og store Skribentere, og intet Rige haver kundet vise større Konst-Stykker og prægtigere Bygninger. Frankrige var saaledes en Skræk og tilligemed en Zirath for heele Europa. Alle Nationer strømmede til Paris, for at see og høre det, som de tilforn aldrig havde seet eller hørt; og ligesom Riget overgik alle andre Lande udi Zirat, Hoffet udi Politesse, Academierne udi Videnskab og Lærdom, saa overgik Kongen alle andre Mandspersoner udi Anseelse og Legemets Skikkelse. Alle

Reysen-

Reysende brystede sig af at have seet Versailles, Fontainebleau, Marly og andre store Konst-Stykker, men brystede sig end meere af at have seet Kongens Person, som i Henseende til Legemets Skikkelse, Majestet og Politesse kunde ansees som Naturens Mesterstykke. Kort at sige: Alting conspirerede paa eengang, for at giøre Frankrig stort og anseeligt, saa at det Franske Navn var forhadt, frygtet og tilligemed admireret.

Men udi denne Situation og slibrige Tilstand beholdt dog Europa sin Frihed; thi med Kongens tiltagende Alderdom syntes alting udi Frankrig at ældes og aftage, Haabet om det femte Monarchie forsvandtes reent paa eengang, og Frugten af de langvarige og blodige Krige var Rigets Afmagt og Udtommelse for Folk og Penge, saa at intet var tilbage uden Bedrøvelse og nagende Samvittighed, at have forgieves ført nogle hundrede tusinde uskyldige Mennesker til Slagter-Bænken, og efterladt de øvrige Undersaattere udi yderste Armod.

Du seer heraf kiære Ven! at man i vor Tiid vel kand samle paa Materialier, tilhugge Tømmer, og oprette Stillager til et almindeligt Monarchie, men at Bygningen neppe vil komme til nogen Fuldkommenhed, og at derfore den Frygt, som Kuli Kans Fremgang haver bragt dig udi, er en puur Chimere. Han kand maaske gaae for fulde Seyl mod Synden; men vender han Stavnen mod Norden, møder ham den Rysſiske og Tyrkiske Magt,

hvor-

hvoraf enhver for sig alleene kand holde ham Stangen. Mig undrer, at den Rydssiske Magts Tilvæxt ikke heller haver satt dig i Bevægelse: I det ringeste kunde saadan slags Frygt have meere Skin af Grund; thi her seer man et Herredom, som strækker sig fra Øster-Soen fast hen til China, en stor Magt saavel til Vands som til Lands, vel disciplinerede, stridbare og seyerrige Krigsfolk, som kand udstaae meere ondt, og underholdes med ringere Bekostning end andre Europæiske Soldater. Dette, siger jeg, kunde opvække meere Eftertanke hos dig end det Persiske Riges Tilvæxt: Men jeg vil overlade dette til det Rydssiske Herredoms Naboer at betænke, og imidlertiid ansee Ryslands Tilvæxt som et Middel til engang at kuldkaste det Tyrkiske Herredom, som saa længe haver foruroeliget Christendommen. Vel er sandt, at den Ottomanniske Magt gior nu omstunder ikke saa store Figurer: Men man kand sige, at ligesom een eeneste habile Regent haver bragt Rysland, som tilforn ikkun var lidet agtet, udi den Anseelse, hvori vi nu see det at være, saa kunde et eeneste fornuftigt Ministerium giøre den Tyrkiske Etat stor og forsærdelig; thi et Herredom, der befatter de vigtigste Lande udi de 3 Verdens Parter, der haver Overflød af Penge og stridbare Soldater, og hvor Keyserne regiere med en u-omskrænked Magt, kunde foraarsage stor Opsigt, hvis det blev satt paa anden Fod. En Stor-Vizir fòretog sig for nogle faa Aar siden at følge Petri Alexiowitz Fodspor, og at sætte den Tyrkiske Stat i samme Forfatning,

som

som denne store Monarch havde satt Rusland udi. Han arbeydede paa at sette Milicen i anden Stand, at indføre Boglige Konster og Videnskaber, anlagde Bogtrykkerier udi Constantinopel, tilholdt fornemme unge Tyrkiske Herrer at giøre udenlands Reyser, og andet. Men dette store Verk faldt ved samme Vizirs Død. Hans sørgelige Endeligt opvakte Medynk; men Tyrkernes Naboer havde ikke Aarsag at græmme sig derover. Jeg forbliver ꝛc.

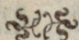
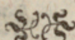
Epi-

Epistola VI.

Til * *

Jeg var før nogen Tiid siden i Selskab med en fornemme Person fra Bretagne udi Frankrig. Den samme talede meget prægtig om de Franske Palarmenters Ret og Myndighed, og prisede i sær den Vigueur, som det Parisiske Parlament havde ladet see saavel udi denne Konges Mindreaarighed, som efter at han selv havde antaget Regieringen. Han foregav, at Parlamentet vor berettiget til at examinere Regierings-Sager, at remonstrere, imodsige, og at agere Folkets Beskytter. Han viisede af det Parisiske Parlaments Opførsel saavel udi denne, som udi forrige Konges Minorennitet, at samme store Collegium holdt sig for at være berettiget dertil, og at dets Myndighed differerede Jure ikke fra de Engelske Parlamenter, men alleeneste facto. Han sagde, at man paa visse Tider maa ansee de Franske Parlamenter, som det Engelske Parlament udi Cromwels Tiid, hvilket torde ikke øve sin Prærogative, efterdi Regieringen da stedse havde en staaende Krigsmagt til Tieneste ꝛc. Jeg kunde ikke befalde hans Tale: Jeg tilstod vel, at det Parisiske Parlament een og anden Gang, sær under Mazarins Ministerio, da det var understøttet af de saa kaldne Frondeurs eller Slynge-Skytter, haver ladet sig merke med saadanne Prætensioner, og lig-

net

net sig selv ved de Engelske Parlamenter; men jeg gav derhos tilkiende, at Lemmerne af samme Collegio, saa ofte de førte saadan Tale, lode see, at de enten ikke forstode eller ikke vilde forstaae Rigets Forfatning og Jus Publicum. Thi, endskiønt man vil tilstaae, at Frankrigs Konger ere ingen Eenevolds-Konger, efterdi saadan Magt ved ingen Souverainitets-Act er dem overdragen, saa følger deraf ikke, at de Franske Parlamenter kand tilegne sig den paaraabte Myndighed, meere end andre Collegier og det Kongelige Conseil: Thi de ere alle tilsammen Kongelige salarerede Betientere, som ved Patenter kand beskikkes og afsettes, og have stedse i det ringeste siden Ludovici XI. Tiid saaledes været anseede. Man seer, at høystbemeldte Konge, og andre hans Successores have stiftet vigtige Ting, det heele Riges Stat og Forfatning angaaende, uden Parlamentets Videnskab og mod dets Villie. En saadan Act, som Sanctio Pragmatica under denne Konge, og som Concordatum under Francisco I. kunde ikke giøres af nogen Engelsk Konge ved egen Myndighed alleene. Det er bekiendt, hvad Myndighed Franciscus I. brugte, da Parlamentet fremkom med Remonstrancer mod dette og andet. At de Franske Parlamenter under de efterfølgende Konger have tilegnet sig Deel udi den høyeste Magt, reyser sig ikke af Regieringens Forfatning, men af Tidernes Conjuncturer. Thi man seer, at saa ofte Riget haver været plaget med indvortes U-roeligheder, haver det Parisiske Parlament reyset Hovedet i Veyret, og beraabt sig paa

dets Ret, hvormed det siden, naar Riget er kommet i Roelighed igien, haver tiet stille. Han indvendede derimod, at dette mit Foregivende viser ligesaavel, at Parlamentet undertiden af Frygt for Overmagt kand have suspenderet sine Jura, hvilke det igien ved alle Leyligheder haver ovet og tilegnet sig, og at derfore de Franske Parlamenter ere af samme Beskaffenhed, som det Engelske udi Cromvells Tiid, hvilket iligemaade maatte af Frygt for en staaende Krigsmagt suspendere sine Jura, som det dog virkeligen besad, og som det siden tilegnede sig og ovede. Jeg maatte da endeligen betegne ham, at nogle Franske af Vildfarelse confunderede Parlarmenterne i Frankrig med Stændernes Forsamling (Convocation des Etats) som alleene kand lignes med det Engelske Under-Huus. Imellem det Franske og Engelske Parlament derimod er aldeeles ingen Lighed. Det forste er et bestandigt Raad, som beskikkes og salareres af Kongerne: Det andet derimod bestaaer af alle Indbyggeres Deputerede, som udvælges og underholdes af Almuen, saa længe som Sæderne vare. Det forste er et Collegium, som Regieringen haver overdraget adskillige Forretninger, som at domme udi Tvistigheder, at registrere Kongelige Anordninger, saa at det differerer i andet ikke fra en hoyeste Ret, uden derudi, at det haver Tilladelse at forestille visse Ting, og at give Betænkning over Anordninger, forend de registreres. Det andet derimod er en Samling af alle Landets Indbyggere; thi deres Deputerede forestille det heele Folk, og hvert Parlaments-

Lem

Lem udi Under-Huuset, anseer det District, af hvilket det er udvalt, som sin Principal. Saa stor Forskiel derfor, som der er imellem Kongelige Tienere og et frit Folks Fuldmægtige, saa stor Forskiel er der imellem Franske og Engelske Parlamenter: Og have de sidste ofte paastaaet og endnu paastaae Exclusion af alle de Lemmer, som staae udi Hof-Tienester, for at vise, at de dependere fornemmeligen af Folket, hvis Deputerede de ere. At de Franske Parlamenter ingen Tiid have haft større Jura, end som mældet er, viise forige Tiders Historier, endog da den Kongelige Magt var indskrænket: Thi, da var brugeligt, naar vigtige Ting skulde foretages, at sammenkalde alle Stænder, hvilket ikke havde været nødigt, hvis Parlamenterne havde været beklædte med den Magt, som foregives. Det var derfore alleene ved Stændernes Forsamlinger, og ikke ved Parlamenterne, at den Kongelige Myndighed i fordum Tiid var limiteret. Dette begreeb omsider ovenmældte Person, og maatte tilstaae, at de Franske Parlamenter, sær det Parisiske, som udi Ludvig XIV. Mindreaarighed havde udgivet sig for Folkets Beskytter, og anseet sig som Stadens Deputerede, havde Confunderet sig med Stændernes Forsamlinger, hvilke af Cardinal Richelieu, som lagde Grundvold til den Kongelige Eenevolds Magt udi Frankerig ere afskaffede, saa at siden den Tiid ingen Riigsdage meer have været holdne. Man kand alleene sige, at i hvilket Rige der er en staaende Krigsmagt, som haver aflagt Troeskabs Eed til Kongerne alleene, der er og

Sou-

Souverainetet, og at alle de Jura, som de høye Collegia tilegne sig, ere ikkun Skygger og saadanne Herligheder, som Kongerne tillade dem at øve. Jeg haver ikke kunnet efterlade at meddeele dig denne Entretien. Forbliver &c.

Epistola VI.

Til * *

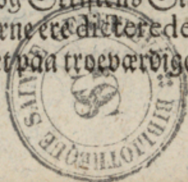
Deisterne udi Store-Brittannien holde ved at storme mod Revelationen, og tiltage meer og meer udi Frækhed. Det synes, at den Afskye, som Engelænderne have for Enevolds Magt udi verdslig Regiering, strekker sig og til Guds Herredom. Det synes, at de ved Parlaments-Acter vilde have den Guddommelige Magt indskrænket, saavel som den Kongelige, og at de intet Souverainetet vilde lide hverken udi Himmelen eller paa Jorden. Thi man seer blant dem Societeter stiftede, for at examinere Guddommelige Anordninger og Rescripta, og at paakiende, hvad som bør antages eller forkastes, hvilke Artikler der ere stridige med det Engelske Folks Frihed, og hvilke dermed ere overeensstemmende. Saasom mange Theologi med Hænder og Fødder sette sig mod disse Fritænkeres Lærdom og Paastand, saa kand man sige, at der nu udi Engeland have reyset sig tvende nye Factioner af Wighs og Torys, hvilke ere af langt større Betydning end de gamle Factioner. De eene raabe paa Nødvendighed i at troe, hvad GUds aabenbarede Ord haver bydet: De andre ville have Frihed at troe, hvad de finde for got, og appellere fra Revelationen, som fra en Under-Ret til den naturlige Religion. Tvistighederne blive fortsatte med Iver paa begge Sider: Dog kand man ikke sige, enten

enten dette er Kirken meere til Skade eller Fordeel; Thi, ligesom Religionen aldrig haver været stærkere angreben, saa haver den ey heller nogen Tiid været stærkeret forfægtet: Og, saasom de nye Naturalister, Collins, Tindal, Wholston, Morgan og andre betiene sig af nye og tilforn fast ubekiendte Machiner, til at bestorme Religionens Fæstninger, saa have dens Forfegtere studeret paa nye Fortificationer. Hvad som gior disse Tvistigheder vanskeligere, end dem, som føres mod Kiettere, er dette, at Naturalisterne excipere Forum, og skyde sig under en anden Jurisdiction, hvorudover de andre maa arbeyde paa at overtyde dem, at Exceptio fori er ugrundet, og at begge Partier staae under den samme Ret. Religionens Forfegtere, for at stride med desstørre Fordeel, have fundet for got at forlade visse Udenverker, for at beskytte desbedre Hoved-Skandserne. Det er, at eftergive visse Ting, som Forfædrene med alt for stor Iver have holdet paa, for at betage Naturalisterne Leilighed til Knuder og Chicaner, hvortil en outrered Orthodoxio haver givet Anledning; Og seer man, at saadant er skeed, og endnu skeer, med ønskelig Succés. De fornemste af disse Ting ere; at tillade dem Frihed at examinere Religionens Hoved-Poster, og at disputere derimod. Derved til intet giøres den Objection, som de gemeenligen fremføre, nemlig, at Orthodoxi ved Tvang og Forbud giøre deres Religion mistænkt, og ligesom selv tvivle om dens Rigtighed; thi, sige de, ingen som haver en god Sag, veigrer sig ved at lade den undersøges, og enhver, som er

 for-

forsikkret om sin Ret, bruger heller Argumenter end Magt. 2) At vige fra Skriftens Bogstav udi visse Poster, hvorudi man hidindtil stedse haver fulgt den; Thi der ere udi Skriften mange Sandheder, som forestilles under Emblemata, Lignelser og Allegorier, hvilke, naar de tages efter Bogstaven, kand føde u-endelige Vanskeligheder, men, naar de ansees som Emblemata, bestyrke os i de høye Tanker vi have om Skriftens Ypperlighed, og stoppe Munden til paa Religionens Anfegtere. Saaledes, naar GUD siger til Propheten Oseas: **Gak hen og gift dig med en Hore, for at avle tvende Sønner med hende**, maa man holde for, at denne Befalning ikke kand forstaaes efter Bogstaven, men at den forestilles under et Emblema, saaledes, at ved en Hore forstaaes den forfaldne Jødiske Kirke, hvilken Propheten bydes at antage og gifte sig med: Thi man seer af utallige andre Skriftens Steder, at GUD hader og forbyder det, som han her synes at befale. Naar man betragter de gamle Tiders brugelige Skrivemaade, helst udi Orienten, nemlig ved Fabler, ved Lignelser og Allegorier at forestille de vigtigste Sandheder, maa man udi Skriften distingvere imellem det som siges og fortælles, og imellem Maaden, paa hvilken det fortælles og forestilles. Vore Theologi vige jo selv fra Bogstaven, saa tit der tales om GUds Hænder, Fødder, Indvolde og andet, efterdi det vises af andre Skriftens Steder, at han er en Aand, hvorfore og ikke udi andre Ting, hvor samme Fornødenhed er? Jeg veed vel, at visse Skriftens Udtolkere

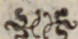
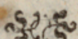
tolkere ere blevne heel sorte afmalede, efterdi de have allegorice forklaret en og anden Historie af samme Beskaffenhed: Man haver, for Exempel, beskyldet dem for Vantroe og U-gudelighed, der have giort den Entretien eller Samtale imellem Slangen og Eva udi Paradiis til en allegorie. Jeg drister mig her udi ikke at decidere, men siger alleene, at hvis bemeldte Udtolkere have giort det i god Meening, for at stoppe Munden til paa Religionens Anfegtere, saa ere deslige Domme alt for haarde. Det samme vilde jeg og sige, om deslige Forklaringer bleve giorte over de Visiter, som Fanden siges at have aflagt til GUD, og de Samtaler, som derudi ere holdne angaaende Job: Thi, hvis nogen holder for, at Historien er rigtig, men Maaden, paa hvilken visse Ting derudi efter den da brugelige Skrive-Art fortælles, kand være emblematisk, befalder jeg ikke andres haarde Domme mod saadanne Forklaringer, saasom jeg holder for, at, hvis disse Udtolkere herudi vildfare, vildfare de udi et got Forsæt: Thi ingen kand beskyldes for at ville svække eller sværte et Skrift, som ved Commentarier stræber at viise dets retteste og grundigste Forstand og Meening. Den tredie Post, hvorudi nogle af disse Tiders Theologi have fundet fornødent at vige fra de Gamles Paastand, bestaar udi de Bibliske Skribenteres Inspiration, hvilken de alleene erkiende udi Skriftens Lærdom, men ikke extendere den til Historien og Skriftens Stiil. De sige, at Loven og Prophetierne ere dicterede af GUD, men at Historien er grundet paa troeværdige Mænds

Beretninger, og at Stiilen er Skribenternes egen. Ved denne Limitation have de giort de Vantroendes Piile sløve, og satt sig i Stand til at igiendrive de haardeste Objectioner. De meene, at Skriften intet lider derved, om man tilstaar, at en Bog er forfattet udi bedre Stiil og udi bedre Orden end en anden, og at en Historie kand være tilforladelig, endskiønt enten den heele eller et Stykke deraf kand være skrevet af en anden Skribent, end af den, hvis Titul og Navn den gemeenligen fører. Saadant meene de at være det samme, som at skille sig ved Klæderne, for at conservere Legemet, eller at opoffre et Udenverk, for at frelse Staden. De meene sig derved ligesaa meget at styrke Skriften, som andre svække den ved at forsvare med Stivhed insoutenable Ting. Thi, naar nogen med Iver paastaaer, at hvad som udi 5te Moses Bog anføres om samme Prophets Dod og Begravelse, er skrevet af ham selv, og at det som findes udi anden Samuels Bog, hvilket er skeed længe efter Samuels Dod, er forfattet af Samuel, opofrer han derved den heele Historie, og giver Fienden Materie til Triumph. Den 4de Post er i at tilstaae en og anden Copiist-Feyl, naar den høye Nødvendighed det udfordrer. Thi hvad nytter det ved tvungne Forklaringer at ville conciliere visse Stridigheder udi Historien og Chronologien, som ikke kand concilieres. Man bringer sig kun derved i Foragt hos sine Fiender, hvilke ansee deslige tvungne Forklaringer som Chicaner. Hvis, for Exempel, en Historie-Skriver paa et Sted siger, at Alexan-

Alexander Magnus regierede udi 12 Aar, og paa et andet Sted udi 14 Aar, maa man tilstaae, at paa det eene Sted er en Copiist-Feyl; hvis det ikke skeer, giver man tilkiende, at man haver sat sig for at opoffre Sandhed, og renoncere paa sit eget Syn og sine Sandser, alleene for at forfægte et Skrift, hvilket er en Christen u-anstændigt, er ey heller overeensstemmende med Christi Lærdom. Jeg siger, naar den høye Nødvendighed det udfordrer, efterdi mange herudi gaae for vidt, og for ikke at bryde deres Hoveder med at conciliere en og anden tilsyne værende Stridighed, beraabe sig paa Copiist-Feyl. I det øvrige kand man sige, at hvo der med Magt vil conciliere Ting, som ikke kand concilieres, vinder ikke andet derved, end at erhverve sig selv Navn af en Pærtiisk Advocat, at giøre sin heele Sag suspect, og at blive anseet, som den, der renoncerer paa at være Menneske, for at tilegne sig Titel af en ivrig Christen. Det er i den Henseende, at nogle store Theologi udi nu værende Tvistigheder mod Deister betiene sig af saadan Moderation, og det med den Succes, som bekiendt er. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA VIII.

Til * *

Jeg haver bekommet din sidste Skrivelse, og deraf seer din Villie, som af mig troeligen skal efterkommes. Du mælder derudi nyeligen at have været udi et Selskab, hvor der hæftigen blev disputeret om vore Tiders tvende store Generaler, Eugenio og Marlborough, og at de fleeste udi Lauget vare af de Tanker, at Eugenius fortienede Fortrin for den Engelske General. Dersom jeg havde bivaanet samme Eders Collegio Politico, havde ieg tiet gandske stille; og hvis man endelig med Magt havde villet node mig til at votere i den Sag, havde jeg, efter Pyrrhi Exempel, alleene svaret, at Virgilius er den største Poët, og Livius den største Latinske Historicus, for at vise, at det var anstændigere for mig at domme om Poëter og Historie-Skrivere, end om Generaler, og at det var fornuftigere herudi at efterfølge den Epirotiske Konge end den Politiske Kandestøber. Man veed, hvorledes det gik den Græske Philosopho, der udi Hannibals Nærværelse talede vidtløftigen om en Generals Pligt, og at Hannibal dømmede, at Manden, endskiønt hans Tale var heel ziirlig, maatte have en Skrue løs i Hovedet, efterdi han vilde agere Dommer udi de Ting, hvorom han ikke kunde have ringeste Idée. Jeg veed vel, hvad du hertil vil svare, nemlig: At du ingen Decision

af

af mig herudi forlanger, hvilken ikke kand være tilforladelig, men maa nødvendig staae under Appel, og at du begiærer alleene at vide, hvad løslig Idée jeg af begges Historier haver giort mig om disse twende store Mænd. Dette kand nogenledes lade sig høre, saasom jeg uden Vanitet kand sige, hvad jeg løsligen meener, naar jeg i det øvrige underkaster mig kyndige Folks Correction. Mine ringe Tanker om disse twende anseelige Mænd er, at de i Henseende til deres herlige Bedrifter og Seyervindinger kand og bør holdes for de største Generaler udi dette Seculo. Den første haver erholdet fleere, den sidste vigtigere Seyervindinger. Den første var et Riis for Tyrken, den sidste for Frankrig og Spanien. Eugenius havde erhvervet Navn af en stor General, førend Marlborough udi Historien var bleven bekiendt; forrettede ogsaa store Ting, efterat den sidste var dimitteret fra Krigs-Tieneste: Thi man kand sige, at han efter mange Aars Seyervindinger døde ligesom i Harnisk og med Kaarden i Haanden. Den Engelske General derimod commanderede ikkun nogle faa Aar, men med saadan Eclat, at heele Europa spilede Øyen derover; saa at man kand ligne den første med en langvarig Stormvind, mod hvilken man maa stærk bevæbne sig, men den sidste med en kort Orcan, mod hvilken intet kand holde Stand. Til Beviis herpaa maa man forestille Tidernes Conjuncturer. Frankrig havde udi 50 Aar med egen Magt ført Kriig fast imod heele Europa, og det med saadan Succes, at man frygtede for et nyt Monarchies

Opret-

Oprettelse. Udi denne Frygt havde man svævet indtil Begyndelsen af den Krig, som reysede sig angaaende Successionen i Spanien, og forøgedes Frygten end meere ved Frankrigs og Spaniens Foreening: Ja Tilstanden var da saa slibrig, at man kand sige dette, som fordum sagdes om C. Mario, at det havde været ude med Europa, hvis Marlborough, som en Deus é machina, ikke paa de Tider havde indfaldet. Dette synes vel at være noget prægtigen talt: Og vil der maaske findes de, som kand anføre andre Aarsager til Scenens Forandring udi Europa, nemlig Ludovici XIV. tiltagende Alder og Skrøbelighed, mindre Forraad paa store Franske Generaler end udi forrige Seculo, større Iver hos de Allierede, sær hos de Engelske, i at fortsætte Krigen mod Frankrig, og andet deslige. Hvad Kongen af Frankrig angaaer, da merkede man hos ham vel Legemets, men ikke Sindets Aftagelse. Vendome og Villars vare Generaler, som kunde settes i Classe med de beste udi forrige Seculo. De Allieredes Iver var ligesaa stor udi forrige Krige, som udi denne. Engeland var udi næstforegaaende Krig med udi Spillet, og den Engelske saavel som den Hollandske Krigsmagt havde en tapper og habile Anfører udi Kong Wilhelm: Saa at man derfore ingen anden Forskiel kand giøre paa Tiderne, end denne, nemlig: at Frankrig udi den sidste Krig var foreened med Spanien, som den tilforn havde havt til Fiende, og derfore dens Magt aldrig haver været forfærdeligere. Men, saasnart denne forunderlige Mand, nemlig Hertugen af

Marl-

Marlborugh fik Commando, blev Scenen forandret, og Europa bekom ligesom en anden Skikkelse. Det Franske Monarchie, som hidindtil havde gaaet frem for fuld Seyl, begyndte strax at standse udi Løbet, derpaa at vakle, og endeligen at helde til Undergang; saa at andre Nationers Frygt blev forvandlet til Frekhed, og deres Had til Medlidenhed. De kiekke Franske Tropper, som ideligen havde været vante til at victorisere, kunde ingen Stand meere holde, og kunde end ikke beskytte deres tredobbelt skandsede Leyer. Marlborough med sin Magt oversvømmede alting, som en vældig Flod, og som en Lyn-Ild lod sig see paa de Steder, hvor man mindst ventede ham, saa at de Franske saae sig intet Sted meer sikkere: Deres Concepter bleve saaledes forrykte, at de vidste ikke, hvordan de vare vendte; og er det troeligt, at, hvis Marlborugh havde forblevet et par Aar længere udi Commando, det Franske Monarchie havde faaet sin sidste Olie. Men ligesom Frankrigs Soel begyndte at formørkes ved den Engelske Generals Ankomst, saa fik den sit Skin igien strax ved hans Bortgang: Et ufeylbart Beviis paa denne Mands store Qvalitéter, og at han var ligesom Siælen udi den foreenede Magt mod Frankrig. Man maa desmeere forundre sig over denne Mands store Krigs-Bedrifter, efterdi han var lidet bekiendt, førend han blev satt i Spidsen af den foreenede Hollandske og Engelske Magt. Man seer af hans Exempel, hvad som jeg paa andre Steder i mine Skrifter haver udført, nemlig: At Generaler heller fødes

end

end giøres; thi Krigs-Øvelse var hos ham ikkun maadelig, i Henseende til mange andre af hans Tiders Generaler. Men Naturen giorde her fast alting: Den havde begavet ham med en Generals Hierte, og blandet hans Tapperhed med en Koldsindighed, saa at han udi Stridens største Heede tabte intet af sine Concepter, og hans Puls slog ikke anderledes udi en Bataille, end naar han sad til Bords iblant gode Venner. Denne Qvalitet siges Kong Wilhelm at have mærket hos ham, og deraf sluttet, at han vilde blive en stor Krigs-Anfører. Engeland producerer ellers ikke mange store Generaler, saa at det synes, at samme Land vil have lang Tiid til at føde, paa det Fosteret kand blive desmeere fuldkommet. Dette er ellers et Poëtisk Indfald, men den rette Aarsag er Folkets hidsige Constitution, hvoraf flyder, at Engellænderne fødes heller til Soldater end til Krigs-Anførere: Thi en tapper Koldsindighed, som er en Generals Hoved-Character, er rar at finde udi Engelland. Men Naturen havde udi Marlborough foreenet den Engelske Tapperhed med et Spansk Phlegma, en Fransk Activitet og en Italiensk Forsigtighed: Saa at alle Egenskaber her vare samlede, for at danne en stor General. Hvad som ydermeere kand siges denne Mand til Berømmelse, er dette, at han var ligesaa stor Statsmand som General, saa at det er vanskeligt at sige, enten han skinnede meere udi Stats-Forsamlinger end udi Spidsen af en Krigs-Hær. Alle disse Qvaliteter fandtes ogsaa hos den Keyserlige General; om de ellers fandtes udi lige

Grad, derom maa andre dømme. Jeg for min Part tilstaaer, at Marlboroughs Bedrifter have stukket mig meest udi Øyene. Dog deciderer jeg herudi ikke: men siger alleene, at man udi den første haver seet alt hvad Konst og Øvelse, og udi den sidste alt hvad Naturen haver kunnet udvirke; og i saa Maader lader jeg denne Tvistighed blant andre endnu passere for et Problema. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA IX.

Til * *

Min Herre skikkede mig for nogle Dagen siden Tindals Christianity as old as the Creation, tilligemed Fosters Refutation, bedende, at jeg vilde igiennemlæse dem, og derover give min Betænkning. Min Tanke derom er denne, at Tindals Skrift er et af de skadeligste, som jeg nogen Tiid haver seet: Thi man seer derudi en af de habileste Skribentere udi Engeland at have anvendet alle sine Kræfter paa at vise Revelationens Unodvendighed, og at giøre den Hellige Skrift latterlig. Mig synes, at Foster haver været lykkelig i at løse de største Knuder, og at hans Refutation, naar man tilside setter visse anabaptistiske Principia, kand holdes for et opbyggeligt Verk. Han overbeviser sin Modstander at have brugt mange falske Citationer, og fordreyet adskillige Orthodoxe Geistliges Ord: Han viser, at alle de Poster udi Skriften, som Tindal støder sig over, kand ved sund Forklaring forsvares; Han viser ogsaa Revelationens Nodvendighed, sigende, at et Menneskes Lærdom, hvor ypperlig den er, kand blive forsømt og tracteret med Kaaldsindighed, og det i Mangel af foregaaende Recommendation. Den Lærdom derimod, som ved Miracler er stadfæstet, og viset, at være af GUD dicteret, opvækker Menneskets Attention. Naar derfore saaledes er, at Menne-

sker have ikke den fornødne Attention til den naturlige Religion, saa synes baade fornødent og anstændigt, at GUD ved visse Personer, som han ved creditiv af Jertegn og Miracler dertil autoriserer, kalder dem til desstørre Agtsomhed. Disse Argumenter ere grundige, og uden repliqve, naar man lader det blive derved: Vil man derimod med nogle andre Skribentere af Historiske Exempler søge at vise, at all Menneskelig Lærdom, hvor ypperlig den er, ingen Bestandighed kand have, men at den i Tidens Længde ikke alleene kand glemmes, men bliver og saa reent forglemt, saa at ikke mindste Idée om Naturens Lov bliver tilbage, giver man derved Materie til Fortsettelsen af en Krig, som ellers kunde have Ende. Naturalisterne tilstaae vel, at Menneskelig Lærdom udi Mangel af bestandig Attention kand reent forglemmes; de nægte ey heller, at derpaa kand anføres mange Exempler af Historier og Erfarenhed, der vise, at heele Nationer, blant hvilke den moralske Philosophie haver floreret, er udi Tidens Længde henfaldne til yderste Barbarie og Vankundighed: Men de sige derhos, at all Lærdom, enten den er reveleret eller menneskelig, kand have den samme Skiebne, naar Mennesker derudi dagligen ikke blive undervisede og øvede; Thi man seer, at Joder saavelsom Christne formedelst Mangel paa Catechisation og Skriftens Læsning ere henfaldne til den samme Uvidenhed som Hedninger; hvilket Foster selv tilstaar. De gamle Philosophi have forfattet Præcepta, som vise os vor Pligt imod GUD og vor Næste; men Almuen haver dog in-

gen Idée haft hverken om den rette GUds-Dyrkelse eller Moralitet, efterdi den ved Øvrighedens Anordning der udi ikke haver været underviset og øved. Dette merkede Keyser Julianus, og derfor foretog sig efter de Christnes Exempel at stifte reglerede philosophiske Prædikener og Catechisationer, saasom han holdt for, at u-anseet alle de moralske Præcepta, som Philosophi have sammenskrevet, Lærdommen ikke kunde conserveres og fæste Rødder, med mindre Almuen ved Love og Anordninger blev tilholden at samle sig paa visse Tider, for at høre den læses og forklares. Hvis saadant havde været skeet, men uden mindste Virkning, kunde dette mod Tindal anførte Argument have været brugt med Succés. Men, som denne Juliani Prøve ikke blev satt udi Verk, og man seer, at adskillige Menneskelige Lærdomme ikke mindre end Borgerlige Love ere ved Opmuntringer og daglige Catechisationer blevne conserverede, saa gives derved kun Materie til at fortsette Tvistighed i den allerklareste Sag. Dette siges ikkun, for at vise, at man udi Refutationerne ikke maa insistere for sterkt paa Argumenter, som ey holde Stik, og som ere mod Erfarenhed, hvorved man forderver den beste Sag, og exponerer sig uden Fornødenhed; Efterdi Revelationens Guddommelighed og Nødvendighed kand bevises og er beviset med andre u-imodsigelige Argumenter. Hvad som sikkerst herudi kand siges, og hvad som Naturalisterne ikke kand besvare, er dette, at Revelation, som skeer ved Guddommelige Jertegn lægger stærkere Grundvold til en Lærdom end philosophiske

Præ-

Præcepta og Menneskelige Love, og at det er deraf, man maa vise Revelationens Nødvendighed: men at den eene saavel som den anden Lærdom ikke kand conserveres uden ved bestandig Prædiken og Catechisation. Jeg forbliver 2c.

Epistola X.

Til * *

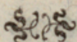
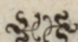
Jeg var for nogle Dage siden udi Selskab med en Fransk Reformered her af Staden, som declamerede heftig mod den Franske Regierings Forhold mod Hnguenotterne. Han visede, at samme Forhold stridede saavel mod GUds Ord som imod en sund Politiqve og Frankrigs Velfærd. Jeg bifaldt ham aldeeles i det første, saasom jeg stedse haver haft det Principium, at Samvittigheds Tvang og Religions Forfølgelse strider ikke alleene mod Christendom, men end ogsaa mod Humanitet. Hvad den anden Post derimod angaaer, da kand derudi siges adskilligt pro og contra. Naar man betragter Frankriges Tilstand, som den var udi Henrici IV., og udi en Deel af Ludovici XIII. Tiid, maa man bekiende, at den var heel selsom, og saadan, som ingen Bestandighed kunde have. Thi hvad kand være selsommere, end at see den 3die eller 4de Deel af Rigets Undersaatter at disponere over visse Stæder, Fæstninger og Krigsfolk, at have deres egne Rigsdage og Forsamlinger, der ikke dependere af Regieringen, at staae udi Forbund med andre Nationer, som kand være Rigets Fiender, og andet deslige, hvorpaa intet Exempel udi Historien er at finde. Man kand vel ikke fortænke Kong Henric 4, der giorde saadan Forfatning, efterdi de langvarige Borgerlige Krige ved andet Middel ikke

kunde bilegges. Men man kand ey heller fortænke hans Successor, der arbeydede paa at hæve en vanskabt Stiftelse, som Tidernes Nødvendighed havde udpresset. Thi Frankrige med all dets Magt giorde kun slette Figurer udi Europa, saa længe som Riget stod udi saadan Forfatning: Det havde kun en Haand, og kunde intet vigtigt foretage, eftersom Regieringen maatte ikke have mindre Øye paa egne Undersaatter end paa udvortes Fiender. Den Navnkundige Cardinal Richelieu, som satt sig for at giøre Riget stort og anseeligt, merkede, at saadant Arbeyde var forgieves, med mindre dette to-hovede Regiment blev afskaffet, og alle Undersaatter bleve satte paa en og den samme Fod. Han satte derfor alle andre Anslag til Side, og havde sine Tanker alleene hertil fæstede. Han trængede endelig igiennem dermed, og Frugten af hans Arbeyde var denne, at Frankrige, som tilforn havde været udi maadelig Anseelse, er bleven en Skræk for heele Europa. Dette er saa klart, at upartiske Reformerede maa tilstaa dets Nødvendighed, og erkiende herudi et Mesterstykke af bemelte Cardinal. De kand alleene sige, at det Nantiske Edict, som med store og hellige Forsikkringer var bekræfted, derved blev brudt. Men de Franske Catholiqver svare dertil, at den samme Nød, som drev Henricum 4., at giøre en saa selsom Indretning, og at stifte en Independente Stat midt udi Riget, den samme Nød drev ogsaa hans Successor til at kuldkaste denne vanskabte Stiftelse, hvoraf man havde seet bedrøvelige Virkninger, og med hvilken Riget ikke kunde bestaae.

For at dømme med Upartiſkhed herom, ſaa kand man ſige, at Cardinalens Foretagende med at desarmere de Franſke Reformerede, og at ſkille dem ved deres befæſtede Stæder, om det ikke fortiener at priiſes, ſaa kand det dog undſkyldes. Thi det er troeligt, at, hvis denne ſtore Reformation ikke var ſkeed, vilde Frankrige nu omſtunder have været udi ſamme Tilſtand, ſom det var udi under Ludovico 13. da det ikke kunde holde Stand mod Spanien alleene. Af den utidige Frækhed, ſom Huguenotterne en og anden Gang lode ſee mod Regieringen, og af den Pukken paa deres ſtore Magt, haver man ikke lidet betient ſig til at ſette Farve paa det Nantiſke Edicts Indſkrænkelſe. Den berømmelige Mornæus ſaae udi ſin Tiid hvad deraf vilde flyde, og derfore ideligen, ſkiøndt forgieves, formanede ſine Reformerede baade til Sagtmodighed og Føyelighed. Den bekiendte Hiſtorie-Skriver Vaſſor, ſom ſelv var reformeret, tilſtaaer ogſaa, at Huguenotterne ved en og anden u-tidig Bevægelſe og Traadſighed gav Anledning til paafulte Tragoedie. Man kand derfore ſige, at det Nantiſke Edicts Indſkrænkelſe, hvorved de Reformerede bleve ſatte paa ſamme Fod, ſom de andre Franſke Underſaattere, nogenledes kand undſkyldes. Men den paafølgende Execution under Ludovico 14., da det Nantiſke Edict blev reent ophævet, og de grueligſte Forfølgelſer uden Aarſag bleve reyſede mod de Reformerede, er en Plet, ſom aldrig kand aftoes. Dette er og bliver vel en klar Sag i Henſeende til Chriſtendom. Hvad den ſunde Politiqve og Rigets

gets Styrke angaar, da foregive vel nogle, at det var farligt at have udi Landet saa mange Misfornøyede Undersaatter, hvilke ved given Leylighed kunde med Magt søge at igien bekomme de Herligheder, som dem vare fratagne: Men den Svaghed kunde cureres paa anden Maade, end med Forfølgelse og Landsflygtighed. Curen er probat, og aldrig kand slaae feil, naar man tilside setter persecutions Geist, og tracterer alle Undersaatter paa en Fod: Thi i saa Maade blive de alle, hvad Meeninger de end udi Religionen kand have, Regieringen lige troe og affectionerede. Man maae fremføre saa mange Exempler som man vil paa Uheld og Uroeligheder, som have reyset sig af stridige Meeninger udi Troen; men man vil finde, at ikke Religionen, men Forfølgelser for Religionen saadant haver foraarsaget. Frankrige kunde ved en Christelig Tolerance have været forskaanet for at gribe til saadanne voldsomme Midler, hvorved en Plet blev satt paa Regieringen, og Riget blev skildt ved mange tusende brave og duelige Indbyggere. Jeg forbliver etc.

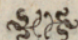

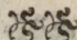
EPISTOLA XI.

Til * *

Du skriver mig til, at vor tilfelles Ven Theodorus er bleven maver og affalden, fra den Tiid han er kommen i Frimurernes Selskab. Jeg undrer mig ikke derover: Thi hvad kand være større Pine for en Mand, som Naturen haver dannet fuld af Sprekker, end at forbindes til en evigvarende Taushed, helst om Tingen, som han ved Eed haver forbundet sig at holde hemmelig, er, som troeligt, af liden eller ingen Betydenhed. Jeg er forsikkret om, at saadant heller foraarsager hans Helbreds Aftagelse end Pavens Excommunication. Du forlanger at vide mine Tanker om dette Societet, og sporger, om jeg ikke kand giette mig til, hvorudi det bestaaer: Saadant er ligesaa vanskeligt for mig at giette, som hvad Parolen vil blive, som Stadens Gouverneur udgiver i Morgen. Naar jeg skal sige min Sandhed, saa haver min Curiositet aldrig gaaet saa vidt, at jeg haver bekymret mig om denne Hemmeligheds Kundskab. Vel er sandt, at dette Societets daglige Tiltagelse kunde opvække nogen Nysgierrighed, helst saasom man seer saa mange anseelige Mænd at lade sig initiere udi dets Mysterier og Hemmeligheder. Men, saasom Historien viser, at adskillige deslige hemmelige Societeter tilforn haver været stiftede, og dog i Tidens Længde ere befundne at have været af ingen Betydelse, saa anseer

anseer jeg dette med samme Øyen, som det Rosen-
creutzske Collegium udi forrige Seculo, hvilket var
intet, og blev til intet. Det sikkerste Middel til at
faae dette Societets Hemmeligheder at vide, er at
stille sig an, som man aldeeles ingen Kundskab der-
om forlanger; Thi det er troeligt, at Frimurernes
Taushed grunder sig paa andres Nysgierrighed.
Du kiender vor Theodorum: Lad som du intet
skiotter om at vide, saa vil det maaskee gaae med
ham, som med Pigen i Comoedien, der sagde:
**nu skal jeg sige det, just efterdi du ikke vil
høre.** Der siges, at Frimurerne, for at være
forsikkrede om bestandig Taushed, antage hverken
Jomfrue eller Matrone udi dette Selskab. Jeg
takker de gode Mænd paa Mandkiønnets Vegne;
ønsker alleene, at de ikke maa blive bedragne udi
deres høye Tanker om samme Kiøn. Jeg gratu-
lerer vore Tiders Fruentimmer, efterdi man mer-
ker, at ingen af dem bemøyer sig med at friste de-
res Mænd derom: Thi det er den ringeste Konst
for en habile Kone at bringe hendes Mand til at
løse sit Tungebaand, og at snakke af Skolen.
Saasom dette Societets Hemmelighed indtil denne
Tiid haver været skiult, saa er jeg falden paa de
Tanker, at den just derfor maa bestaae i slet intet.
De Vedtægter og Love, som Frimurerne have an-
taget, maa enten være onde eller gode, eller og sigte
til slet intet. Hvis de ere onde, saa er det ubegri-
beligt, at saa mange brave og vel oplysede Mænd
skulde tage i Betænkning at bryde en Forpligtelse,
som er syndig og ulovlig: Hvis de ere gode, hvi
da

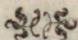
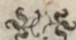

da at holde dem hemmelige? Ingen kand befries for Eftertale af Misundelse, der nægter at communicere det menneskelige Kiøn, hvad som kand være til dets Nytte og Forfremmelse. Man kand derfor med største Rimelighed holde for, at dette Societet er anrettet, alleene for at stifte et Societet, og for at opvække andre Menneskers Curiositet, ja at det sigter til intet uden til at give Folk, som intet have at tale om, Materie til Discours. Man seer adskillige Clubs eller Selskaber at anrettes i Engeland blot udi saadan Henseende. Man kand ligne deslige Foretagende ved Alcibiadis Gierning, hvilken engang huggede Rumpen af sin Hund, og da hans Venner, som saadant ikke kunde begribe, spurte om Aarsagen dertil, svarede han, at det sigtede alleene til at give Athenienserne nye Materie til Discours. De gode Herrer Frimurere kand og bør ikke ansee denne min Betænkning, som en Satire, efterdi den sigter heller til Societetets Forsvar, og viser, at jeg ikke vil tillegge dets Lemmer enten Ondskab eller Misundelse.

Der forefalder ellers herved et vigtigt Spørsmaal, om slige hemmelige Societeter bør tillades udi Riger og Republiqver. Jeg gaaer herudi, efter min Sædvane en Middelvey: holder paa den eene Side for, at den Romerske Pave haver overilet sig ved at sette Frimurerne udi Kirkens Band; Thi at domme Folk til Helvede, om hvis Gierninger og Idretter man ingen Idée haver, er heel selsomt, og kand derfore saadan Excommunication ansees, som

et Fulmen brutum, der ingen Virkning kand have. Hvis Frimurernes Societet bestaar alleene udi det pure Navn, og dets Lemmer have intet at bestille, saa kunde man raade dem, for ikke at være gandske orkesløse, at bruge Repressalier, og excommunicere Paven med Cardinalerne igien; og vilde det da komme an paa, hvilken Excommunication vilde have meest Kraft. Paa den anden Side derimod holder jeg for, at man ikke kand fortænke en Øvrighed, der søger at hemme slige Societeter; Thi hemmelige Forsamlinger giver Anleedning til Mistanke, og derfor ikke gierne tolereres udi en Stat; og, endskiønt de kand være gode og uskyldige, give de dog Anleedning til onde Stiftelser og Sammenrottelser, hvorpaa haves adskillige Exempler saavel af gamle, som nye Historier. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA XII.

Til * *

Jeg takker for Communication af den mig tilskikkede tydske Tractat, som handler om Pedanter. Mine Tanker derom er denne, at Autor ikke haver udstuderet sin Materie grundig nok: Saasom han meener, at Pedanterie haver alleene sit Sæde udi lærde Societeter, da dog en Pedant haver mange Fora og værne Ting, saa at man kand stævne ham til geistlig, verdslig, til Hof- og Krigs-Ret; Ikke at tale om, at Skribenten declamerer alt for hæftig mod Pedanter, hvilke han anseer som Monstra, Ukrud og fordervelige Mennesker, og ved saadant Invectiv giver tilkiende, at Verket heller er skrevet af en Pedant, end om Pedanterie; Thi at ivre sig forsterkt over visse Ting, som heller udfordre Latter end Bitterhed og Galde, er en Pedants Egenskab og Hoved-Character.

Pedant er et Fransk Ord, hvilket, naar det tages i en god Meening, betyder intet andet end en Skolemester, og er det samme, hvad som paa Latin heder Pædagogus eller Læremester: Derfore siger Boileau, naar han taler om de Erindringer, som den sunde Fornuft, vor Læremester, stedse giør til Mennesker:

> C'est un Pedant, qu'on a sans cesse
> à ses oreilles.

Naar

Naar derimod Ordet tages udi en ond Meening, betegnes derved de Slags Mennesker, der med Ærbødighed tractere Bagateller, og fordybe sig saaledes udi u-nyttige Subtiliteter, at de forglemme Hoved-Pligter og meest magtpaaliggende Ting, der see alleene efter Skallen, men agte ikke Kiernen, og forelske sig udi deres egne Daarligheder. Deslige Mennesker findes udi alle Stænder: Saa at der kand være Stats-Pedanter, Hof-Pedanter, Skole-Pedanter og Krigs-Pedanter, alle lige befængede, skiønt enhver paa sin Maade: Ligesom en drukken Mand er en drukken Mand, enten han haver faaet Ruset af Viin, Øll, Brændeviin eller anden Liqveur. En Skole-Pedant er den, som fra Top til Taae er bevæbnet med Distinctioner og Syllogismer, som med Thoma Diaphorio forfølger sin Meening til de yderste Grændser af Logica, som censurerer alle andre Skribentere, end ogsaa dem, som han bestiæler, som med Bitterhed declamerer mod Klædedragt, Moder og indifferente Ting ꝛc. Om saadan Pedant er u-nødigt at tale, saasom ingen Materie er vitløftigere udført, og det er ikke andet, end igien at opkaage, hvad som jeg selv og u-tallige andre Skribentere derom have skrevet. Jeg vilde derfore, dersom Brevets Korthed saadant tillod, give nøyere Afridsning paa de andre Slags Pedanter, hvis Portrait er mindre trivial, og derfore behøver omstændigere Forklaring: Men et Brev maae være kort, helst naar det skal affærdiges med Posten, og det er en Art af Pedanterie, at udføre vitløftige Dissertationer udi Post-Breve, som betales

les efter Vægten. Jeg vil derfore herudi være gandske kort, og alleene sige dette, at intet er almindeligere end at høre en Pedant at skiemte med en anden; hvilket kommer deraf, at de ikke have giort sig ret Idée om Pedanterie, og ikke eftertænke, at samme Frues Herredømme strækker sig langt videre, end man indbilder sig, og at hun haver Undersaatter blant alle Stænder. En Skoleholder havde engang et Ærinde til en Hof-Junker: han kunde i en halv Time ingen Audience faae, efterdi Herren stod saa længe for Speilet og krusede sit Haar; hvorudover Skoleholderen blev u-taalmodig, gik bort, og sagde ved sig selv: **Hvilken velbyrdig Pedant!** Da Herren endelig efter stor Møye havde faaet sit Haar udi ønskelig Symmetrie, og afpasset det ligesom efter Geometriske Regler, raabte han til sin Tiener: **Lad nu Pedanten komme ind:** Men den ene Pedant var alt borte, og den anden var tilbage. Hvis den gode Herre havde kiendt sig selv, havde han heller sagt: **Lad min Ordens-Broder komme ind;** og det med ald Billighed, thi de vare begge befængede med Pedanterie i lige Grad, skiønt paa u-lige Maade, saa at man kand sige, at den ene var af de sorte, den anden af de røde Pedanter; og er det vanskeligt at dømme, hvo af dem giver meest Materie til Latter. Mangen Skolemand fordyber sig saaledes udi gamle forrustede Sager, at han væmmes ved alt det, som er nyt og friskt, end ogsaa ved sin egen unge Hustrue: Han eftersøger med saadan Iver Latinske

og

og Græske Glosers Oprindelse og Etymologie, at han ingen Etymologie eller Oprindelse kand vise til sine egne Børn; men dertil maa svare: Sporg min Vicarium. En Hofmand derimod bekymrer sig om andre Slags Bagateller: en U-orden udi hans Hoved-Frisures, en Fold paa hans Klæder ligger ham meer paa Hierte end et heelt Bibliotheks Undergang: Hans Autores Classici ere Parykmagere og Skrædere, saasom det er ham meer om at giøre, hvorledes hans Haar kand paradere, og hans Klæder kand passe, end med hvad Accuratesse, eller med hvilke Characterer en Cicero eller Seneca bliver trykt. Vil man sige, at mangen Hofmand foragter deslige Ting, og elsker Studeringer ligesaa sterkt som en der fører Navn af Philosophus, saa kand man og sige, at mangen Skolemand foragter ogsaa unyttige Videnskaber, og haver ligesaa galante Sentimens, som den der fører Navn af en Hofmand. Min Tale sigter kun til at viise, at der findes ligesaavel Pedanter udi store Herrers Paladser som blant Skolestøv.

Saasom der ere Skole- og Hof-Pedanter, saa ere der og Stats-Pedanter. Man haver kun at sammenligne en Scholastisk Act med mangen Stats-Congres, for at see, at det eene med det andet er Skue-Spil. Kunde en Aristophanes skiemte med sine Tiders Philosophis, at de efterforskede, om det Lyd, som en Flue eller Myg giver fra sig, kommer af For-Enden eller Bag-Enden; saa kand en Philosophus og finde Leylighed til at

skiemte med vore Tiders Statsmænd. Jeg vil forbigaae at tale om, hvad udi store Stats-Forsamlinger forhandles, hvorledes hvert Ord maa veyes, hvert Skridt passes efter Tacten, og hvorledes Fluer giøres til Elephanter. Dette siger jeg, vil jeg ikke tale om, efterdi et almindeligen antagen Stats-Pedanterie saadanne Grimacer paabyder; og mangen fornuftig Staatsmand beleer udi sit Hierte det, som han med største Ærbarhed er forbunden til at giøre; ja, ligesom en gammel Romer fordum sagde: An augur augurem poteſt intueri absqve riſu? Saa siger han og maaskee: Mon en Gesandt kand ansee en anden Gesandt, og tilligemed bare sig for Latter? Men der ere fundne og endnu findes adskillige blant de Slags Folk, der ansee Bagateller med samme Øyen, som Hoved-Sager, der pouſſere de Qvaliteter, som recommenderes Statsmænd og Gesandter, saavidt, at de blive latterlige, der ingen Troe fæste til hvad som siges, eftersom Mistanke holdes for en dyd udi Stats-Sager; Der ere maalløse udi indifferente Ting, efterdi Taushed holdes for en Nødvendighed, ligesom Skriveren, der til ingen turde sige, at Borgemesteren havde spildt Blek paa sin Klud, efterdi Raadstue-Sager burde holdes hemmelige: En saadan en haver ingen Føye til at belee Pedanterie hos en Skolemand; thi han maa heede Envoyé, Plenipotentiarius, Miniſter eller extraordinaire Ambaſſadeur, saa er han dog derhos en extraordinaire Pedant.

Vide-

Videre ere endnu et Slags Pedanter, som de Franske kalde Pedans de robe, bestaaende udaf Dommere, Advocater og Betientere udi Collegier, hvorpaa Verden haver saadan Forraad, at man deraf kunde oprette et femte Monarchie. At udføre det Pedanterie, som findes udi samme Stand, vilde blive alt for vidtløftigt. Deslige Stands-Personer have intet at bebreide Skolemænd. En Jurist kand give ligesaa stor Materie til Skuespil, som en Grammaticus, og hvis Munstring skulde holdes, vilde man finde lige saa mange unyttige Subtiliteter og intet betydende Distinctioner udi Jure, som i Philosophien.

At finde Pedanter udi Krigs-Standen, vil du maaske holde vanskeligt at vise, og i saa Maade bilde dig ind, at det her vil gaae mig, som Præsten der deelede sin Text udi 3 Parter, skiønt han havde kun Materie til tvende. Krigs-Standen, skiønt den er store Laster underkastet, holdes gemeenligen for at være fri for Pedanterie; og seer man derfor, at ingen skiemter meer med Pedanter end Krigsfolk. Men jeg haver tilforn viset, at intet er almindeligere, end at en Pedant driver Spot med en anden, og at saadant reyser sig deraf, at man seer andres men ikke sine egne Feil. Lader os løsligen examinere denne Stand, maaskee vi ville finde, at der ere ligesaa mange røde som sorte Pedanter udi et Land. Kaaber, Kollerter, Skæg og Knævelbarter forandre ikke et Menneskes Natur. Man maa svøbe en Pedant udi en Løve-Hud, og bevæbne

ham med Herculis Kølle, saa bliver han dog en Pedant. Der siges vel, at Standen kand støbe Folk om: dette vil jeg lade staae ved sit Værd; Men end om jeg kand vise dig, at ved Krigs-Standen selv hænger adskilligt Pedanterie? Jeg vil til Beviis herpaa kun anføre nogle udi Krigs-Standen autoriserede Vedtægter, Love og Regler. Hvad kand være u-timeligere end den indbildte Point d'Honneur, hvorved Krigs-Folk efter hellige Vedtægter forbindes at duellere med hinanden, det er at sette Liv og Siæl paa Spill, enten for et Ord, for en Mine, og for en Ting af ingen Betydning, og som udfordrer heller Foragt end Vrede og Hevn, eller for virkelig U-ret, som ved Øvrighed og Landets Lov kand erstattes. Dette seer man dog dagligen at skee, saasom det holdes for en Vanære at andrage en Tvistighed for Øvrigheden og at adlyde Landets Love. Dette er ikke nok: deslige barbariske Actioner skee med stor Politesse, og mange foregaaende Formaliteter, saa at det maae vel heede, som Poeten siger:

C'est avec Respect enfoncer le poignard.

Saaledes er det beskaffet med alvorlige Dueller: Andre ere mindre lastværdige, men meere pedantiske, saa at de kand lignes med Skole-Disputationer, hvilke efter nogle Timers Mundhuggen endes med Berømmelser og Gratulationer af begge stridende Parter: og, ligesom her antages Respondenter, der maa see til, at Opponentes ikke komme en Præses for nær, saa antages og der Secundanter,

ter, hvis Pligt er at see til, at intet Blod paa nogen af Siderne bliver spildt, men at de nøgne Kaarder gandske tørre stikkes i Skeden igien, og at de stridende Parter efter aflagde dybe Complimenter gaae fra Vallstedet til Viinkielderen. Hvad læres andet deraf, end at Mars blant sine Børn kand regne ligesaa mange Pedanter, som Apollo, og at een Stand haver lidet at bebreide en anden. Man seer i adskillige andre Ting ogsaa Exempler paa militaire Pedanterie: Jeg vil ikkun alleene løsligen tale om Krigs-Exercitier; alting maa derudi giøres efter afpassede Tempo og Regler: der spørges ikke om, hvor hastig Soldaten kand lade sin Flint, men om han kand lade den efter Tacten: Armene maa holdes fra Livet; Fødderne staae udi en vis Positure; Hvert Skridt maa giøres ligesom efter Noder og udi Cadance, og hver Bevægelse deeles udi 3 Tempos: **ein, zwey, drey:** saa at en commanderende Officier haver Anseelse af en Dantzemester, der exercerer sine Scholarer, og intet fattes uden at have en Violin udi Haanden. Jeg erindrer mig ved denne Leylighed en vis Borger-Capitaine udi min Føde-Bye: den samme var kun en maadelig Officier: men en fornuftig Kiøbmand. Da han engang exercerede Borgerskabet, og i en Hast ikke kunde komme ihu at sige: **Rechts herstellt euch!** sagde: **vender nu Rumpen til Raadhuuset igien;** og, da han derover blev beleed, svarede han: **Det kommer ud paa et, naar kun Tingen bliver giort.** Hvad

 man

man kunde dømme om denne Mand, er dette, at hvis han ikke var Soldat, saa var han ey heller Pedant. Exercitier ere nødige, men de mange Broderier, som settes derpaa, ere modbydelige. Jeg vil ikke tale om adskilligt andet: Anførte Poster kand være nok til at bevise, at denne Stand er ligesaa lidet fri for denne Lyde, som andre Stænder; og at denne Gudindes Herredom strekker sig videre, end man tænker, ja efter nogles Meening end og til u-mælende Dyr. En Gaas bukker med Hovedet, naar den gaaer igiennem høye Porte, af Frygt for at støde sin Pande; en Hund bieffer sig hees mod Maanen, og en Nat-Ugle synes at have ligesaa høye Tanker om sin vocal Musiqve, som Nattergalen. Men saadant kand rettere henføres til Taabelighed. Man kand ellers sige, at iblant alle Stænder ingen er meere befriet for Pedanterie end Bonde-Standen. Bønder bekymre sig ikke uden om fornødent Arbeyde, og søge efter de korteste Veye at komme til Maalet. De vide vel ikke saa mange Ting, som andre, men de vide ey heller saa mange unyttige Ting. Deres daglige Arbeyde er at dyrke Jorden. De lade Lærde Folk bekymre sig om at rense Skrifter fra Copiist-Feyl; de selv rense deres Agre fra Ukrud: De lade andre giøre Bøger; de selv giøre Børn, og forrette det eene med det andet uden unødige Formaliteter. Jeg vil slutte mit Brev med en Reflection som en berømmelig Fransk Autor giør over Hoffmænd og Bønder. **Jeg veed ikke, siger han, hvilken er meest**

meest nyttig for en Stat, enten en pudret Herre, der veed paa et Haar, naar Kongen gaaer til Sengs og naar han staaer op, eller en Bonde, der føder og beriger Landet. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XIII.

Til * *

Du skriver mig til om Cardinal Fleurys Afgang, og holder for, at hans Død er et stort Skaar for Frankrige. Jeg er herudi af samme Tanker med dig, holdende de Satirer, som nyeligen ere giorde over hans Person, at være ugrundede. Hvis han ikke haver været den anseeligste Minister, som Frankrig haver haft, saa haver han været den nyttigste: Thi han havde den Qvalitet, som fornemmeligen bør udfordres af en ægte Statsmand, nemlig at indprente Folk høye Tanker om sin Troe og Redelighed. Hvis hans Hierte svarede til hans Ord og Gierninger, kand man holde ham for en dydig og duelig Minister: Hvis der hos ham var Simulation og et forstilt Væsen, saa maa man tilstaae, at han haver været en ægte Politicus, og langt finere end enten Richelieu eller Mazarin, paa hvis Ord og Løfter ingen vilde forlade sig, og under hvis Ministerio Frankrig tog ligesaa meget af udi Credit, som det tiltog udi Magt. Man kand ikke see et Menneske længer end til Tænderne; man maa derfore dømme om en Mand, alleene efter hans Gierninger: Og, naar saa er, maa man holde Cardinal Fleury for en oprigtig og ærlig Minister, efterdi man udi hans heele Liv intet Tegn finder til Duplicitet eller Falskhed, hverken for den Tiid han antog Ministerium,

eller udi hans Ministerio. Om han haver været Aarsag og Raadgiver til den store Krig, som nu føres, kand ingen for vist sige. Dette er dog klart, at han i nogle Aar haver søgt at hindre U-roelighed, og arbeydet paa, ikke alleene at moderere de Franskes Hidsighed, men endogsaa at befordre en almindelig Fred udi Europa. Et saadant Arbeyde synes meest at have occuperet ham i denne Post; og har han ved sine fredelige Anslag udvirket, at det Franske Hof, som stedse tilforn havde været Kilde til alle U-roeligheder, i hans Tiid blev anseet som et almindeligt og upartisk Tribunal eller Dom-Huus, hvortil andre Potentater have appelleret: saa at Had og Mistanke hos andre Folk blev forvandlet til Estime og Tilliid, og Riget derved tiltog ikke alleene udi Reputation, men og udi Magt; thi den nu regierende Konge kunde ligesom ved et Nik foreskrive andre Stæder Love, og Riget var virkeligen mægtigere, end det nogen Tiid havde været udi den meest florerende Tilstand under Ludvig XIV. Det er ikke troeligt, at en Herre, der havde naaet en Alder af fast 90 Aar, og allerede havde en Fod udi Graven, skulde nyeligen for sin Død ville kuldkaste en Bygning, som han med saa stor Arbeyde havde anlagt: Det er troeligt, at yngere Raadgiveres Anslage have omsider prævaleret, og at han alleene haver tilladt det, som ikke stod i hans Magt meere at hindre. Dette kand oplyses af et artigt Brev, han skrev til Monsr. Fontenelle, der opmuntrede ham som en Stats-Medicum at stille de U-roeligheder, som reysede sig imellem Spanien og

Engeland. Svaret var saaledes: **Det er fornødent, at begge Rigers Konger tage en Dosin af Abbe St. Pierres Elixir.**

Du skriver ellers, at ved Leylighed af dette Dødsfald anmærkes, at, ligesom dette Seculum er ikke saa frugtbart paa hovedlærde Mænd, som det forrige, saa kand det ey heller vise saadanne anseelige Statsmænd. Thi hvor finder man nu en Richelieu, en Mazarin, en Cromvel, en Uhlfeld, en Griffenfeld, en Oxenstierne, en de Wit, og andre deslige, som den forrige Alder haver frembragt? Du meener, at Fleury er den Eeneste i vor Alder, som kand lignes ved ovenmældte Mænd. Jeg giver dine Ord heri Magt; men holder for, at saadant reyser sig ikke af disse Tiders Ufrugtbarhed, men alleene af Mangel paa Leylighed. Thi den vedtagen Skik i forrige Tider blant Regentere, at kaste den heele Regierings-Byrde paa visse Personer, ophører nu mestendeel. Konger og Førster legge gemeenligen nu omstunder selv Haanden paa Roret, og ville ikke vide af Premier Ministres at sige: Ligesom derfor Maanen intet Skin kand give, saalænge som Solen tilligemed er paa Himmelen, saa fordunkles ogsaa vore Tiders Statsmænd af samme Aarsag. At Richelieu og Mazarin udi deres Tiid glimrede saameget, reysede sig deraf, at den første levede udi en Konges Tiid, som ikke kunde regiere uden ved en Premier-Minister, og den anden faldt ind udi en Konges Mindreaarighed. Der er ogsaa funden een og anden navnkundig

Stats-

Stats-Minister under Konger og Førster, der selv have været arbeydsomme, og haft Øye paa Regierings Sager; hvilket sees af Uhlfelds, Griffenfelds og nogle andre Exempler; men det er dog rart, og, naar saadant er hendet, er det skeed i Henseende til en ugemeen Affection, som Regentere have baaret til visse Personer; thi man seer, at Europæiske Potentater gemeenligen nu omstunder ingen Store-Viziers ville have, tvertimod de søge at reducere endogsaa mange andre høye Embeder. Saaledes ere udi Frankrig ingen Maitre du Palais, eller Contenable, i Engeland ingen High Stuart, og i de Nordiske Riger ingen Drost, Rigs-Hofmester, og undertiden end ingen Store-Cantzler meere. At de Store-Vizierer udi Tyrkiet og Persien, skiønt den høyeste Magt dem der bliver overdragen, ikke ere udi den Anseelse, som nogle Europæiske Premiers-Ministres have været, reyser sig en Deel deraf, at deres Regiering varer saa kort, en Deel ogsaa efterdi de gemeenligen tages af Skummet af Almuen, og settes i saadanne høye Poster. Det er troeligt, at hvis Richelieu havde været i Tieneste under Ludvig XIV. hans Navn havde blevet lidet eller intet bekiendt; iligemaade, at meget af Mazarins Actier skulde have været faldet, hvis han havde levet nogle Aar efter den Tiid, da høystbemeldte Konge tog sig i selv Regieringens Sager an: Men Tidernes Tilstand gave disse Mænd Anledning til at vise deres Pund, og at bringe deres Navn paa den høyeste Spidse. De havde begge store Naturens Qvaliteter, skiønt ikke af lige Art, saa at det synes nødigt,

digt, for at danne en complet Stats-Minister, at støbe dem sammen, eller at temperere den Franske Cardinals Ild med den Italienske Prælats Iis: Thi den første var fræk og dristig; den sidste bange og varsom. Richelieu foretog sig store og halsbrækkende Ting, hvilke han ved en ugemeen Activitet og Hurtighed satt i Verk. Mazarin fuldte vel hans Fodspor; men med yderste Agtsomhed: Saa at man kand sige, at den eene løb, og den anden krøb til Maalet; hvilket de begge naaede, skiønt rettere: Denne lagde sidste Haand paa det, som hiin havde satt i Verk, nemlig, at bringe Frankrig udi Anseelse, og at forøge den Kongelige Magt og Myndighed. Udi Richelieu saae man at skinne, alt hvad Frankrig af Sindets Gaver kand tilveye bringe, nemlig et stort og hastigt Begreb, Hurtighed i at opfinde, Hurtighed i at i verksette, og Hierte til at forsvare sine Gierninger, og at holde sine Fiender Stangen. Udi Mazarin derimod fandt man de Egenskaber at fremskinne, og de naturlige Frugter, som Italien gemeenligen producerer, nemlig Varsomhed, List, Simulation: Thi han gik tilbage eller defilerede, saa tit han ikke kunde gaae lige frem, og gierne tog imod et Ørefigen, paa det han ved sikker Leylighed kunde give to igien; hvorudover hans Mundheld gemeenligen var dette: Laischons les dire, pour voû qu'ils nous laischent faire: Saa at derfore, hvad hiin vandt ved sin Activitet, vandt denne ved sin Passivitet, og ved at tage Svøftet ind, naar Stormen rasede, eller at lade sig slaae af sine Fiender, indtil de trættedes

der-

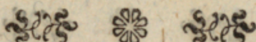
derved. Med slige Qvaliteter var ingen Under, at Discipelen længere kunde conservere sig end Mesteren; thi den eene var større Stats-Mand, den anden større Hof-Mand: Den eene havde nøyere udstuderet Frankrigs Stat, og hvorudi Rigets Styrke og Svaghed bestoed: Den anden udstuderede nøyere Hoffets Tilstand, gav agt paa dets Aspecter, og derefter, som et Veyrglas steeg og igien nedfaldt. De vare begge listige og forslagne Ministrer; men, saasom udi Richelieu var en Blanding af adskillige stridige Egenskaber, saa var hans Snildhed ikke saa kiendelig som Mazarins, hvilken var en bestandig Ræv, og aldrig fornegtede sig selv. Dette var Aarsag, at man undertiden kunde bygge paa den førstes, men aldrig paa den sidstes Ord og Løfter. De vare begge pengegiærrige; men den sidstes Giærrighed var uden Grændser; thi han undsaae sig ikke ved, at sælge Ære, Embeder og alting for Penge: Og, naar nogen bebreydede ham saadant, slog han det af med Latter. Saaledes, da han engang blev forekastet, at han giorde saa mange Ducs i Frankrige, svarede han smilende: Je ferai tant de Ducas, qu'il sera honte de l'être & de ne l'être pas. Derimod kand man sige, at, hvis han var meer pengegiærrig, saa var han mindre hevngiærrig end Richelieu: Thi han var stedse færdig til at forlige sig med sine Fiender, skiønt det er troeligt, at saadant skeede ikke saa meget af Fromhed, som af en naturlig Frygtagtighed. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA XIV.

Til * *

Jeg skikker min Herre Nathan Ben Saadis Engelske Kongers Kronike. Verket er sindrigt; men det var at ønske, at Autor havde ladet sin Geist see udi andre Ting. Jeg er barmhiertig mod Vildfarende, helst, naar Vildfarelsen er ikke frivillig. Til saadan Moderation giver jeg tvende Aarsager: Først efterdi det er menneskeligt at vildfare, og man haver Exempel paa, at mange velsindede og redelige Mænd ere ved Speculation henfaldne til egne og underlige Meeninger, saavel udi Theologi som udi Morale. 2) Efterdi Videnskabe derved skierpes: Thi, hvis vi ikke havde haft saa mange Kiettere i Verden, havde vi ey heller haft saa mange og saa store Theologos og Philosophos. Hvorudover ligesom Carneades fordum sagde, at, hvis han ikke havde haft Chrysippum til Modstander, havde han ikke blevet den Mand, som han var. (Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, ὀυκ ἂν ἦν ἐγώ.) Saa kand og mangen Lærer sige: Hvis ingen Kietter havde været, havde jeg ikke været saa stor Theologus. Thi Kietterier ere som Slibesteene, der giøre de Geistliges Sværd hvasse og brugelige, da de ellers vilde blive sløve og forrustede. Det er i den Henseende, at man paa visse Steder, sær udi Engeland, tillader saa stor Frihed i at skrive: Og kand man sige, at, saasom Religionen

gionen ingensteds haver været stærkere anfegtet, saa haver den og ingensteds været kraftigere forsvaret. Men under saadan Tolerance befatter jeg ikke slige Skribentere, som Autor til ovenmelte Engelske Kongers Kronike; Thi et er at skrive mod Religionen, et andet er at drive Spot dermed. Det første kand skee udi et oprigtigt, skiønt vildfarende Forsæt: Det andet derimod er Beviis paa Kaadhed, Ondskab og Ugudelighed. Man maa corrigere vildfarende Mennesker med Formaninger; men Bespottere med Riis og Svøbe. Dette skeer dog ikke: thi man pidsker, fængsler og excommunicerer de første, og lader de sidste passere for beaux Esprits. Hvorofte hører man ikke Folk at skiemte med Bibelske Sprog og Talemaader? Hvor mange ublue Parodier ere ikke giorte over HErrens Bøn og Passions-Historien? Ingen, som mig er bekiendt er derfore bleven tiltalet. Jeg anseer ikke Ben Saadis Kronike med andre Øyen; og derfore, hvis dens Antor tillige med adskillige Kiettere vare fængslede, og der handledes om nogles Befrielse, raabte jeg: **Lader Barrabam kaarsfæste, og giver de andre Syndere løs.** En Kiettere vildfarer og er paa Udveye, efterdi han ikke haver fundet den rette Vey, som han maaskee med Fliid haver eftersøgt: En Atheist holder sig fra GUds-Dyrkelse, efterdi han meener der er ingen GUD til; men en Bespotter erkiender en GUD, som han tilligemed beleer. Den første er som en skrøbelig Borger udi en Stad: den anden som en fremmed, og den tredie som en ond Borger: Man kand med ingen be-

dre ligne ham end med Caligula, hvilken nu dyrkede Jupiter, nu igien beloe ham, nu frygtede, nu igien truede. Naar det tornede, troede han, at Jupiter var vred, og derfore af Frygt undertiden skiulede sig: Undertiden igien lod han ved en Machine efterabe Torden, og betienede sig af de Ord hos Homerum: ἢ μ' ἀνάειρ, ἢ ἐγὼ σε. Det er: **Enten maa du omkomme mig, eller jeg skal omkomme dig.** Det er i den Henseende, at jeg fælder mildere Dom over Diagora, end over Luciano: begge talede mod Religion; men den sidste skiemtede med de Guder, som han gav sig ud for at troe paa. Saadant er ingen god Mands Character, end ogsaa om han driver Spot med en Gudsdyrkelse, som han holder for at være falsk: Thi at forhaane Mennesker, som ere udi deres Devotion, enten den er vel eller ilde grundet, er noget, som GUD ingen Behag haver udi. Man haver jo Exempler udi Historien, at GUD haver straffet dem, som af Gierrighed eller Kaadhed have plyndret eller vanhelliget Hedenske Templer. Man maa troe, at saadan Straf er vederfaren ikke saa meget i Henseende til Gierningen i sig selv, som i Henseende til Giernings-Mændenes Motvillighed og onde Intention. Og, naar saa er, hvad kand man da domme om dem, der drive Spot med egen Relgion og med egne hellige Skrifter? Autor til ovenmelte Engelske Kronike maa søge ved hundrede Fortaler at besmykke sit Forehavende, saa seer man dog, at hans Forsæt haver været at skrive mod Bibliske Talemaader og det gamle Testamen-

tes Skrifter, og det alleene for at passere for at være sindrig og spirituel: skiønt man kand sige, at han end derved ikke haver naaet sit forfængelige Sigte; Thi hver Alder, hvert Land haver sine egne Talemaader, og er det troeligt, at hvis det ziirligste Europæiske Skrift blev Ord for Ord oversatt paa Persisk eller Chinesisk, det vilde skurre udi Orientalske Øren. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XV.

Til * *

Du undrede dig over, da vi udi udi vor seeneste Samling talede om de gamle Romerske Keysere, at jeg sagde noget i Forsvar af Keyser Claudio, og holdt for, at han kand regnes hverken blant de onde eller u-fornuftige Regentere. Jeg haver siden med Agtsomhed igiennemlæset samme Keysers Historie, og derudi er bleven bestyrket i min Meening. Jeg holder for, at det Onde som han haver bedrevet, er heller at tilskrive Tidernes Forderveligheds end Regenten. Man havde intet seet, uden hvad som ugudeligt og forargeligt var, udi Tiberii og Caligulæ Tiid, hvorudover, saasom han var opdragen ved saadanne Hoffe, maa man fælde milde Domme over hans Feyl, og forundre sig over hans gode Gierninger, hvilke ikke kand tilskrives uden et synderligt god Naturel, som de Tiders Ondskab ikke haver kundet fordærve. Hans Censores nægte vel ikke, at han jo haver giort adskilligt got: men de tilskrive andre det gode, og domme ham selv reent fra Forstanden. Jeg er af gandske andre Tanker: Thi Pallas, Narcissus, Calistus, Messalina, Agrippina, udi hvis Hænder han var falden, vare ingen gode Raadgivere, hvorudover det Gode, som han ovede, kand ikke tilskrives uden hans eget Naturel, og viise adskillige af hans Domme og Anordninger, at om han ikke haver haft en meget

aaben Hierne, saa haver han dog været begaven med en Slags Skiønsomhed. Den Modestie han lod see i Begyndelsen af hans Regiering er priisværdig; thi han veigrede sig ved at anodtage de Æres Titler, som hans Formænd havdeført, og rettede adskillige Feil, som udi de forrige Tider havde indsneget sig; Han formanede de Romerske Raads-Herrer stedse at efterleve deres Pligt, og bivaanede selv ideligen Retterne, hvorudi han affagde mange skiønsomme Domme. Dette tilstaae alle; hvorudover Senecæ Vidnesbyrd herimod kand holdes for at være partiisk. Blant hans Domme anføres denne: En Qvinde vilde ikke kiende sig ved sin Søn; Saasom hun ikke kunde overbeviises, befoel Claudius, at hun skulde ægte Personen, og tvang hende derved at bekiende Sandheden. Det er jo en saadan Dom, som anføres udi den Hellige Skrift til Beviis paa Salomons Viisdom. Claudius casserede engang en Dommer, efterdi han havde ladet see alt for stor Begierlighed til saadant Embede, hvilket enhver ikke uden med Frygtsomhed maa antage. Naar nogen takkede ham for deres Forfremmelse til høye Embeder, sagde han, sig heller at burde takke dem, efterdi de vilde lette hans Byrde, og at han vilde være dem forbunden om de derudi efterlevede deres Pligt. Jeg finder intet prægtigere udi de beste Keyseres Historier. Videre, han befoel ikke at give trende Embeder til en Person; hvilket man maa holde for at være en heel fornuftig Anordning, efterdi det mindste Embede kand occupere en Mand, naar han vil tage det ret i

Agt. Han befoel, at ingen frigivne Tienere maatte gaae i rette mod deres Patroner, og vilde, at de, som lode see Utaknemmelighed mod deres gamle Herrer, skulde bringes udi forrige Trældoms Stand igien. Han vilde, at enhver for Retten skulde agere sin egen Sag, uden at betiene sig af Advocater, saasom han, maaskee, havde mærket, at Retten ved Advocatens Veltalenhed fordreyes. Saasom han ikke kunde reent afskaffe Advocater, eller forbyde dem at lade sig betale for deres Arbeyde, foreskrev han dem en vis Taxt, hvorover de ikke maatte skride. Kort at sige: Alle de gode Anordninger, som bleve giorte i hans Tiid, komme fra ham selv; De onde derimod skeede ved hans Ministrer. Dette og andet viiser, at de gaae for vidt, som tillegge ham en u-menneskelig Stupiditet. Han var gandske kyndig udi det Latinske og Græske Sprog, og holdt han ziirlige Taler, saavel udi det eene, som udi det andet. Han havde og Lærde Mænd udi stor Agt og Ære. Hvorudover de haarde Domme, som ere fældede over ham i Henseende til Uskionsomhed, kand reyse sig af hans Opførsel udi Caji Tiid da han blev anseet som en dod Stotte. Men, saasom Historien viiser, at han stillede sig taabeligere an, end han var, saa tiener det heller til Beviis paa Skionsomhed, efterdi han under sin ugudelige Formand ikke kunde redde sit Liv ved andet Middel. De haarde Domme kand og reyse sig af hans naturlige Frygtagtighed, hvoraf hans listige Hustruer samt frigivne Tienere betienede sig, for at fælde deres Fiender, hvilke de indbildte ham at være

re

re Keyserens Fiender, som han for sin egen Frelse maatte rødde af Veyen. Det er hvad man med Upartiiskhed bør og kand dømme om denne Keyser; for hvilken jeg ingen Apologie vil giøre, men alleene sige dette, at, hvis han havde været mindre from, god og føyelig Mand, havde han været bedre Regent. Jeg forbliver &c.

Epistola XVI.

Til * *

Jeg takker dig for dine Anmerkninger, som du haver giort over min Jødiske Historie. Jeg tager gierne mod Erindringer, og forandrer mine forrige Tanker derefter. Du meener, at hvad jeg haver skrevet om Syndefaldet, er ikke gandske overeensstemmende med den almindelige Orthodoxie, saasom jeg synes at tilkiendegive, at den arvelige Synd, som forplantes fra de første Forældre paa Efterkommerne, ikke saa meget kand kaldes en Straf for Synden, som en naturlig Følge af Fødselen. Hvis jeg derudi vildfarer, lader jeg mig gierne corrigere; thi intet Menneske lader see eller haver viset større Docilitet, end jeg, og hvad egne Meeninger jeg haver frembragt, underkastes stedse andres grundige Correction. Jeg haver ellers paa adskillige Steder udi mine Skrifter viset, at jeg holder stift ved det Principium, intet at troe, som strider imod de guddommelige Attributa, for ikke at give Sværdet i Haanden til Religionens Fiender, og at jeg derfore finder Behag udi de Forklaringer, hvorved saadant kand hindres. Adskillige lærde og retsindige Mænd, for at bevæbne sig mod deslige Fiender, have herover giort saadan Forklaring, nemlig: At den Straf, som Adams Børn formedelst Syndefaldet ere underkastede, ikke saa meget kand kaldes Straf, som en Uheld ved Fødselen, og det endeel, saa-

saasom det strider mod GUds Hellighed og Retfærdighed at straffe Børn udi hundrede tusinde Leed formedelst de første Forældres Misgierninger; endeel ogsaa, efterdi spæde Børn, som aldeeles ingen Skiønsomhed have, og ikke vide, hvad Ondt og Godt er, kand egentligen ikke siges at synde. De meene derfor, for at udvikle sig af denne Labyrinth, at det er sikkerst, at holde alle Adams Børn for fordervede Planter, som ere fødde med Tilbøyelighed til Synd og Ondskab, og udi samme Tilstand, som Forældrene, saa at derudi bestaaer den Synd, som tillegges Børn ved Fødselen. Ved saadan Forkaring meene de at stoppe Munden til paa Religionens Fiender. Thi i saa Maade kand ingen sige, at Børn fødes skyldige for Forældrenes Misgierninger, men alleene, at de fødes fordervede og med Inclination til at synde, item at det syndige, som findes hos dem alle, er en naturlig Følge af Fødselen, ligesom det er naturligt, at spedalske Børn fødes af spedalske Forældre, onde Frugter fremspire af onde Træer, og Træallbaarne avles af Træallbaarne. Ingen kand i den Henseende besværge sig, men alle maa tilstaae, at saasom af Ondt intet Godt kand komme, og at af en raaden Stamme ingen sunde Greene kand fremspire, saa kunde af Adams Synde-Sæd naturligen intet uden fordervet og usundt avles. Saaledes have adskillige Kirkefædre forklaret dette, sær Chrysostomus, hvis Ord ere disse: **Det er et Spørsmaal, hvorledes man kand sige, at ved eens Ulydighed mange ere blevne Syndere: Dette er ikke underligt,**

derligt, at, naar een formedelst sin Misgierning er bleven dødelig, hans Afkom ogsaa bliver dødelig; men, hvis man siger, at ved hans Synd en anden er og bleven Synder, er det uforstaaeligt. Thi det synes, at den, som ikke selv haver syndet, kand ikke straffes. Jeg veed vel, at der findes de, som holde saadan Forklaring ikke at være antagelig, efterdi Gienløsningens Verk derved synes at kunde svækkes: Men andre meene, at Gienløsningens Nødvendighed derved ikke nægtes; thi, saasom alle Børn fødes med Tønder til Synd, og derfore alle virkeligen ere syndige, saa bliver Gienløsningen, hvad Meening man følger, lige nødvendig, og de Objectioner, som giøres mod Religionen, blive døde og magtesløse. Jeg deciderer dog intet absolute herudi, men drister mig alleene at sige, at, hvis slige Udtolkninger ere vildfarende, saa er derudi en Vildfarelse, som ikke kand mishage GUD, efterdi de sigte til at conservere hans hellige Egenskaber, og at vise, ingen Contradictioner derud at være. Jeg meener, at enhver, som foretager sig at bevise Revelationen i alle Maader at være eenstemmig med den sunde Fornuft, efterlever en Christens Pligt, og derudover kand ligesaa meget berømmes, som de fortiene at lastes, der heller opofre alting, end afstaae fra deres eengang antagne Meeninger. Det eene reyser sig af Kierlighed til Religionen; det andet af Kierlighed til sig selv: Det eene viser Ydmyghed; det andet Stivhed og Hovmod.

mod. Det er i den Henseende, at jeg ofte glæder mig ved Meeninger, som i det Forsæt gaae ud af den alfare Vey, og at jeg finder Behag udi ovenmældte Forklaring om den arvelige Synd, nemlig: At spæde Børn egentligen ikke kand kaldes selv Syndere, men fordervede Planter, der fødes besmittede med Forældrenes Synd, (non tam peccatores qvam peccaminosi). Jeg siger, at jeg finder Smag udi ovenmældte Forklaring, saasom intet kand bevæge mig til at vige fra mit Hoved-Principio angaaende GUds hellige Egenskaber, og at jeg derfore ikke følger de Udtolkninger, hvorved GUD giøres til en arbitraire Dommer, som straffer Børn udi tusinde Leed formedelst Forældrenes Forseelser, og over de Ting, som han strengeligen forbyder alle Mennesker at øve. Jeg underkaster dette ellers til din og andre Skriftkloges Correction, og staaer gierne fra min Meening, naar jeg bliver overbeviset: Men Overbeviisningen maa være saadan, at den almindelige Udtolkning kand concilieres med den guddommelige Retfærdighed. Med saadan Condition slaaer jeg Chamade, overgiver min Fæstning, og bliver din Proselyt: Hvis du derimod efter nogles Sædvane beraaber dig alleene paa andres Vidnesbyrd og Forklaringer, tager jeg min hvide Fane ind igien, og laver mig til nye Modstand. Jeg vil slutte mit Brev med et Ønske, at lærde Theologi maatte tilholdes ved grundige Skrifter at vise Revelationens Overeensstemmelse med den sunde Fornuft, og derefter at indrette deres Commentarier saaledes, at saa ofte et Sted udi

Skriften forekommer, som synes vanskeligt, da hel-
ler at vige fra Bogstaven og fra de almindeligen
antagne Meeninger, end at beraabe sig paa For-
nuftens Ufuldkommenhed og GUds u-ransagelige
Veye, hvorved alle Religioner kand autoriseres,
og et Skiold gives for visse Mænds Dovenhed,
der ikke ville bryde deres Hoveder med at conferere
et Skriftens Sted med et andet, for deraf at ud-
leede de grundigste Meeninger. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XVII.

Til * *

Jeg seer af dit Svar paa min seeneste Skrivelse af 22. Octobr., at du foregiver, dig ikke ret at have kunnet fatte min Thesin om den arvelige Synd, og at du derfore maa suspendere dit Judicium, indtil jeg giver mine Tanker tydeligere tilkiende. Du haver denne Gang alleene bemøyet dig med at give Betænkning over en anden Lærdom, som jeg løsligen anfører i mit Brev, men som jeg omstændigere haver omtalt udi det 84. Stykke af mine moralske Tanker, og holder for, det at være noget anstødeligt, hvad jeg mælder om Naturens Lys, under hvilket jeg synes ligesom at ville have Revelationen subordineret. De, som af mine Skrifter udtrekke saadan Lærdom, have aldrig læset dem med tilbørlig Agtsomhed. Thi jeg gaaer en Middel-Vey imellem Mæhriske Brødre og Naturalister, imellem dem der gandske forkaste Fornuften, og dem der ofre for megen Røgelse paa dens Altar. Der ere nu omstunder tvende tallrige Secter, hvilke begge føre lige skadelige Lærdom, efterdi de begge henfalde til fordervelige Extremiteter. De første dømme Fornuften reent til Landflygtighed, foregivende, at den tiener til intet uden at forlede Mennesker, og at bringe dem i fordømmelige Vildfarelser: De betiene sig til deres Meenings Bestyrkelse af visse Skriftens Steder,

som

som kalde Verdens Viisdom forfængelig, og som byder os til at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed; hvilke de saaledes synes at forklare, at et Menneske i Religions Sager bør reent sige sig fra Forstanden, da dog GUD byder os at randsage, for at udvælge det Beste, og til den Ende haver givet os en fornuftig Siæl, hvorved vi ere distingverede blant alle andre Creature. Forstanden bør vel lærvilligen underkaste sig det aabenbarede Ord; men hvis nogen foregiver, at man saaledes bør fange Fornuften under Troens Lydighed, at man gandske til Side setter Naturens Lys, saa lærer han derved, at man maa forkaste Troen selv, saasom det er umueligt at troe uden Fornuftens Hielp: Thi det er ikke uden ved Forstandens Brug, at jeg kand forsikkre mig om de aabenbarede Sandheder, og Fornuften er aldrig lydig, hvis den selv ikke dømmer, sig at være pligtig til Lydighed. Herudover siger en vis Autor (Essay de l'entendement) at hvo som skiller sig ved Fornuften, for at give Plads til Revelationen, udslukker begge Lys paa eengang, og ligesom tillukker Øyene, for desbedre ved Middel af et Telescopio at kunde imodtage Lyset af en Stierne, som han ved Øyenes Hielp ikke kand see alleene. Det er ikke at beskrive, hvor meget Ondt saadan Lærdom haver til Veye bragt; thi, endskiønt nogle udi en redelig Intention have fattet dette Principium, saasom de holde Fornuften for at være bedragelig, og meene, at jo meere vanskelig og ubegribelig en Ting er at troe, jo større er den Troendes Merite; ja at det er en ret Christens

Kiende-

Kiende-Mærke at bevæbne sig mod Fornuften, og at arbeyde paa at holde den bestandigen udi Lænker: Saa findes derimod andre, som udi ond Intention føre samme Lærdom, og betiene sig af de førstes Principio, for at underminere Religionen, og at betage den all dens Herlighed. Ingen udi vor Tiid haver vidst bedre at føre sig saadant til Nytte, end Monsr. Bayle; hvilken haver søgt at vise Skriftens Stridighed mod Fornuften og de almindelige Sandser: Og, naar han af nogle Geistlige for saadan Dristighed er bleven anfegtet, haver han søgt at bestride dem med deres egne Sværd, og bøder for sig med deres eget Skiold, som de have givet ham udi Hænderne; thi det maatte stedse hee-de, at hans Theses sigtede alleene til at ydmyge Fornuften, og at en Troendes Merite bestod i at fæste Troe til Revelationen; endskiønt den strider mod Fornuften og de almindelige Sandser. Dette var hans Hoved-Skandse, hvorudi han med Sikkerhed meenede at kunde holde Stand imod sine Fiender; og kand man sige, han derudi haver succederet mod alle de Theologi, som saa hæftigen recommendere en blind Troe og Fornuftens Fængsel; thi han bruger samme Talemaader, som de betiene sig af, skiønt han deraf trekker andre Consequencer, søgende, at sette den Christne Religion udi Classe med andre falske Religioner, som alleene forsvares med Myndighed, og ikke med fornuftige Argumenter. Det er udi samme Forsæt en Engelsk Skribent nyeligen haver ladet komme for Lyset et Skrift under den Titel: Christianity not

foun-

founded on arguments. Det er: **Den Christelige Troe ikke grundet paa Beviisligheder.** Autor stiller sig an ligesom Monsr. Bayle, at hans Sigte derved alleene er at humiliere Fornuften, og at vise, at Troen alleene er en GUds Gave, som ved Studeringer og Randsagning ikke kand erhverves: Men ingen tvivler om, at han jo er en Naturalist, og Skriftet derfore kand ansees som det forgiftigste, der nogen Tiid er kommen for Lyset. Han synes at kalde Troen en hæftig Siælens Bevægelse, hvilken ligesom med Magt tvinger den Troende at antage Religionen. Han siger, at, hvis Troen erhvervedes ved Studeringer og Randsagning, saa var det u-rimeligt at sette Belonninger for at have erhvervet en Troe, som de Troendes egen Fornuft ikke haver tilladt dem at forkaste: Videre, saasom Troen ved Randsagning ikke erholdes paa eengang, saa spørger han, hvad man skal dømme om dem, som ere udi deres Lære-Aar, eller om Børn og visse Mennesker, som ikke have Evne til at randsage. Han foregiver, at de eenfoldigste Mennesker ere de beste Christne, og at Vankundighed er en Moder til Devotion &c. Adskillige have foretaget sig at igiendrive dette Skrift, skiønt det er ikke Umagen værd, efterdi det indeholder intet uden pure Ironier, og at Autor ikke haver meent, hvad han siger, men alleene haver sigtet til at svække den Hellige Skrift og GUds aabenbarede Ord, hvorom man ved den sunde Fornuft og ved Randsagning ingen Kundskab, efter hans Sigelse, kand erhverve, og at derfor blinde Mennesker og Ignoranter ere de rette Troende.

Hvis

Hvis vore Missionarier vilde betiene sig af saadanne Prædikener, vilde de slet ingen Proselyter giøre; thi Catechisationen blev denne: **Vi ere hidkomne for at overtale eder til at antage en Religion, som strider mod Fornuften.** Det er let at slutte hvad Virkning saadant et Exordium vilde have. En anden slags Sect, befatter de Mennesker, hvilke aldeeles intet ville troe, som er over Fornuften, og saaledes henfalde til et andet Extremum, som er ligesaa forderveligt, som det forommtalte: Thi, saasom de første udi aandelige Ting giøre Mennesker til Machiner, saa giøre disse dem til Væsener, der ere berettigede til at kige ind udi alle guddommelige Hemmeligheder, at tilholde Skaberen at give Raisons til sin Lærdom, og bevise den med mathematiske Argumenter. Enhver maa tilstaae, at i saa Maade er fornødent at tage en Middel-Vey, for ikke at henfalde enten til Brutalitet eller til Hovmod, og at giøre Mennesker enten til mindre eller til meere, end de virkeligen ere, enten til Dyr eller til GUds Collegæ og Assessores. Man maa derfore giøre Forskiæl imellem Ting, som ere over Fornuften, og imellem dem, som ere imod de menneskelige almindelige Sandser. De første ere aandelige: De sidste legemlige. Aandelige aabenbarede Ting, som gaae over Fornuften, maa vi troe, omendskiønt vi dem ikke begribe; thi saadanne Ting stride ikke mod vore Sandser, men vise alleene, at menneskelig Fornuft haver sine Grændser, og, saasom vi derom ikke kand sige, hvad Ret eller U-ret, hvad rimeligt eller u-rimeligt er,

saa maa vi blindt troe, hvad os befalet er at troe. Af saadan Beskaffenhed ere de Lærdomme om den hellig Trefoldighed, om Christi Manddoms Paatagelse, om det guddommelige Væsen, om Aander og Siæle 2c. Saadanne Ting ere uden for de menneskelige Sandsers Sphæra, efterdi de ere aandelige, og Sandserne legemlige: Hvorudover, hvad som derom læres, ikke bør imodsiges, men af os med Lydighed og Ydmyghed antages, i Betragtning, at vi ere Mennesker, hvis Forstand Skaberen haver indskrænket saaledes, at vi skal see aandelige Ting, alleene for at admirere, men ikke for at begribe dem. Og kand et Menneske ligesaa lidet besværge sig derover, som efterdi GUD ikke haver givet det Vinger til at flyve, Øyen til at see Solegran eller Atomos, og Øren til at høre, hvad som tales udi andre Planeter. Thi en saadan Expostulation er ligesom en vil sige, hvi er jeg ikke meere end et Menneske? hvilket er en Hovmod og Rebellion mod Skaberen, og af samme Natur, som naar en Undersaat vil sige, hvi er jeg ikke Konge. Anderledes er det, naar der handles om legemlige Ting, som løbe ind udi Sandserne, hvorom at dømme vi ikke alleene have Evne, men vi ere ogsaa befalede af GUd at betiene os af vore Sandser, for at skille det Onde fra det Gode, for at udlede Sandhed og forkaste Løgn. Hvoraf sees, at vore Sandser i deslige Ting ere ikke allene berettigede til at være Dommere, men at vi ogsaa synde ved at negte dem Jurisdiction. GUD kunde ellers ikke dømme de groveste Vildfarelser, og Creaturene kunde gaae i Rette med deres Skaber,

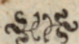
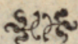
der, undskyldende deres Vantroe og Overtroe og alle deres Gierninger med Sandsernes Bedragelighed; de kunde sige: **Vi have seet, vi have hørt, vi have smaget, men som Sandserne ere ikke uden pure Illusioner og Koglerier, have vi ikke kunnet rette os derefter; Thi, endskiønt vi see og høre, ere vi dog dumme og blinde. Vi høre de kraftigste Beviisligheder; men vi kand ikke forlade os paa Hørelsen: Vi see Miracler og Jærtegn, men vi kand ikke troe vore Øyen.** Men saadan Acatalepsie eller Pyrrhonismus vil ikke undskylde; thi GUD selv siger: I have seet og hørt, og ville dog ikke troe; og derved udtrykkeligen giver tilkiende, at vi ikke alleene kand, men endog at vi bør bruge Sandserne, som Midler til at udlede Sandhed og at forkaste Løgn, ja intet at troe, som strider imod notiones communes, efterdi alting derved giøres til Koglerie, og ingen Troe kand have Sted paa Jorden. Man kalder de Ting stridige, som ikke kand subsistere sammen, saasom en Qvadrat-Circul, og et Bierg uden Dal. Naar vi selv kalde dem incompatible, tilstaae vi jo, at de ikke kand være til. At beraabe sig herudi paa GUDs Allmagt, er daarligt; thi det er ligesom man vil sige, at GUD kand giøre, at en Ting er til og ikke er til paa een Gang. Naar vi troe Ting, som ere lige imod hinanden, saa baade troe vi og ikke troe vi tillige. Hvo som siger sig at troe, at en Circul er Qvadrat, giver dermed tilkiende, at han troer og

ikke troer, hvad han siger: Thi den, som siger en Circul, nægter at den er Qvadrat; og den, som siger en Qvadrat, negter, at det er en Circul. Heraf sees da, at de vildfare, som have stødet sig over, hvad jeg i mine Skrifter haver anført om Sandserne, nemlig, at vi udi alt, som incurrere i de samme, maa bruge dem til Dommere, og forkaste alt hvad som strider derimod. Saaledes, om nogen siger, at Ild er Vand, at Brød er Kiød, &c. bør vi ikke troe det; thi det er at negte sin egen og alle andre Menneskers Smag, Syn og Følelse, og at giøre sig latterlig og uværdig til Societet med andre Mennesker. Det er paa saadan Grundvold de Evangeliske saavel som Reformerede forkaste Transsubstantiationen, efterdi de see, smage, føle og lugte, det at være Brød, som de Roman-Catholske foregive at være Kiød. Regelen herved maa være denne: Vi maa troe alt hvad Fornuften siger; men, naar en Talemaade forekommer, som efter Bogstaven ikke kand forstaaes, med mindre vi skulde fornegte vore egne Sandser, maa vi vige fra Bogstaven, og giøre andre Forklaringer derover. Anderledes er det beskaffet med aandelige Ting, som gaae over Fornuften, hvilke vi maa troe, endskiønt vi dem ikke begribe: Saaledes, naar for Exempel Skriften byder os at troe den Hellige Treefoldighed, da, endskiønt vi ikke kand begribe, hvorledes Een kand være Tree og Tree Een, ere vi dog ikke berettigede til at disputere derimod, efterdi det er en aandelig Lærdom, som ingen Rapport haver med legemlige Sandser; thi herudi og i andre deslige

Ting

Ting kand vi ikke sige, at vi see og kiende det anderledes at være, men alleene, at det er en Hemmelighed, som vi ikke kand begribe, og et non plus ultra for den menneskelige Forstand. Med alle de Bevægelser og Eftergrandskninger, som ere giorte, have vi end ingen Kundskab om vor egen Siæl, men troe, at det er et distinct Væsen fra Legemet, og det uden at renoncere paa vore Sandser; efterdi den Lærdom, som os er given om Siælen, ikke strider mod notiones communes, men alleene er skiult for Fornuften. Hvis vi kunde see og føle Siælen med Hænder og med legemlige Øyen, og dog visse Lærere vilde byde os at troe, at den havde en Figure og Skikkelse, som var lige imod vort Syn og Følelse, vare vi berettigede til at disputere derimod og at beraabe os paa de almindelige Sandser; men, saasom Siælene ere aandelige, og consequenter usynlige, maa vi troe, hvad som os derom er aabenbaret: Thi vi hverken have eller kand have Indvendinger derimod, saasom vi her ikke kand appellere til Sandserne, under hvis Foro og Jurisdiction aandelige og usynlige Ting ikke staae. Saadan er min Meenig herom: Anderledes haver jeg ikke skrevet; thi jeg haver udtrykkeligen exciperet mysteria. Og, naar man saaledes forklarer sig, haaber jeg, at en ærlig Kietter kand forvandles til en Orthodox. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XVIII.

Til * *

Jeg mærker, at det er fast ikke mueligt at raisonnere enten udi Theologie eller udi visse Philosophiske Materier, uden at blive beskyldet for Vildfarelser. Jeg seer af det sidste Brev, at du est fornøyed med den Forklaring, jeg haver giort over hvad som i mine Skrifter er anført om de menneskelige Sandser; Men at du derhos støder dig over hvad jeg haver skrevet om Siælen, nemlig: At vi af Philosophien ikke kand demonstrere dens Immaterialitet, og at den er et distinct Væsen fra Legemet: Hvorudover du meener, at jeg haver stødet an mod den Philosophiske Orthodoxie. Det er mig kiært, at du holder for, at jeg ikke kand trues med nogen Theologisk Stævning, men at jeg alleene kand faae at bestille med visse Philosophis: Jeg siger visse Philosophis, efterdi de fleeste og grundigste tilstaae reent ud, at jo meere de have studeret paa den Materie, jo mindre vide de; saa at deres Meditationer have til intet tient, uden at overbeviise dem deres Vankundighed. Jeg for min Part troer, at Siælene ere Aander, og distincte Væsener fra Legemerne; men jeg grunder min Troe paa Revelationen, som demonstrerer det, som Philosophien alleene gior mueligt og rimeligt. Jeg tilstaaer, at det er vanskeligt for Fornuften at fatte, hvorledes en Materie kand tænke, og med hvad Konst

og

og Orden et Legem, som er en Samling af Been, Seener, Kiød og Aarer, er sammensatt, det ikke alleene kand faae Liv, komme til at respirere, gaae, æde, ligge ɔc. men end ogsaa tænke, begribe, skionne og domme. Den store Engelske Philosophus Locke, som udi den Tvistighed, som han haver haft med D. Stillingfleet, admitterer en Muelighed udi Siælens Materialitet, haver dog tilstaaet, at et Menneske ikke kand begribe, hvorledes en død Materie ved Organi Station kand blive levende, og komme til at tænke: Han siger alleene, at man deraf dog ikke kand inferere, at GUD, som er almægtig, jo kand give en Slags Grad af Tanker og Begreb til en Samling af Materie, naar han finder det for got. Han siger, at alle Vanskeligheder, som derimod giores, flyde af vor Vankundighed og indskrænkede Begreb: men dermed kand GUds Magt ikke indskrænkes ɔc. En saadan anseelig Mands Tilstaaelse om Tingens Ubegribelighed, giver ellers en stor Vægt til deres Meening, som nægte Siælens Materialitet, hvorudover man og kand regne dem blant de Orthodoxe Philosophos; og vil jeg gierne slaae mig til de sammes Parti, og med dem statuere, at Philosophien giver os probable Beviisligheder om Siælens Aandelighed: Men at Demonstrationen alleene kand giores af det aabenbarede Ord; Thi de store Tvistigheder, som derom have været, og endnu ere, viise, at Sagen efter Philosophien endnu ikke er afgiort, og at det derfore er en Fornødenhed at have Tilflugt til Revelationen. See her haver du min Bekien-

delse herom, hvilken du som en Theologus ikke kand dadle; Saasom jeg holder for, ved Christi Lærdom det at være demonstreret, hvorom tilforn haver været omtvistet. Jeg haver herom læset Philosophorum Argumenter pro og Contra, og finder, at deres, som viise Siælens Immaterialitet og adskilte Væsen fra Legemet er af langt større Vægt, end de andres, som confundere den med Legemet: Skiønt jeg tilstaaer, at visse Argumenter, som anføres af de første, ikke ere saa u-overvindelige, som de selv foregive. Brevets Korthed tillader mig ikkun at anføre tvende: Mr. Bayle, som ellers udi Philosophien ikke er meget Orthodox, og som gemeenligen søger at bestride herskende Meeninger, tager sig fore at igiendrive Dicæarchum, hvilken siger, at Siælen er intet uden et blot Navn, og at den Kraft, hvorved vi bevæges, og hvorved vi dømme, spreder sig ud over alle Lemmer, hvorfra den ikke kand skilles &c. Denne Lærdom kand igiendrives med Philosophiske Beviisligheder. Mr. Bayle betiener sig her af et eget Argument, hvilket han holder for u-overvindeligt og uden Repliqve: Han siger, at, hvis Siælen, som Dicæarchus foregiver, ikke er et distinct Væsen fra Legemet, og at det er ikke uden en Kraft, som spreeder sig ud over alle levende Ting, saa at den giør kun et Væsen med de Legemer, som man kalder levende, saa fører han en Lærdom, som er en Philosopho u-anstændig, ja lader see, enten at han selv ikke veed, hvad han siger, eller han lærer, at bemelte Kraft følger stedse Legemet; hvoraf flyder, at den Kraft til at føle og kiende

de ophører ikke udi døde Legemer, og at de mindste Deele af Legemet, efter at de ved Forraadnelse derfra ere separerede, tage en Siæl og et Liv med sig. Men dette Argument er ikke saa stærkt, at jo Dicæarchus kunde ophitte noget at besvare det med. Det synes, at han ved den Kraft, som spreeder sig ud over alle Legemer, eller opfylder dem, forstaaer det, som af andre kaldes Verdens almindelige Siæl, hvilken kand giøre døde Legemer levende, følende og skiønnende, meer og mindre, efter Legemernes Mechanismum, eller ligesom Parterne derudi ere meere eller mindre konstigen sammensatte; hvilket de meene at vise af Erfarenhed, efterdi et Creature, ligesom det kand have fleere og subtilere Organa end et andet, saa haver det og meer Vivacitet, Begreb og Forstand, og, naar Organa læderes, og komme ud af deres Orden, ophører det eene med det andet, og Creaturet bliver ligesom dødt og følesløst. Paa dette Fundament, som udi sig selv vel er falskt, men dog af store Philosophis er antaget, kunde Dicæarchus besvare M. Bayles Indvending saaleedes, at omtalte Kraft, eller den almindelige Verdens Siæl ingen Virkning kand giøre, uden den trænger sig ind udi Legemer, som have deres Organa og udi rette Orden: Og, naar saa er, bliver det ingen Følge af Dicæarchi Systema, at hvert Stykke af Legemet, som er løset derfra, maatte beholde sin Siæl eller den samme virkende Kraft, som er udi det heele organiserede Legeme eller udi den heele Machine, men at Stykker blive døde, efterdi bemelte Kraft, som ved Mid-

del af Organiſation udi heele Legemer giver Liv og Vivacitet, maa tillige med Midlernes Ceſſation og ophøre. Mig ſynes derfore, at Monſr. Bayle triumpherer alt formeget med dette ſit Argument, helſt ſaaſom man haver mange bedre, hvormed Dicæarchi Syſtema kand beſtrides. Det andet Argument, ſom alle faſt betiene ſig af, naar de ville beviſe, at Siælen er et diſtinct Væſen fra Legemet, og hvorudi de have ſaaledes forelſket ſig, at de anſee det ſom u-overvindeligt, er dette. For at viiſe, at Legemet med alt dets konſtige Organiſation intet Liv kand have eller bekomme, ligne de det ved et Orgel eller Claveer, og Siælen ved en Organiſt. De ſige, at, ligeſom et Orgel med all dets konſtige Indretning, dets Strænger, Tangenter og Stemming, intet Lyd, end ſige Harmonie kand give fra ſig, ferend det røres af Organiſten: Ligeleedes bringes Legemets Machine, ſom i ſig ſelv er død, udi Activitet af Siælen. Dette Argument kunde være got nok, og Lignelſen ypperlig, hvis man af Erfarenhed ikke mærkede, at ſaa ſnart Organa udi et Legeme beſkadiges, og Legemet kommer udi Confuſion eller Daanelſe, hører og Siælen op at raiſonnere, og ligeſom daaner tillige med Legemet, da Organiſten derimod, udi hvad Forvirrelſe og Uorden et Orgel bliver bragt, taber intet af ſin Konſt og ſit Videnſkab udi Muſiqven. Ingen maa troe, at jeg anfører dette, for at beſtyrke Materialiſternes Syſtema: Mit Forſæt er alleene at viiſe, at man ſaa vel her udi ſom i Theologie, ofte triumpherer med Argumenter, ſom dog ved Examen ikke kand

hol-

holde stik; hvilket tiener til intet uden at giøre en god Sag mistænkt. Den forfægter en Sag best, som holder sig til faa og kraftige Beviisligheder. Saasom vi nu have andre Beviis om Siælens Immaterialitet, og Philosophien lærer, at den maa være et distinct Væsen, som giver Legemet Liv, og bringer det udi activitet, eftersom døde particler, hvorledes de end blive samlede, og udi hvad Orden de blive satte, intet Liv derved kand bekomme; thi af intet kand intet komme: Saa er i mine Tanker best at holde sig ved saadant Argument, hvilket ingen let kand kuldkaste, med mindre han tilligemed vil kuldkaste sin egen Philosophie. Herforuden kand man betiene sig af andre Argumenter, og viise, at, saasom Mennesker ere ikke alleene levende, men end og fornuftige Creature, og som have en fri Villie, saa kand saadan Skabning ikke henføres til Mechanismum, eller til Virkning af nogen subtile Materie, eller hvad som nogle kalde Verdens almindelige Siæl. Endelig, hvis alting slaaer feil, og Materialisterne ved Philosophiske Argumenter ikke ville lade sig overbevise, er det best at tage sin Tilflugt til Revelationen, som giver os fuldkommen Oplysning herudi. Dette er den Vey, som jeg haver taget, og som jeg haver fundet sikkerst, hvor udi jeg meener intet Kietterie at være, saasom min Bekiendelse er denne, at hvad som Philosophien giør rimeligt, demonstreres af det aabenbarede Ord. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XIX.

Til * *

Udi vor seeneste Samtale vare vi ikke eenige om den Engelske Regiering. Min Herre gav da tilkiende, at han heller vilde have et lidet Grevskab at forestaae, end han vilde regiere over de 3 Riger, Engelland, Skotland og Irland, hvor man dagligen skal klamres med et Parlament, ja underkastes adskillige Uheld, som undertiden er gaaen indtil Død og Landflygtighed. Men, hvis Vallet gaves, enten af et lidet Grevskab eller et saadant Regiment, troer jeg dog, at min Herre betænkede sig. Den Bestilling er ikke at vrage, hvorudi man nyder 1000000 Pund Sterling aarligen til sit Hoffes Underholdning, (thi saa høyt gaar den saa kalden civile Liste, og undertiden høyere.) Med alle Embeder følge Fortrædeligheder; og den Fare, som de Engelske Konger svæve udi, er ikke nær saa stor, som man indbilder sig. De Tragœdier, som have været spillede under den Stuartiske Kongelige Familie, tiene til intet Beviis herudi, efterdi man veed, at Aarsagen ikke kand tilskrives Regieringens Forfatning. Naar kun en Konge udi Engelland ikke vil følge Jacobi I. Principia, men forestille sig, at Monarchiet er indskrænket ved visse Love, og han vil i Agt tage de samme, bliver han fast en absolut Monarch; Thi Forskiellen imellem en fuldkommen Eenevolds Herre og en ved Love indskræn-

skrænket Engelsk Konge, er fast alleene denne, at alt hvad den første erholder ved Befalning, erholder den sidste ved Forestelling, saa at begge faae deres Villie frem, skiønt ikke paa en Maade. Thi en Konge udi Engeland, som forstaaer Regierings-Konst, kand altid være forsikkret om Pluralitet udi Parlamenterne, og derudover faaer alt hvad han forlanger. En Parlaments-Slutning er ham lige nyttig, endskiønt den ikke er eenstemmig, og en Subsidie er lige stor, endskiønt den 4de eller 3die Deel af Parlamentets Lemmer protesterer der imod; Ligesom det samme Guld, som rekkes frem med 4re Fingre, haver samme Vægt, som naar det fremhæres med 5. Hvad som fornemmelig bestyrker en Konges Magt udi Store-Britannien, er tvende Ting: 1) Disponerer han over alle høye Embeder, Værdigheder og Æres Titler, hvorved han altid settes i Stand til at erhverve Tilhængere, sær udi Overhuuset, hvor det Kongelige Partie ved saadant Middel gemeenligen bliver det sterkeste. 2) At han udi Under-Parlaments Lemmernes Vall arbeyder paa, at Vallet kand falde paa dem, som ere af Hoffets Partie. Parlamenterne have een og anden gang søgt at skille Hoffet ved begge disse Fordeele; Man haver søgt at udelukke alle Hof-Betienter og Pensionaires af Parlamentet; Man haver ogsaa ladet efterforske, om nogen ved Skienk og Gave eller andet Middel haver til veyebragt sig Provinciernes eller Stædernes Vota, for at blive Deputerede udi Under-Huuset. Det første, som udi Cromvels Tiid blev kaldet Self Denying, haver

ver ofte været proponeret, men intet Bifald fundet af de fleeste; og det sidste er befundet at være uden Frugt, saasom det ikke kand hindres. Jeg veed ikke, om nogen Tiid haver været giort Forslag om Lodkastning; thi jeg finder intet i den Engelske Historie derom: Men hvis man faldt paa de Tanker, at udvælge ved de fleeste Stemmer et vist Antal af Personer, og ved Lodkastning udtog en af dem, for at sidde i Under-Huuset, kunde Forslaget ikke være u-rimeligt; Thi Historien viser, at i den Tilstand, som Tingen nu er, saa ofte Hoffet vil giore sig ret Umage, falde Vallene ud efter dets Ønske. Udi Henrici 8. Tiid havde Parlamentet samme Troe, som Kongen, holdende for, at man burde afskaffe Pavens Myndighed, men i det øvrige beholde Pavens Religion. Udi Edvardi 6ti Tiid var det heele Parlament ivrig Protestantisk, efterdi Hoffet var for Reformationen. Under Mariæ Regiering blev det igien Roman-Catholsk, og drev paa de Reformeredes Forfølgelse. Endelig blev det under Elisabeth ligesaa ivrig til at reformere, som det nyeligen tilforn havde været til at brænde Kiettere. Saa at man deraf seer, hvor stor Influence Hoffet haver udi de Deputeredes Vall, og at derfore enhver habile Regent, ved disse tvende Middeler, kand stedse være forsikkret om Nationens Styrke.

Efter saadan Beskaffenhed fare de vilde, som indbilde sig, at det er en Umuelighed at indføre u-omskrænked Enevolds Magt i Store-Britannien. De grunde deres Tanker, endeel paa Indbyggernes

nes Hidsighed i at beskytte deres Frihed, endeel paa de Tragoedier, som have været spillede med nogle Regentere, som have søgt at betage dem saadan Frihed. Hvad Indbyggernes Hidsighed angaaer, da er den vel heftig, men ikke altid lige: Den er som en febril Heede, hvilken ofte succederes af Kulde, hvorudover Tingen er ikke ugiørlig, naar en Regent veed at tage den rette Tempo i Agt. Hvad de spillede Tragoedier anbelanger, da, hvis man af Caroli 1, og Jacobi 2. Exempler kand viise, hvilket halsbrækkende Foretagende det er for en Konge, at ville tilegne sig u-omskrænket Magt; saa kand man derimod af Henrici 7, Henrici 8, Caroli 2, og andres Historier see, at derudi er ingen Umuelighed. Der ere herforuden og andre Ting, som saadant Foretagende kand befordre. Engelland er deelt udi mange stridige saavel Stats som Religions Secter, hvilke hade hinanden saa stærkt, at de give ikke Agt paa tilfelles Interesse. Saadant kand en habile Regent føre sig til Nytte, for at komme til Maalet: og det enten ved at lade see Tegn til Faveur; nu mod een, nu mod een anden stridig Faction, og ved at give et hvert Partie Haab om Protection, at forbinde sig dem alle; eller ved at erklære sig for de sterkeste: hvilke, naar først den troe bliver indprentet, at de have eens Interesse med Hoffet, og at begges Hoved-Sigte gaaer ud paa at forfremme deres Parti, og at ydmyge de andre, ville med Hænder og Fødder arbeyde paa at bestyrke og extendere den Kongelige Myndighed. Derpaa haves et mærkeligt Exempel udi Carolo 2, hvilken,

ken, saasom han anstillede sig at ville bringe dem alleene udi Anseelse, som vare af den Engelske Kirke, udvirkede derved, at alle, som vare af samme Confession, stode for ham som een Mand, og at der i lang Tiid om intet blev Prædiket uden om obedientia passiva og en blind Lydighed mod Regieringen, indtil det omsider kom saa vidt, at Kongen saae sig i Stand, uden Fare at kunde cassere Parlamenter, forøge sine Liv-Tropper, og paabyde alle Stæder, Scieteter og Amter at overlevere deres Chartres eller Privilegier. Engellændernes Hidsighed og Iver, som nogle meene at være det største Skiold for Landets Frihed, er ey meget at bygge paa; thi man mærker hos dem ikke andet end Extremiteter, og viise adskillige Exempler, at det samme Folk, som med yderste Haardnakkenhed haver frygtet for den mindste Articul af Rigets Fundamentale Lov, haver kort derefter med lige saa stor Iver opofret dem alle. Den samme Nation, som søgte at skille Carl I. ved alle sine Regalier, kieppedes om udi hans Søns Tiid at opfre deres egen Frihed, og at bringe den Kongelige Myndighed paa høyeste Spidse. Det staaer i saa Maade paa, at en Konge veed at betiene sig af Folkets Paroxysmis og Tidernes Conjuncturer, saa kand han ligesom med een Finger vinde, hvad som paa visse Tider med alle Kræfter ikke kand erhverves. Jeg forbliver 2c.

Epi-

EPISTOLA XX.

Til * *

Jeg seer af din sidste Skrivelse, at du er fornøyed med min Betænkning over den Engelske Regiering: Og, saasom du forlanger nogen Oplysning om det Engelske Parlaments Oprindelse, vil jeg meddeele dig, hvad jeg derom af den Engelske Historie haver samlet. Jeg vil ikke tale om, i hvad Tilstand den Engelske Regiering var under de ældste eller Britanniske Konger: Jeg vil ikkun alleene sige dette, at det store Rigets Raad, kaldet Kif-Rithin, bestod af Adel kaldne Edelins, og saadanne, som eyede fast Gods udi Riget, og at de andre gemeene Indbyggere, som vare begrebne under det Navn af Villains, derfra vare udelukkede. Saaledes tale de Engelske Skribentere om den gamle Britanniske Regiering: Men det kommer mig for, at dette heller passer sig paa de Anglosaxiske Tider; efterdi Ordene, saavel Kif-Rithin som Edlin, synes at være Sachsiske. Jeg vil og forbigaae at melde om Landets store Raad eller Wittenagemote under Heptarchiet eller de 7 Sachsiske Riger; et hvert af disse Riger havde sit eget Wittenagemot eller Parlament: Og, da Alfred foreenede disse 7 Riger, bleve disse 7 Wittenagemots iligemaade foreenede til et, hvilket bestod af Stændernes extraordinaire Forsamling; thi de ordinaire Samlinger, som holdtes paa visse Tider, kaldtes Courts de More.

Det

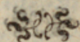
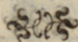
Det er ellers mærkeligt, at Fruentimmer i gamle Dage og havde Sæde udi det store Raad i Engeland; og finder man, at Abedissen Hilda præsiderede engang udi en geistlig Forsamling. Saadant sees at have været i Brug fra de gamle Anglo-Saxiske Kongers Tiid indtil Edvard III. hvis Befalning til Damerne at møde til de store Rigs-Dage, findes udi de Termines: Ad Colloqvium & Tractatum.

Herved vil jeg ikke opholde mig, men strax træde til Betragtelse af Tilstanden under de Normanniske Regentere. Og finder jeg da, at Wilhelmus Conqvestor blev ved den Sachsiske Maade, saa at man holdt det saa kaldede Court de More 3 gange om Aaret. Og seer man da, hvilke de vare, som holdtes for berettigede til at være Lemmer af samme Raad eller Parlament, nemlig rige Proprietarier, Erke-Bisper, Bisper, Abbeder, Grever, Baroner, Riddere, og alle de, som vare forpligtede til at følge Kongen udi Krüg. Tallet var da ikkun lidet, efterdi enhver af dem besad store Stykker af Land-Gods; men, saasom saadant Gods siden blev deelt imellem fleere, forøgedes ogsaa deres Tall, som vare Lemmer af Raadet. Hvor stor dette Raads eller Parlaments Myndighed ellers var, udi Wilhelmi samt nogle af hans Efterkommeres Tiid, derom ere Skribentere ikke eenige; saasom nogle holde for, at den Kongelige Magt var meget indskrænket: Andre derimod, at den var fast u-omskrænket. Det synes ellers, at Wilhelmus haver øvet en absolut Myndighed, men som er bleven tempereret under

hans

hans Efterkommere, og at det er sikkerst at sette Periodum af det Engelske Parlaments Anseelse udi Kong Johannis Tiid; hvilken, saasom han levede udi u-roelige Tider, fandt sig tvungen til at indskrænke den Kongelige Magt, og for at stille sine misfornøyede Undersaattere til Freds, at accordere dem de tvende bekiendte Friheds Chartres, nemlig: Charta magna og Charte des Forets, som de fornemmeste Rigets Baroner skulde handhæve.

Hidindtil finder man udi den Engelske Historie intet mældet om Almuen; saa at den synes at være gandske udelukt fra at bivaane de store Rigs-Forsamlinger: Udi Henrici III. Tiid seer man alleene, at Almuen haver været tilladt at skikke 12 Deputerede til Parlamentet: Thi de øvrige vare alle Bisper, Baroner og anseelige Proprietarier. Men under Eduard III. finder man, at de Gemeene ordentligen fra alle Provincier have skikket Lemmer til Parlamentet. Thi høystbemældte Konge udstedde Befaling til alle Cherifs udi Engeland, at hvert Grevskab eller Province skulde udnævne 2 Riddere, hver Stad 2 Borgere, og hver stor Landsbye (Bourg) 2 af dens Beboere, og skikke dem til Parlamenter, som skulde holdes til Westmunster, for der at være tilstæde, og at give Samtykke til hvad som Greverne, Baronerne og Rigets Pairs besluttede. Hvoraf sees, at Under-Parlamentet endda ingen Ret havde til at dømme, men alleene til at høre; saa at dets Lemmer vare heller simple Auscultanter end Raads-Herrer, og at dermed haver været beskaffet,

som med Dannemarks gamle Rigs-Dage, hvor Almuen alleene samtykkede til Adelens Anordninger. Men de Gemeene erhvervede med Tiden ikke alleene Ret til at votere; men dette Corps kom omsider udi saadan Anseelse, at man kand holde for, at Regieringens Styrke derudi bestaaer. Aarsagen til de Gemeenes tilvoxende Magt var denne. Udi de Tvistigheder, som reysede sig imellem Kongerne og Adelen, funde begge Partier, at de trængede til Almuens Hielp, og søgte derfor et hvert Partie at forbinde sig de Gemeene: Kongerne lovede dem, som sloge sig til deres Partie, at lette det Aag, som Adelen havde paalagt dem: Adelen derimod paa sin Side lovede at beskytte dem mod Kongerne. Hvorudover, saasom de af begge Parter bleve flatterede, kunde det ikke andet være, end de jo maatte tiltage udi Myndighed og Anseelse. Kongerne, saasom de udi de Stridigheder, som de havde med Rigets Baroner, saae, at de komme til kort, efterdi Almuen understøttede de sidste, og derudover mærkede, at Landets Styrke bestod udi de Gemeene; besluttede derfore at indrømme Almuen meer og meer Myndighed, og mage det saa, at den eene Stand kunde holde den anden Stangen; anseende det som det eeneste Middel til at bestyrke den Kongelige Magt. Man fandt saaledes for godt at indlemme de Gemeene udi det store Raad: Dette skeede udi Begyndelsen ved at sammenkalde den heele Almue udi Fleng; men, saasom denne samlede Mængde foraarsagede stor Forvirrelse, blev det fundet for tienligt, at lade Almuen alleene udvælge visse

De-

Deputerede, der paa det heele Folks Vegne, kunde raadslaae om Rigets vigtige Sager. Saasom nu de anseeligste og fornuftigste Mænd dertil bleve udnævnte, komme de i Stand, ikke alleene at holde Rigets Baroner Stangen, men endogsaa at overballancere dem, og de Gemeene mærkede omsider, at de Store trængede meere til dem, end de til de Store. Kongerne havde den største Fordeel heraf, saasom de derved forbunde sig den heele Almue tillige med den mindre Adel, som regnes blant de Gemeene, og med dem gior een Classe. Dette foraarsagede, at de Store anvendte alle muelige Midler paa at igien erhverve Almuens Kierlighed, som de havde tabt. Dette skeede ved kierlig Omgængelse, ved at alliere sig med dem udi Ægteskab, og ved andre deslige Midler, hvorved de finge dem til at trekke paa Linie med sig mod den Kongelige Magt. Kong Henric VII. som saae dybere ind udi Tingen end hans Formænd, mærkede, hvad af denne Forstaaelse vilde flyde, dersom man ikke betænkede sig paa Raad derimod. Han befoel derfore, at de Store, som gemeenligen opholdte sig udi Provincierne, og der ved daglig Omgiængelse insinuerede sig hos Almuen, skulde begive sig til Hove, foregivende, at han behovede deres Nærværelse: Og have hans Efterkommere fulgt denne Maxime. Man seer saaledes, at Parlamentet fordum ikkun haver bestaaet af Rigets Baroner og Prælater: At Under-Parlamentets Begyndelse kand henføres til Eduardi III. Tiid, skiønt dets Deputerede da alleene bivaanede Forsamlingerne, uden ret at votere; og

endelig, at de Gemeene, ved ovenmældte Midler og Leylighed have erhvervet deres Parlament den Anseelse, som det nu er udi. Jeg vil her intet tale om Parlamentets Forretninger, ey heller om de Engelske Love: Men vil ikkun til Slutning anføre en gammel Anordning, som fortiener at indføres i den Danske Historie. Da Engelænderne formaaede Canutum Magnum at skikke sin Krigshær til Dannemark igien, og samme Konge meenede, at det var fornødent at beholde den, for at beskytte de overblevne Danske af det almindelige Mord, som var skeed paa dem, forbunde Engelænderne sig til at betale 46 Mark Sølv for hver Dansk (Francigena) som blev ihielslagen. Saa ofte siden, at Mord begikkes, blev efterforsked, om den myrdede Person var en Dansk eller en Engelænder, for derefter at proportionere Bøderne, som vare størst udi første Tilfælde. Denne Anordning kaldes gemeenligen Englishire, og varede indtil Eduardi III. Tiid, da den allerførst ved en Parlaments-Act blev afskaffet. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XXI.

Til * *

Jeg haver efter min Herres Begiering igiennemlæset Mandevillis Skrift, kaldet: Fable of the Bees, eller Fabel om Bierne. Jeg tilstaaer gierne, at det er sindrigt, men tilligemed ligesaa ugudeligt som ugrundet. Thi, endskiønt Autor havde kundet bestyrke sin Thesin med Argumenter, som vare vanskelige at igiendrive, saa var det dog forargeligt og strafværdigt at prædike om Lasters Nødvendighed, og at udstrøe en Lærdom, hvorved Mennesker kand giøres værre, end de virkeligen ere: Men man kand sige, at Lærdommen er baade i sig selv forargelig, og daarligen udført; saa at den meget let kand igiendrives. Han bygger sit heele Skrift om Lasters og Udyders Fornødenhed paa en Fabel om Bierne, af saadant Indhold. Der forestilles en Biekube, hvorudi Bierne levede udi største Overflodighed af alting, men som tilligemed vare nedsiunkne udi alle Slags Laster, som Gierighed, Ødselhed, Hofmod, Misundelse, Forfængelighed &c. Af de U-ordener, som deraf flode, bleve Bierne omsider kiede, og begierede Raad derimod. Jupiter bønhørede dem, og ved Mercurium lod udjage alle Slags Laster, og i deres Sted indføre lige saa mange Dyder. Ved denne Execution fik Biernes Republiqve strax en anden Skikkelse. Prisen paa alle Vahre faldt:

Dommere og Advocater havde intet meere at bestille: Domhuuse stode ledige: med et Ord: Handel, Næring, Konster og Videnskaber ophørede; hvilket foraarsagede, at Biekuben geraadede i yderste Fattigdom, saa at Bierne omsider flygtede derfra, og krøbe ind udi et huult Træe, hvor intet af deres forrige Lyksalighed blev tilbage, men de levede siden udi bestandig Dyd og Armod. Herover giør Autor vidtløftige Forklaringer, og stræber at vise Lasters Fornødenhed til et Societets Velstand og Vedligeholdelse. Jeg vil forbigaae at anføre de Argumenter, hvormed han stræber at bestyrke dette forargelige Paradox; men alleene melde om en Ting, hvoraf man kand dømme om det øvrige. Han siger, at Tyverie haver ogsaa sin Nytte, og at naar en stiæler 1000 Pund fra en riig Mand, som holder paa dem, erhverver et Societet lige saa stor Fordeel, som om en Erke-Bisp legerede eller bortskienkede lige saadan Sum til Fattige: Efterdi Pengene paa begge Maader komme ud iblant Folk, og bringer Societetet udi Activitet.

Man tilstaaer gierne, at en Stad, som London eller Amsterdam, der i Henseende til Handel, Rigdom og Indbyggernes Mængde holdes for at være udi en florerende Tilstand, vilde tabe sin Anseelse, (skiønt ikke bringes udi Armod) som anførte Biekube, hvis Gierrighed, Vellyst, Avind 2c. paa engang ophørede. Men Spørsmaalet bliver, om den derved blev forverred; Spørsmaalet bliver, om det Societet kand kaldes blomstrende, hvorudi visse

Bor-

Borgere samle stor Rigdom og Liggendefæe, som ere dem til Byrde, og hvor udi andre leve udi yderste Armod. Saaledes er Tilstanden udi almindelighed udi alle de saa kaldede florerende Stæder, som ansees som Zirather paa Jorden; Thi man seer der alle Indbyggere at leve udi en bestandig Trældom og idelige Bekymringer: De Rige plages af Frygt, og de Fattige af Misundelse; saa at man veed ikke, hvilke man meest maa beklage, enten dem, som have for meget, eller dem som have for lidet. Finder man udi de rige og mægtige Stæder fleere Konst-Stykker og prægtige Bygninger, saa finder man og fleere Kage, Galger, Steile og Hiule. Lader os forestille os tvende Societeter, eet som de gamle Esseners, Gymnosophisters &c. Et andet af de saa kaldne duelige Borgere, som nu findes udi de anseeligste Europæiske Stæder: Udi det eene vil man finde fornuftige Mennesker udi Hverdags-Klæder og smaa Boliger; Udi det andet vilde og skadelige Dyr, men udvortes Smykker. De første ere Zirather udi en Philosophi, og de sidste udi forfængelige Menneskers Øyen. De første ere, som sunde Kierner under en grov Hinde; De sidste som raadne under en smuk Skall. Man maa ikke dømme om Menneskers Tilstand efter udvortes Anseelse, Rigdom, Bygninger, Konst-Stykker, Handel og adskillige Videnskaber tiene heller til Beviis paa Vævstand og Ulykfalighed. En fortificeret Stad tilkiendegiver Frygt for Fienden. En stor Deel Videnskaber, som med Fliid øves, bebreider Mennesket dets Forfængelighed, og et hvert prægtigt Raadhuus

i en Stad er som et Vandheld, og som en Bylde paa et Legem: Thi finder man udvortes Forgyldning, Marmor, udhugget Arbeyde og andre Zirather, saa finder man indvortes, Pinebænke, Fængsler og andet, som viser, at Staden i Almindelighed duer ikke meget. Jeg veed nok hvad herimod kand indvendes, nemlig, at alt det, som jeg setter saa slet Priis paa, er dog udi det menneskelige Kiøns nærværende Tilstand nyttigt og fornødent, og at et hvert Societet, der renoncerede paa de anførte Forfængeligheder, vilde med liden eller ingen Umage af deres mægtige Naboer blive undertrykkede: Thi man bygger Skibe og Flaader, for dermed at drive Handel; Man driver Handel, for derved at samle Midler; Man samler Midler, for dermed at hverve Tropper udi Krigs-Tider, og man befæstiger Stæder, for ikke at blive overrumplet: Hvorudover udi alt dette er en Nødvendighed; og man derfore kand sige, at ved Laster og Forfængeligheder et Societets Velstand og Sikkerhed in statu qvo forfremmes. Men dertil kand svares tvende Ting: Først, at jeg herved ikke forstaaer et Societet udi Særdeelesheden, men alle udi Almindelighed. Spørsmaalet er ikke, om det er raadeligt at renoncere paa Rigdom og de Midler, hvorved Rigdom erhverves, og ved en frivillig Fattigdom at svække et Societet saaledes, at det vilde blive onde Mennesker til Bytte. Spørsmaalet er ikke, om det er raadeligt at være u-bevæbnet blant Røvere: Her spørges alleene i Almindelighed om Laster og Udyder befordre det menneskelige Kiøns Velstand og Lyksalighed: hvilket man aldee-

aldeeles ikke kand sige. Thi naar alle Societeter dreve Feil og Laster udi Landflygtighed, blev det, som nu udi det menneskelige Kions fordervede Tilstand holdes for Velfærd, forvandlet til Væstand, og det som holdes for Zirath, forvandledes til Vanheld; Saa at det derfore er daarligt udi Almindelighed at statuere Lasters Fornødenhed: hvilket synes at være Mr. Mandevilles Thesis. Men om han end vil sige, at det ikke er hans Meening, men at han grunder alleene sin Thesin paa det menneskelige Kions fordærvede Tilstand, og Conseqventer, at det er nødigt at tude med Ulve, at stiæle med Tyve, og røve med Røvere; Da for at binde sig gandske stricte til hans Thesin, kand man 2) dertil svare, at et Societet uden Feil og Laster kunde meget vel ikke alleene beskytte sig mod andre, men og leve udi bestandig Flor, Sikkerhed og Frihed. Den Lacedæmoniske Lovgiver Lycurgus haver ved sin Stiftelse viset, at et Land uden saadanne Laster, om hvis Nødvendighed Mandeville prædiker, ikke alleene kand beskytte sig mod andre, men og blive anseelig. Udi Lacedæmon bekymrede ingen sig om at samle Penge, efterdi de vare af ingen Nytte. Udaf Penges Foragt flode mange andre Ting: Derved udroddedes Tretter og Processer, Misundelse, Had og andre Laster. Kort at sige: Staden var gandske ikke indrettet efter Mr. Mandevilles Catechismum, og derfore kunde holdes for at have været af ingen Betydning. Men med all dens Fattigdom og dens Vankundighed udi mange Videnskaber beskyttede den sig ikke alleene mod

 dens

dens Naboer, men blev anseet som en Dronning blant alle Græske Stæder. Saasom Lacedæmonierne ingen Begierlighed lode see i at udvide Stadens Grændser, saa bleve de ikke alleene u-anfægtede af deres Naboer; men de andre Græske Stæder antoge dem udi deres Tvistigheder til Dommere; saa at Lacedæmon gemeenligen var anseet som et tilfælles Tribunal for heele Grækenland. Hvad kunde vel bevæge de andre Græker til at føre offensive Krige mod dem, der renoncerede paa Herredom, paa Rigdom og deslige andre Ting, som er alleene Tønder til Krig og Fiendtlighed: og, om nogen havde faaet Lyst til at angribe Staden, havde de ved at nærme sig dertil, fundet tappere og ærekiære Borgere, der alle indtil Børn og gamle Folk havde opofret sig for Republiqven, og død med Sværdet i Haanden; Ja man havde ved Stadens Erobring intet vundet, uden nogle smaa Huuse og Hytter, item nogle faae Kobber-Penge, som alleene vare i Brug, i Steden for Guld og Sølv-Mynt. Staden var saaleedes, u-anseet dens Fattigdom, dens Vankundighed udi de fleeste Græske Videnskaber, og dens Mangel paa udvortes Prydelse, anseelig, florerende, stærk, ja fast u-overvindelig. Den var formedelst ovenmelte Aarsag sikker for udvortes Fiender, efterdi ingen hverken kunde eller vilde angribe den: Den var befriet for indvortes U-roelighed, efterdi ingen Materie gaves til Tvistighed. Den var udi Agt og Ære i Henseende til dens Upartiskhed og Retfærdighed; ja den havde erhvervet Herredom over Grækerne, just efterdi den

for-

foragtede det. Et saadan Societet kand siges ret at blomstre: og varede den Tilstand udi nogle hundrede Aar, indtil Lacdæmonierne begyndte at vanslægte fra deres Forfædres Dyder, og aabnede Stadens Porte for de Laster, hvis Fornødenhed Mr. Mandeville viser til et Lands Magt og Velstand: Thi Staden blev ikke liden, forend den begyndte at ville blive stor. Man seer saaledes heraf, at Mr. Mandevilles Lærdom om Lasters Fornødenhed til en Stats Velstand er et ugrundet Paradox. De samme Dyder, som have erhvervet Lacedæmon Tryghed, Velstand og Anseelse, kand have lige Virkning udi andre Societeter, ja virke med end meere Succes, naar Indretningerne blive end grundigere, end Lycurgi. Jeg tilstaaer gierne, at adskillige Konster og Videnskaber vilde med Feil og Laster reent uddøe. Trættekiærhed og Tvistighed de meo & tuo haver lagt Grundvold til det Juridiske Studium, og skiærpet det samme. Menneskets u-ordentlige Levnet, som foraarsager Sygdom haver forfremmet Medicinen. Overvold og Ondskab haver lært os at anlægge Fæstninger og at fortificere Stæder, og dagligen raffinerer Mathematiske Videnskaber. Hovmod haver bygget prægtige Paladser, ja end og Kirker og Hospitaler, og lært os Architecture. Gierighed haver underviset i Navigation, lært os at bygge Skibe, og tilveyebragt os Kundskab om langt bortliggende og ubekiendte Nationer &c. Men dertil kand svares, at alle disse Herligheder bestaaer kun udi puur Indbildning, og deres Nytte grunder sig alleene paa en Slags Nødvendighed, som Men-

neskets onde Inclinationer udpresse: Thi, naar Lasterne ophøre, blive disse Videnskaber og Studia til purt Sladder, og til Ting af ingen Betydning. Saa snart, for Exempel, Tvistigheder ophøre, bliver det Juridiske Studium af ingen Vægt meere: og hvad U-lykke kunde det være, at nogle 100 Advocater forvandledes til lige saa mange Agermænd. Det samme kand og siges om de andre Videnskaber: Naar Sygdomme, som reyse sig af u-ordentlig Levnet ophøre, er det en Daarlighed at studere visse Parter udi Medicinen, som ere til ingen Nytte. Det haver samme Beskaffenhed med Fortification og Bygnings-Konster, hvilke ingen Konster blive meere, naar Fiendtlighed, Hofmod og Forfængelighed tage Afskeed. Hvad Søemandskab angaaer, da tilstaaer jeg vel, at det er behageligt ved Seylads at erhverve sig Kundskab om fremmede og langt-bortliggende Nationer, og at derfore det Videnskab ingen Tiid kand siges at være unyttigt: Men Videnskabet ophørede just ikke i den uskyldige Stand; Man kunde blive ved at seyle til fremmede Steder, alleene for at erhverve Kundskab derom. Dette kunde blive det eeneste Sigte af saadanne Reyser, da Sigtet nu fast alleene er at berige sig, og at føre ufornødene, ja ofte for Menneskets Sundhed skadelige Vahrer hiem med sig igien: Thi Naturen haver tilstrekkeligen forsynet hvert Land med fornødne Producter, og saadanne som ere dets Indbyggere meest tienlige. Endeligen er herved at mærke, at, naar Menneskerne bleve befriede fra unødige Occupationer, og Videnskaberne bleve faa, vilde

man

man i de vigtigste Videnskaber, som bleve tilbage, giøre en større og meere fuldkommen Fremgang. De Videnskaber, som i saadan uskyldig Stand kunde excoleres, vilde være Theologie, Physica, Astronomie, Agerdyrkning, og nogle andre, som befordre Sindets Fornøyelse, og tiene til det menneskelige Kiøns Nytte, samt Livs og Sundheds Conservation. Man vilde i saa Maade finde grundigere Theologos, og grundigere Naturkyndige, end de som nu omstunder ere, eller kand blive. Den heele Jord, hvoraf en stor Deel formedelst Menneskets andre Occupationer og Mangel paa Agermænd ligger udyrket, vilde forvandles til en Urtegaard, og bære baade fleere og bedre Frugter. Med et Ord: Man vilde for mange i adskillige Videnskaber halvlærde finde udi visse Videnskaber grundlærde Mennesker: Og de som røre nu ved Barken af en Ting, vilde trænge ind i Marven deraf. Naar man alt dette overveyer, seer man, at Monsr. Mandevilles Catechisation er daarlig og ilde grundet; Og kand man sige, at hvis han ikke er bedre Doctor udi Medicinen end udi Morale, er det usikkert at underkaste sig hans Cuur. Jeg forbliver &c.

Epistola XXII.

Til * *

Det er mig kiert, at du er eenig med mig udi den Post, at man bør smage paa en Ting, førend man dømmer derom, og at man bør nøye med Upartiiskhed examinere førend man troer. Du siger dig saadant at giøre; men, saasom enhver, jeg haver den Ære at tale med, siger det samme, og dog bestandigen bliver ved det Principium, som den eengang haver antaget, kand jeg ikke overtale mig til at troe, at Examen er saadant, som den sunde Philosophie udfordrer, nemlig: At man setter til Side alle Præjudicia, som ved Opdragelse og Børne-Lærdom ere indprentede, og giør sit Hoved til en Tabula rasa, det er: Først udsletter alt hvad som derpaa er skrevet, førend man foretager sig at examinere. At saadant ikke skeer, vises af daglig Erfarenhed; thi enhver Sect, enhver Religions-Bekiender giver sig ud for Sandheds upartiiske Efterforsker, og enhver bliver dog ved sin locale Religion, det er, ved den Troe, som hersker paa det Sted, hvor han er fød. Ja jeg tør sige, at hvis udi hvert Land vare ligesaa mange Religioner, som der ere Kirke-Sogne, vilde enhver giøre samme Bekiendelse, og dog forblive ved Sognets Troe. Jeg drister mig ikke til at sige, at herudi er altiid et forstilt Væsen, og at alle Mennesker sige andet, end hvad de meene. Jeg holder for, at de

fleeste

fleeste bona Fide giøre saadan Bekiendelse, og at de selv ere forsikkrede om deres Upartiiskhed i at efterforske, og troer heller, at saadant reyser sig af Educationens stærke Virkning, og efterdi et Menneske ikke først examinerer, hvad det selv er, førend det efterforsker, hvad det skal troe, og med Svampen først afviisker, alt hvad Amme, Forældre og Læremestere paa Hiernens Tavle udi Barndommen have skrevet. Saadanne Præparatorier ere dog fornødne, om man skal succedere i sit Foretagende; thi den gamle Fold maa jevnes, førend man legger en nye, ligesom Maven maa ved foregaaende Purgation tømmes, paa det at Medicinen ret kand virke. Dette tage dog Menneskene ikke i Agt: De efterlede alleene Argumenter, hvorved deres Fæderne Troe kand bestyrkes; de stræbe at besvare de Indvendinger, som derimod giøres: Alt hvad som dertil kand contribuere, naar det ikkun haver et Skin, antages og ansees som en Demonstration. De anføre vel deres Modstanderes Argumenter, men alleene for at igiendrive dem: De stævne hinanden til Samtale om Religions Puncter, men udi Forsæt, ikke at eftergive den mindste Article paa nogen Side. Naar en Objection giøres, som er vanskelig at besvare, søge de at reede sig ud ved Distinctioner, givende dermed tilkiende, at de ved saadanne frivillige Samtaler og Conferencer ikke søge at blive oplysede, men alleene at standse deres Modstandere. Hvert Partie, førend Disputatzen begyndes, bevidner, Sigtet deraf at være Sandheds upartiiske Efterforskelse; men Udfaldet viiser, at

hvert Partie enten haver foresatt sig at bringe sine gamle Meeninger heele og holdne tilbage igien, eller enhver troer sig at have erholdet Sever, efterdi han mod sine Modstandere haver holdt nogenledes Stand. Saa at man deraf seer, at de fleeste Mennesker enten ikke vige fra antagne Meeninger, efterdi de eengang ere antagne, eller at de ikke kunde forlade dem, og det formedelst Educationens og Børne-Lærdommens stærke Virkning, hvilken lader ingen Dør, ingen Sprekke, intet Hull aabent for noget, som strider derimod. De fleeste tage sig ikke vare for, at de confundere en Advocats med en Dommers Qvalitet: En Advocat paatager sig at forsvare en Sag, som ham er betroed, han samler til den Ende Argumenter, saavel svage som stærke, til at bestyrke sin Principals og at svække sin Contra-Parts Sag, fordybende sig saaledes derudi, at, eftersom han ikke vil, han omsider og ikke kand see sin egen Sags Svaghed og sin Contra-Parts Styrke. En ret Dommer derimod gaaer gandske koldsindig ind udi Dom-Huset, bekymrer sig ikke om de stridende Personers Stand og Qvalitæt: Det er ham lige meget, hvo der vinder eller taber; han søger ikkun af Sagens Drift at udleede Sandhed, og hans eeneste Fornøyelse er, at han kand siges at have fældet en u-partiisk Dom. Ligeleedes er hermed beskaffet. De fleeste Lærere agere heller Religionens Forfægtere end Religionens Lærere, og imitere heller Advocater end Dommere, endskiønt de ikke alleene give sig ud for, men endogsaa selv virkeligen troe, sig at være fuldkomne Lærere og Sandheds upar-

tiiske

tiiske Efterforskere. Dette beder jeg, at du vil nøyere eftertænke, og saasom dit Forsæt, hvilket jeg priser, er at efterlede Sandhed, raader jeg, at du examinerer dig selv, og efterseer, i hvad Situation Education og indprentet Børne-Lærdom haver satt dig; og, hvis du mærker, at den kand giøre Hinder udi Sandheds Eftergrandskning, at du først udrødder alle Hindrings-Steene, førend du legger Haand paa Verket, og begiver dig paa Sandheds Vey, efterfølgende derudi Agermænd, hvilke, førend de saae, rense Agerne, paa det at Kornet kand komme til sin rette Vert, og ikke blive qvalt af Klinten. Jeg forbliver imidlertiid ꝛc.

Epi-

EPISTOLA XXIII.

Til * *

Du skriver mig til, nyeligen at have igiennemlæset Tillemonts histoire des Empereurs, og tilligemed giver dine Tanker tilkiende om samme Autor, samt om de Romerske Keysere, hvilke du holder for de beste og priisværdigste. Hvad Autor angaaer, da er jeg saa vidt eenig med dig derudi, at han haver skrevet med stor Fliid og Accuratesse; men jeg støder mig over de umilde og umenneskelige Domme, som han fælder over adskillige af de Romerske Keysere, hvilke, endskiønt de formedelst deres Dyder have skinnet som Lys blant Mennesken, han med en ublue Dristighed fordømmer til Helvede, efterdi de vare nidkiære i den Religion, udi hvilken de vare opdragne. Saaledes, naar han opregner en Trajana, en Antonini og andres glimrende Dyder, slutter han gemeenligen med saadan Sententz, at de, u-anseet alt dette, maa dog brænde udi Helvede til ævig Tiid, efterdi de ikke vare Christne. Ved saadanne Domme lader man ikkun see, at man er værdig til at bære Navn af Menneske, end sige af Christne, og Regentere tabe intet derved, saasom GUD grunder ikke sine Domme paa en Fransk Abbes Attest; ligesom Fruentimmer kand meget vel komme udi Himmerig, endskiønt Mahomet slutter Porten for dem. Hvad dine Tanker om de Romerske Keysere anbelanger;

da synes mig, at du med Koldsindighed taler om visse af dem, som dog efter min Meening burde staae først i Spidsen. Mange Regenteres og berømmelige Mænds Navne ere blevne større og mindre, ligesom de have levet udi meere og mindre favorable Tider, og ligesom deres Historier have været skrevne af meere og mindre billige og skiønsomme Skribentere. Hid henhører dette hos Sallustium: Qvia provenere ibi magna Scriptorum ingenia, Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Om Keyser Probo tales ikkun meget lidet; saa at hans Navn derfore er ikke meget bekiendt, og om Diocletiano tales fast intet uden ondt, saa at han regnes blant Tyranner. Hvis den førstes Historie havde været skreven af en Livio eller Tacito, vilde man have langt høyere Tanker om hans Person; og, hvis den sidste af en blind Nidkiærhed for sin Fæderne Religion ikke havde øvet Strængheid imod de Christne, kunde han have staaet høyt anskreven hos Efterkommerne. Jeg haver mærket paa et andet Sted den Feyl hos vore Kirke-Skribentere, at de holde det ligesom for en Pligt at sværte alle dem, som ikke ere af deres Bekiendelse, da de dog burde distingvere sig frem for andre ved upartiiske Domme, og vise Dyden, hvor den findes. At jeg først skal mælde lidt om Keyser Probo, da er et kort Begreb af hans Bedrifter dette, at han antog Keyserdommet udi en forvirret, og efterlod det udi en blomstrende Tilstand. Han forstod Regierings-Konst udi Grund, og udi Krigssager haver han overgaaet alle sine Formænd, i det ringeste haver

ingen udi saa kort Tiid udrettet saa store Ting. Han var i det øvrige mild, og øvede Dyden i saadan Grad, at han af alle var elsket og æret: Ja man kand sige, at hans Levnet svarede til dette Navn Probus, saasom Probitet var hans Hoved-Character. Krigsfolkene, som vare u-regierlige, holdt han udi Ave, og dog var elsket af dem. Han dempede med Hurtighed alle Rebellioner. Han rensede udi Begyndelsen af sin Regiering Gallien, som adskillige barbariske Folk havde bemægtiget sig, tog fra dem 70 store Stæder, og indjog dem saadan Skræk, at 9 Konger nedkastede sig for hans Fødder, anholdende om Fred, og alle Stæder udi Gallien offererede ham Guld-Kroner. Jeg finder intet saa prægtigt udi Cæsars Historie. Paa samme Maade tugtede han alle andre Folk, som foru-roeligede det Romerske Keyserdom. De hovmodige Persianer, da de hørte hans Bedrifter, bleve saa forskrekkede, at deres Konge Varanes II. strax affærdigede Gesandter, for at tilbede sig Fred. De samme funde ham siddende paa Jorden med et Fad kogte Ærter. Udi denne Positure visede han dem sit skaldede Hoved, og sagde, at han inden kort Tiid vilde giort Persien ligesaa skaldet, hvis deres Konge ikke faldt til Føye. Gesandterne berettede Kongen, hvad de havde seet og hørt; hvilken derudover blev saa nedslagen, at han tilstod Keyseren alt hvad han forlangede. Kort at sige: Han udvirkede udi 6 Aar saa store Ting, at ingen Nation meere turde bevæge sig mod Keyserdommet, da det dog tilforn havde været oversvømmet af alle. Da

han allevegne havde erhvervet sig Fred, holdt han Kriigsfolket stedse til nyttigt Arbeyde, forsynede alle øde Stæder med Indbyggere, og, ved at plante Træer og Viingaarde, forvandlede heele ufrugtbare Lande til Urtegaarde. Keyser Julianus vidner, at han lod fornye eller opbygge 70 Stæder. Dette og andet viser, at han fortiener større Navn i Historien, end det som han haver. Hvad Diocletianus angaaer, da bliver han end ikke regnet iblant de gode Regentere, skiønt man med Lactantii og andre Kirke-Skribenteres Permission kand sige, at han bør staae udi Classe med de Allerbeste. Nogle Ting, som legges ham til Last, ere de største Prøver paa en ugemeen Skionsomhed. For hans Tiid var det rart, at nogen Keyser døde Straae-Død; thi de fleeste bleve af Livtropperne myrdede. Dette søgte Diocletianus at forekomme ved tvende Anordninger, nemlig, først at adjungere sig adskillige Colleger udi Regieringen, hvilke han tracterede med saadan Omhed og Kierlighed, at de ansaae ham som deres Fader, saa at Krigsfolkene derfore ikke torde legge Haand paa een af disse foreenede Keysere, med mindre de saae sig i Stand at kunde fælde dem alle paa eengang, hvilket var vanskeligt og fast umueligt. Det andet Statsgreeb bestod i at formindske Livtroppernes Tall, hvorved deres høye Mod faldt, og deres Magt blev svækket; saa at derfore Regieringen af et militaire Democratie blev forvandlet til et Monarchie, og han selv saa vel som hans Efterkommere have regieret længe udi Sikkerhed. Endskiønt han havde erklæret 3 Keysere

ſere paa eengang, vidſte han dog at holde dem udi ſaadan Ærbødighed, at, da Galerius eengang havde forſeet ſig udi et Feldtſlag mod Perſianerne, havde han ſaadan Frygt for Diocletiano, at han fulgte hans Vogn til Fods, ſom den ringeſte Underſaat. Udi Kriig var han ſaa lykkelig, at han var i Stand til at giøre det mægtige Perſiſke Herredom til en Romerſk Provintz; men han fandt for godt at lade ſig nøye med Afſtaaelſe af fire Provincer. Ingen Keyſer haver giort fleere og nyttigere Anordninger. Og da han endelig formedelſt Alder og Sygdom ſaae ſig ikke i Stand at kunde foreſtaae Regimentet med den ſædvanlige Hurtighed, ſagde han ſig af med Regieringen, og udi 9 Aar førte et Philoſophiſk Levnet. Jeg haaber, naar du dette eftertænker, at du bliver eenig med mig udi mine Domme. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola XXIV.

Til * *

Jeg haver nyeligen læset det omtalte Skrift paa Tydsk, som handler om Verdens Evighed, U-endelighed og andre vigtige Poster. Materien er udført udi Form af Samtaler, og det heele Skrift bestaaer ikkun af et par Ark; saa at det heller synes at være nogle løse Theses, end et vel udarbeydet Verk. Autor kunde have sparet sig den Umage, efterdi denne Thesis for lang Tiid siden haver været udpisket og igiendreven. Hvad som endnu omtvistes, er, om Verden er skabt af intet, eller om der forhen haver existeret et Chaos eller en uformelig Materie, som GUD haver givet den Skikkelse, som Verden nu haver. De, som forfegte den første Meening, grunde den paa det bekiendte philosophiske Axioma: Ex nihilo fit nil, eller: Af intet bliver intet. Man kand ikke undre sig over, at Hedenske Philosophi, der ikke have giort sig ret Idée om GUD, der have indskrænket hans Magt, og underkastet ham Skiebnen, saaledes raisonnere. Men at høre Christne, der erkiende GUds u-endelige Allmagt, at reflectere paa bemeldte Axioma, er selsomt; ligesom det var ikke lige saa let for et allmægtigt Væsen at skabe af slet intet, som at give Skikkelse til en raa Materie. Jeg vilde ellers, at man alleene skulde holde sig her til, uden at betiene sig af andre

vidtløftige Argumenter, for at vise saavel Materiens som Formens Skabelse. Argumenterne ere disse: 1.) Hvis der var et Væsen, som var ævigt, uskabt og distinct fra GUD, saa dependerede samme Væsen af intet uden af sig selv, og GUD derfore ingen Disposition derover kunde have, og ikke var berettiget at giøre nogen Reformation derudi, eller at give det en anden Skikkelse. 2.) At Materien ingen Reformation behøvede, saasom den var meest fuldkommen udi sin naturlige Stand, hvorudi den fra Evighed havde været. 3.) At de mange onde Ting, som laae skiulte udi Materien, som Chagrin, Smerte, Synd 2c. vare forhen døde og insensible, men ved saadan Forandring bleve satte udi Activitet, og giorte levende; hvorudover Materien var et Væsen, som man burde ikke røre ved, men ladet det blive i sin naturlige Stand, eftersom, jo meere man rører ved stinkende Vand, jo meere udbreder det sin onde Stank. 4.) Saasom GUD ingen Uvidenhed bør eller kand tillegges, saa er det vanskeligt at svare til den Indvending, som giøres; hvi han ikke lod Materien blive udi sin naturlige og uskyldige Stand, da han vidste, at alt det onde, som derudi laae skiult, men magtesløst, vilde frembryde og faae Kræfter. Saadanne og andre Argumenter bruges mod Materiens Evighed, og for at vise, at den maa være skabt af den samme, som haver dannet Formen, skiønt intet af dem kand holde Stik. Thi, 1.) er det urimeligt at ville sige, at GUD ingen Disposition kunde have over et distinct Væsen, som han ikke

havde

havde skabt, men som var ligesaa ævigt som han selv; ligesom et levende Væsen ikke var berettiget til at sette Skikkelse paa en død Materie, og ligesom en død Materie, der alleene haver passive Qvaliteter, kunde protestere mod saadan Reformation. 2.) At Materien ingen Reformation behøvede, saasom den var meest fuldkommen i sin naturlige Stand, hvorudi den fra Evighed havde været; da er ogsaa udi det Argument liden Grund, med mindre man vil sige, at hver Graa-Steen og hver Træ-Knub er fuldkomnere end et ziirligt og konstigt Billede, som ved en Bildhugger og Snedker deraf kand dannes, og at det er best at lade enhver uformelig Massa blive i sin naturlige Stand. Angaaende det 3. Argument, nemlig, at den onde Sæd, som laae skiult udi Materien, ved saadan Reformation udbrød og fik Kræfter: Da er det daarligt at betiene sig deraf, eftersom det er ligemeget, enten de onde Ting bleve dannede af slet intet, eller af Materien; saa at Objectionen mod Skabningen bliver lige stor, paa hvad Kandt man tager den. Herforuden maa man tilstaae, at, hvis mange onde Ting udi Materien laae skiulte, saa laae der ogsaa skiulte mange gode Ting, som ved Skikkelsen ere fremkomne. Det 4. Argument er af samme Beskaffenhed; derfore kand besvares paa samme Maade. Det er ikkun for Hedninger, som ingen ret Idée have om GUds Allmagt, at betiene sig af deslige Argumenter, for at bestyrke Orthodoxien herudi. Vi, som ere bedre oplysede, behøve dem ikke, saasom vi vide, at stort og lidet er lige meget hos GUd,

 og

og at det haver været ham lige saa let at skabe allting af slet intet, som at give Skikkelse til Materien. Jeg kand til Slutning ikke forbigaae at anføre det Argument, som Aristoteles bruger til Beviis paa Jordens Evighed, nemlig, at Havet stedse haver beholdet den samme Salthed. Hans Disciple anføre et gandske latterligt Beviis herpaa, sigende, at ligesaa umueligt som det er at sige, om Egget er ældere end Hønen, efterdi Hønen kommer af Egget, og Egget igien af Hønen, saa umueligt er det og at fæste Verdens Begyndelse. Det samme kand siges om Ocelli Lucani Argument, hvilken vil vise Verdens Evighed af dens runde Skikkelse, sigende, at ligesom een Cirkel haver hverken Begyndelse eller Ende, saa haver ey heller Verden. Jeg forbliver 2c.

Epistola XXV.

Til * *

Jeg takker for sidste kierlige Skrivelse. Min Herre beder mig derudi at tage min Sundhed i agt. At jeg ikke er frisk, er ey min Skyld; thi jeg tager nøye i agt alle Sundheds Regler: og hvad Medicamenter angaaer, da kand jeg sige, at jeg aldrig haver fundet Lettelse af noget. Jeg befaler mig derfore GUD, og bevæbner mig med Taalmodighed. Hvad som i Svaghed incommoderer mig meere end andre, er en medfød Delicatesse, som plager mig meere, end Sygdommen selv. Thi en Hund, som giøer, en Dør, som tilslaaes, kand bringe mig af Skik. Jeg stræber af ald Magt at overvinde saadan Delicatesse, skiønt hidindtil forgiæves. Min Herre raader mig fra at gruble udi Religions-Sager, hvorved Sindet foruroliges, og hvorved man kand henfalde til Meeninger, som giver Eftertale, og styrter udi Tvivlsmaal om alting, sigende med Madame des Houlieres: Vous ne prouvez que trop, que chercher de connoitre n'est souvent qu'apprendre à douter. Jeg examinerer Religionen, efterdi jeg holder det for et Menneskes Pligt; Og hvis jeg iblant falder paa egne Meeninger, er det en uforbigængelig Virkning af saadan Efterforskning. Et Menneske, der fremdrager sin Tiid udi Sygdom og Affliction, tænker meer paa det Tilkommende, end

de,

de, som ideligen leve udi Sundhed og gode Dage. Livets Korthed, og Haab om et bedre Liv efter dette, er min eeneste Trøst, hvorudover jeg meer end andre foruroliges af visse dristige Skrifter, som udi vor Tiid komme for Lyset, og som synes at ville betage Mennesket saadan Haab og Trøst. Men det samme foraarsager og, at jeg examinerer alting fra Roden af. Naar man med upartiskhed vil efterlede Sandhed, finder man altid nogle Knuder: Og de, som sige sig ingen Vanskelighed at see, tractere alting Cavalierement, og tilkiendegive, at de aldrig have umaget sig at examinere. Jeg beder om GUds Bistand udi mine Eftersøgninger, og i agt tager de foreskrevne Udtolknings Regler; saa at jeg kand her om sige det samme, som om mine Legems Svagheder, at ligesom det er ikke min Skyld, at jeg er syg, saa er det ey heller min Skyld, om jeg tager feil i Meeninger; og troer jeg i saa Maade, at GUD dømmer mildere om Vildfarelser, som flyde af en bekymmerlig Eftersøgning, end visse magelige, feede og veltrivende Conformister, hvilke med Frækhed fordømme alle dem, som ikke blindt følge deres Meeninger, hvilke de selv aldrig i Grund have ransaget. Jeg vil intet videre skrive herom, saasom jeg haver tydeligen udført denne Materie udi nogle af mine Skrifter. Jeg drister mig til Slutning at sige: At Vildfarelse undertiden er lige saa stort Kiendemærke paa en ægte, som en blind Orthodoxie paa en u-ægte Christen; Thi det første giver en Bekymring tilkiende, det andet en Dovenhed: Det første, at man haver villet føle sig for;

Det

Det sidste, at man gaaer frem i blinde. Med mindre man vil sige, at ingen Artikel udi den Religion, som man bekiender, er mindste Vanskelighed underkastet; hvilket er Paradox, som aldrig kand souteneres, efterdi alle Religions-Secter føre samme Mundheld. Jeg forbliver etc.

EPISTOLA XXVI.

Til * *

Jeg havde forgangen Uge den Ære at være i Selskab med C. K. Den samme er en heel subtil Disputator; thi han forsvarede et Paradox med saadan Konst, at jeg omsider maatte bede om Opsettelse, for at overveye Tingen nøyere. Vi begyndte først at tale om en vis Materie, hvorudi jeg var eenig med ham, nemlig, at man maa heller indskrænke end udstrække vore Religions-Artikler, og undertiden opofre eller moderere en antagen Meening, for at conservere det heele Religions-Systema. Herom blev længe talet med Kaaldsindighed og Moderation paa begge Sider, hvorvel mig syntes, at han undertiden gik for vidt. Men, da han omsider sagde: At, hvis man stod fra den almindelige Lærdom om futuris contingentibus, og statuerede, at GUD ikke forud seer pure Hendelser, og Ting, som dependerede af Menneskets fri Villie, kunde man reede sig ud af mange Vanskeligheder, og settes i Stand til at igiendrive de Objectioner imod andre GUDs hellige Egenskaber, i sær hans Godhed og Retfærdighed, blev jeg heed om Hovedet, og spurte, om han vilde betage GUD sin Alvidenhed. Han svarede, at, saasom det synes ikke mueligt, at noget kand forud sees, som dependerer af u-determinerede Ting, det er, af saadanne Ting, som ikke forud ere beskikkede at skulde

skee,

skee, saa bliver GUds Alvidenhed ligesaa lidet nægtet; som hans Almagt, naar man siger, at han ikke kand giore Ting, som contradicere hinanden; hvilket dog alle sunde Theologi tilstaae, og var det at ønske, at de og vilde tilstaae det første, saasom en lige Fornødenhed udfordrer en lige Lærdom. Cicero siger, at dersom man veed Hendelser, saa ere de ikke meere Hendelser (rerum fortuitarum nulla est præsensio, & ne in Deum qvidem cadere videtur.) Le Vayer taler herom saaleedes: At GUD ikke forud seer Hendelser, er lige saa lidet Beviis paa Mangel af Kundskab, som det er Beviis paa Mangel af Almagt, at han ikke kand udvirke, at en giort Ting bliver ugiort, eller at han ikke kand giore stridige Ting. Jeg sagde da, at man frit kand sige, at GUD ikke kand giore stridige Ting, efterdi det er en Fornødenhed saadant at sige, og GUds Almagt derved i ingen Maade indskrænkes, saasom derved alleene gives tilkiende, at GUD ikke kand være sig imod, men at han stedse er sig selv liig, og at han ikke kand fornægte sig selv, være ond, ubarmhiertig, u-retfærdig, det er, øve de Ting, som stride imod hans hellige og Guddommelige Egenskaber. Anderledes er det, om man statuerer, at GUD ikke forud seer Hendelser; Thi saadan Lærdom giør Skaar udi hans Alvidenhed, og viiser en Slags Ufuldkommenhed; Og er Lærdommen desmeere at laste, efterdi dertil er ingen Nødvendighed. Han svarede dertil: At GUds Alvidenhed derved ikke limiteres, om man siger, at han ikke forud seer Hendelser; Tvertimod, hvis han

forud

forud seer pure Hendelser, dirigerer han dem og-saa, og i saa Maade blive de ikke meere Hendelser. Hvad Fornødenheden angaaer, sagde han, da er den her lige saa stor, som i den sidste Post, efterdi Lærdommen sigter saa vel til at conservere GUds hellige Egenskaber, som Menneskets fri Villie: man veed, hvor mange Vanskeligheder, saa vel Philosophi som Theologi, have fundet i at conciliere GUds Godhed og Menneskets fri Villie, med alle deslige Tings Forudseelse. Jeg svarede dertil, at han confunderede Forudseelse med Prædistinati-on, eftersom et er at forudsee en Ting, et andet er at beskikke den, og at derudi bestaaer den Hoved-Tvistighed, som vi have med Calvinianer. Han svarede, at Tvistigheden bestaaer alleene udi Expressioner, og at begge Partier ere eenige udi Tingen, saasom et almægtigt Væsens Forudseelse fører et Slags Direction med sig. Jeg spurte da, om han ingen Forskiel kunde see imellem Beskikkelse og Tilladelse; Hvortil han svarede: Hos et almægtigt Væsen ikke, thi at tillade en Ting som man haver forud seet, og som man kand hindre, er det samme som at beskikke den; Tilmed betager saadan Forudseelse Mennesket sin fri Villie: Thi hvad som af GUD forud sees, maa u-feilbarlig skee, og hvad som ufeilbarligen skeer, derudi er en Fornødenhed. Et Menneske kand forud see en Ting, og uden Brøde tillade det, som han ikke kand forekomme; Men det er anderledes med GUD, som veed alle forestaaende Ulykker, og kand forekomme dem, der veed, at et Menneske bliver fordömt, og dog skaber det, da han

dog

dog haver Frihed at skabe et Creatur, eller at lade det blive uskabt. Jeg bad ham da at læse, hvad som mange store Skribentere have anført mod Monsieur Bayle om Menneskets fri Villie og dens Fornødenhed. Han svarede da, sig gierne at tilstaae den fri Villies Fornødenhed, men at Forudseelse af de Ting, som flyde deraf, svække den samme. Tvistigheden med Monsieur Bayle, sagde han, er derfore endnu ikke afgiort; I det ringeste bilder han sig ind at have triumpheret mod alle sine Modstandere: Jeg, sagde han, tildømmer ham ikke Seyer, men siger alleene, at alle de Objectioner, som giøres mod GUds Godhed, paa engang vilde falde, hvis man vilde tilstaae, at pure Hendelser, og Ting som flyde af Menneskets fri Villie, ikke forud sees; og kunde derved intet Skaar giøres udi GUds Alvidenhed. Thi, ligesom en Konstner eller Uhrmager ikke kand siges at tage Feil udi sin Forudsigelse, naar han forsikkrer, at en Machine eller et Uhrverk stedse skal gaae rigtigt, med mindre nogen u-formodentlig Hendelse tilstøder, eller Eyermanden selv af fri Villie forderver det; Og ligesom en Medicus ikke kand siges at have dømt feyl, naar han tilkiendegiver Sygdommens forestaaende Virkninger og Symptomata, og dens endelige Udfald, hvis intet andet u-formodentlig tilslaaes, eller hvis Patienten selv ikke forsetligen giør noget derimod: Saa kand GUD ikke siges at ignorere, hvad som vil og skal skee udi Verden, om man undtager pure Hændelser, og Ting, som dependere af Creaturenes fri Villie. Skriften siger jo selv, at Mennesket er

Hendelser underkastet, og raader det at vandre varligen; Og den fri Villie, som GUD haver givet fornuftige Creature, strider imod all Necessitet, Conseqventer mod all ufeilbar Forudseelse, og til intet gior alle de Objectioner, som anføres mod GUds Direction. Hvis Joh. Clericus, i Steden for at tage sin Tilflugt til Originismum, havde bevæbnet sig med denne Lærdom mod Mr. Bayle, vilde han have givet ham en haardere Nød at knække. Han havde saaledes bleven tvungen til at bekiende en Moralsk Fornødenhed i at skabe Mennesker med en fri Villie, og en Følge deraf, som underkastede GUds Forsyn ingen Critiqve. Han foreholdt mig endeligen, at jeg disputerede mod det Hoved-Principium, som jeg i mine Skrifter havde tilkiendegivet, nemlig intet at troe, som strider imod GUds hellige Egenskaber: Han sagde, sig udi samme velmeente Intention at være falden paa denne Forklaring over GUds Alvidenhed, og meenede i saa Maade, at ingen burde eller kunde regne ham saadant til onde. Endeligen lagde han dette dertil: Lader os alleene betragte det første Menneskes Skabning. GUD skabte et Menneske, som han vidste strax vilde styrtes i Uheld: Han gav de første Forældre et Bud, som han vidste, at de strax vilde overtræde: Han bereedte for dem et Paradiis, eller en herlig Boelig, hvor han vidste, at de ikke kunde blive uden nogle Dage: Da det givne Bud var bleven brudt, fortørnedes han derover, hvilket giver tilkiende noget uformodentligt. Saaledes finder man og paa adskillige andre Steder, at GUD optændes til

Vre-

Vrede, da han hørte eller saae en Mishandling; hvilket ikke kand siges, naar man haver forud seet, at den ufeilbarligen vilde skee. Med hvad Udtolkning kand man reede sig ud af denne Labyrinth, eller løse disse Knuder, uden man statuerer, at GUds Alvidenhed strækker sig ikke til Hendelser eller Menneskets frivillige Gierninger? Eller hvorledes kand man befrie GUd fra at være Aarsag til Synd, og vise Menneskets fri Villie, med mindre man griber til saadant Middel? Derfor siger Cotta hos Ciceronem: Gid vi kunde gribe til saadant Middel! Men ingen drister sig dertil (utinam qvidem! sed non audebitis.) Man til intet giør derved mange haarde Indvendinger, og jævner mange Vanskeligheder; og dog intet opofrer af GUds Egenskaber. Thi hvo kand beskyldes for at nægte GUds Alvidenhed, der tilstaaer, at han veed alt hvad, som er skeed af Evighed, og alt hvad som skeer udi Himmelen og paa Jorden, saa at intet er skiulet for hans Øyen. Naar man lader det blive derved, og ikke udstrækker GUds Alvidenhed længer, end den kand udstrækkes, giøres mange Ting begribelige, som nu ere ubegribelige, og alle de Indvendinger, som giøres mod GUds Direction, tabe deres Braad: Da kand man uden Vanskelighed sige, at GUD haver skabt Mennesket udi Kiærlighed, og ikke i Vrede; til Lyksalighed, og ikke til Fordærvelse, og at han haver givet Mennesket en fuldkommen fri Villie til at følge det Onde eller det Gode, og foreskrevet dem Love, for at see, om de vilde efterleve dem. Thi det første Forbud sees udtrykkeligen

at have været giort til et Forsøg; Men det kand ikke siges et Forsøg, hvis dets ufeilbare Overtrædelse var forud seet, og GUd kand ikke siges at angre sin Gierninger, og fortryde paa, at han havde skabt Mennesker, hvis han havde vidst, at de vilde misbruge de Gaver, hvormed han havde forleenet dem. Jeg svarede ham dertil, at jeg er eenig med ham udi alle de Udtolkninger, som sigte til at conservere GUds hellige Egenskaber, og at bestyrke os i den høye Idée, som vi bør have om Skaberen; item, at jeg selv meere end engang offentligen haver erklæret, at intet kand bevæge mig til at staae fra det Principio, efterdi det tilkiendegiver Kierlighed og Ærbødighed til GUD, og viiser en Intention, som ham ikke kand være mishagelig; Saa at man derfore maa stræbe at løse alle Knuder, som synes at være her imod: Ja, om de ikke kand løses, da at bruge Alexandri Sværd. Men hvad denne hans Lærdom angaaer, da holder jeg den for et stort Paradox, og drister mig ikke til at opofre et Egenskab, for at conservere et andet. Dermed endtes vor Samtale: Og stævnede jeg ham til en anden Conference, hvorudi jeg efter nogen Forbereedelse haabede at overbevise ham hans Vildfarelse. Dette haver jeg ikke kundet forbigaae at communicere min Herre, for at høre hans gode Betænkning der over. Jeg forbliver 2c.

Epistola XXVII.

Til * *

Jeg takker for din sidste Skrivelse, og for den Oplysning jeg derudi fik om det omspurte. Du meener, at det er en Vildfarelse, at man kalder visse Europæiske Regentere souveraine Herrer, da dog deres Magt ved Love er indskrænket; Men du maa vide, at det Ord souverain haver adskillige Bemærkninger: Man betyder derved en Regent, som regierer alleene efter sit Velbehag, og som er over alle Menneskelige Love: Den kaldes ogsaa souverain, som over den høyeste Magt, skiønt han staaer under en anden Souverain: Saadanne Souverains ere de Tydske Fyrster, som staae under Keyseren. Titulen gives ogsaa til visse høye Rette, som domme uden Appel; Thi man seer, at de udi Frankerig kaldes Cours souveraines. Endeligen kalder man ogsaa souverain, alt hvad som er ypperligt. Vil man tage Ordet udi den første Meening, da passer Titulen sig ikke paa indskrænkede Regentere, men ikkun paa gandske faa Potentater, hvoraf nogle ove Souveraineter alleene facto, og andre tillige med Jure. Blant Europæiske og andre os bekiendte Regentere er ingen Jure Souverain uden eene Kongen af Dannemark. Dette vil vel synes dig at være et Paradox: men Tingen kand klarligen bevises, naar man overveyer enhver Potentats Adkomst til den u-omskrænkede Magt, som hyn over.

over. Til de Danske Konger er saadan Magt overdragen ved en høytidelig Act af alle Rigets Stænder. En saadan Overdragelse vil man neppe finde udi noget andet Rige, hvor meget man end blader i Historien. At de Franske Konger regiere med en souverain Magt, kand vel ingen nægte: men, hvis man leeder efter Oprindelsen dertil, finder man at Regieringen haver betient sig af beleilige Conjuncturer for at klippe Vingerne paa Parlamenterne og Rigets Adel, item at hindre Rigsdage eller Stændernes Forsamling, hvorudi Regieringens Styrke fordum bestod. De Spanske og Portugisiske Konger have ogsaa ved Leilighed udi disse sidste Tider forøget deres Magt; dog er den ikke saa u-omskrænket, som de Franske Kongers. Thi man finder udi Spanien og Portugal endnu Levninger af Rigernes gamle Jure Publico. Udi de andre Europæiske Riger, som Engelland, Polen, Sverrig rc. er Kongernes Magt indskrænket, skiønt meere og mindre: Saa at nu omstunder udi Europa ere ingen souveraine Riger uden Dannemark og Frankerig, med den Forskiel, at det første Riges Konger øve deres u-omskrænkede Magt jure, men det andets ikkun facto. At den Franske Regierings souveraine Magt ikke er saa vel grundet, vises af Adkomsten: Man seer ogsaa, saa ofte Mellem-Rige, Mindre-Aarigheder, eller andre Leyligheder indfalde udi Frankerige, at Parlamenterne og Rigets-Stænder reyse Hovedet i Veyret, og søge at igien bekomme den Myndighed, som dem haver været fratagen. Keyseren af det Ottomanniske Huus hol-

des

des vel ogsaa for at regiere med en absolut Magt; Men, naar man ret betragter Regieringens Form, seer man, at den heller kand hensøres til et militaire Democratie. Thi, saasnart Milicen bliver misfornøyet med en Keyser, haver hans Regiering Ende. Visse Tydske Førster synes vel ogsaa at herske med en u-omskrænked Magt, men de dependere dog alle af Keyseren, om ikke facto saa døg jure. Ellers kand man sige, at intet u-omskrænked Monarchie kand være udi et Land, hvor den Romerske Religion hersker; Thi samme Religion indskrænker saavel Kongers, som anden Øvrigheds Magt, og foraarsager, at all Regiering bliver Biceps eller To-Hoved, saasom en af de anseeligste Stænder udi visse Tilfælde kand skyde sig under en fremmed Potentats Jurisdiction, og appellere til den Romerske Pave. De Orientalske Konger regiere med en u-omskrænked Magt, men de kand dertil ikke vise nogen Adkomst, eller Act, hvorved saadant dem af Undersaatterne ere overdragen. Sees saaledes, at der er intet saadant Souverainetet til, som udi Dannemark; efterdi alle andre grunde sig alleene paa Magten. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XXVIII.

Til * *

Jeg takker ydmygst for seeneste Skrivelse, hvorudi min Herre haver givet sin Betænkning over den Tvistighed, som jeg haver haft med C. K. Jeg haver efterlevet min Herres Ordre, og udi en nye Samtale søgt at bestride samme Mand med det Argument, som min Herre haver haft den Godhed at tilskikke mig, for dermed at bestyrke min Thesin. Den nye Samtale holdtes forgangen Torsdag-Eftermiddag: Da igientoge vi begge, alt hvad som forhen havde været forebragt. Jeg foreholdt ham med Iver, hvor farligt det var at ville formindske GUds Alvidenhed. Han derimod meenede, at den ved hans Forklaring ikke blev nægtet, men at man udstrakte den videre end den kand være, og derved ligesom opofrede den heele Religion. Thi man veed, at mange store Theologi bekiende, at intet er vanskeligere, end at conciliere Skabningen og GUds Forsyn med hans Godhed og Retfærdighed, og at det er et non plus ultra for all Menneskelig Fornuft. Og, lad være, sagde han, at vi opofrede en Partikel af den Idée, vi have giort os om GUds Alvidenhed, saa kunde det ikke være den tusende Deel saa meget farligt, som at giøre GUd til Aarsag af Synden, og sige, at han ved en fri Villies Gave haver besnæret Mennesker, efterdi han forud haver seet, at den vilde blive de fleeste til ævig

For-

Fordervelse. Saadant er jo at bringe Mennesker til Atheisterie, saasom det er bedre, ingen GUD at troe, end at tillegge ham Tyrannie og Falskhed; Thi de hidsige Calvinister maa sige til deres Undskyldning, hvad de ville: De maa sige, at GUds Herlighed bestaaer i at giøre alting efter sin Gud-dommelige Villie; At hvad som vi hos Mennesker kalde Haardhed og U-retfærdighed, heder hos ham en Velbehag, at han ingen Love er underkastet, og at han efter Behag kand disponere over de af ham skabte Ting. Dette og andet maa de sige: Men, hvis saadan Undskyldning skal gielde, kand man og undskylde Hedningernes Guder og Gudinder, skiønt det var bedre, ingen GUds-Dyrkelse at øve, end at dyrke deres Jupiter. Jeg fortsatte derpaa min Tale, og betienede mig af det meddeelte Argument: Jeg sagde, at jeg dristede mig ikke til at opofre et af GUds Egenskaber, for at bestyrke et andet, helst, saasom Knuden end derved ikke kand løses: Man forringer kun derved GUds Alvidenhed, uden at undskylde ham. Thi, endskiønt man holder for, at GUD ikke forud seer Hendelser, og Menneskets frivillige Gierninger, saa maa man dog tilstaae, at han, som en almægtig GUD kunde, og som en god GUD maatte hindre Executionen deraf. Saaleedes, da han saae, at Eva lod sig bevæge af Slangens forføriske Tale til at synde, kunde han have hindret Inclinationen at komme til Virkelighed; og saaleedes fremdeeles i andre Ting. Han svarede dertil, at, saasom Villien hos GUD er det samme som Verket, saa blev Brøden ikke mindre ved Execu-

 tionens

tiones Hinder, men Mennesket blev derved lige skyldig, og lige Straf underkastet. Man kand fatte dette, at den allerretfærdigste Regent kand udgive en Lov, og dictere Straf mod Overtrædere, naar han veed, de kand, men ikke forud seer, om de ville efterleve den: Men man kand ingenlunde fatte, at han udgiver en Lov, og tilligemed ved ubeskribelige Anstalter mager det saa, at ingen af hans Undersaatter kand, endskiønt de ville, bryde den; Eller, for Exempel, dicterer Straf for Tyverie, og tilligemed binder Hænderne paa alle, saa at de ikke kand stiæle. En saadan Lov var jo u-rimelig, og tienede til intet, uden at giøre Lovgiveren latterlig. Intet er derfore selsommere, end at ville fingere sig dette, nemlig, at GUD, saa ofte et Menneske rørede Haanden til at myrde eller stiæle, skulde holde den tilbage. Nok er det, for at disculpere GUD, at man siger, at han skabte Mennesket, uden at forud see dets Fald. Jeg sagde da, at Monsieur Bayle ogsaa haver besvaret dette Argument, men fundet, at Knuden der ved ikke kand løses. Han siger, at eftersom GUD merkede, at de fleeste Mennesker misbrugte den fri Villies Gave, og at han af det Foregaaende kunde være forsikkret om det Tilkommende, nemlig: At de fleeste Mennesker ved saadan Gaves Misbrug vilde styrtes i Fordervelse, hvi han da ikke haver taget Gaven tilbage, hvis ufeilbare onde Virkning, han af Exempler havde seet. Han svarede dertil, at ved saadan Indvending, som er Monsieur Bayles inderste Forskandsning, denne Thesis ikke kand svækkes; Tvert imod han

giver

giver tilkiende, sig derved at være bragt ret i Knibe, og at det gaaer ham som dem, der ere faldne udi Vandet, hvilke, for at redde sig, gribe til hvad de først faaer fat paa. Historien af Menneskets Skabelse bliver denne, at GUD skabte de første Mennesker, som han satt udi en lyksalig Stand, og forleenede dem med Evne til at conservere sig i den samme: Han gav dem en fri Villie, for at giore dem til ret fuldkomne og levende Skabninger; Og endeligen for at see, om de ved Lydighed vilde giøre sig værdige til saadan beviset Naade, foreskrev dem et Bud, som var dem gandske let at efterleve, foreholdende dem derhos, hvad Straf der vilde følge paa dets Overtrædelse. Dette u-anseet brøde de strax Budet, og derfore underkastede sig Straffen. Mon saadan Gierning, naar Forudseelsen undtages, kand tiene til Beviis paa en Umild eller U-retfærdig Regent og Lovgiver? Mon ikke Skabelsens Historie herved gandske kand concilieres med Skaberens Godhed og Retfærdighed? Men Monsieur Bayle meener, at det er ikke nok til at løse Knuden: Han meener, at GUD, efter at de første Mennesker ved forsætlig U-lydighed havde giort sig hans Naade u-værdige, udi Faveur af deres Efterkommere skulde have skridet ligesom til en nye Skabning, og giort dem til Engle, eller rettere til Machiner, ja sagt sig fra at være Regent og Lovgiver. Mon det ikke var nok, at han ved den Straf, som paafortes de første Forældre, erindrede Efterkommerne om at speyle sig udi deres Exempel, og at han lovede ved en Forløser at oprette de faldne Sager,

hvis de fremdeeles vilde efterleve hans Bud, paa det at de omsider efter udviist Prøve, og saadan en, som de gode Engle have aflagt, kunde blive dem lige. Han siger vel, at GUD af det Foregaaende kunde see det Tilkommende, nemlig, at de fleeste Mennesker ved deres Misgierninger vilde styrtes i Fordervelse; helst, saasom de efter Syndefaldet ved Fødselen vare udi en slibrig Tilstand. Men man kand derimod forestille sig, at GUD kunde formode større Lydighed hos Efterkommerne, saasom de havde de første Forældres sørgelige Exempel at speile sig udi, og de paa Vilkaar om Forbedring vare tagne til Naade igien; Thi man mærker af daglig Erfarenhed, at Straf og Løfter om Naade have saadanne Virkninger, saa at den, der engang er straffet og tagen til Naade igien, tager sig bedre vare, end den, som intet Fald haver giort, eller opreisning faaet: Thi man siger, at brændt Barn er bange for Ilden; Og de paafølgende Tider vise ogsaa, at mange Mennesker have haft saadant for Øyene, saa at Jorden haver tillige med Ugudelige ogsaa produceret gudfrygtige Folk, i hvis Opførsel GUD haver haft Behag. At Monſr. Bayle giør de Fordømtes Tall saa meget stort, giør intet til Sagen, saasom han grunder sin Meening paa visse ubarmhiertige Geistliges Lærdom, da dog GUD ikke retter sig efter deres Dom; Saa at de Saliges Tall kand blive uforligeligen større, end som de foregive. Monſr. Bayles Diſciple maa derfore sige hvad de ville, saa bliver dog ved denne Forklaring over GUDs Alvidenhed hans forfærdelige Syſtema,

som

som haver været holdet u-overvindeligt, til intet, og Skabelsens Historie samt den fri Villies Gave kand fuldkommeligen concilieres med GUds hellige Egenskaber. Det er, sagde han, ikke liden Fordeel at have vundet saadant; Saasom man mærker, at han haver paastaaet denne Lærdom, og søgt at giøre Knuden u-opløselig, paa det at han kunde vise, at Skriften enten strider imod den sunde Fornuft, eller at den siger sig selv imod, efterdi den paa visse Steder beskriver GUD som en Ven, og paa andre som en Fiende af det Menneskelige Kiøn. Jeg nægter ikke, at jeg jo af denne Tale blev noget bevæget, helst saasom mit Principium haver stedse været, at betiene sig af sunde Forklaringer, og at vige fra Bogstaven, saa tit der handles om at forsvare GUDS Godhed og Retfærdighed: Men jeg kunde ikke bifalde denne hans Forklaring, saasom et Skaar derved blev giort i GUds Alvidenhed, helst efterdi Skriften vidner, at GUD seer baade alt hvad som skeer, og hvad som skal skee: Hvilket jeg og til Slutning foreholdt ham. Hvortil han endeligen svarede: At GUD seer alt hvad som han haver besluttet at skulle skee, og at det kand være Skriftens Meening; Saa at ved denne Forklaring alleene undtages Hændelser og Ting, som flyde af Menneskets fri Villie, og, som Skriften selv paa mange Steder tilkiendegiver, hvor der siges, at GUD frister Menneskene, foreskriver dem visse Ting til Forsøg paa deres Lydighed, lover dem Belønninger, i Fald de efterleve hans Befalninger, og endeligen siges at fortryde paa Skabningen, efterdi Mennesket haver

mis-

misbrugt de herrlige Gaver, hvormed det haver været forleenet. Dette og andet bliver kun pure Ord, og intet betydende Talemaader, hvis det haver været forud seet. Hvorpaa han gik bort. Og dermed endtes denne anden Samtale, hvilken jeg ikke kand efterlade at communicere min Herre, for at høre hans videre Betænkende om en Lærdom, hvilken, hvor meget Skin den end haver, jeg dog ikke formedelst anførte Raisons kand antage, men siger heller med Augustino, at Cicero, for at bestyrke og forsvare Menneskers fri Villie, haver giort dem til Røvere af GUds Alvidenhed (ut homines faceret liberos, sacrilegos fecit.) Ellers kand man sige, at der er ingen Tvistighed, hvorudi man maa meere humiliere Fornuften. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XXIX.

Til * *

Forgangen Sommer, da jeg var paa min Gaard, og vilde have nogen Underretning om Vand-Møller, sagde en Bonde blandt andet, at en Græs-Mølle er pligtig til at optage sine Stieborder ved Cruses Messe. Dette Ord, Cruses Messe, kom mig heelt underligt for; og kunde jeg ikke giette mig til dets Betydelse, saasom jeg ingen Helgen vidste, som havde ført det Navn af Cruse. Da jeg kom til Kiøbenhavn igien, giorde jeg mig Umage med at efterlede Ordet, og endelig fandt det i den gamle Siællandske Lov Lib. IV. Cap. 36. indført saaledes: Tha scal han optaghe Stiibord i Cruses Mæsse, ther men gange met Kors; Det er: Da skal han, nemlig Mølleren, optage Stiebordene, i Cruses Messe, naar man gaaer med Kors. Og mærkede jeg da, at det er Hellig-Korses Messe (Festum St. Crucis) som falder inden 3die Maji. Jeg taler aldrig med Bønder, uden jeg jo lærer noget af dem: Thi de raisonnere ikke uden om solide og magtpaaliggende Ting, hvorom de vide fuldkommen Beskeed. Man kand af dem lære, hvorledes Jorden skal dyrkes, Hæste og Qvæg conserveres, Skovene settes i Stand, Gaarder bygges, og en skikkelig Oeconomie føres. Derforuden profiterer jeg af deres Omgiængelse udi Sproget: Thi jeg lærer af dem gode gamle Dan-

ske

ske Ord, som udi Kiøbstæderne ere forglemte, og hvorudi end lærde Folk ere ukyndige, saasom de ere komne af Brug, og ikke findes uden i vore gamle Lov-Bøger. Derforuden er Bondernes Tale naturlig og uden Affectation eller u-rimelige Complimenter. Naar en Bonde hilser mig, ønsker han GUds Fred, og naar han gaaer bort, siger han, far vel! En Kiøbstæd-Mand derimod kalder mig for og bag sin Herre, og sig skyldigste Tiener, skiønt han ved alle Leyligheder bevidner, at han er mig aldeeles ingen Tieneste skyldig. Sporger jeg Bonden om Nyt, fortæller han ikke uden det, som han veed, og indskrænker sig udi sin egen Landsbyes Historie, saa at, om jeg hører ikkun lidet, saa faaer jeg dog noget tilforladeligt at vide. Sporger jeg Kiøbstæd-Manden om Nyt, giver han mig et Udtog af de sidste Aviser, som jeg selv forhen haver læset, og fører mig igiennem Tydskland, Ungarn, Tyrkiet, indtil Persien, ja omstændeligen fortæller mig Ting, hvorom han selv ikke veed ringeste Beskeed, og som mig er aldeeles ikke magtpaaliggende at vide. Store Kiøbstæder ere store Sladder-Skoler, hvor u-nyttige Ting blive omtalte udi et u-reent og fordervet Sprog. Kommer jeg der udi et Selskab, hører jeg Critiqver over en høyeste Rettes Dom, som samme Dag er affsagt, hvilken nogle rose, andre laste, skiønt ingen ret veed, hvorudi Sagen haver bestaaed. Kommer jeg udi et andet Laug, hører jeg Barberere, Kandestøbere og Spidsborgere at decidere udi Stats-Sager, hvorover de selv ikke have mindste Idée, saasom de intet vide, uden

hvad

hvad en Avis-Skriver haver fundet for godt at binde dem paa Ærmene, og som med næste Post ærklæres at være Løgn. Kommer jeg udi et lærd Societet, hører jeg enten hvad jeg tilforn veed, eller hvad jeg ikke forlanger at vide, og det alt udi en u-naturlig Stiil. Jeg forklarede eengang for en Bonde Indholdet af et Academisk Programma, som laae paa mit Bord: Han meenede, at det var et Skiøde paa Gaard og Gods, efterdi det var saa stort; men jeg sagde ham, at derved gaves tilkiende, at en halv Snees Studentere skulle tage Magister-Graden i Morgen, og at een af samme Personer var her af Sognet, som han (nemlig Bonden) vel kiendte; og, da jeg nævnede ham ved Navn, fik han Lyst at vide, hvad der paa det store Papiir var skrevet om samme Person. Jeg sagde da, at der findes antegnet, at han er en Søn af en gammel hedensk Afgud ved Navn Apollo, og at han tilligemed de 9 andre hans Cammerader haver klavret op paa et høyt Bierg, som er meere steilt end Stævens Klint, for der at have Omgiængelse med 9 Jomfruer. Bonden smilede derved, og sagde: Jeg kiender nok Karlen; han er Herr Povels ældste Søn, og haver jeg aldrig hørt, at ham haver været nogen Løsagtighed tillagt. Jeg svarede dertil, at jeg siger ikke, hvad han er, eller hvad han haver giort, men alleene hvorledes han beskrives paa Papiret. Derpaa gik Bonden bort; og veed jeg ikke, hvad Tanker han fattede, enten om Skriveren, eller om mig, som forklarede ham Skriftet: Jeg hørte alleene, at der siden mumledes om, at Herr

Povels Søn var beskyldet for Leyermaal med 9 Piger; og hvis saadant var sandt, burde han heller staae aabenbare Skrifte, og betale sine Leyermaals Bøder, end nyde Magister-Graden. Jeg vilde ikke ønske, at Bønderne vidste fuldkommeligen alle vore andre Idretter og Studia; de vilde maaskee i saa Maade fatte høye Tanker om dem selv, og ringe om os andre, ja holde sig for gode til at giøre os Hoverie og anden Tieneste. Du seer heraf, hvi jeg haver meere Behag i at omgaaes med Bønder end med Kiøbstæd-Folk, og hvi jeg er sociable paa Landet og misanthrope i Staden. Derforuden ere adskillige andre Ting paa Landet, som kand fornøye Sindet. Jeg finder Behag udi at see Jordens Grøde fremspire, og at indhøstes, at see Kiør og Faar gaae ligesom i Procession til deres Sammelpladse Morgen og Aften. Luften og Roelighed foraarsager ogsaa, at min Helbred der er lidt bedre end udi Staden. Intet incommoderer mig paa Landet uden Sviin og Hunde. De første Selskab plager mig om Dagen, og de sidste forstyrre undertiden min Hvile om Natten, men det er tvende Nationer, som man maa holde noget til gode, i Henseende til deres Nytte: Thi Svinene føde os, og Hunde forsvare vort Gods og Eyendom mod Tyve. Hvis du engang vil besøge mig paa Landet, skal det være mig kiært, og maa du blive der saa længe dig lyster, helst om du, som jeg, uden Mad og Drikke kand leve af den pure Luft. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XXX.

Til * *

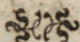
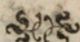
Jeg haver bekommet tilbage den efter Begiæring skikkede Diogenem Laertium, tilligemed min Herres Brev, hvorudi han tilkiende giver sig med Fliid at have igiennemlæset Bogen, hvoraf han haver faaet Idée om de gamle Philosophiske Secter, og hvor meget man kand forvildes af de mange differente Meeninger udi Philosophien; saa at enhver, som vil raadføre sig med Philosophis, haver Aarsag at sige med Luciano, at han derved bliver ligesom et slumrende Menneske, der vender Hovedet nu til een, nu til en anden Side af Sengen, uden at finde det rette Hvile-Sted. Min Herre siger og, at han meest forundrer sig over den Pyrrhoniske, som den selsomste blant alle. Pyrrho, som haver givet Navn til den bekiendte Sect, er gaaet videre med sine Tvivlsmaal end Arcesilaus. Begge holdte vel for, at man ingen Ting kunde begribe; men Pyrrho meenede, at man end ikke kunde sige, at alle Ting vare ubegribelige, efterdi saadan Sigelse befattede en Art af Decision, for hvilken han havde Afskye: Da Arcesilaus derimod foregav, at man kunde sige, sig intet at begribe, og derudi saa vidt deciderede videre. Arcesilaus statuerede, at visse Ting vare gandske ubeviislige, dog at nogle vare meere beviislige end andre: Pyrrho derimod holdt for, at man om ingen

 Ting

Ting burde dømme, men fremturede udi en bestandig Tvivlsmaal, uden at fatte nogen Meening. Til disse tvivlende Secter haver Socratis Modestie givet Anledning: Thi, saasom han af Ydmyghed ideligen tilkiende gav sig intet at vide, saa er man af saadan Bekiendelses ugrundede Forstaaelse henfalden til at negte alle Ting, og sige, at intet kand vides eller forstaaes. Der haver ellers været Tvistighed blant Christne, om den saa kaldede Scepticismo eller Pyrrhonis Lærdom. Nogle have med Billighed dømt den af alle at være den skadeligste, saasom derved all Troe i Theologien forgaaer. Andre derimod dømme mildere derom, sigende, at altings Uvished og den menneskelige Fornufts Svaghed driver os til at tage vor eene Tilflugt til det aabenbarede Ord; og tage de dertil Anledning af visse saavel gamle Kirke-Fædre, som andre anseelige nye Læreres Talemaader, i det at de tale om Fornuftens Ufuldkommenhed, for at bringe den under Troens Lydighed, skiønt det ikke haver været samme Læreres Meening, reent at sette Fornuften til Side, og at giøre alting uvist. De, som saaledes raisonnere, og sette saadan Farve paa deres Scepticismo, tage ikke i Agt, at de derved ikke alleene opofre all Philosophie, men og Religionen selv. Thi, hvis man foregiver, at vi aldeeles ikke kand forlade os paa Sandserne, men at alt, hvad vi see og høre, kand være andet, end hvad der kommer os for ved Synet og Hørelsen; saa kand vi og drives til at ansee GUds aabenbarede Ord som puur Illusion: Thi en almindelig Uvished medbringer en almindelig

Van-

Vantroe saavel udi aandelige som legemlige Ting. Ingen haver kraftigere forklaret dette end Placette udi hans Tractat om Samvittighed; hans Ord ere disse: Saadan Tvivlsmaal, siger han, er en Ødeleggelse, ikke alleene af Fornuften, men og af Religionen, og er der ingen Mulighed at bringe dem paa rette Vey igien, som have bragt deres Vildfarelser til saadan Excés; man kand underviise de Uvidende; man kand overbeviise de Halsstarrige, og oplyse de Vantroende: Men det er umueligt, ikke alleene at overbeviise en Pyrrhonist, men endogsaa at indrette sin Tale for ham, efterdi man ikke kand betiene sig af nogen Beviislighed, som jo bliver til et Sophisma. Med et Ord: Intet Argument holdes vigtigt, uden man supponerer, at alt, hvad som er klart og beviisligt, er sandt, det er at sige, uden man supponerer just det samme, som omspørges; thi Pyrrhonismus bestaaer ikke i andet, end i at negte det, som andre holde for at være klart og tydeligt. Saavidt Placette: Hvoraf sees, hvilke Tanker han haver havt om denne Sect, item om nogle af vore Tiders Lærere, som holde for, at saadan Lærdom er nyttig for Religion; saasom den driver vaklende Siæle til at bede GUD alleene om Oplysning, som de sige, ved Randsagning ikke kand erhverves. Men den kand ikke være

re tienlig uden for fanatiske Folk, hvilke tilegne sig guddommelig Indskydelse paa en miraculeuse Maade, skiønt GUD udi Ordet haver tilkiende givet sin Villie, som man maa rette sig efter: Naar nu GUD henviser de vankelmodige til Mosen, Propheterne, Evangelisterne og Apostlerne, mon man da ikke er lige nær? efterdi deslige Mennesker, endskiønt de see og høre, negte dog Sandsernes Vished, og i Følge deraf tilkiendegive, at all Revelation er forgiæves skreven, alle Vidnesbyrd forgiæves aflagde, og alle Miracler omsonst virkede. Man kand derfore sige, at det var ikke Umagen værd at ville igiendrive Scepticismum, hvis adskillige anseelige Mænd ikke dertil vare henfaldne, og med yderste Subtilitet havde søgt at forsvare deres Paradox. Pyrrho, Arcesilaus, Carneades &c. vare store Philosophi; og de nyere Tiders Lærde, som Mothe le Vayer, Huetius, Bayle og andre, som have holdet for, at denne u-rimelige Lærdom kand være nyttig for Religionen, henføres til lærde Mænd af den første Classe. Det er i Henseende til Personernes Qvalitet, at anseelige Mænd have umaget sig at igiendrive Lærdommen; skiont man kand sige, at den burde ikke tracteres med Alvorlighed, men alleene ved Skiemt; som man seer fordum Diogenes, og i vor Tiid Moliere have giort. Diogenes, da han bivaanede en philosophisk Lection, og hørte, at Læreren, nemlig Zeno Eleates negtede, at der var nogen Bevægelse, tog han sig for at spatsere 3 gange frem og tilbage paa Auditorio; og da Zeno spurgte, hvad saadant skulde betyde, sagde han sig at

at staae stille, og at det syntes ikkun, at han bevægede sig. Moliere forestiller en sceptisk Philosophum, som bliver slagen; og da han i Vrede spurgte, hvi man slog ham, fik han til Svar, at han efter sit Principium ikke kunde siges at have faaet Hugg, men at det alleene syntes saaledes. Carneades, som tvivlede saaledes om alting, at han een Dag udi en Tale giorde Retfærdighed til en Dyd, en anden Dag til en Last, da han engang fandt sin Discipel Mentor i Sengen med hans Hustrue, brod han over tvers med samme Mentor, og derved gav tilkiende, at han ikke tvivlede om Tingen, men var gandske forvisset om sin Hore. Man kand ikke befalde Mentors Gierning, helst saasom den bedreves mod hans egen Læremester: Thi Refutationen i sig selv var lastværdig, skiønt den havde god Virkning; og kunde Carneades efter sine egne Principia udi Philosophien ingen Procés derover bevæge. Pyrrho selv, hvor stor Koldsindighed i alting han stedse lod see, handlede dog eengang mod sin egen Lærdom: Thi han optændtes til Vrede for en ringe Sag mod sin Søster; og, da man forekastede ham, at saadant var ikke overeensstemmende med hans Principiis, eller med den Koldsindighed, hvoraf han giorde Profession, svarede han: Οὐκ ἐν γυναίῳ ἡ ἐπίδειξις της ἀδιαφορίας. (i. e.) Det er ikke Umagen værd at practicere saadan Dyd for en Qvindes Skyld. J det øvrige lod han see en stor Indifference. Han glædede og bedrøvede sig over intet. Det var ham lige meget, enten man vilde høre ham tale eller ey; og hvis alle

hans Tilhørere ginge bort, blev han dog ved at tale. Hans egen Læremester Anaxarchus faldt engang ned udi en Grav: Men Pyrrho, som saadant saae, gik ham forbie, uden at rekke ham Haanden, og blev derfore roset af Anaxarcho, efterdi han havde fulgt hans Lærdom. Nogle sige, at hans Indifference gik saa vidt, at han ikke veeg til Side for Vogne, som mødte ham, ey heller for rasende Hunde; saa at derfore hans Venner stedse maatte have Øye paa ham, at han ikke skulde styrtes i U-lykke. Dette holde vel andre for utroeligt: men, hvis Historien om Anaxarcho er rigtig, kand man og fæste Troe til det sidste. Man seer alleene heraf: til hvilke daarlige Meeninger Mennesket kand henfalde. Epictetus, som ellers havde stor Ærbødighed for Pyrrhonis Person, tiltalede engang en Pyrrhonist, som negtede Sandserne, saaledes: **Dersom jeg var Tiener hos een af eder, og nogen bad mig at gyde Olie udi Badet, vilde jeg slaae Lage paa hans Hoved; og naar han bad mig om Decocto, vilde jeg rekke ham Viin-Edikke; og hvis han klagede sig derover, vilde jeg sige, at han bedrog sig, og overtale ham til at troe, at Decoctum kunde være Viin-Edikke.** Dette, som jeg her haver anført, kand min Herre legge til det, som han haver læset hos Diogenem. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA XXXI.

Til * *

Du beklager dig i dit sidste Brev, at du haver mistet din Hund Fairfax, hvilken du siger havde saadanne Qvaliteter, at der fattedes intet uden Maalet og Skabningen, for at regne ham blant de fornuftige Creatures Tall. Du meener, at hvis Cartesius havde seet samme Fairfax, han havde giort en Stræg over sit Systema om Dyrenes Mechanismo. Jeg for min Part er herudi ingen Carthesianer, skiønt jeg ikke med den Hidsighed fordømmer hans Lærdom, som nogle af vore Tiders Philosophi. Thi jeg haver ved nøye Efterforskning mærket, at til hvilken Meening udi det Spørsmaal om Dyrenes Siæle man henfalder, styrter man sig udi farlige Labyrinther; og at det derfore er sikkerst herudi at suspendere sine Tanker, saasom Knuderne ere ikke alleene u-opløselige, men end og farlige at røre ved. Saaleedes raade de sundeste saavel Theologi som Philosophie, saasom de paa begge Sider see ikkun halsbrækkende Præcipicer, ikke uden Schyllæ og Charybdes. Og de, som med Monsr. Leibnitz og andre have herudi søgt at finde en Middelvey, have betient sig af saadanne Subtiliteter, saa at det er troeligt, at de ikke have forstaaet sig selv, end sige oplyset andre. Det er derfore og vil blive en Anstøds-Steen for den Menneskelige Fornuft, og kommer mig fore, at

ingen større Vanskelighed udi den heele Philosophie forefalder. De Gamle have giort sig stor Umage med at efterleede, hvorudi det Liv og den Qvalitet, som findes hos Beesterne, og som haver noget tilfælles med Menneskernes Siæle, bestaaer. Men, saa mange Hoveder, saa mange Meeninger der om. Tvistighederne derom vare endnu, og ville de samme efter Anseelse neppe faae Ende. Man kand ellers henføre alle stridende Partier til tvende Hoved-Secter; hvoraf den eene følger Cartesii, den anden Aristotelis Lærdom. Ingen havde for Cartesii Tiid dristet sig til at giøre Dyr til blotte Machiner. Thi, endskiønt nogle af de gamle Philosophis have statueret adskilligt, som nærmede sig dertil, saa haver dog ingen gaaet saa vidt: Saa at Tvistigheden haver alleene været om meere og mindre fornuftige Siæle, eller rettere om det, som egentlig kaldes en fornuftig Siæl, og det som alleene kand kaldes Liv (anima sensitiva). Den store Philosophus Renatus Cartesius fandt, at hvilken Meening man fulte, saa var den farlig for Religionen: Thi saasom han intet Medium vidste imellem død Materie og en levende Aand, saa holdt han for, at, naar man tillagde Dyrene saadant Liv, tillagde man dem ogsaa Siæl, og Conseqventer Udødelighed, ja at Forskiellen imellem Dyrs og Menneskers Siæle bestod alleene udi meer og mindre Fuldkommenhed, hvis differente Virkninger man kunde tilskrive Legemernes Organis, hvorudi Siælene operere. Herudover er han henfalden til den bekiendte Lærdom, hvorved Dyrene frakiendes Aand, og blive

giorte til blotte Machiner. Ingen Lærdom kand synes meere paradox: Men den blev af mange med Begierlighed antagen, efterdi man holdt den for det eeneste Middel, for at hindre, at Menneskers Siæle ikke skulde confunderes med Dyrenes, hvoraf en Følge blev, at de eene saavel som de andre enten maatte være Materielle, eller begge aandelige og Consequenter udødelige. Derimod have mange giort sig Umage med at igiendrive denne Lærdom, betienende sig af Argumenter, som tages af Dyrenes Qvaliteter, efterdi man hos dem finder Glæde, Bedrøvelse, Begierlighed, Afskye, Venskab, Had, Ihukommelse, og andet, som ikke kand tillegges Machiner: Ja nogle have gaaet saa vidt, at de hos Dyrene ogsaa have fundet Tegn til Religion. Dette u-anseet have dog Cartesianerne henget ved deres Meening, sigende, at, hvis man tillegger Beesterne Kundskab, ødelegger man alle de Beviisligheder, som kand anføres om de Menneskelige Siæles Udødelighed; og at de, som søge at bestride denne deres Lærdom, kand ansees, som Epicuræer, hvilke, for at opofre Religionen, giøre Menneskets Siæle lige ved Beesternes. Disse derimod søge at befrie sig for saadanne Beskyldninger, ved at statuere en Forskiel (differentiam specificam) imellem Dyrs og Menneskers Siæle. Men Cartesianerne holde for, at meer og mindre løser ikke Knuden; efterdi deraf ikke andet flyder, end at Dyrs og Menneskers Siæle differere alleene udi meer og mindre Fuldkommenhed; Ja, der findes de, som vise, at jo større Qvaliteter, der antegnes

hos

hos Dyrene, jo meere styrkes Cartesii Lærdom derved: For Exempel: En Fugl, mod Tiden, at den vil føde, laver med Konst og Behændighed til et Reede, som kand være beqvemt for Ungerne; Da en Pige derimod, der om ingen Fødsel haver hørt, og ingen Barsel-Seng seet, vilde bilde sig ind, at hendes Frugtsommelighed ikke var andet end en Hævelse, som foraarsagedes af en Svaghed, og bereedte sig hverken paa Fødsel eller Barsel-Seng. En Høne, skiønt den aldrig haver seet en anden at føde, veed dog, ligesom af Indskydelse, at Unger ville af Æggene fremkomme, item at saadant befordres ved at holde dem varme. En Myre samler paa Proviant til Vinter-Føde, og henseer til tilkommende Tiid; hvilket intet Menneske uden foregaaende Erfaring vilde rinde i Sinde. En Stork forlader et Land paa visse Aarets Tider, for at henbegive sig andensteds, hvor Luften er den tienligere, da intet Menneske, uden foregaaende Underviisning saadant veed, eller kand sige, hvor Sønden, Norden, Østen eller Vesten er. Jeg vil forbigaae at tale om de forunderlige Ting, som mærkes hos Bier, Castorer og andre Dyr. Med et Ord at sige: Det synes, at Dyrene vide ikke alleene forbigangne, men ogsaa tilkommende Ting og Hændelser; saa at deres Videnskab udi visse Ting er større end Propheters, ja Englers Kundskab: Hvorudover dette tiener heller til Beviis paa, at de, som Machiner drives af en anden Magt; Thi at mange af deres Idretter ikke grunde sig paa Fornuft og egne Reflexioner, sees deraf, at, saa snart Dyrs eller

Fugles

Fugles Unger ere komne i den Stand, at de kand føde sig selv, kiende Forældrene dem ikke meere. Man seer heraf, at de herligste Egenskaber, som om Dyrene anføres for at bestride Cartesii Lærdom, heller styrker end svækker den, og at de derfore gaae best til Verks, som tage deres Beviisligheder udaf anden Slags Bevægelser, som de have tilfelles med Mennesker, og som tilkiendegive, Begierlighed, Frygt, Ihukommelse &c. Saaledes naar en Hund engang er bleven straffet, for at have staalet Mad, tager han sig en anden Gang vare, og tvinger sin Graadighed, af Frygt for paafølgende Straf; saa at man heraf seer Tegn til Ihukommelse og Frygt, for hvilken den tilside setter sin Begierlighed. Dette og meget andet af samme Natur kand anføres for at vise, at Dyrene ingen Machiner ere; Og kand jeg ikke see, hvorledes Cartesianerne kand bøde for sig mod saadanne Piile. Er derfore klart, at hvilket Parti man tager, enten man slaar sig til Aristotelis eller Cartesii Sect, indvikler man sig udi Vanskeligheder, hvor af man ved intet Middel kand udreede sig. Det verste er, at et hvert Parti, som driver for stærkt paa sin Lærdom, underkaster sig den samme Eftertale af Ugudelighed og Atheisterie, som den eene Sect bebreider den anden. Begge foregive, deres Lærdom at sigte til Religionens Forsvar. Aristotelici sige i den Henseende, at, hvis GUD kunde skabe saadanne Machiner, som man foregiver, de u-mælende Creature at være, saa kunde han og skabe andre ligesaa fuldkomne, som Mennesker; hvoraf en Følge blev, at Mennesker ogsaa kun-

kunde være puur Materielle, saa at hos dem intet distinct Væsen fra Legemet var meere, end hos Dyrene, men at begge Slags Creature ved Døden var en lige total Undergang underkastede. Men de i Agt tage derhos ikke, at Cartesianerne søge at bestride dem med deres egne Vaaben. Thi de sige, at saasom der er intet Medium imellem Materie og Aand, og at Siæl eller Aand ikke kand forgaae, saa følger deraf, at man confunderer Menneskers med Dyrenes Siæle; hvilket er ugudeligt, og strider mod Religionen: Iligemaade, at intet kand være u-rimeligere for Fornuften, end at giore Dyrenes Siæle udødelige, helst naar man betragter, at ikke alleene hver mindste Insect, hver Mide udi en Ost, men end ogsaa de u-tallige mange smaa Dyr, som man ikke kand see, uden ved Microscopia, maae have deres Siæle, hvis de ere levende, og bestaae af andet end organiseret Materie. Saaledes styr-te begge Partier sig udi lige U-leiligheder, og man af begges Argumenter kand trække lige farlige Conseqvencer mod Religionen. Det er i den Henseende, at nogle af vore Tiders store Philosophis have arbeydet paa at udfinde en Middelvey imellem den Scholastiske og Cartesianske Lærdom, hvoraf den første viser en Influence af Legemet paa Siælen, og af Siælen igien paa Legemet; Den anden derimod en Assistence, som kaldes Causalitas Occasionalis. Den store Philosophus Leibnitz haver fornemmeligen saadant foretaget sig, og søgt at løse Knuden ved den saa kaldede Harmonia Præstabilita. Men denne hans Hypothesis haver hæftigen

tigen været anfægtet, ikke alleene af Theologis, saasom de have mærket, at den sigter til at indføre en fatal Mechanismum, hvilken ogsaa kand strekke sig til Mennesker, og betage dem den fri Villie; men endogsaa af Philosophis, hvilke giøre mange Indvendinger der imod, saa at Knuden derfore er endnu ikke løset. Samme store Mand kand holdes for at have været lykkeligere udi den Vanskelighed, som giøres om Dyrenes Siæle, hvilke man ikke kand giøre til intet, hvis de ere Siæle, som med Materie ikke kand forgaae, ey heller giøre udødelige i Henseende til deres u-endelige Multiplication ved Avlingen: Thi udi en Fisk, for Exempel, kand ligge nogle 1000 andre, og conseqventer lige saa mange u-dødelige Siæle. Han statuerer, at GUD fra Verdens Begyndelse haver skabt alle Legemers Former, og i Følge deraf alle Dyrs Siæle: At disse Siæle fra den Tiid stedse subsistere foreenede med den første organiserede og subtile Materie, hvor udi de ere satte, saa at Dyret, eller et hver organiseret Substantia dannes ikke, eller haver sin Begyndelse paa den Tiid, som vi meene, og at dets tilsyne værende Fødsel er ikke andet end samme organiserede Væsens Udbreedelse og Fremvext. Følger saa her af, at der er hverken Generation eller Destruction, hverken Fødsel eller Død, men alleene en nye Forøgelse og Tilvext af det samme Væsen, hvilket bliver tilbage naar Dyret siges at døe; saa at det er ikke alleene samme Siæl, men endogsaa samme subtile Materier, hvormed den er foreened, hvoraf et nyt Dyr dannes, eller rettere,

som

som igien forøges, og bliver til det, som vi kalde et nyt Dyr, efterdi det første organiserede Væsen ved Døden ikke forgaaer, men alleene taber de Parter af Materie, hvor af den er forøget, og som den igien bekommer ved en nye Fødsel. Han søger at giøre dette rimeligt af visse Fluer og Insecter, hvilke, efter at de længe haver været døde og nedgravne, komme til Live igien. Naar saa er, flyder af denne Gisning, at alle Dyr og Insecter, som nu ere, have været fra Begyndelsen de samme, og at Tallet er hverken større eller mindre end det var ved første Skabning. Til denne Meening er han falden, for ikke at til intet giøre Dyrenes Siæle, og for at besvare den Vanskelighed, som giøres mod deres u-endelige Multiplication. Man maa bekiende, at Indfaldet er heel sindrigt, og et Foster, som er saadan subtil Hierne værd: Men det vil blive vanskeligt at faae Mennesker i Hovedet en Art af Legemets og Siælens Opstandelse hos Dyrene, helst saasom der ere alt for mange af den Saducæiske Sect, hvilke end ikke kand begribe, hvorledes Menneskers pulveriserede Legemer kand komme til deres forrige Skikkelse igien, og derfore udstrække Opstandelsen alleene til Siælene. Denne Lærdom kommer mig ellers for at have en liden Overeensstemmelse med den Meening Jøderne have om et lidet Been udi Menneskets Legeme, som ikke kand forgaae, og hvorved en viis Jøde siges at have villet bevise Legemets Opstandelse mod Keyser Adrianum. Manasses Ben Israel taler omstændigen om dette Been, og siger, at David efter nogles Meening melder derom med

disse

disse Ord: **Han bevarer alle hans Been, at ikke eet af dem skal sønderbrydes.** Beenet bliver gemeenligen kaldet Luz; men faa kiende det nu omstunder; Og er det troeligt, at Herr Leibnitzes uforgængelige Materie vil have samme Skiebne. Af ovenanførte sees, hvor vanskeligt og farligt det er at indvikle sig i disse Tvistigheder, efterdi, hvad Partie man tager, stoder man an paa Skier og Klipper; Og de største og subtileste Hoveder, som have arbeydet paa at finde en Middelvey, have efter udstandet Arbeyde efterladt sig Knuderne uløsede: Det er derfore best herudi at tilstaae sin U-videnhed, og at suspendere sine Judicia. Jeg forbliver &c.

 EPI-

Epistola XXXII.

Til * *

Min Herre giver i sin sidste Skrivelse tilkiende, sig at have med Behag igiennemlæset Johannis Clerici Commentarier over den Hellige Skrift; men derhos siger, at han dog haver adskillige Ting derudi at udsætte, saasom bemeldte store Criticus bruger iblant dristige Forklaringer, og søger at svække visse Miracler. Jeg for min Part, saasom jeg følger Phil. Melanchtonis Principia, der holder for, at Mennesker kand vildfare udi got Forsæt, fælder mildere Dom over Clericum, end mange andre. Jeg haver igiennemlæset alle hans Skrifter, og kand deraf andet ikke mærke, end at han jo med alle de Vildfarelser, som ham tillegges, og hvortil han kand virkeligen være falden, haver været en god Christen. Samme Tanke haver jeg om den store Grotio, hvis Fodspor han følger. Begge disse anseelige Mænd have udi en velmeent Intention foretaget sig at giøre sunde Forklaringer over den Hellige Skrift; til hvilken Ende de først have lagt Grund udi Hoved-Sprogene, og derpaa, efterat de have satt andre Forklaringer og Præjudicia til Side, have de søgt efter grammaticalske og almindeligen antagne critiske Regler at udleede Skriftens rette Meening. Man kand jo ikke andet end tilstaae, at saadan Intention er priisværdig; Men enhver, som gaaer den

Vey

Vey frem, kand ikke andet end frafalde en og anden almindeligen antagen Forklaring, helst saasom de gamle Udtolkere have haft liden eller ingen Kundskab om det Hebraiske Sprog, og derfore ikke været saa beqvemme til Bibelens Forklaring, som vore Tiders Lærde, hvilke have udi Grund udstuderet Hoved-Sprogene, og øvet sig udi den critiske Konst. Man seer derfore, at de tvende Jødiske Lærere, Aben-Ezra og Maimonides ere henfaldne til egne Forklaringer, som ikke stemme overeens med andre Rabbiners, efterdi de have taget sig for at forklare Skriften efter grammaticalske Regler: Min Herre dadler dette hos Clericum, at han tillige med Grotio svækker visse Prophetier, som holdes for at sigte paa Messiam. Jeg approberer ikke nogle af hans egne Forklaringer derudi, skiont jeg er forsikkret om, at hverken han eller Grotius have udtolket visse Prophetier udi anden Intention, end for desbedre at bestyrke de andre, saasom de have holdet for, at intet svækker Religionen meere, end at ville tvinge Ord til at betyde det, som de efter Sprog og Udtolknings Regler ikke kand betyde, og at betiene sig af Argumenter, som ingen Stik holde, og hvorved Anledning gives til Religionens Fiender, at holde alle andre Forklaringer partiske og mistænkte. Naar en Mand derimod med Oprigtighed tilstaaer, at visse Forklaringer ikke ere vel grundede, er hans Vidnesbyrd udi andre Ting af des større Vægt. Det samme kand og siges om Miracler. Thi hvortil nytter det at giøre visse naturlige Ting til Miracler? Det tiener jo ikke til an-

det, end at opvække Tvivlsmaal om de rette og virkelige Vidunder. At Clericus saavel som Grotius have været vel intentionerede for den Christelige Religion, sees af deres grundige Skrifter om den Christelige Troes Sandhed. Man finder ellers over alt, at Clericus haver været en ivrig Beskytter af den Christelige Religion i Almindelighed. Hans Skrifter give tilkiende en særdeles Skiønsomhed; og seer man af hans Liv og Levnet, at han haver renonceret paa ald Rigdom og verdslig Høyhed, paa det at han uden Hinder kunde skrive, og bringe for Lyset, det som han haver meenet at være Sandhed. Saadant haver alleene drevet ham til at leve saasom i en Slags Armod, og at arbeyde for de Hollandske Boghandlere, for at fortiene sit daglige Brød. Man bør derfor ikke andet end fælde milde Domme over en saadan Mand. Ingen Tiid fra Christendommens Begyndelse haver været u-beleiligere for Kiettermagerie, end den, som vi nu leve udi, da vi see spidsfindige Mænd hvert Aar at fremkomme med Skrifter mod Religionen i Almindelighed, og ikke at disputere om een og anden Troens Artikel, som forhen er skeed, men at angribe Troens Grundvold, og at løbe Storm til dens Hoved-Fæstninger. Saadanne Tider udfordre, at Christelige Secter setter indbyrdes Had og Tvistigheder til Side, for at foreene deres Kræfter mod tilfelles Fiender; Ligesom man mærker andre in Politicis stridende Partier at giøre, naar de holde for, at en Foreening er nødig for tilfelles Forsvar. Det er ogsaa fornødent i slige sildrige

brige Conjuncturer ikke at staae for stift paa een og anden antagen Meening, men alleene at betiene sig af Argumenter, som ere vigtige og u-imodsigelige. Saadant haver været Grotii, Clerici og andre moderate Theologorum Forsæt. De have søgt, ved fornuftige Forklaringer at sætte den Hellige Skrift uden for all Critiqve: De have kun løsligen holdet sig til de Udtolkninger, som ere svage, og gandske forladt dem, som ingen Stik kand holde, for ikke at give Revelationens Fiender Anledning til Satire: De have ogsaa endeligen stedse formanet til Eenighed og indbyrdes Tolerance, dem som formedelst smaa Stridigheder separere sig fra hinanden, skiønt de ere eenige udi Troens fundamentale Article. Det er ved saadanne Vaaben Religionens Hoved-Fæstning kand best forsvares; og det er til saadanne Midler alle Secters Theologi vilde af Nødvendighed gribe, hvis Naturalisterne fremture, som de have begyndt. Tiden vil maaskee lære, at denne min Betænkning om tilkommende Tider er ikke ilde grundet, og at den Foreening, som hidindtil forgieves haver været arbeidet paa, vil ved disse slibrige Conjuncturer tilveyebringes: Saa at Syncretister, saadanne som Grotius, Clericus og andre, ville ansees som Støtter for Religionen; Og de hidsige Theologi ville, som ubeqvemme Stridsmænd udi den stridende Kirke, aftakkes. Jeg forbliver &c.

Epistola XXXIII.

Til * *

Du takker i din sidste Skrivelse for den Musicalske Concert, hvortil jeg inviterede dig: du roser Personerne, som udførede den, men siger, at Compositionen vilde ikke falde dig i Ørene. Jeg er selv eenig med dig i den sidste Post, skiønt jeg ikke tør give min Meening offentligen tilkiende, af Frygt for, af disse Tiders alamodiske Musicis at blive anseet som en Person af slet Smag og Hørelse; thi de slags Folk væmmes nu omstunder ved alt hvad som er sødt og harmonisk, og finde ikke Smag, uden i Dissonancer, og hvad som skurrer i Ørene. Denne fordervede Smag haver nu allevegne indsneget sig, og det i saadan Grad, at om een af de Gamle stod op igien, og anhørte een af de nu brugelige anseeligste Concerter, vilde han bilde sig ind, at Instrumenterne accorderede ikke med hinanden, eller at Strængene paa hvert Instrument ikke vare stemmede. Den gamle Music var simpel, men derhos naturlig, behagelig og harmonieuse: Den nye derimod er konstig, men tilligemed u-naturlig og skurrende. For kort Tiid haver man dog foretaget sig at componere Symphonier, saa at det synes ligesom Musiqven vil komme paa den gamle Fod igien. Jeg vil ved denne Leylighed give dig en kort Beskrivelse over de Gamles Music. Under det Ord af Music forstoedes

des i ældgamle Dage, Sang, Poësie og Dands; saa at en Musicus practicerede alle 3 Deele. Navnet var da ogsaa af meere vidtløftig Betydelse; thi man forstoed under Musiqve all Harmonie og Orden udi Regiering, Huusholdning, Sæder ꝛc. Og, naar man dette veed, haver man ikke Aarsag at belee visse af de Gamle, der have sagt, at en Regiering ikke kand bestaae uden Music. Men siden bleve deraf giorte 3 differente Videnskaber, saa at Musiqve alleene bestoed udi Sang, og siden udi Sang og Instrumenters Leeg tillige, eller det, som vi nu kalde Vocal og Instrumental. Man kand troe, at Vocal-Music er ældst, saasom Menneskets Stemme er ældere end Instrumenters Brug, og at de første Mennesker ved at efterabe Fugle-Lyd have lært sig til at synge. Saasom Skriften vidner, at Jubal haver været den første Inventor af musicalske Instrumenter, saa kand man holde for, at Sang alleene indtil samme Tiid haver været i Brug, og at man en Tiid lang deraf alleene haver betient sig, enten for at love GUD, eller for at opmuntres til Arbeyde. Det første sees af den Hellige Skrifts ældste Historie, som vidner, at Mennesker lode see Taknemmelighed imod GUD for beviiste Velgierninger udi høytidelige Lovsange. Det sidste læres af Erfarenhed, efterdi ingen synger oftere end Arbeyds-Folk, helst de, som ere dovne, hvilke ved Sangen faae ligesom nye Kræfter. Derfor siger Qvintilianus: Musicam natura videtur ad tolerandos facilius labores veluti muneri nobis dedisse. Det er: Naturen synes at have givet

os Music som en Gave for at opmuntre os til Arbeyde. Med Sangen blev siden foyet Instrumental-Music; og bleve begge Deele brugte saavel i ovenanførte Tilfælde, som for at lette de bedrøvedes Sind, og at opmuntre Krigsfolk til Tapperhed: Ja man brugte dem ogsaa som Middeler, til at temperere alt for stor Hidsighed. Det var i den sidste Henseende, at Spartaner og Cretenser betienede sig af en Slags grave Music, naar de vare i Felten, og ginge deres Fiender i Møde. Der er ellers Tvistighed om den gamle og nye Musiqve, hvilken af dem haver været herligst. Udi denne Tvistighed er vanskeligt at afsige Dom, saasom man med den Vished ikke kand dømme om de Gamles Music, som om deres Skilderier, Bildhuggerie og Bygninger, som vi endnu have i Oyesyn, da vi om Musiqven intet kand dømme uden efter Beskrivelser. Det er rimeligt, at den allerældste Music, som andet Videnskab, haver været raae og simpel, men at den Tiid efter anden haver naaet meer og meer Fuldkommenhed. Amphion holdes for at have været Inventor af Cithar eller Lire, som af Lino og Orpheo kand have været forbedret. Man meener, at Hyagnis Marsyæ Fader først haver ophittet Fløyter. Det var ved saadant Instrument Marsyas siges at have certeret med Apollo. Terpander, om var Poët og Musicus tillige, levede udi Anseelse, saavel i Henseende til hans Vocal- som Instrumental-Music, som han øvede ved at spille og synge tillige: Han forøgede Citharen, som tilforn ikke havde uden 3 eller 4 Strænger, saa at

den

den fik indtil 7; udi hvilken Forandring dog Lacedæmonierne ingen Behag funde, saasom de holdte stift ved de gamle Skikke. Phrynis gik herudi end videre; thi han forøgede ikke alleene Instrumentet med 2 nye Strænger, men ophittede og nye Modulationer, som vanslegtede fra den gamle og forrige simple Gravitet, hvorudover han af Aristophane bliver lastet i den Comœdie, som haver Titel af Skyerne. Timotheus, som fulgte efter ham, holdtes for den største Cithar-Spiller udi hans Tiid. Han forøgede Citharens Strænge ved Tilleg af end fleere, hvorudover han ved et offentlig Edict blev lastet af den Lacedæmoniske Ovrighed, som derhos befoel, at det skulde forblive ved de forrige 7 Strænge. Efter ham fulgte Archilochus, og endeligen Aristoxenus, hvilken bragte den gamle Music paa den høyeste Spidse. Han levede ved Alexandri Tiid og noget derefter, og efterlod sig en stor Mængde af Skrifter, hvoraf er alleene tilovers 3 Bøger de Elementis Harmonicis. Om Musikens Oprindelse, Fremvæxt og Herlighed blant Israeliterne haver jeg viset udi min Jødiske Historie. At Musiken fordum ogsaa udi vor Norden haver blomstret, sees af adskillige Vidnesbyrd udi Historien; og hvis man kand fæste Troe til, hvad som fortælles om een og anden forunderlig Virkning deraf, maa Konsten være steegen høyt. Vist nok er det, at, ingensteds Poëter og Sangere have været udi større Agt, end udi de Nordiske Lande. De ældste nordiske Bedrifter ere alle forfattede udi Music; og de saa kaldne Skialdre, Poëter eller

Sangere vare gemeenligen Hofmænd og Kongelige Miniſtrer. Af ovenmældte kand man giøre ſig noglenledes Idée om den gamle Muſic. De nyere Tiders Muſici kand bryſte ſig af tvende Ting, ſom have været de Gamle ubekiendte. 1) Have de Gamle ikke vidſt andet end Homophonier, eller hvad ſom Italienerne nu omſtunder kalde Uniſono; ſaa at Forandringen beſtoed alleene i at ſynge eller leege udi en Octav over den anden; at de Gamle ogſaa betienede ſig af Tercer. 2) Regnes Efterfølgende for en Ufuldkommenhed i deres Muſic. Den var deelt udi 18 Toner, hvoraf enhver havde ſit eget Navn: Hver Tone var betegnet ved viſſe Mærker, ſom kaldtes Σημεῖα eller Tegn. Diſſe Tegn, ſom man betienede ſig af, ſaavel udi Vocal- ſom Inſtrumental-Muſic, bleve ſkrevne oven for Ordene, og vare de ſatte paa 2 Linier, hvoraf den førſte var for Sangen, den nederſte for Inſtrumentet. Man haver endnu nogle ſkrevne gamle Bøger paa Græſk, hvorudi de ſamme Tegn findes paa ovenſkrevne Maade. Kirker giver herpaa ſaadant Specimen, ſom han haver fundet udi et Sicilianſk Bibliothek

┐_Γ ┐_Γ Γ Θ Ι ┐_Γ Γ Θ Ι &c.
Χρυ σε ά Φορνιξ Α πολ λο νος

Det er:
O Apollinis gyldene Cithar!

Af diſſe Characterer haver man betient ſig udi Muſic indtil det 11. Seculum, da Guido Aretinus

op-

opfandt den Maade, som vi nu bruge med Noter, som blive satte paa differente Linier, saa at hver Notes Situation betegner Tonen. Disse Noter vare i Begyndelsen ikke uden Puncter, og var derved intet, hvorved betegnedes, hvorlænge man skulde holde paa hver Note. Men en Parisier ved Navn Jean de Meurs udfandt en Maade, hvorved enhver Notes Langhed og Korthed kunde vises: Og er dette Oprindelsen til de nu brugelige graae og sorte Noter, samt enkelte og dobbelte Fuser, som bleve antagne over heele Europa; og kand man ikke negte, at jo Musiqven derved fik en større Beqvemhed, og bragtes til en Slags større Fuldkommenhed end den gamle. 3) Holder man for, at de gamle have ikke havt Kundskab om Concerter af adskillige differente Partier; men at naar de have synget eller spillet Tutti, haver saavel Bass som Discant været udi een og den samme Tone, og at det eene Partie ikke haver havt fleere Noter end det andet; da derimod Musikens Herlighed nu omstunder bestaaer udi Partier af differente Composition, som dog harmonere med hinanden, saaledes, at naar Discanten holder alleene paa een eeneste Note, haver Bassen 8 til 16 og vice versa. Dette er, hvad de Franske kalde Contrepoints, hvilke de gamle Musici holdes for ikke at have vidst, hvorvel derom twistes. Man maa tilstaae, at, hvis disse Contrepoints da have været ubekiendte, den nye Musiqve derudi haver et stort Fortrin. Men man kand efter disse 3 anførte Poster ikke fælde nogen Decision i Almindelighed: Thi man seer paa

den

den anden Side, at visse af de Gamles Instrumenter have været heel konstige. Deres Fløyter have været herlige, deres Luther og Citharer have havt fleere Strænge, og deres Orgelverke (Hydraulæ), som dreves ved Vand, have udfordret fast Kongelige Bekostninger: Ikke at tale om, at hvert Ord udi Sangen haver svaret til sin Note paa Instrumentet, saa at man haver distincte kundet høre Ordene, hvilket nu omstunder ikke kand skee, da man ofte holder paa en Stavelse udi en heel Tact, som befatter 16 Noter. Jeg vilde derfore lade Sagen være u-decideret angaaende den ældgamle Music, og den, som forhen ved 50 Aar haver været i Brug udi Europa, hvis den sidste af vort Seculi fordervede Smag ey gandske havde vanslægtet fra sin naturlige Sødhed. Thi de Compositioner, som nu giøres, sigte meer til Konst end Angenemhed, meer for at give Musicantere og Sangere noget at exercere sig paa, end at fornøye Tilhørere; saa at det er gaaet med Musiken som med vore nyemodiske Skue-Spill, hvilke gamle Folk, hvis Smag er endnu ey fordervet, ikke kand ansee uden Væmmelse. At Corellis Music og Molieres Skue-Spill endnu ere udi nogen Agt, foraarsager alleene samme Mænds Navne, og den Reputation de have erhvervet: Thi, hvis nogen nu omstunder enten vilde componere Stykker eller udarbeyde Skue-Spill efter deres Plan, vilde disse Tiders Kiendere ingen Smag finde derudi, saasom de intet vilde have uden hvad som er vanskeligt og konstigt; skiønt man kand sige, at det er aldeeles ingen stor Konst

at componere en vanskelig Concert; thi mangen een kand ved en simpel Menuet vise Prøve paa et rart Genie og et naturligt Talent, som ikke findes udi de allerstærkest udarbeydede og konstigste Stykker. Jeg forbliver &c.

Epi-

EPISTOLA XXXIV.

Til * *

Du laster det hos vor tilfelles Ven C. A. at han hænger saa meget udi Bayles Skrifter. Jeg for min Part fortænker ham ikke derfore: Thi, endskiønt derudi findes adskillige anstødelige Ting, saa maa man derhos tilstaae, at man af samme Autors Skrifter kand meget profitere, og i sær komme ud af en trivial Smag, hvormed de fleeste studerende Folk ere befængede. Udi Bayles Skrifter finder man altid noget, som er nyt og rart; Og, endskiønt een og anden af hans Meeninger ikke ere antagelige, saa give de dog Anledning til at efterforske adskillige Ting, som ellers ikke rinde enhver i Sinde. Ingen Autor hverken blant gamle eller nye, som mig ere bekiendte, haver efter mine Tanker skrevet med større Fynd og Penetration; Og intet Skrift er kommet for Lyset, der i Henseende til Arbeyde, Accuratesse, Varietet af Materier, grundig Critiqve og galant Skrive-Maade kand lignes med hans Critiske Dictionaire. Man finder derudi en dybsindig Philosophie, en grundig Critiqve over alle Slags Materier, en ugemeen Acuratesse end ogsaa udi de allermindste Ting, og som ikke kunde ventes udi saadant et vitløftigt Verk, helst af en Skribent, der fører sin Pen som en Hofmand, og derfor ikke synes at kunde i Agt tage saadan Accuratesse, og have sine Tanker saa stærkt fæstede til Navne, Aarstall, etc. Hvert Blad derudi viser en u-endelig og fast slavisk Læsning. Er det

det Historie, saa seer man, at intet undgaaer ham, men at han haver læset smaat og stort, og alt hvad som tiener til Oplysning, og derhos corrigerer andres Feil. Er det Philosophie, saa mærker man, at han ikke alleene haver udstuderet alle saavel gamle som nye Philosophorum Systemata, men han giver ogsaa grundige, rare og nye Betænkninger derover. Med hvilken Fynd han fører sin Pen, sees deraf, at, endskiønt ingen Lærdom haver været holden for u-rimeligere og lettere at igiendrive end den Manichæiske og Sceptiske, haver han dog satt saadan Farve derpaa, at de største saavel Theologi, som Philosophi have foreenet deres Kræfter for at bestride hans Theses. Med e: Ord; Hans Dictionaire viser Prøve paa et sterkt Arbeyde, paa Agtsomhed, paa en ugemeen Penetration og Skiønsomhed; Hvor udover, naar man forestiller dets Vitløftighed, nemlig at det bestaaer udi 4 store Folianter, som udi andre ordinaire Charactere kunde udbringes udi 8, maa man sige, at det er et Verk, som overgaaer en Mands Kræfter. De egne Paradoxe Meeninger, som han allevegne udstrøer, have tilveyebragt ham mange store Fiender: At de samme legge ham saadant til Last, er at undskylde; Men naar de foregive, at hans Skrifter ere fulde af Sladder og Forvirrelse, tilkiendegive de alleene deres egen Animositet. Jeg for min Part læser ingen Skrifter med større Forundring; Undrer mig derfore ikke over, at vor tilfelles Ven, efterdi han haver en god Smag, henger saa meget derudi. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XXXV.

Til * *

Jeg var forgangen Uge i Selskab med en Reformered Mand, med hvilken jeg geraadede udi en Religions-Striid, som dog blev fortsatt uden stor Hidsighed. Anledningen toges deraf. Han beklagede sig over en Slags Haardhed hos de Evangeliske, efterdi de bestandigen forkastede alle de Forslag, som vare giorte om Foreening mellem begge Religions-Bekiendere, helst, saasom de differerede ikke fra hinanden udi Hoved-Poster. Jeg derimod meenede, at de differerede fra hinanden udi fundamentale Troens Artikle. Da han nu derpaa forlangede at vide, hvilken Lærdom de Evangeliske meest stødte sig over, gav jeg tilkiende, at det bestod fornemmelig udi deres Meening om Prædestinationen, hvilken giver os en slet Idée om GUD, gior ham Aarsag til Synden, og afmaler ham som den der af pur Velbehag beskikker de fleeste Mennesker til Fordømmelse. Han svarede, at Calvinisterne, lige saa lidet, som de Evangeliske, sige, at GUd er Aarsag til Synd, men at det alleene er en Conseqvence, som de sidste trække af den Lærdom om Prædestinationen, hvilken de første driste sig ikke at nægte, efterdi den grunder sig paa St. Pauli Epistler. Han sagde, at begge Religions-Forvante kand herudi have lige god Intention, saasom begges Sigte er at conservere GUds

Egen=

Egenskaber. De Evangeliske driste sig ikke til at antage den Lærdom om Prædestinationen, efterdi den synes at stride mod GUds Retfærdighed og Barmhiertighed, og at giøre ham af en naadig Fader til en umild og arbitraire Dommer. De Reformerede driste sig paa deres Side ikke til at disputere mod GUds Souverainetet, og at indskrænke hans absolute Magt, helst saasom Skriften saadant forbyder, sigende, at Potten ikke maa sige til Pottemageren: hvi giorde du mig saa? Det er derfore ikke uden en Frygt og Ærbødighed, som have udpresset differente Talemaader hos begge Partier; thi de sigte begge til et Maal, skiønt igiennem tvende Veye; Og naar saa er, bør Striid og Bebreidelse ophøre paa begge Sider. De Evangeliske bør ikke fordømme de Reformerede, efterdi de statuere en absolut Prædestination, for des stærkere at ophøye GUds Herredom, helst saasom de aldeeles ikke binde sig til den Consequence, som andre trekke deraf, men derhos bekiende, at de have samme Tanker om GUds Retfærdighed og Barmhiertighed, som de Evangeliske, skiønt det er vanskeligt for Menneskets skrøbelige Fornuft at begribe, hvorledes saadan Prædestination kand concilieres med GUds Godhed. Nok er det, sagde han, at Skriften befaler os saadant at troe; og er intet større Tegn til Ydmyghed og Ærbødighed end at holde Fornuften fangen under Troens Lydighed. Jeg svarede dertil, at de Reformerede selv gaae fra Bogstaven, saa ofte der handles om at foreene tilsyne værende Contradictioner i Skriften, og,

naar der handles om at reede sig ud af Vanskelig-
heder. Eftersom nu Skriften paa andre Steder
siger, at GUD vil alle Menneskers Salighed, at
Christus er død for alle, og efterdi den over alt ta-
ler saa prægtigen om hans Guddommelige Barm-
hiertighed, er det da ikke en Fornødenhed at betiene
sig af fornuftige Forklaringer, om et eller andet Sted
udi Skriften forekommer, som synes at give en ab-
solut Prædestination tilkiende? Saadanne Regler
tage jo de Reformerede selv i Agt, ja end ogsaa
udi Poster, som henhøre til denne Materie, Thi,
saa ofte Christus siges at have fyldestgiort for alle,
og at GUD vil alle Menneskers Salighed, gaae
de fra Bogstaven, og hentyde det alleene til de Ud-
valdte. Naar paa et af Stederne skal viges fra
Bogstaven, er jo fornødent efter sunde Udtolknings-
Regler saadant at giøre med de første Sprog, ef-
terdi derved gives os den rette Idée om GUds God-
hed og hellige Egenskaber. Hans blev noget taus ved
denne Indvending; men endeligen sagde, at GUds
Godhed og Retfærdighed af de Reformerede ikke
nægtes: De sige, at han er u-endelig naadig og
barmhiertig, skiønt de ikke kand conciliere saadant
med den absolute Prædestination, hvorom Skrif-
ten taler; og, naar saa er, kand de ved saadan Be-
kiendelse ikke forsynde sig, saasom den er en Prøve
paa des stærkere Troe, og tiener til Beviis paa de-
res Ydmyghed, i det de driste sig ikke til at randsage
GUds Hemmeligheder, som for menneskelig For-
nuft ere skiulte. Jeg svarede dertil, at hvo som siger
A, maa og sige B: Hvo som siger, at GUD af
puur

puur Velbehag beskikker de fleeste Mennesker til Fordømmelse, siger ogsaa, at han vil deres Fordømmelse, og at han er Aarsag til Synden: Ligesom, naar een siger, at en Regent udi Straf og Belønnings Uddeeling haver intet uden sin pure Villie for Øyen, og intet anfører uden dette: Sic volo, sic jubeo; stat pro Ratione volumtas: Siger han tillige med, at det er en u-mild og u-retfærdig Regent. Saasom han intet havde at sige herimod, fremkom han omsider med det sidste Argument, som de Reformerede betiene sig af mod de Evangeliske, sigende, at begge Partier vare eenige udi Tingen, og differerede alleene fra hinanden udi Expressioner og Talemaader. Han spurte, om vi nægtede, at GUD jo forud seer alt hvad som skee skal; Item, om han ikke haver Frihed til at skabe Mennesker, eller ikke at skabe dem? Jeg svarede, at vi tilstode det eene saa vel som det andet. Hvorpaa han sagde: Naar GUD uden Nødvendighed af puur Velbehag skaber Mennesker, som han forud seer at ville fordømmes, er det da ikke det samme, som at beskikke dem til Fordervelse? Thi hvad som ufeilbarligen forudsees, maa ufeilbarligen skee. Sees saa heraf, at den Lærdom om Forudseelsen føder af sig samme Objection, som den Meening om Prædestinationen. Ligesom nu man ikke bebreider de Evangeliske, at de ved deres Lærdom nægte GUDs Godhed og Retfærdighed; Saa bør man ey heller forekaste de Reformerede deres Meening, og giøre saadan forhadt Consequence deraf. Jeg maatte da sige, at der er stor Forskiel imellem at forud see

en Ting, og at beskikkede den. GUd, sagde jeg videre, haver givet Mennesker en fri Villie til at vælge det Gode og at skye det Onde, hvorudover deres Fordærvelse kand og maa alleene tilskrives saadan Gaves Misbrug. Han bombarderede mig derpaa med alle de Subtiliteter, som Monsr. Bayle betiener sig af, saa at jeg kunde høre, at han vidste paa sine Fingre alle samme Autors Objectioner. Jeg mærkede, at denne Discours vilde vare længe, saasom der er nogen Vanskelighed ved Forudseelsen; Hvorudover jeg fandt for Got at giøre Ende paa vor Samtale med efterfølgende Erindring. Jeg sagde: Vi ere begge eenige derudi, at GUd er god, barmhiertig, retfærdig. De Evangeliske giøre ikke alleene saadan Bekiendelse, men derhos ogsaa tage sig vare for Expressioner og Talemaader, som stride derimod. De Reformerede foregive sig at føre samme Lærdom, men betiene sig af Talemaader, som stride imod Lærdommen, og som ere saa anstødelige, at mange Hedninger i den Henseende have veigret sig ved at antage den Christelige Religion. Nu maatte man spørge, hvad de Reformerede kand risqvere ved at forlade slige anstødelige og med deres egen Lærdom stridende Talemaader? Ville de sige, at det skeer af Frygt for ikke at disputere imod GUds Souveraine Magt, saa betages ham intet af hans Allmagt, om man siger, at han ikke kand være u-retfærdig, eller giøre noget, som strider imod hans hellige Egenskaber: Ville de sige, at de driste sig ikke til at vige fra St. Pauli Ord, eller indskrænke dem ved andre Forklaringer; Saa

maa

maa de tilstaae, at de uden Nødvendighed vige fra Bogstaven udi andre Skriftens Sprog, hvor der klarligen tales om GUds Villie at giøre alle Mennesker salige. Til Slutning sagde jeg, at det synes, at Calvinus selv ikke haver forelsket sig saa meget udi den Lærdom om Prædestinationen, at han haver holdet den for nogen Hoved-Articul; thi ellers havde han ikke oversatt paa Fransk Melanchtonis locos communes, og berømmet en Autor, som udi denne Post var af gandske anden Meening. Han studsede ved denne Tale; gik bort, og sagde, sig videre at ville eftertænke den samme; Saa at jeg derover mærkede, at naar man i Religions Tvistigheder gaar moderate til Verks, man vinder meer, end ved de skarpeste Argumenter, som anføres med Hidsighed. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XXXVI.

Til * *

Du svarer paa min seeneste Skrivelse, at jeg om Monsr. Bayle haver alt for høye Tanker. Du priser vel samme Autors store Arbeyde, Skarpsindighed og behagelige Skrivemaade: Men siger derhos, at du ikke kand begribe, hvorledes en Mand, der giør Profession af at raisonnere, kand undertiden falde til visse gemeene og fast fanatiske Meeninger. Thi man seer ham ved alle Leyligheder at desrecommendere Fornuften, og at raade til en blind Troe uden Examen. Hvad kand være selsommere, helst hos en critisk Skribent, der selv søger at bestride fast alle antagne Meeninger, og som synes i alle andre Ting at stole formeget paa sin egen Fornuft? Til Giensvar herpaa maa du vide, at Monsr. Bayle driver paa saadan Lærdom, alleene for at forsvare visse selsomme Theses om Manichæismo og Pyrrhonismo, hvorudi han haver indvikklet sig. Gid han end ikke havde tillige dermed det Sigte, hvorfore mange mistænke ham, nemlig at ville svække den Hellige Skrift, og derved vise, at Revelationen strider imod all Fornuft! For ikke at underkaste sig Fortred og Fare, som saadan Lærdom fører med sig, synes det, at han paa en subtil Maade udi ondt Forsæt saa heftig recommenderer en blind Troe, og outrerer den Lærdom, som visse Theologi føre om Forstandens Fængsel under Troens Lydighed: Begge bruge fast eens Talemaade, skiønt begge have ikke eens Sigte;

te; thi nogle Geistlige stræbe derved at ydmyge dem, der giøre Fornuften til Troens eeneste Regel, og intet ville troe, som overgaaer deres Begreb. Mr. Bayle synes derimod at ville vise Skriftens Stridighed mod Fornuften, og at en Troende ikke behøver Sandsernes Brug; og betiener han sig af bemeldte Geistliges egne Vaaben for at bestride dem: Saa at det er aldeeles ikke hans Agt at forkaste Fornuften, hvilken han selv saa stærkt, og undertiden alt for meget bruger; men han betiener sig af den Lærdom, som af et Skiold, for at bøde for sig, mod dem der beskylde ham for Vantroe. Naar saa er, kand man ikke sige, at han herudi er sig selv u-liig: Tvertimod man maa ansee denne hans Lærdom om Sandsernes U-nytte i Troens Sager, som det fineste og subtileste Konstgreb, hvorved han haver satt sig i Stand at sige ustraffet, alt hvad han haver villet. Jeg undrer mig derfor ikke over denne hans Lærdom, saasom den heller er listig end gemeen og fanatisk. Men jeg haver undret mig over nogle af hans andre Meeninger; hvoraf jeg ikkun tvende vil anføre. Naar han taler om Ordalio eller Jernbyrd, som for nogle hundrede Aar siden var i fuld Brug, og man forundrer sig over, hvi saadanne Prøver at bære gloende Jern uskad ikke meer kand giøres, meener han, at dette tilforn haver været dirigeret af visse Aander i Luften, hvilke nu have forladt deslige Forretninger, for at slaae sig til andre. Herudi tilstaaer jeg ikke at kiende Msr. Bayle igien, saasom man med bedre Føye kunde tilskrive saadan Meening en Alberto Magno, en Cardano

eller anden Drømmer, end en saadan critisk Philosopho. Ligeledes, naar han paa et vist Sted taler om Lykken, hvilken en Tiid lang stedse er bestandig hos visse Folk, ligesom U-lykken idelig en hænger ved andre, saa at man derfor ikke kand tilskrive saadan Held og Uheld pure Hændelser, saa meener han, at Luften kand være fuld af gode og onde, stærke og svage Aander, hvilke dirigire deslige Ting til Menneskers Skade og Nytte. Saaledes, naar een, for Exempel, er bestandigen lykkelig, enten udi Lotterie, Kort eller Tærning-Spill, maa en favorable Aand udtrække for ham de store Gevinster, velte Tærningerne saa, at de store Oyen blive liggende oven paa, eller blande Kortet saa, at hans Favorit bekommer lutter Triumphs. Slige Raisonnemens ere saa fattige, at det er ikke Umagen værd, at vise U-rimeligheden deraf. Hvis du havde giort saadanne Notater over Bayles Skrifter, vilde jeg have underskrevet den Dom, som du haver fældet; men den af dig anførte Anmærkning viser ingen U-lighed eller Mangel af Autoris sædvanlige Skionsomhed. Af de tvende Poster, som jeg haver anført, vises alleene, at Ordsproget er rigtigt, nemlig: Qvod interdum dormitet Homerus, det er: At de klogeste Mennesker og kand snuble. Men, saasom der er ikkun faa Gisninger af denne Natur udi hans Skrifter, kand disse tvende Anmærkninger intet Skaar giøre i en Mands Reputation, der haver ladet see Prøver paa en ugemeen Skarpsindighed udi utallige Ting, og bragt Critiqven paa den høyeste Spidse. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola XXXVII.

Til * *

En vis Mand, som min Herre er vel bekiendt, lod sig forgangen Uge udi et vitløftig Selskab forlyde, at han lettere kunde overtale sig til at antage den Romerske, end den Calvinske Religion. Jeg studsede ved denne Erklæring, allerhelst da jeg mærkede, at en stor Deel af de nærværende vare af samme Tanker. Calvinisterne differere fra os udi tvende Article, nemlig, om Prædestinationen og den Hellige Nadvere. Den første Lærdom er vel haard og anstødelig; Men, saasom Calvinisterne negte, at Conseqvencen af deres Lærdom er at giøre GUD Aarsag til Synden, og de tale om hans Godhed, Hellighed og Barmhiertighed paa samme Maade, som vi andre, saa synes mig, at man skierper Dommen over dem lidt for meget. Det samme kand siges om den Meening, hvorudi de differere fra os om Nadveren. De ere enige med os, om dens Nytte, Brug, Nødvendighed og christelige Bereedelse dertil, og differere alleene fra os udi en Speculation, som de meene at kunde henføres til Metaphysiske Undersøgninger. Naar man nu ligner disse deres Vildfarelser, hvor betydelige de end kand være, med den Romerske Lærdom, vil man finde, at de dermed ikke ere at ligne. Jeg vil forbigaae at tale om de mange vigtige Stridigheder, som vi have med den Romer-

ske Kirke, og alleene melde om tvende Poster, som give en aabenbare Afguds Dyrkelse tilkiende. Den første, som er den vigtigste, er det indviede Brøds Tilbedelse; hvilket langt overgaaer det groveste Afguderie blant Hedninger. Hedningerne tilbade vel Støtter og Billeder, ja det gik undertiden saa vidt, at de dyrkede Oxer, Crocodiler, Slanger og Urter: Men man maa sige derhos, at de tilbade dem ikke som Guder, men alleene som Guddommeligheds Symbola, og som Ting, der forestillede Guder. De Roman-Catholske derimod ikke alleene tilbede det indviede Brød, men sige virkeligen, at det er den almægtige GUD. Jeg erindrer mig, at da jeg var udi Paris, og det indviede Brød engang paa Hellig Legems Fest blev baaren udi Procession forbi den Persiske Gesandtes Huus, spurte Gesandten, som af sit Vindue ansaa dette prægtige Optog, hvad det skulde betyde; Da man forklarede ham, at det var en liden Brød-Kage, som var forvandlet til GUD, og blev baaren udi en Æske, rystede han med Hovedet, tilkiendegivende sin Forundring derover, og det ikke uden Aarsag: Thi intet er vanskeligere at fatte, end hvorledes en saa u-menneskelig Lærdom haver kundet rodfæste sig blant fornuftige Creature; Og kand intet anføres, hvorved det menneskelige Kiøn haver meer Aarsag at blues. Men denne Troes Artikel haver tillige med mange andre indsneget sig udi blinde og barbariske Tider, og derfore maa staae ved Magt, saasom de Roman-Catholske ingen Vildfarelse udi deres Kirke kand tilstaae, uden at kuldkaste den heele

Byg-

Bygning. Det samme kand og siges om den anden Hoved-Post, som er Helgenes Billeders Tilbedelse. De Romanske Geistlige søge vel at sette en Slags Farve derpaa, sigende, at man maa giøre Forskiel imellem en civile og religieuse Dyrkelse, og at de ikke dyrke Billeder, men Helgene, som derved forestilles. Men, saasom Hedninger have giort samme Forklaring over saadan Dyrkelse, og de Roman-Catholske hos dem have lastet det som et groft Afguderie, maa de ikke forundre sig over, om man anseer saadan Dyrkelse hos dem med samme Øyen. Adskillige Hedninger, som Spanierne siges at have omvendet udi Indien og America, tage dette paa samme Foed. En vis Skribent vidner, at Hedningerne udi Chili, som Spanierne have lært at dyrke Helgenes Billeder, gaae saa vidt dermed, at de sette ogsaa Mad og Drikke for dem, som de have været vante til at giøre med deres gamle Afguds Billeder; Og see de Romerske Præste igiennem Fingre dermed, en Deel, saasom det haver analogie med deres egen Dyrkelse, eftersom de pryde og udstaffere deres egne Billeder, forære dem Vox-Lys og andet, en Deel ogsaa, saasom de giøde sig selv med de Retter, hvormed Helgene af Idianerne blive regalerede. Det er ikke alleene Helgenes Efterlignelser, som de Roman-Catholske dyrke, men end ogsaa Haar, Skindebeen, Skaldepander, item alle Slags Kar, naar de kun foregives at have tilhort Helgene. En fornemme lærd Protestant siger, at hvis nogen foregav sig at have Skindet af det Æsel, som Christus reed paa, vilde de og tilbede

bede det, og derved autorisere de Beskyldninger, som Fordum have været giorte mod de Christne, nemlig, at de tilbade et Æsel. Hvis man skal troe Reyse-Beskrivelser, da skal paa et vist Sted udi Italien forvares en Æsels-Rumpe, som foregives at være af det Æsel, som Christus reed paa: For hvilken, naar den vises, det heele Folk falder paa Knæe. Naar man eftertænker, at adskillige Beene, som ere opgravne udi Rom, og hvilke dyrkes som Helgenes Beene, da Historien viser, at Misdædere, sær i Neronis Tiid bleve begravne i samme Huler, kand man ikke andet end have Skræk for saadan Dyrkelse; Og, naar man betragter utallige andre latterlige Reliqvier, som med stor Ærbødighed forvares og tilbedes, kand man ikke andet end fatte yderste Foragt for en Lærdom, der vanhelder det Menneskelige Kiøn. Jeg vil til Beviis herpaa kun anføre nogle af de rareste Reliqvier, som Lucius Marinæus vidner, med stor Ærbødighed at forvares til Oviedo udi Spanien: Man viser der nogle Stykker af det Linnet, hvor udi Christus var svøbt, da han laae i Krybben; Et Stykke af det Brød, hvormed han spisede de 5000 Mænd i Ørken; Et Stykke Jord af Lazari Grav; En af de 30 Sølv-Penge, hvorfore Judas solte Christum; Et Stykke af Eliæ Kaabe; Nogle Been af de Børn, som Herodes myrdede; En Skoe til St. Peders høyre Foed; Nogle af Mariæ Magdalenæ Haar, hvormed hun tørrede Christi Fødder; Endeel af Mosis Kiep, hvormed han skillede Vandene i det røde Hav. Saadanne Reliqviers Dyrkelse er lastværdig, helst,

saa-

saasom man ikke kand troe at de ere ægte Reliqvier. Det samme kand siges om Helgene. En Maler tegnede i Steden for St. Pancratio St. Comprotium, hvorudover St. Pancratius blev dyrket som den der hielper for Krampe. Andre Helgene holdes ogsaa hielpsomme alleene i Henseende til deres Navn: Saaleedes dyrke Skoemagerne St. Crispinum eller St. Crepin, efterdi Tøfler paa Latin heede Crepidæ, og Smede St. Clou à Clavibus eller Jernsomme ꝛc. Hvad de andre Troens Artikle angaaer, som om Skiers-Ild, Aflad, Pillegrims-Reyser ꝛc. da er fast ikke een, som jo er grundet paa Geistlighedens Interesse og Fordeel, og hvormed jo trafiqve drives. Naar man nu hertil føyer dette forfærdelige Principium, som eene er antaget i den Romerske Kirke, nemlig, uden Naade at fordømme alle dem, som vige fra det mindste af saadanne umenneskelige og vanskabte Meeninger, ja at vandre til Baal og Brand med de skikkeligste og dydigste Mennesker, efterdi de ikke kand begribe saadan Lærdom at være overeensstemmende med GUds Ord; Saa er let at fatte, at de Evangeliske, som meene, at det er mindre farligt at slaae sig til den Romerske Kirke, end at følge Calvini Lærdom, ikke ret have randsaget begge Religioner. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

EPISTOLA XXXVIII.

Til * *

Vor sidste Samtale her udi Staden var om barbariske Folk, som findes udi Asia, Africa og America, sær om Tartare og Araber, som giøre Profession af at røve og plyndre fremmede Folk, uden at holde saadant Haandverk enten syndigt eller usømmeligt. Haandverket i sig selv er lastværdigt; skiønt man deraf ikke kand vise samme Folks onde Naturel, men heller nogle onde Vedtægter, som saaledes have fæstet Rødder, at de selv ikke kand see deres Hæslighed. Saaledes var det her i Norden fordum en anstændig Mode at øve Søe-Røverie, skiønt man seer, at de gamle Nordiske Folk paa samme Tiid øve store Dyder, ja større end deres Efterkommere og vore Tiders Mennesker. En Fransk Skribent, nemlig Arvieux, som i lang Tiid haver opholdet sig i Orienten, giør en Beskrivelse over Araber, som er værd at antegne, og som tiener til Beviis paa disse mine Betænkninger. Han tilstaaer, at de uden Skye røve og plyndre reysende Folk; men derhos giver en Afridsning paa samme Nations andre Skikke og Sæder, som kand beskiæmme de polerede Europæer. Araberne, siger han, ere af Naturen ærbare og moderate: De affectere saadan Viisdom udi deres Gierninger og Opførsel, saa at end de allerlatterligste Ting ikke kand udpresse en Latter af dem.

De

De holde for, at de, som lee af ringe Ting, give tilkiende en Daarlighed og Ufuldkommenhed, og at et lattermildt Ansigt, sømmer ikke uden Børn og Qvinder. De tale ikkun lidet, og aldrig uden Fornødenhed; og, naar saadant skeer, taler een efter en anden, uden at bryde ind udi andres Tale; hvilket er lige imod visse Europæers Maade, som tale alle tillige, og som giøre Væsen af dem, der snakke meget. Hvis Araberne hørte de mange og vidtløftige Ord, som vi bruge udi vore Complimenter og Selskaber; hvis de saae vore Legemers Bevægelser, og de mange udvortes Grimacer, item de Gebærder, som ere føyede ved vore Gierninger, og som vi holde for at være artige og ziirlige, vilde de bilde sig ind, at vi vare afsindige. Araberne betæge sig ikke meer end Stotter, og, hvis de kunde tale uden at bevæge Læberne, vilde de ansee saadant, som den høyeste Grad af Fuldkommenhed. De høre med Taalmodighed Fruentimmers, Børns og store Snakkeres vidtløftige Tale, uden at falde ind udi deres Ord, eller at svare dem, skiønt Talen varede fra Morgen til Aften. De elske de Folk, som med Koldsindighed sige meget med faa Ord, og hvorover ingen kand støde sig; og kand de ikke lide anstødeligt Skiemt og Spotte-Ord udi deres Selskaber. Naar nogen taler, anhøre de det med Agtsomhed, og svare ikke uden længe, efterat Talen er endet. Arabernes Omgiængelse er meget honete; thi man hører dem intet at tale, som er imod Sømmelighed: dog nævne de enhver Ting med sit rette Navn; hvorudi de meene, ingen U-anstændighed

hed at være. De tale vel om alle Mennesker, med mindre der handles om bekiendte onde Folk, hvis Misgierninger ikke bør eller kand dølges. Deres Politesse gaaer saa vidt, at de ikke modsige nogen, som frembringer ugrundet Tale udi deres Nærværelse, eller som fortælle utroelige Historier; Aarsagen dertil gives denne, at man ikke maa støde nogen for Hovedet: De sige, at den, som fører Talen, veed best, enten den er rigtig eller u-rigtig, og, hvis han finder Behag i at føre ugrundet Snak, hvi kand man ikke unde ham saadan Fornøyelse? En saadan Politesse udi Omgiængelse, som her er almindelig blant et heelt Folk, vilde neppe findes hos een eeneste Person i Europa, end ikke udi den meest moraliserede Stad, som Paris, hvorhen all Ungdom reyser, for at lære gode Sæder. Thi den samme Modestie, som hos os Clienter lade see mod deres Overmænd, iagttage Araber mod deres Lige og Undermænd. Hvis man kand legge dem til Last, at de plyndre reysende Folk, saa maa man berømme dette igien, at enhver nødtørftig Fremmed kand ved Maaltids Tider gaae ind udi deres Boeliger, og sette sig uden Ceremonie til Bords, og haver han ikke nødigt at betale Maaltidet uden med et simpelt Tak. Man kand sige, at det første reyser sig af en ond Vedtægt, hvortil Fattigdom haver drevet dem, og at det sidste flyder af deres gode Naturel. De saa kaldede Barbarer udi Africa, som giøre Profession af Søe-Roverie, knurre aldrig mod GUD, og bande aldrig; saa at Eeder end ikke have Navn udi deres Sprog. Dapper taler

om

om en priisværdig Skik hos Maroccaner, som dog holdes for barbariske Folk. Naar en Christen tilbyder sig at antage deres Troe, tillades ham saadant ikke, forend han haver givet andre Christne det tilkiende: Og maa da forsamles paa et publiqve Sted et vist Antall af Christne og Mahomedaner, som tale for og imod den Christelige Religion, og naar Disputerne ere til Ende, haver Personen Frihed til at blive ved sit Forsæt, eller at staae derfra igien. Naar vi derfore nøye betragte vore egne Skikke og Moder, og ligne dem med deres, som vi kalde barbariske, ville vi finde, at vi have gandske liden Ære at tale med. Vi lee af Kongen i Bassora, der sælger Pladse i Himmelen for Penge; da dog de Romerske Paver øve samme Kram. Det er en stor Deel i den Henseende jeg haver skrevet den bekiendte underjordiske Reyse. Den Tyrkiske Spion, de Persiske Breve og andre deslige Bøger ere og skrevne udi samme Forsæt, og for at vise, at vi Europæer forelske os formeget udi vore egne Moder, og at orientalske Folk ved deres Hiemkomst kand have Aarsag at beskylde os for ligesaa mange Feyl, som vi tillegge dem. Jeg erindrer mig ikke rettere, end at efterfølgende Historie findes hos Ludolf; Nogle Abyssinier bleve inviterede af en Spise-Vert udi Rom til Maaltiid: De Fremmede, som dømte om Romere efter deres eget Land, takkede, og satte sig til Bords; men, som de havde intet at betale med, tog Verten deres Gangklæder fra dem, hvilke Paven maatte løse. Det er let at slutte, hvad Portrait de ved deres Hiemkomst

 have

have giort over Europæer: Det er let at slutte, hvad de og vilde domme om mange andre Ting, end ogsaa dem, som vi tractere med største Majestet; hvad de især vilde domme om de hoytidelige Pacte, som vi 4 Gange om Aaret slutte med GUd, men som ingen agter at holde. Der fortælles om Hertugen af Charost, at han engang sagde i Vrede til Hertugen af Estrée: **Bie ikkun til i Morgen; thi jeg vil intet ondt giøre dig strax, efterdi jeg haver communiceret i Dag.** Af saadan Beskaffenhed ere blant mange vore hellige Acter. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola XXXIX.

Til * *

Jeg takker dig for din seeneste Skrivelse, hvorudi du melder, dig nyeligen udi et Selskab paa Landet, som du kalder Collegium Politicum, og hvoraf ere fleere udi Provincierne end udi de store Stæder, at have blant andre politiske Materier hort dette Sporsmaal examineres: Hvad Aarsag der kand være til den store publiqve Penge-Mangel, som man nu omstunder i alle Lande frem for i gamle Dage mærker, da dog alle Potentaters Indkomster er uforligeligen storre, end de vare for et hundrede Aar siden. Sporsmaalet er vigtigt og curieuse; men de Svar eller Gisninger, som du siger, derover bleve giorte, kand i mine Tanker ikke lose Knuden. Mig synes Hoved-Aarsagen at være denne, at Potentater nu omstunder betiene sig af fleere Soldater, og underholde storre Krigsmagte, end et Lands Formue kand taale. Man haver i gamle Dage seet Riger og Republiqver at have fort langvarige Krige, endskiont Skatkammernes Indkomster have været ringe: Nu derimod horer man efter 2 à 3 Aars Krig tale om Pengemangel, end udi Frankrig selv, hvor de Kongelige Revenüer dog ere mange Millioner storre end de vare for et Hundrede Aar siden. Man kand vel anfore nogle andre Bi-Aarsager her til: men den rette Kilde til saadan Afmagt er Krigshærernes Storhed,

som ikke er proportioneret efter et hvert Lands-Evne; Thi man seer nu smaa Forster at føre i Marken lige saa talrige Krigshære, som de mægtigste Konger i gamle Dage. Det er i saa Maade ingen Under, at Skatkammerne i en Hast blive udtømmede, efterdi Indkomsternes Forøgelse ikke kand stoppe det Hull, som Udgifternes Tiltagelse foraarsager. Alle Regentere ville derfore udi Krigs-Tider stedse laborere af Penge-Mangel, hvis ikke Sagerne komme paa den gamle Foed igien, og hvert Lands Krigs-Tropper blive reducerede til det Tall, som man i forrige Tider betienede sig af. Hvis du vil vide, hvorledes saadant efter mine Tanker kunde skee, da vil jeg meddeele dig et kort Project, som jeg derover haver fattet, med Begiering, at det maa nøye examineres udi Eders Collegio Politico paa Landet; thi her udi Kiøbenhavn lader jeg det ingen vide; Endeel saasom Staden er fuld af Satyriske Personer, hvilke, maaskee! vilde sige, at Abbe de St. Pierres Drømme begynde igien at fornyes: Endeel ogsaa, efterdi Kiøbstæders Indbyggere ikke have den Indsigt udi Stats-Sager, som Landsbye-Folk, der heller forsømme deres Morgen og Aften-Bønner, end Avisernes Læsning, og derfore ere de beqvemmeste Dommere udi Politicis. Forslaget er dette. Der kunde giøres en almindelig Lov eller Conclusum med alle Christne Potentaters Samtykke, (vilde den Tyrkiske Keyser underskrive tillige med de andre, skulde det ikke være mig imod) saaledes, at enhver Regent udi Feide-Tider maatte ikke føre i Marken uden et vist Antall af Krigs-

Folk,

Folk, som af en almindelig Europæisk Commission skulde reguleres efter et hvert Riges og et hvert Lands Evne og Størrelse. Nytten deraf blev, at Krige vilde ikke blive halv saa kostbare, som de nu omstunder ere, og enhver Potentat kunde have meere udvalde og disciplinerede Tropper, og ikke trænge til at hverve saa mange Fremmede, som de nu nødes til at giøre, for ikke at blotte Landene for Indbyggere. Jeg tvivler ikke om, at Eders politiske Selskab jo strax vil giøre adskillige Indvendinger herimod, og at de blant andet ville sige: hvad vil i saa Maade blive af de gode Svitzer og andre got Folk, der fødes ved Soldater-Handel? Mon det ikke er u-billigt at skille heele Nationer ved deres redelige Næring? Men, kiære Broder! Hvis Lemmerne udi Eders Collegio Politico fremkomme med saadan Objection, da hav den Godhed at forestille dem, hvor ubilligt det er at forkaste saadant et nyttigt Forslag, alleene for at befordre nogle Bierg-Folks Handel. Tilmed kand Svitzerne derved intet Skaar lide udi deres Næring; thi Savoyen, de Italienske Stater, og andre ville altid hverve deres Soldater blant dem, som tilforn. Forslaget sigter ey heller til at forbyde dem eller andre saadanne Hvervinger, naar Tallet ellers bliver proportioneret efter hvert Lands Evne og Formue. Svitzerne kand ogsaa i visse Maade finde deres Regning derved: Thi, hvis Hvervingerne blive maadelige, saa blive Besoldningerne derimod rigtigere, saa at det ikke oftere kand komme til at hede point d'argent, point de Suisses. De andre

Indvendinger, som jeg seer her imod at ville giøres, blive vel disse. Man vil sige: 1) At Potentater ville ikke lade Hænderne binde paa sig, men bruge all den Magt, som de kunde tilveyebringe. Men man kand dertil svare, at Hænderne blive paa ingen bundne, naar alle saadant frivilligen indgaae, og ingen kand andet end finde Smag udi en Anordning, hvorved saa mange Penge og Undersaattere conserveres, og enhvers Magt dog bliver i alle Maade lige saa stor og betydelig, som den var tilforn. For Exempel; Jeg supponerer, at Frankrige nu omstunder udi Krigs-Tiid underholder 300000 bevæbnede Mænd; Det holder saadant Antall nødigt i Henseende til dets Fiender, som bringe lige saadan Magt paa Beenene. Begge Partier finde sig besværgede ved saa store Krigshæres Underholdning. Hvis nu en almindelig Reduction blev giort efter min foreslagne Plan, saaledes, at Krigshærenes Storhed maatte proportioneres efter hvert Lands Evne, vilde 100000 Mænd blive af samme Vigtighed for Frankrig, som nu omstunder 300000 Mænd er; Riget vilde spare de Omkostninger, som giøres aarligen paa 200000 Mænds Underholdning, og dog udi visse Maader holdes for at have den samme Magt paa Beenene, som tilforn. Naar tvende ville nævebrydes med hinanden, søger enhver at bruge alle fem Fingre: men naar Aftalen bliver giort, at man alleene skal bruge en Finger, bliver den eene af samme Vigtighed udi deslige Action, som ellers alle fem kunde være. Man haver jo i gamle Dage seet heele Nationer at afgiøre

Tvistigheder, ved at lade 10 eller 12 Kæmper paa hver Side møde, og kiempes med hinanden: Naar saadant bliver reguleret, ere 12 Mænd af samme Vigtighed, som 100000. Man seer her af, at ingens Magt ved saadan Anordning indskrænkes, men at et hvert Land kand bruge sin forrige Styrke, efterdi det med en tredie Deel kand udvirke det samme, som det nu udvirker med 3 Deele. Den anden Indvending, som her imod vil giøres, bliver uden Tvivl vel denne: Hvor meget Forslaget end kunde falde alle i Øyene, og hvor nyttigt det end kunde være, saa viiser dog Erfarenhed, at det er fast umueligt at erhverve alles eenstemmige Samtykke, helst, saasom Forslaget fører noget anstødeligt med sig, og om det ikke indskrænker, saa synes det dog at indskrænke Regenteres Magt: I fald nu en eller anden, som venteligt er, vegrer sig ved at underskrive saadan Pact, vil det heele Verk gaae over styr. Dertil svarer jeg, først, at det er ikke troeligt, at nogen vil veigre sig ved at bifalde et Forslag, hvis Nytte for enhver er saa øyensynlig klar: For det andet; I fald een eller anden ikke skulde beqvemme sig dertil, kunde Pacten sluttes imellem de Regentere alleene, som skiønnede paa tilfelles Nytte, saa at de i Agt toge denne Militiens Proportion imellem hinanden indbyrdes; men kunde betiene sig af all den Magt, som de kunde tilveyebringe imod de Dissenterende: Naar nu disse sidste saae, hvad Fordeel de andre havde af saadan Regels Jagttagelse, og at de Contraherendes Skat-Kammere altid vare i god Stand, naar deres egne

 vare

vare udtømmede, vilde en efter anden godvilligen slaae sig til Forbundet, og med begge Hænder imodtage, hvad som de tilforn havde forkastet. Den tredie Hoved-Objection, saa vidt som jeg kand slutte, vil blive denne: Endskiønt alle Regentere lode sig bevæge til at underskrive en saadan Pact, vilde dog en og anden hemmeligen søge at bryde den, naar han saae, nogen god Coup derved i en Hast kunde giøres: men dertil svares, at ingen kand forøge sin Krigsmagt med noget anseeligt Tall, saa u-formerkt, at det bliver jo strax alle bekiendt; og, naar saadant bliver ham overbeviset, udelukkes han strax af Forbundet, saa at de andre kand forøge deres Magt saa stærkt, som dem lyster, mod ham, som en Forbunds-Bryder og Folke-Rettens Overtræder. Med et Ord: Naar 3 eller 4 Potentater først foreene sig herom, vil alt det andet flyde af sig selv. For at giøre alting forstaaeligt, vil jeg anføre saadant Exempel. Frankrig og Spanien geraade udi Krig sammen: Frankrige kand lige saa let underholde 1 0000, som Spanien 40000 Mand. Efter saadan begge Rigers Evne bliver Antallet af begge Rigers Krigsmagt reguleret. Vil man nu heraf vise Forslagets Ubillighed, efterdi 40000 Spanier kand ikke forsvare sig mod 100000 Franske: Saa kand derimod svares, at de Spanske saa vel som alle mindre Potentater maa i saa Maade bestyrke sig med Alliance af andre Nationer, for ikke at blive de mægtigere til Bytte. Det ved Forslaget regulerede Antal giør intet til Sagen, efterdi begge Rigers Magt i Henseende til hinanden indbyrdes

des bliver den samme, som den nu er. Thi, hvis Spanien brugte alle sine Kræfter, og forøgede sin Magt til 80000, vilde Frankrige paa sin Side bringe 160000 Mænd paa Beenene. Forskiellen bliver alleene denne, at begge Riger ved den nye Anordning kand føre Krig med mindre Bekostning; som skeed er i gamle Dage, og forend man begyndte at forøge Krigsmagten over Rigernes Evne og Formue. Naar nu andre Potentater, som ere uden for Forbundet, merke, at bemelte tvende Riger, efter en langvarig Krig, have deres Skatkammere dog vel forsynede, ja at de ved saadan Krig ere heller blevne bestyrkede, end svækkede, efterdi deres Milice derved er bleven hærdet: De derimod, som have ført Krig paa den nu brugelige Maade, naar de ere blevne udtømmede baade for Folk og Penge, ville de selv anholde om Admission til Forbundet, for at erhverve sig samme Fordeel og Herlighed. Endelig kand 4) herimod indvendes, at et Land lider ikke saa meget ved store Krigshæres Underholdning, som man bilder sig ind: Skatkammerne udtømmes vel; men Pengene roullere blant Folk, og forflyttes af Borgeres og Proprietariers udi Krigsfolkes og Kræmmeres Hænder. Men man haver kun at betragte den elendige Tilstand Riger og Lande ofte ved langvarige Krige have været bragte udi, for at overbevises, om hvad jeg haver anført: Man seer udi hvilken Elendighed Frankrig var geraaden ved den langvarige Krig, som førtes om den Spanske Succession, da man formedelst Pengemangel var færdig til at levere Carte blanche for at redde Riget

fra total Undergang; Thi det er herved at mærke, at de fleeste Penge ved saadanne Krige gaae ud af Landet (a). Kiære Broder! glem ikke at forklare alt dette for eders politiske Brodre, hvis de imod Forslaget skulde giore saadanne Indvendinger. Det skulde være mig en Glæde, om Projectet kunde smage saadanne fornuftige Statsmænd: thi deres Bifald kunde ikke andet end give mig Haab om god Succes. De maa selv have Navnet derfore. Det er mig alleene nok, ved et got Raad at have kundet forfremme en saadan almindelig Nytte. Jeg forventer herpaa eders Betænkning og forbliver 2c.

(a) Nogen Tiid, efter at dette er skrevet, haver jeg hørt, at en fremmed Person virkeligen skal have giort saadant Forslag: men Omstændighederne deraf ere mig u-bekiendte.

EPISTOLA XL.

Til * *

Min Herre takker mig udi sin seeneste Skrivelse, for den Forklaring jeg giorde ham over den Pyrrhoniske Lærdom, om det ellers kand kaldes Lærdom, hvorved foregives, at intet kand læres, men at alting er uvist og vaklende. Mig synes, at om det skal kaldes en Lærdom, saa er den heller latterlig end skadelig, helst, om man gaaer saa vidt som Pyrrho og hans Disciple. Det udførligste, som vi have derom, findes udi Sexti Empirici Skrift, hvorudi Autor med all optænkelig Subtilitet stræber at vise, alting at være uvist, og derved selv agerer en Lærer; hvilket er imod Pyrrhonisternes eget Foregivende. Hvis Pyrrhonisterne havde alleene viset, at de fleeste Ting og Meeninger ere uvisse, havde deres Lærdom ikke alleene kundet forsvares, men endog ført en slags Nytte med sig, saasom den kunde tiene til at dæmpe de dogmatiske Philosophorum Hovmod, og ydmyge dem, der holde deres Gisninger for u-imodsigelige Axiomata: Den kunde ogsaa have tient til at befordre Sindets Roelighed; hvilket er ellers et andet Sigte af Scepticismo, som de kalde Ataraxia, som bestaaer derudi, at naar man seer, Knuderne ikke at kunde løses, da at suspendere sine Tanker, og at slaae sig til Roelighed. Men, eftersom de strekke dette alt for vidt ud, og giore Sandsernes og Fornuftens Brug

udi alting u-nyttig, er det ikke Umagen værd at igiendrive dem. Man kand sige, at det er uvist, enten det er Solen eller Jorden, som gaaer; men at negte baade den eenes og den andens Gang er daarligt; og derudi bestaaer den Sceptiske Galenskab: Thi et er, ey at kunde begribe en Tings Aarsag, et andet er, at negte dens Existence, eller at Tingen er til. Een, der negter, at To ere ikke meere end een: Een, der siger, at man ikke kand bevise, at en stor Bly-Kugle er tyngere end en liden Papiir-Kugle; hvorom ikke alleene hans egen Følelse, men endogsaa nogle tusinde Menneskers eenstemmige Vidnesbyrd kand overbevise ham, (thi om een iblant ti tusinde ingen Forskiel fandt udi Vægten, kunde det ikke komme deraf, at Sandserne bedroge ham; men at han ingen Følelse havde) Een saadan een er ikke Philosophus, men Philosophiens Forstyrrer: Herudover tracterer Cicero Arcesilaum, som en oprørisk Mand, sigende, at, ligesom Tiberius Gracchus forstyrrede Republiqvens Fred, saa haver Arcesilaus forstyrret den sunde Philosophies Principia (ut in optima republica Tiberius Gracchus, qvi otium turbaret, sic Arcesilaus, qvi constitutam philosophiam everteret.) Der ere visse Propositioner, som kaldes de første Sandheder, hvilke merkes af alle Mennesker, der betiene sig af deres Forstand. Saadanne ere efterfølgende: **Intet kand skabe sig selv. Hvad som alle Mennesker bekræfte, maa ufeylbarligen være sandt. Alle Mennesker**

ønske sig det Gode, og have Afskye for det Onde. Stridige Ting kand ikke consistere sammen paa een Tiid og udi eet Subjecto. En konstig og ordentlig Bygning kand ikke være af en Hændelse, men maa være en Virkning af et forstandigt Væsen. Hvad som en stor Mængde af fornuftige Mennesker bevidner, sig at have seet og hørt; derom kand ikke tvivles. Tvende Størrelser, som passe sig lige til den Tredie, ere lige imellem hinanden. Det heele er større end en Part. Item det moralske Axioma: Qvod tibi non vis fieri &c. Det er: Giør ikke imod en anden, det, som du ikke vil, at en anden skal giøre imod dig. Hvo, som i slige Ting negter at finde Klarhed, negter og tilligemed, at han haver en fornuftig Siæl, og at han er et Menneske, og med saadan een er daarligt at disputere; thi man vikler sig derved ikkun ind i Chicaner og Subtiliteter, hvoraf man ikke uden med Møye kand reede sig ud igien. Saaledes er det gaaet med den store Aristotele, der tog sig fore at igiendrive den Eleatiske Philosophi Zenonis selsomme Paradoxa; hvorudover det synes, at Diogenes gik fornuftigere til Verks, der confunderede ham paa den latterlige Maade, som jeg haver anført udi min forrige Skrivelse. Zenonis selsomme Meeninger, som Aristoteles forgieves haver bemøyet sig med Philosophiske Argumenter at igiendrive, bestaae fornemmeligen

meligen udi at negte, at der er nogen Bevægelse til. Intet selsommere kand rinde et Menneske udi Sinde: Ikke desmindre har han dog med saadan Subtilitet forsvaret denne U-rimelighed, at den skarpsindige Aristoteles ikke haver ret Philosophice kundet igiendrive ham. Zeno paastaaer, at der er ingen Bevægelse til, og betiener sig af saadanne Argumenter. Han siger, naar en Piil udskydes, maa man, for at bevise Bevægelsen, tilkiendegive, udi hvilket Øyeblik den gaaer ud af Buen: Dette kand ikke siges; efterdi et Øyeblik eller Momentum kand ikke deeles udi fleere Parter, følger saa efter hans Sigelse deraf, at eftersom ingen saadant kand determinere, og Pilen ikke kand være paa og af Buen udi samme Moment, saa er derudi ingen Bevægelse. Vil man sige, at man seer Pilens Fart med Øyene, saa lader han sig ikke bevæge der af, saasom han negter Sandsernes Vished, og holder sig alleene til sin giorte Objection, som han siger ikke kand igiendrives. Det andet Argument, hvoraf han betiener sig, for at giøre all Bevægelse til intet, er dette: Til at drive en Piil frem nogle faa Skrit eller Tommer, maatte udfordres en u-endelig Tiid. Thi, saasom den mindste Partikel eller Solegran i Luften, hvor igiennem Pilen skal passere, kand deeles i u-endelige Parter, saa kunde den udi en u-endelig Tiid ikke avancere een Tomme-breed frem. Hvis Zeno havde levet i vore Tider, vilde han end meer have traadset med denne Objection, efterdi de største Philosophi nu omstunder holde for, at de mindste Partikler kand dee-

les

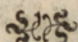
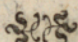
les in Infinitum. Det tredie Zenonis Argument, som kaldes Achilles, og hvoraf han meest bryster sig, er dette: Han forestiller sig Achilles, som er heel rask paa Beenene, og en Skielpadde, som haver en langsom Gang, men som haver 20 Skridt for ud. Han supponerer, at Achilles avancerer 20 Skridt ligesaa hastig, som Skielpadden eet, og lader dem saa kaprende. Naar nu Achilles giør sine 20 Skridt, og Skielpadden sit eene, haver Skielpadden end eet Skridt for ud. Achilles bliver ved at løbe, og avancerer 20 Deele af det Skridt, som endda er for ud, medens Skielpadden haver endda en tyvende Deel af et Skridt for ud. Videre Achilles giør paa nye 20 Deele af den 20de Deel, medens Skielpadden gaaer frem en tyvende Deel af samme tyvende Deel, og haver endnu en Deel for ud; og saaledes in Infinitum. Zeno, for at bestyrke dette Paradox, anfører end fleere Argumenter, som jeg ikke vil omtale. Man seer af dette og andet, at han haver været een af de subtileste men tilligemed selsomste Philosophis; ja saadan een, som man heller maa begegne med Skiemt end med alvorlige Argumenter. Og bør man det samme i agt tage med de saa kaldne Scepticis eller Pyrrhonis Disciple, med hvilke Erfarenhed viser ingen Udkomst at være, naar man med dem alvorligen vil gaae til Verks. Det stærkeste Argument, som Stoici bruge imod dem, naar de sige, at intet kand giøres beviisligt, er dette: Hvis I Sceptici kand bevise, at der er ingen Demon-

monstration, saa bevise I derved, at der er een; og hvis Eders Raisonnement er ikke beviislig, saa er der virkelig en Demonstration, efterdi I ikke kand bevise, at der ingen er: Saaledes seer man, at der blive Demonstrationer, enten I bevise eller ikke bevise dem at være. Sextus, som denne Objection haver bragt udi Knibe, giver sig dog ikke, men bruger utallige Subtiliteter, for at reede sig ud deraf. Jeg for min Part finder meer Smag udi det Argument, som Herophilus en gammel Medicus brugte mod den bekiendte Diodorum, hvilken, ligesom ovenmældte Zeno, negtede Bevægelse. Da Diodori Aksel engang var gaaen af Leed, og han søgte Raad derfore hos Herophilum, svarede Herophilus, at det kunde ikke være, efterdi intet i Verden bevægedes. Hvorudover Diodorus maatte bede ham denne Gang at sette Philosophien til Side. Ligeledes blev han en anden Gang confunderet af sine Debitorer: Thi, saasom han paastoed, at der ingen Vished var udi Regne-Konsten, negtede de at betale ham, saasom der efter hans Sigelse ingen Mulighed var at giøre nogen Addition eller Subtraction. Hid henhører en artig Maade, af hvilken een i vor Tiid siges at have løset en Sophistisk Knude. En Sophist legger tre Ægg paa Bordet, som han siger at være 8, og argumenterer saaledes: Udi 3 ere 2, 2 og 3 giøre 5. Videre, udi 2 ere 1, som giør 3; hvorudover der blive 8 Ægg. Den anden lod, som han dette tilstoed:

stod: Men sagde: Jeg tager da ikkun de 3 Egg, og vil lade dig beholde de øvrige 5. Man maa vel forundre sig over, at adskillige store Mænd, som le Vayer, Leibnitz, Huetius, Bayle ere henfaldne til at forsvare saadan Lærdom. Det er dog troeligt, at Bayle haver havt andet Sigte dermed: Thi, da Monsr. Placette engang foreholdt ham saadant, svarede han, at han vidste for meget for at være Pyrrhonist, og for lidt for at være dogmatisk. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XLI.

Til * *

Du skriver mig til, at du haver saalt din Lyst-Gaard paa Landet, og agter at sette dig ned udi næste Kiøbstæd. Hvis du haver giort det for din Roelighed, da er jeg bange, at du tager feil: Thi hvo der vil fremdrage sit Liv udi Roe, maa fæste sin Boepæl enten paa en Gaard paa Landet eller udi en stor Hoved-Stad; thi enhver kand paa begge Steder philosophere ligesaa meget som han vil. Paa Landet, efterdi han er alleene; og udi Hoved-Staden, efterdi han kand være alleene. Jo større Stæder, jo større Frihed. Man kand udi London, Paris og Rom leve ligesom udi Retraite; hvilket jeg med mit eget Exempel kand bevise. Det var i den Henseende, at Cartesius ofte søgte store Stæder, paa det han uden Hinder kunde meditere: Thi enhver skiøtter sig selv udi Folkerige Stæder, saa at den eene Naboe veed ikke af den anden at sige. Udi de smaa Kiøbstæder derimod haver det sig langt anderledes: der bliver man strax bekiendt, efterspurt og criticeret: Enhver informerer sig strax om eens Humeur, Tilstand og Levemaade; saa at der vides alt hvad man bestiller i Huuset, naar man staaer op og legger sig, naar man gaaer til Bords, hvad man æder og drikker &c. Derforuden ere de smaa Kiøbstæder gemeenligen deelte udi Factioner, saa at man imod sin Villie

maa blive enten en Tory eller Wigh, enten en Guelff eller Gibliner; thi vil man være neutral, haver man begge Partier paa Halsen, og passerer for en Misanthrope eller Nat-Ugle. Jeg bilder mig derfore ind, at dit Sigte, ved at fæste Boepæl udi en liden Kiøbstæd, heller er at faae Leylighed til at øve dig i Stats-Sager og i Rettergang; thi deslige Stæder ere de rette politiske og juridiske Skoler her i Landet. Dette haver jeg af Erfarenhed mærket: Thi, i hvilket Huus jeg er kommen, er jeg bleven regaleret med saadanne Materier; og hvilket Bibliothek jeg haver seet, saa haver det bestaaet af Lov-Bøger, Forordninger og Volumina af mange Aars Aviser, som gaae indtil Henrik Godes og Christian Cassubens Tider. Det er let at slutte, at Folk, der have alle disse Volumina i Hovedet, maa være stærke Politici. Erfarenhed lærer ogsaa, at de fleeste Stats-Projecter komme fra saadanne Steder, og at adskillige, der komme lige fra Provincierne, holde sig beqvemme til at omstøbe Hoved-Staden udi en anden Form. Hvad kand ikke idelig Læsning og Øvelse giøre? Man hører der paa Post-Dagene ikke uden om Marcher, Contre-marcher, Feltslag, Stæders Beleiring og andre Udenlandske Sager, som baade virkeligen ere skeede og ikke skeede; Og rekker ingen Vert mig Kruset paa saadan Dag, uden han tilligemed siger: **Nu seer det ilde ud med Keyseren eller Frankrig**, item andet deslige. Hvad Rettergang angaaer, da ere de saa drevne udi Formaliteter, at enhver Borger uden Procurators Hielp kand gaae til Tinge og

agere sin egen Sag; Og tør jeg sige, at de smaa Kiøbstæd-Folk ere end større Jurister end Politici. Jura er deres Hoved-Studium og største Vellyst. Det er mig fortaalt, at en vis Landmand, der boede udi saadan Stad, blev cureret af en Qvartan-Feber, da han udi sin Gaard saae tvende Stævnings-Mænd, efter at han i lang Tiid ingen Proces havde haft. Naar jeg er i Hoved-Staden, lever jeg gandske skiødesløs, og setter hverken min Tale eller mine Breve paa Skruer; Men, naar jeg haver med Landsbye-Folk at bestille, veyer jeg et hvert Ord, som jeg taler, og mynstrer hvert Bogstav, førend jeg setter den paa Papiret, paa det at ingen skal faae en Krog, hvor han kand henge noget paa: thi Forglemmelse af et Comma eller Punctum kand give Andledning til Procés, og sette det Juridiske Studium udi Activitet. Jeg siger dette, for at vise Landsbye-Folks Accuratesse og Videnskab, og tilstaaer, at store Kiøbstæders Indbyggere ere ikke at ligne mod dem derudi. Hvis du derfore haver udvalt dig saadan Boepæl, for at øve dig i ovenmelte Videnskaber, haver du ikke giort ilde i at søge dig et Sted, hvor saadanne florere: Hvis du derimod haver haft din Roelighed alleene for Øyen, vil det maaskee! fortryde dig. Disse mine Tanker haver jeg ikke kundet forbigaae at aabne for dig. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA XLII.

Til * *

Min Herre giver tilkiende i sin seeneste Skrivelse, at det, som jeg udi min 3die Latinske Epistel haver anført om Cartesii og Newtons Principiis ikke haver befaldet ham. Det kand meget vel være, at jeg, som ingen Profession giør af Mathesii, kand tage feil. Jeg tilkiendegiver kun løsligen mine Tanker, som jeg underkaster andres Correction. Man haver hidindtil haft 3 differente Maader at tractere Physica paa: Den første er Aristotelis og de Scholastiske Lærerers, hvilke henføre alle Naturens Virkninger til skiulte Qvaliteter (Qvalitates occultas): Men saasom disse have heller søgt at give de naturlige Ting nye Navne, end at forklare dem; saa kand man heller ansee dem, som Stifter af et nyt Sprog end som Philosophiske Lærere. Adskillige have saadant forekastet dem: De have ogsaa mærket saadant selv; og derfore en og anden Gang forandret Meeninger; hvilket dog ikke haver bestaaet i andet, end at falde fra en Vildfarelse til en anden. Udi saadan vaklende Tilstand haver det naturlige Videnskab været udi fast 2000 Aar, indtil den bekiendte Renatus Cartesius, som levede udi forrige Seculo, begyndte at tractere physica paa en anden Maade, som bestoed i at tilside sette alle gamle Meeninger, at forkaste de hidindtil brugelige Ord, og Terminos, som intet betyde, og uden Præjudice at efterlede

lede Sandhed. Forsættet var priisværdigt, og den Cartesianske Philosophie blev i en Hast af de skiønsomste Naturkyndige antagen. Nogle merkede dog, at, saasom man ikke kand komme til nogen ret Kundskab, uden ved Middel af Analysi og Experimenter, Cartesius gik for hastig til Verks, ved at forklare alting synthetice og bruge Demonstrationer à Priori: det er at give Materien Figurer, Størrelse og Bevægelse, uden at være forvisset om, at den saadanne haver; saa at det er paa sindrige og ingenieuse Fictioner og Gisninger hans Systema eller Cosmogonie grunder sig. Dette haver givet Anledning til den tredie Maade at tractere Physica paa; og er det den, som er antagen af den store Engelske Mathematico Newton, og som mange udi vor Tiid have fundet meest Smag udi. Samme Maade bestaaer i at dømme om naturlige Ting à posteriori, og ved Middel af Analysi; Det er, at holde sig alleene til Experimenter, og intet at grunde paa Gisninger. Derpaa bygger han sin Hoved-Lærdom de gravitate; og, saasom Erfarenhed viser, at alle Corpora trykke Jorden, saa seer man, at der udi maa være en Kraft, som trækker, skiønt han tilstaaer, sig saadan Kraft ikke at kunne beskrive. Deraf flyde de bekiendte Meeninger, at alle Corpora have en Attractions-Kraft, saa at det eene trekker det andet til sig meer og mindre, efter et hvert Størrelse og Distance; Og er det saadan tilfelles Kraft (attractio reciproca) som holde alle Himmelske Corpora udi lige Vægt. Han haver saaledes efter deres Distance og Størrelse net

udreg-

udregnet, hvi Jorden og de andre Planeter ikke kand komme nærmere Solen, og hvi Maanen ikke kand komme nærmere til Jorden. Endskiønt mange, ikke allene Engelske, men end ogsaa andre Philosophi have fundet Behag udi Newtons Principiis, saa have dog nogle fundet dem anstødelige. De samme foregive, at derved fornyes igien de gamle forkastede Meeninger de occultis qvalitatibus og attractionen: De sige, at hvor vel Newtons Disciple ikke give saadant Navn dertil, men lade enhver Frihed til at kalde det Attraction eller Impulsion, saa seer man dog af deres Forklaringer, at de tillegge Materien en Magnetisk og til sig trækkende Kraft, hvorom de sige sig, ingen Gisninger at kunne giøre, og i Følge deraf henfalde til qvalitates occultas. Videre sige de, at det er en Naturkyndiges Pligt at efterlede naturlige Virkningers Aarsager, og at giøre de meest rimelige Gisninger derover. Saadant seer man, at Cartesius haver giort, og det med saadan Succes, at adskillige af hans Gisninger nærme sig til Demonstrationer, saa at hvad som alleene kand dadles hos ham er dette, at han multiplicerer sine Gisninger for meget, og ved Fictioner vil udfinde Aarsag til alting. Hvad kand ellers falde meere udi Øyene, end den Aarsag han giver til Planeternes circulaire Gang omkring Solen; Hvilken, saasom Erfarenhed viser, at den velter sig om sin Axin, nødvendigen maa foraarsage en Hvirvel eller Vortex, og derved ikke alleene sette Planeterne udi en Cirkel-Gang, men end ogsaa ved Impulsion holde dem udi en Distance fra sig.

Derimod synes Newtons dobbelte Bevægelse at være paradox. Han siger, at hvert Corpus, som kommer i Bevægelse, gaaer frem udi en lige Linie; Men, saasom Solen ved sin Attractions Kraft træk- ker dem ned til sig, bøyes de ned fra deres Tangent, og ved saadan dobbelt Bevægelse bekomme en circulaire Gang. Dette kand mange ikke faae let i Hovedet; Endeel saasom derved fornyes den gamle forkastede Lærdom om Attractionen, som i visse Maader giver en qvalitatem occultam tilkiende; Endeel ogsaa, saasom der af den dobbelte Bevægelse flyder, at der udi enhver af dem stedse maa være en lige Kraft, som holder denne circulaire Gang idelig ved lige. Derforuden seer man af Solens Straa- ler, at den heller maa skyde fra, end trekke til sig. Newtoniani sige vel for at besvare denne Indven- ding, at der udi Solen er, baade en til sig trek- kende og fraskydende Kraft (vis centripeta & vis centrifuga) Men det er ikke let at begribe, hvorle- des et Corpus kand skyde fra sig og trekke til sig paa engang. At Newton haver satt Attractionen til Grundvold af all Gravitet og Tynge, sees deraf, at han vil vise hver Tings Vægt, saavel udi Solen som udi Planeterne saaledes, at hvad som kand ha- ve et Punds Vægt paa Jorden, maa veye fleere Pund udi Solen, efterdi Solens Materie er større, og i Folge deraf haver større Magt at trekke til sig. Sees saa heraf, at Cartesii Principia om Gravi- teten er lettere at fatte end Newtons, og at det er derfore sikkere at følge den førstes end den sidstes Lærdom derudi, helst saasom de fleeste naturlige Phæ-

nomena

nomena kand forklares ligesaa vel efter Cartesii, som efter Newtons Hypothesin; Og de Objectioner, som giøres mod den eene, kand og giøres mod den anden. Hoved-Indvendingen, som giøres mod Cartesii Hvirvler, er Cometens Gang, hvilken de sige, maatte blive circulaire, hvis saadan Hvirvel den foraarsagede. Men derimod bliver Invendingen større mod Newtons Systema, eftersom man mindre kand begribe, hvorledes Cometen, som undertiden kommer Solens Atmosphæra gandske nær, kand komme tilbage, naar Solen haver saadan til sig trekkende Magt. Efter den løslige Kundskab derfore, som jeg derom haver, holder jeg mig til Cartesii Hypothesin, som udi denne Post er saa let, at man kand faae Børn til at begribe den. Begge Partier ere eenige derudi, at Solen velter sig om sin Axin. Dette store Corpus, som holdes for at være ti hundrede tusinde Gange større end Jorden, kand ved saadan circular Bevægelse ikke andet end foraarsage en stor Hvirvel, hvorved Planeterne ikke allene holdes udi vis Distance derfra, men bekomme ogsaa lige saadan en Cirkel-Gang om Solen, som den selv haver om sin Axin. Hvis nogen af Planeternes Distance fra Solen, efterdi de store ere nærmere end de smaa, og de smaa igien nærmere end de store, vil giøre Indvending herimod, saa kand svares, at vi kiende ikke Planeternes Egenskab; Thi det kand være at Jupiter, som er den største Planet, kand være lettere end Mercurius, som er den mindste: En kand være huul, en anden compact; Og kand man slutte, at Jupiter, som

velter sig saa hastig om sin Axin, maa være huul, eller befatte en central Ild udi sig. Det samme kand og siges om Cometen; thi hvis vi havde forsøgt dens Anatomie, eller vidste dens indvortes Egenskab, ville vi maskee let begribe, hvi den af den almindelige Hvirvel ikke kand bringes udi en circular Gang. Hartsocker holder for, at en Comete haver været et Corpus i Solen eller en Sole-Plet, som Solen med saadan Kraft haver stødt fra sig, at den er dreven langt over dens lige Vægt eller Æqvilibrium, og derfor drives af sin egen Tynge ligesaa stærkt tilbage igien. Mange Naturkyndige holde for, at, hvis vi kunde see Solen nær ved, vilde den ikke komme os nær saa smuk for, som den synes. Man vilde derfra see udbryde Ild-Floder, tyk Røg, og maaskee gloende Steene med stort Fart at udskydes, ligesom man seer ved de Ildsprudende Bierge, Ætna, Vesuvio og Hecla, og deraf let begribe, at dens fra sig stødende Kraft kand strække sig indtil Saturnum, og holde den samme, samt de andre Planeter fra sig i den Distance de nu ere. I Følge deraf er ikke u-rimeligt at grunde paa saadan Impullion den Gravitet, hvorved man seer alle Corpora at trykkes ned til deres Centra. Hvad Kraft Solens Straaler have, sees deraf, at man ved Middel af et Sole-Glas, hvor udi de samles, kand ligesom ved en Vind adsprede en Haand-fuld Sand, som holdes der under. Jeg veed vel, at adskillige Objectioner giøres imod dette sidste: men der kand giøres ligesaa mange mod den Newtonianske Hypothesin; og naar saa ere, er det sikkerst at til-

skrive

skrive Gravitetens Virkning Solens fra sig stødende Magt, som vi af dens Straaler see for Oyene, end at tilskrive den en Attraction, saa at Solen skulde trække Saturnum, som er nogle Million tusende Miile derfra, til sig. Saadant er ubegribeligt, og bliver end meere, naar man med Newtonianerne statuerer Vacuum, og derved hæver Communication imellem de Himmelske Corpora. Jeg bemænger mig ikke med at examinere andre Ting, saasom jeg her søger alleene at giøre reede til det, som jeg herom haver skrevet i min tredie Latinske Epistel. Jeg hverken vil i det ovrige eller kand decidere udi de Tvistigheder, som ere imellem Cartesii og Newtons Disciple. Jeg agter Newton all den Ære værd, som samme store Mand er beviset: Men støder mig derover, at mange nu omstunder tale med Foragt om Cartesio, da det dog kand hende sig, at hans Philosophie over alt vil komme i Moden igien. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XLIII.

Til * *

Saasom min Herre haver givet mig Frihed til at raadføre mig med ham udi visse, især moralske Materier, saa kand jeg ved denne Leylighed ikke forbigaae at give Underretning om en Samtale, som jeg for kort Tiid siden haver haft udi et Selskab. Der blev talet om tvende Personer A og B saaledes, nemlig, at der paa den førstes Levnet var intet Ondt at sige; men at han ikke var rigtig i sin Troe: Og havde man mærket, at han havde adskillige heterodoxe Meeninger. Den anden lastedes vel af en slet og u-ordentlig Opførsel, men rosedes derimod deraf, at han var gandske fast udi sin Troe. Saasom jeg mærkede, at de fleeste udi Selskabet af denne Beskrivelse fattede mildere Tanker om den sidste, kunde jeg ikke bare mig for at tilkiendegive mine Tanker herom, sigende: At det giorde mig ondt, at B førte saa slet Levnet, men end meere, efterdi jeg hørte, at han derhos er saa stærk i sin Troe. Alle udi Selskabet studsede ved denne min Erklæring, og spurgte, om jeg ynkede en Mand, efterdi han var rigtig i sin Troe. Jeg svarede dertil, at jeg ynkede ham ikke for hans Troes Rigtighed, men holdt for, at eftersom hans Levnet ingen Overeensstemmelse havde med hans Lærdom, saa tienede hans sterke og faste Troe til intet, uden at giøre ham meer skyldig end

en

en anden, som intet troer, og dog øver Dyder: Jeg sagde, at det var i den Henseende, at jeg havde bedre Tanker om A end om B. Man spurgte mig da, om jeg dømte verre om den, der haver den rette Meening om GUds hellige Ord, og som dyrker GUD i Sandhed, end om den, der haver falsk Lærdom og vakler i Religionen. Jeg svarede, at en Kietter eller Svagtroende yder GUD en Dyrkelse saa fuldkommen, som han meener sig at være forbunden til: En Ret-Troende derimod, som tilligemed fører et slet Levnet, beviser GUD slet ingen Dyrkelse; den første tvivler, om han er skyldig til at betale saa meget, som af ham fodres, og dog betaler en Deel af Gielden; den anden tilstaaer den hele Krav, som han er i Stand til at betale, men betaler slet intet. Den første er ligesom een, der siger: Jeg vilde gierne betale, vidste jeg ikkun, om Gielden er rigtig, og hvorudi den bestaaer. Den sidste derimod siger: Jeg er GUD og hver Mand skyldig; men jeg agter ikke at stille nogen af mine Creditorer tilfreds. Een af Selskabet blev da heed om Hovedet, og sagde, at det nu omstunder bliver en Mode at agere Kietter-Advocat. Jeg svarede dertil, at et er at agere Kietteres Advocat, et andet er at dømme lidt mildere om dem, der imod deres Villie vildfare end visse hidsige Mennesker, der confundere Nidkierhed med Hovmod. Han meenede, at ingen kunde vildfare mod sin Villie, men at all falsk Lærdom reysede sig enten af Stivhed, Hovmod eller Efterladenhed. Jeg svarede, at saadan Meening strider imod all Erfarenhed, item

mod

mod den sunde Fornuft, saasom det ikke er rimeligt, at nogen vildfarer alleene for at vildfare, men heller af Uvidenhed; saasom Vildfarelse er ikke compatible med Kundskab om Vildfarelse. Hvis noget skal regnes til frivillige Vildfarelser, saa er det heller hos mange af dem, som udi et hvert Land kaldes Ret-Troende, hvilke forlade sig paa Landets Troe, og ikke ville umage sig at efterforske, om den er vel eller ilde grundet. Een derimod, som med Bekymring efterleder Sandhed, og derover kommer ud af den rette Vey, den kand retteligen siges imod sin Villie at vildfare, efterdi Vildfarelsen selv flyder af hans gode Forsæt ikke at vildfare; og, naar saa er, giøre de sig en slet Idée om GUd, som holde for, at han fordømmer saadanne Vildfarende: Man maa heller troe, at de, som saadanne haarde Domme fælde, staae meest Fare for at dømmes. Det er alleene de, som føre et ondt Levnet, som man med Sikkerhed kand fælde haard Dom over, allerhelst om de have en stærk Troe; thi hos saadanne ere forsetlige Vildfarelser, som ikke kand undskyldes. Jeg agtede videre at fortsette denne min Tale, men det syntes, at faa udi Selskabet funde Behag derudi: Thi mange holde for, at Orthodoxien udsletter alle Synder, eller i det ringeste formilder de samme; da den tvertimod giør Brøden større, saasom den, der veed sin Herres Villie, og giør dog derimod, er dobbelt Straf værd. Det var at ønske, at Mennesker vilde dømme lidt meere kiærligen om hinanden, og eftertænke, at Vildfarelser, som ikke ere frivillige, og derhos ikke ge-

leydede

leyede af onde Gierninger, ey kand fordømme. Saadant kunde foraarsage, at Spliid og U-eenighed vilde ophøre imellem Christne Secter, helst dem, der ikke differerede fra hinanden udi Troens fundamentale Artikler, og at man fornemmeligen vilde ansee dem som Kiettere, der ikke leve efter deres Troe. Vi maa ansee det heele menneskelige Kiøn, som et stort og almindeligt Societet, hvis samtlige Lemmer efter Naturens Lov forbindes til at leve udi kiærlig Foreening med hinanden, saa at derfor all Afskye og Separation er syndig, uden i Henseende til dem, der arbeyde paa Societetets Fordærvelse, det er Misdædere og modtvillige Syndere: Man maa her rette sig efter de Love, som i Agt tages paa Kiøbmænds Børser, der vrimle af allehaande slags Folk af differente Meeninger, men som dog ere udi Forbindelse tilsammen; saa at ingen holdes for Kiettere eller saadanne, som man bør separere sig fra uden Banqverotterere og Bedragere. Denne Samtale haver jeg ikke kunnet efterlade at meddeele min Herre. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

Epistola XLIV.

Til * *

Jeg ønsker dig til Lykke formedelst din Forfremmelse til Dommer-Embedet. Du selv giver tilkiende Bekymring derover, og meener, at du for tilig er bleven Assessor udi en Ret. Jeg priser din Bekymring; thi den viser, at du kiender dig selv, og at du haver Embedets Vigtighed for Øyene; og hvad din Ungdom angaaer, da støder jeg mig ikke derover, saasom Erfarenhed viser, at unge Personer ere allerbeqvemmest udi de Rette, hvor Dom strax skal afsiges: Thi, saasom de hastigere fatte Historien af en Sag, end de gamle, og Ihukommelsen hos dem er bedre, saa kand de altiid nogenledes acqvitere sig, da de Gamle derimod, som hverken have den hastige Perception, som i saadanne Rette udfordres, ey heller Ihukommelse til at beholde alle Sagens Momenta i Hovedet, som efter Orden skal opregnes, ofte, naar Dom skal afsiges, blive stumme, og maa referere sig til andres Vota. Forsøg ikkun at fortælle en vidtløftig Historie for en Ung og for en Gammel tillige, og see saa til, om den første ikke skal recitere den langt bedre end den sidste. Efterdi nu dette er af saadan Beskaffenhed, saa kand en ung Dommer, hvis Begreb og Ihukommelse er i sin Vigueur, gemeenligen udi en Ret, hvor Sagerne ikke optages til Doms, sige noget, da en gammel derimod,

som

som ikke paa staaende Fod fatter Sagens Historie, kand med all sin Skionsomhed sige slet intet. Samme Beskaffenhed foraarsager, at de stærkeste Landsdommere kand blive de sletteste Assessores udi deslige Rette, ligesom de, der holdes for de dueligste Assessores, kand blive de sletteste Landsdommere. Jeg siger dette gemeenligen, saasom der er ingen Regel uden Exception. Men, saasom Regelen er fast almindelig, saa glæder jeg mig lige saa meget over at høre, at en Ung er bleven Assessor udi saadan Ret, som at en gammel Mand er bleven Landsdommer eller Herredsfoged. Dette, som jeg her haver antegnet, angaaer alleene Dommeres Capacitet. Der udfordres ellers adskillige andre Qvaliteter, som pryde en Dommer, og som i lige Grad kand findes hos Unge og Gamle. Saadanne Qvaliteter ere 1) Ærlighed, saa at en Dommer, hverken af Venskab, Ære eller Penge lader sig drive til at forvende Retten. 2) Upartiiskhed, saa at han ingen Forskiel gior imellem Fattige og Rige, men haver alleene Sagen i sig selv for Øyene; og er denne Erindring desmeere fornøden at giøre, efterdi der findes mange Dommere, som af lutter Ærlighed synde imod samme Dyd, saasom de af Medlidenhed mod Fattige meene, at det er en Dyd at favorisere de samme. 3) Koldsindighed, som bestaaer derudi, at de ikke confundere en Advocats med en Dommers Character; hvorved de røbe sig, som ved alt for meget vidtløftige, udpyntede, og med Berømmelser opfyldte Vota give tilkiende, hvilket Partie de meest ynde. En ret Dommers Mund-

held

held maa være dette: Det er mig lige kiært enten min Ven eller min Fiende vinder Sagen, naar Retten maa have sin Gang. Hvis du disse Regler i Agt tager, vil jeg ikke alleene gratulere den nye Dommer med sit Embede, men og Embedet med sin nye Dommer. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA XLV.

Til * *

En viis af min Herre bekiendt Mand, viskede mig for nogen Tiid siden i Ørene disse Ord: ne sutor ultra crepidas; og derpaa gik bort uden at erklære sig videre. Jeg spurte ham siden ved given Leylighed, hvad han meenede ved sin giorte Erindring; og sagde han da: at jeg bemængede mig med at skrive i theologiske Materier, hvorfra jeg burde holde mig, og overlade saadant til Geistlige, som giorde Profession deraf. Jeg svarede dertil, at jeg intet theologisk haver skrevet, uden i Anledning af visse moralske Materier, som jeg haver udført, og som have saadan Forbindelse med Theologie, at de derfra ikke kand skilles. Dette gav mig ellers Leylighed at vise ham den almindelige Vildfarelse, som Folk stikke udi, i det de holde for, at ingen kand være beqvem, eller bør være berettiget til at undervise i Theologie, uden de, som ere udi den Christne Kirkes Liberie, og som ere salarerede for at undervise derudi. Jeg meenede, at Mænd, som ved Eed ikke havde forbundet sig til at forsvare visse antagne og herskende Meeninger, vare allerbeqvemmest til at agere saadanne Lærere, og citerede Erasmum, Grotium, Clericum og andre, hvilke, endskiønt de ikke vare geistlige, dog ved deres Forklaringer over Skriften have givet Oplysning udi mange Ting, og aabenbaret mange

Sandheder, som de Geistlige antage og følge. Naar man giver en geistlig Mand en Knude at løse, maa han svare: **Saa vidt mit Embede mig tillader.** Raadfører man sig derimod med en anden lærd Mand, svarer han: **Saa vidt som jeg haver efterforsket og kand begribe.** Saa beqvem, som Aeneas Sylvius var til at lære og undervise, førend han blev Pave, saa ubeqvem blev han dertil efter sin Forfremmelse til dette høye Embede: Værdigheden lagde ligesom en tyk Taage for hans Øyen; saa at hvad som Aeneas havde mærket at være skievt og kroget, fandt Pius II. at være slet og jevnt. Saa at det er gaaet ham og mange andre, som Manden, der mærkede mange Feil udi Raadstuen, førend han selv blev et Lem deraf; men da maatte det hede: **Jeg havde ey troet, at det gik saa vel til udi Raadet, førend jeg selv blev Borgemester.** Naar man vil have den tilforladeligste Oplysning udi en Sag, maa man heller høre en Mands Erklæring, som haver erkyndiget sig derom, men er uden for Sagen, end en Advocats, der haver allerede antaget et Partie. Denne min Betænkning sigter aldeles ikke til at vise geistlige Mænds Ubeqvemhed til at undervise; men allene for at besvare dem, der holde andre studerende Personer, som ere uden for geistlige Embeder, uskikkede og uberettigede til at lære. Den sunde Fornuft viser jo, at een der udi Forsæt alleene at meditere, renoncerer paa alle Forretninger, maa være beqvemmere til at løse Knuder, saa

vel

vel udi geistlige som verdskige Videnskaber, end de der ere besværgede med Embeder, og derforuden ere særdeeles bundne til visse Systemata, som i et hvert Land ere antagne. Thi det er klart, at mange Religions Systemata grundes paa Interesse og Myndighed, og aldeeles ikke paa Christi Lærdom og den sunde Fornuft; Saa at det er troeligt, som en vis Theologus siger, at hvis Apostlerne komme til Verden, vilde de ikke forstaae det ringeste udi den Theologie, som læres paa visse Steder, som for Exempel: udi Conimbra og Salamanca. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

Epistola XLVI.

Til * *

Min Herre melder udi sin seeneste Skrivelse, at han nyeligen igien med Fliid haver igiennemlæset mine Moralske Tanker, og derudi fundet adskilligt, som haver behaget ham; men at han tilligemed haver stødet sig over visse Lærdomme, sær den, som angaaer Ungdommens Catechisation. Min Herre finder derudi 3de Poster at udsette: 1) At jeg haver viset, at man bør indprente Børn Morale, førend man underviser dem i Religionen. 2) At jeg med U-ret taler om den bagvendte Orden, som bruges ved Catechisationer, saasom alle vore Catechismi anføre den Moralske Lov eller de 10 GUds Bud, førend de gaae videre frem. 3) At unge Børn have ikke Evne til at fatte de moralske Præcepta, hvis Fornødenhed jeg omtaler. Til den første Antegnelse svarer jeg saaledes, at jeg ikke haver sagt, at man bør begynde med Morale, førend man indprænter dem Religion; men alleene, førend man skrider til Religionens Mysteria og Hemmeligheder. Thi jeg haver udtrykkeligen viset, at man bør begynde med Christi Morale, hvoraf flyder, at man strax maa indprente dem Kundskab om GUds Existence, hans Forsyn og den Dyrkelse, alle Mennesker ere ham skyldige. Hvad den anden Post angaaer, da tilstaaer jeg gierne, at alle Christelige Catechismi anføre først de

10 GUds Bud, som man lader Børn lære uden ad. Men jeg holder derhos for, at, saasom det er allene Befalinger, saa behøves, for at erholde mit Sigte, at gaae lidt videre frem, ved at give Børn en Idée om Menneskers almindelige Pligt mod GUd og deres Næste, at lære dem Regler, hvorefter Sandhed kand kiendes, og at vise dem, hvad de bør troe, forend de befales at troe. Anlangende den tredie Erindring om Informationens Vanskelighed, nemlig, hvor daarligt det er, og hvor vanskeligt det vilde blive, at faae Børn, helst af ringe Stand og Almue et moralsk og critisk Systema i Hovedet; Da, for at bringe min Herre fra de slette Tanker, som han derover haver fattet, vil jeg forestille ham ikkun 6 korte og tydelige Regler, som af alle, end ogsaa af Bonder-Børn, kand læres paa en Dag. Reglerne ere disse. Først maa Børnene indprentes Kundskab om GUds Existence; hvorom de tydeligen kand overbevises, naar man forestiller dem Skabningen, som ikke kand være af sig selv: Ligesom man af saadant forunderligt Verks Vedligeholdelse og Conservation uden Møye kand betyde dem den store Skabers Forsyn, og i Følge deraf, den Taknemmelighed og Ærbodighed, vi ere saadant almægtigt og velgiørende Væsen skyldige. Denne Lærdom er saa let at begribe, at det koster kun at opregne den engang, for at indprente den, end udi de allersløveste Hierner. Naar man nu først haver bragt dem i Hovedet, at der er en almægtig Skaber, som haver Omsorg for de skabte Ting, som ved en fornuftig Siæl haver distingveret Men-

nesker fra andre Creature, og givet dem en fri Villie til at giøre det Gode og at skye det Onde, kand vi let faae dem 2) til at begribe, at vi saadant ere pligtige at giøre. Og, naar ringeste Instance bliver giort, hvi GUD strax ikke belønner gode og straffer onde Gierninger, flyder 3) den Lærdom om et andet Liv saa naturligen deraf, at de fast ligesom selv uden vidtløftig Forklaring kand giette sig det til. Den 4de Regel man kand give Ungdommen, er, intet at troe, uden det er giort beviisligt, og at forkaste alt, hvad som strider mod Menneskets almindelige Sandser. 5) Ingen Lærdom at antage, som giør Skaar i GUds hellige Egenskaber, hans Almagt, Viisdom, Retfærdighed ꝛc. 6) Heller at ynke, end at skye og hade vildfarende Mennesker, og ingen at fordømme, som elsker GUd og Sandhed, skiønt der kand være adskillige vanskelige Ting, som han ikke begriber paa samme Maade, som vi. Der i bestaaer mit heele Systema, hvilket er saa kort, at det kand forfattes paa et Blad, og saa tydeligt, at et hvert Barn det kand begribe. Naar nu disse 6 Artikle blive unge Mennesker indprentede, og for dem blive ofte igientagne, vil det ikke blive saa let at binde dem ugrundede Meeninger paa Ærmene, som andre, hvilke man ikke med saadan foregaaende Lærdom og saadanne Præcautioner haver bevæbnet, og som man seer at antage for Troens Artikle, alt hvad dem af deres Lærere udi de spæde Aar bliver sagt. Nytten af denne moralske Catechisation bliver derfore denne, at til hvilken Lærdom man siden vil lokke et Menneske, vil det efter givne In-

strux

strux examinere, om den haver Overeensstemmelse med de 6 Regler, som dem i de spæde Aar ere foresatte, og som Prøve-Steene givne. Vil, for Exempel, nogen forlede en Siæl til GUds Fornegtelse, vil den, ved Hielp af den første Regels Erindring, strax merke saadan Lærdoms U-rimelighed, Ugrund og Strafværdighed, og ansee Læremesteren som sin Fiende, sin Fordærver og Morder. Han vil sige: Jeg troer, at der er et almægtigt Væsen, som haver skabt Himmel og Jord, hvorom jeg af Skabelsens Beskuelse er overbeviset. Hvis en anden, som vel ikke negter GUds Existence, men fremkommer med Tvivlsmaal om GUds-Dyrkelses Fornødenhed; Stiller han sig for Øyen den anden Artikel af sin moralske Catechismo, og svarer, at den sunde Fornuft lærer mig, at jeg maa ære og dyrke et alviist, og elske et velgiørende Væsen: Jeg seer dets Almægtighed og Alviished af Skabningen, og dets Godhed af de skabte Tings Conservation. Hvis nogen vil indprente ham Tvivlsmaal om Straf og Belønning i et andet Liv, og vise ham af Exempler, nemlig af ugudelige Menneskers Velstand og gudfrygtiges Væstand her udi Verden, at GUD sig med saadant ikke bemænger, examinerer han den tredie Artikel, og siger, at just det samme bestyrker ham i den Troe, som han haver om Straf og Belønning i et andet Liv. Videre, hvis nogen foretager sig at undervise ham i en Lærdom, som grunder sig alleene paa Revelation, bevæbner han sig strax med den Erindring, som befattes udi den fierde Artikel, og fordrer Beviislig-

heder

heder dertil, som bestaaer enten udi Spaadomme eller Miracler og u-imodsigelige Vidnesbyrd om Lærdommens Rigtighed; Og, saasom hverken den Mahomedanske eller hedenske Troe haver saadanne Kiendemærker, kand ingen bringe ham til at rekke Øre dertil, med mindre man viser ham, at hans Paastand om tilforladelige Vidnesbyrd er ilde grundet; hvilket ingen drister sig til at sige. Vil nogen overtale ham til at troe Ting, som strider mod de almindelige Sandser, svarer han efter den samme Artikel, at saasom Skaberen ikke kand have givet Sandserne forgieves, saa maa man bruge dem. Og kand saaledes den fineste Jesuit med all sin Veltalenhed ikke bevæge ham til at troe Transubstantiationen. Thi med en vis Missionario at ville forbigaae Beviisligheder, som tages af Sandserne, og henvise en tvivlende Siæl til Bønner alleene, er at underkaste sig saadant Svar, som engang blev givet af en Malebarer: **Giør I og det samme med vores Troe, saa vil I blive oplyset, og see hvad I nu ikke kand begribe.** Videre han kand falde udi andres Hænder, som troe, at GUD af pure Velbehag haver beskikket visse Mennesker til Salighed, andre til Fordømmelse, og som søge ved at anføre nogle af Skriftens Sprog, der synes saadant at tilkiendegive, at bringe ham til samme Bekiendelse. Han studser strax derved, saasom han finder, at saadan Lærdom er ikke overeensstemmende med den femte Artikel udi hans moralske Catechismo, som viser, at han intet maa troe, som giver os en ond Idée om GUD, og som giør mindste

Skaar

Skaar udi hans hellige Egenskaber: Han siger sig saadan hverken at ville eller at kunde troe, og paastaaer, at de anførte Skriftens Steder, som synes at bekræfte deslige Lærdom, maa ikke forklares efter Bogstaven. Ved denne Bekiendelse, som ham i Barndommen ved grundige Raisons er indprentet, holder han stift, saa at heele Svitzer-Land ikke kand bevæge ham til at vige fra sin forrige Meening. Endeligen kand han komme udi et Land, og geraade iblant Folk, der stedse med Iver prædike mod Kietterie og Vildfarelse, og som holde det for en Pligt at undervise med Riis og Sværd, hvor Formaninger og gode Ord ikke kand hielpe. Han erindrer sig da, at hans moralske Catechismus befatter en Artikel; som siger, at man kand vel ynke, men ikke hade og forfølge Mennesker, som mod deres Villie vildfare. Han erindrer sig, at hans Catecheta, som en og anden Gang haver forklaret samme Artikel for ham, haver viset, hvad Tanker man bør have om saadanne Forfølgere, at deres Lærdom strider directé mod Christi Morale, og at ingen staaer større Fare for Fordømmelse, end de, som sette sig paa GUds Domstoel, og tilegne sig en Jurisdiction over Menneskers Samvittigheder, som den store almindelige Dommer alleene tilkommer. Han vil i saa Maade blive ved sin forrige Meening, som han finder at være grundet paa naturlig Billighed, og heller betle sit Brød, end være Assessor udi et Inqvisitions-Collegio, hvis Lemmer han vil holde for at være saadanne, som alleene bør egentlig bære det forhadte Navn af frivillige Kiettere, efterdi de af

ond

ond Villie og Hofmod overtræde baade GUds og Naturens Love. Ungdommens Hierne ere som Vox, hvorpaa man uden Møye kand sette hvad Stempel man vil, og, naar de ved Alderen blive hærdede, kand Mærkerne ved intet Middel siden udslettes. Derfore er fornødent, førend man begynder at dogmatisere, at indprente dem nogle Hoved-Artikler af den naturlige Lov, hvis Klarhed og Billighed alle Mennesker erkiende, og som kand tiene dem til Prøve-Steene, hvorefter de kand dømme om andre tilbragte Meeninger ere antagelige eller ey. Der er ingen Tvivl paa, at, hvis saadan Catechisation over alt havde været antagen, saa mange Religions-Secter og Stridigheder over Troens Fundamentale Artikle aldrig kunde have reyset sig, hvilke sønderbryde de Foreenings Baand imellem Steder og Folk, som Naturen recommenderer. Hvis min Herre bliver ved sine Tanker om saadan Catechisations Vanskelighed, og holder for, at den bliver Ungdommen for høy og vidtløftig, saa vil jeg her vise Prøve paa en moralske Børne-Lærdom, som min Herre skal finde at være baade kort og tydelig.

Moralsk Catechismus.

Art. I.

Jeg troer paa en almægtig GUD, Himmelens og Jordens Skaber.

Qvæ-

Qvæstio. Hvorpaa grunder du saadaan Troe?

Resp. Efterdi Verdens forunderlige og konstige Bygning kand ikke være af sig selv, men viser en almægtig Bygnings Mester.

Art. 2.

Den samme GUD er jeg pligtig til at ære, elske og dyrke.

Qvæst. Hvad forbinder dig til saadan Dyrkelse?

Resp. Efterdi jeg seer, at han elsker de skabte Creature, og haver Omsorg for deres Conservation; især efterdi han haver begavet mig og andre Mennesker med en fornuftig Siæl og Talens Brug.

Art. 3.

Jeg troer et andet Liv efter dette Liv, hvorudi onde Gierninger blive straffede, og gode Gierninger belønnede.

Qvæst. Hvad kand bevæge dig til saadan Troe, helst efterdi du af daglige Exempler seer mange Ondes Velstand og Godes Væstand?

Resp. Just det samme forsikkrer mig om et andet Liv, eftersom jeg ikke altiid seer Straf og Belønning i dette.

Art.

Art. 4.

Ingen Lærdom bør af mig antages, førend den giøres beviislig; og intet af mig bør troes, som strider imod Menneskets almindelige Sandser.

Qvæst. Hvorpaa grunder du dette dit Forsæt?

Resp. Hvis jeg troer uden Beviis, kand jeg henfalde saavel til en falsk, som til en sand Troe: Og hvis jeg antager en Lærdom, som strider imod Sandserne, siger jeg, at Fornuften, som er GUds store Gave, er mig til ingen Nytte.

Art. 5.

Jeg bør skye og forkaste all Lærdom, som giør Skaar udi GUds hellige Egenskaber, hans Godhed, Retfærdighed ꝛc. og derved tilkiende giver, at han er Aarsag til Synden.

Qvæst. Hvo haver berettiget dig til at kige ind udi GUds Hemmeligheder, og at domme om GUds Egenskaber efter menneskelige, som ere Love underkastede? GUD har jo ingen at giøre Regnskab til: Hans Retfærdighed kand jo bestaae derudi, at han giør alting efter sit Velbehag?

Resp. Jeg hverken bør eller kand troe, at GUD øver de Ting, som han selv laster, for-

fordømmer og straffer hos Mennesket. Skriften siger, at Mennesket er skabt efter GUds Billede, og Christus formaner os til at være barmhiertige, ligesom vor Fader er barmhiertig.

Art. 6.

Jeg bør ingen hade og forfølge, som mod sin Villie udi Troen vildfarer.

Qvæst. Vil du da elske Kiettere og Sværmere?

Resp. Jeg bør elske dem, saa vidt som de ere Mennesker, og ynke dem saa vidt som de ere vildfarende Mennesker. Hvis jeg hader og forfølger min Næste, efterdi han ikke begriber en Ting paa samme Maade, som jeg den begriber, viser jeg Prøve paa Umildhed og Hovmod, og overtræder det store Naturens Bud, som er dette: Intet at giøre imod andre, uden det, som man vil, at andre maa giøre mod sig.

See der haver min Herre det heele Systema; hvilket jeg ikke haver taget i Betænkning at ende min Skrivelse med, saasom det ikke kand hindre, at jo Brevet paa Post-Huset vil passere for et enkelt Brev. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA XLVII.

Til * *

Du forlanger i din seeneste Skrivelse at vide, hvad de udi Kirke-Historien omtalte Bogomili vare for et slags Folk, og hvorudi deres Kietterie haver bestaaet. Hvad deres Lærdom haver egentligen været, derom kand jeg ikke give nogen tilforladelig Efterretning; endeel, efterdi jeg ingen stor Kundskab haver om Kietter-Historier, og jeg ingen synderlig Vind legger paa theologiske Strids-Skrifter; endeel ogsaa efterdi vi intet vide om de gamle Kiettere, uden hvad deres Modstandere derom have antegnet. Hvis du vil have Underretning herom og om andet deslige, maa du raadføre dig med dem, der legge sig efter Strids-Skrifter. Thi hvad min Theologie angaaer, da er den ikke saadan, som egentligen haver ført eller fører Navn deraf. Den gamle Theologie, som man seer af Kirke-Historien, haver bestaaet fornemmeligen udi critiske Sager, eller udi Læsning af Strids-Skrifter mod, enten virkelige Christne Kiettere, eller saadanne, som man giver det Navn, og den nye er af samme Natur. Jeg studerer alleene paa een eeneste Hoved-Artikel, som sigter til at vise den Christelige Religions Sandhed, og at JEsus er Christus. Hvad som haver bevæget mig til at sette alle andre Stridigheder til Side, og alleene at fordybe mig udi denne Artikels Undersøgning, er de

mange

mange Skrifter, som aarligen i vor Tiid kommer for Lyset af spidsfindige Naturalister, der søge at angribe Religionens Hoved-Fæstninger, og at kuldkaste all Revelation. Men saadant Studium er ikke det, som egentligen haver været kaldet, og som af mange endnu kaldes theologisk. Thi, naar vi undtage de første Apologister, som have forsvaret Troen mod Jøder og Hedninger, indeholde de andre theologiske Skrifter fast intet uden Tvistigheder med Kiettere; og haver saadant egentligen været agtet et theologisk Studium indtil vor Alder. Hoved-Artiklen derimod, hvorpaa den heele Religion grunder sig, er bleven temmeligen satt til Side, saa at der ere blevne fundne, og endnu findes mange store Theologi, der vide paa deres Fingre alle de Tvistigheder, som have reyset sig blant Christendommens Secter, men derhos ikke ere saa bevæbnede og i saa god Stand til at igiendrive Jøder og Hedninger. Aarsagen dertil er at Celsi, Porphyrii, Eunapii og andre hedenske Skrifter, som have angrebet Religionens Grundvold, ere for mange 100 Aar siden forsvundne, og de Rabbinske Bøger ansees med Foragt; hvorudover Theologi hidindtil have indskrænket deres Studia til Forklaringer over de Skriftens Steder, som omtvistes, for derved at igiendrive Kiettere, holdende det theologiske Studium fornemmeligen derudi at bestaae. Ja dette gaaer saa vidt, at der findes de iblant dem, som agte det for en Pligt at holde sig fra de Bøgers Læsning, som røre ved Troens Fundamenter; da man dog kand sige: hic Rhodus, hic salta; og at

det havde maaskee været bedre og nyttigere, om den største Deel af de critiske Skrifter havde været bortkommen, og at adskillige hedenske Skrifter havde været conserverede, saasom man deraf havde kundet bestride Troens Hoved-Fiender med deres egne Vaaben. Saaledes maa man tilstaae, at det havde været en stor Skade for den Christne Religion, hvis visse hidsige Theologi havde succederet udi deres Forsæt med at ødelegge alle Rabbinske Bøger. Saadant haver adskillige Gange været paa Tapetet; og hvis det havde gaaet for sig, havde vi derved tabt adskillige vigtige Argumenter til Christendommens Bestyrkelse. Thi man seer udi de gamle Rabbinske Skrifter, at Jøderne have tilstaaet Christi Miracler, item, at mange af de Prophetier, som vi hentyde paa Messias, af dem ligeledes have været forklarede. Hvorudover vi ved de Talmudiske Skrifters Ødeleggelse havde giort Jøderne lige saa stor Tieneste, som os selv Skade. Vi finde udi de faa overblevne hedenske Skrifter mod de Christne, Ting, som bestyrke vor Kirke-Histories Sandhed. Plinius, skiønt han laster de første Christnes Overtroe, tilstaaer tilligemed, at de vare gode og uskyldige Folk. Marcus Aurelius, som taler om deres Stivhed og Haardnakkenhed, bestyrker hvad som Kirke-Skribentere have anført om deres Bestandighed udi Lidelse, og at de ikke have taget i Betænkning at beseigle Troen med deres Blod. Keyser Julianus, som giør Christi Miracler til Kogleric, tilstaaer tilligemed Miraclerne, og viser, at de ikke ere opdigtede af Evangelisterne. Ammianus

nus Marcellinus vidner om det Jertegn, som skee-
de udi hans Tiid, da Joderne igien vilde opbygge
Jerusalems Tempel, for derved at svække den Chri-
stelige Religion: Og Macrobius, en anden hedensk
Skribent, taler om det Mord, som ovedes af He-
rode paa de Børn, som vare under 2 Aar; hvilket
forbigaaes af Josepho. Vi see deraf, hvor ilde
grundet vore Forfædres Nidkierhed haver været i at
ødelegge saa mange hedenske Skrifter. Hvis Hero-
dis Historie ved Nicolaum Damascenum havde væ-
ret conserveret, havde vi maaskee der kundet finde
det Bethlehemitiske Børne-Mord, som ikke findes
hos Josephum: Det samme kand siges om andre
forkomne Skrifter. Det synes, at vore Forfædre
have arbeydet paa trende Ting, udi Forsæt, derved
at bestyrke Religionen. Det første Foretagende
haver bestaaet udi, enten at give falske Navne til
Skrifter, som de have digtede, eller at giøre Til-
leg til visse bekiendte anseelige Skribentere; og er det
saadant, som gemeenligen kaldes piæ fraudes. Det
andet Foretagende haver bestaaet udi at ødelegge
visse Bøger, som have været skrevne mod Troen.
Forsættet kand have været velmeent; men det er
vanskeligt at sige, hvilket af Deelene haver giort Re-
ligionen meest Skade: Ved det første have de gi-
vet Anledning til Eftertale, og uden Nød giort Re-
ligionen mistænkt. Jeg siger uden Nød, efterdi
den Christelige Troe er bestyrket med saa mange vir-
kelige Beviisligheder, at den ikke trænger til opdig-
tede. Ved det andet have de maaskee skilt os ved
vigtige Argumenter, som kunde haves af hedenske

Skrifter, hvorved vi havde kundet dræbe Religionens Fiender med deres egne Sværd. Ikke at tale om, at ved Ødeleggelse af de Bøger, hvorudi Religionens Fundamenter have været angrebne, de efterkommende Theologi ere bragte til en slags Skiødesløshed, saa at de ikke have lagt saa megen Vind paa Religionens Hoved-Artikler, og at vise den Christelige Religions Sandhed, som at bevæbne sig mod andre Christne Kiettere; og at det er gaaet dem ligesom de gamle Romere, hvilke ved Carthagos Ødeleggelse tabte meget af deres forrige Dyd, saasom samme fiendtlige Stad havde været for dem Tønder til Activitet. Theologien haver derfore, som sagt er, bestaaet moxen alleene udi Strids-Skrifter med Kiettere, og det fast indtil vor Alder, saa at man kand holde for, at Hugo Grotius, som blomstrede udi forrige Seculo, haver været i visse Maader den første, som haver taget sig for at undersøge Religionen af Grunden. Han er siden bleven efterfulgt af adskillige andre. Men saadan Undersøgning er kommen ret udi Drift for nogle Aar siden, og det i Anledning af de mange Naturalister, som have opreyset sig i Engelland. Samme Naturalisters haarde og spidsfindige Skrifter, som angribe Religionens Hoved-Skandser, have foraarsaget, at man haver ikke bekymret sig om at forsvare saa meget Udenverkerne, som tilforn, men at man haver tilside satt adskillige smaa Tvistigheder, for at bruge alle Kræfter mod Religionens Hoved-Fiender. Det er i den Henseende, at jeg haver taget mig for paa min gamle Alder nøye at

studere

studere paa Religionens Hoved-Artikler; og kand det hende sig, at det Studium, som i forrige Seculis haver været forsømt, vil herefter fornemmeligen faae Navn af Theologie, ja at de Christne Secter, saasom der nu handles om at figte pro aris & focis, ville slutte Fred eller i det ringeste Stilstand med hinanden, for at bevæbne sig mod tilfælles Modstandere. Hvis saadant skeer, kand man efter Ordsproget sige, at ingen U-lykke er saa stor, jo noget godt deraf flyder. Man seer udi Stor-Britannien en saadan Virkning heraf, at man veed ikke, om samme Land meer kand gratuleres end ynkes. Thi ligesom Religionen haver aldrig været stærkere angreben, saa haver den og aldrig været forsvaret med større Fynd, saa at end og Almnen er i Stand til at vise Troens Sandhed mod Jøder, Hedninger og Mahomedaner, og hver Borger, som er for Læsning, kand agere en Grotius, Huetius og Abadie. Man seer paa en anden Side, at den Bitterhed, som tilforn haver regieret imellem Religionens-Secter, meget sagtes; og er det troeligt, at hvis Naturalisterne fremturede udi deres Foretagende, Catholiqver, Anglicaner, Presbyterianer, Independenter, ja maaskee ogsaa Anabaptister og Qvækere ville rangere sig under een Standard; thi der vil i saa Maade herefter ikke saa mange Tvistigheder blive om Kirkernes Zirather, om Præsternes Klædedragt, om Biskopdommernes Ælde, om Exorcismo udi Daaben, om i hvad Positure man bør communicere, enten siddende eller paa Knæe 2c.; men man vil beflitte sig paa at for-

forsvare Revelationen i Almindelighed, og at vise Troens rette Hiemmel; hvilket med kraftigere Argumenter og større Fynd er giort end nogen Tiid tilforn. Du seer heraf Aarsagen, hvi jeg ikke bemænger mig med anden slags Theologie, og hvad som driver mig til med saadan Fliid at undersøge Religionens Hoved-Artikle. Jeg forbliver 2c.

Epistola XLVIII.

Til * *

Jeg seer af din sidste Skrivelse, at du haver i Sinde at flytte af dit Fæderneland og sette dig ned paa et fremmed Sted, hvor du meener at kunde fremdrage din øvrige Leve-Tiid med meere Fornøyelse. Du besværger dig over adskillige Laster, som regiere blant dine Landsmænd, som Had, Misundelse, Hovmod, Trættekierhed ꝛc. Jeg vil gierne tilstaae, at dine Klagemaal kand være vel grundede; men, hvis du indbilder dig at finde noget andet Sted, som er fri for samme Laster, bedrager du dig selv. Der fortælles om en Mand, der udi samme Forsæt forlod sit Fæderneland, og satt sig ned paa et fremmed Sted. Den samme blev kort efter sin Ankomst Fanden vaer, som stod paa Taget af Huset, som han havde leyet; hvorudover han sagde: **Est du Karl ogsaa her? hvis jeg saadant havde vidst, havde jeg ligesaa gierne kundet blive udi mit Fødeland.** Han mærkede ogsaa inden kort Tiid, at de Laster, som han havde besværet sig over udi sit Fæderneland, regierede ligesaa stærkt paa andre Steder, og derfore reysede tilbage igien. Du spørger mig ellers, som en vel bereyset Mand, hvad fremmed Land mig haver best anstaaet, og hvilket Sted jeg raader dig at fæste Boepæl paa. Jeg haver hørt med Berømmelse

melse tale om Svitzerland og besynderlig om Geneve, saasom man der er ligesom midt udi Europa imellem Frankrig, Italien og Tydskland: Indbyggerne holdes for gode og redelige Folk, og der siges, at man haver alting for godt Kiøb; men jeg kand ingen omstændig Underretning give derom, saasom jeg ikke haver været paa de Steder. Jeg merker, at du leeder og efter et Sted, hvor Luften er sund; hvilket er ikke ilde overlagt, skiønt jeg holder for, at den Luft, som man fra Barndommen er vant til, er den sundeste; og seer man derfore, at Jislænder, Grønlænder, og Indbyggerne af de kaaldeste og fugtigste Steder udi Norge leve meere fornøyede og med bedre Helbred hos dem selv, end udi andre Lande. Folk, som flakke fra et Sted til et andet, vinde i mine Tanker ikkun lidet udi Helbreden. Hvo som udi Ungdom og Manddom stedse haver boet udi en Modding, giør ikke ilde, om han ogsaa forbliver der udi sin Alderdom. Det er ikke alle, der befinde sig saa vel ved idelige Reyser og Forandring af Luft, som Jerusalems Skoemager, hvilken efter 1700 Aars Omflakken endnu siges at være ved god Helbred. Men din Tanke er vel at forblive stedse paa et godt, fornøyeligt og sundt fremmed Sted, hvor du engang fæster Boelig. Hvis du bliver ved dit Forsæt, da er best, at du raadfører dig med dem, som ere kiendte udi Geneve. Af alle de Lande, som jeg haver været udi, staaer intet mig bedre an end Flandern og Brabant; men saasom de fleeste Europæiske Krige der have ligesom Sæde, saa have og samme Lande sine U-ley-

lig-

ligheder. I det øvrige haver jeg der fundet adskillige Behageligheder; og hvis jeg skulde nødes at boe paa et fremmed Sted, udvalte jeg Brüssel til min Residence. Indbyggerne af samme Stad ere ligesaa høflige som Parisier, men derhos ere meere oprigtige, have ikke saa mange Grimacer og støye mindre: Jeg kand der med mindre Bekostning have fast samme Tids-Fordriv som udi Paris; og naar jeg haver Lyst til at reyse, kand jeg udi 8 Dage besee over 50 store og prægtige Stæder. Veyene ere udi Nederlandene overalt jevne og broelagde, og Trek-Skoiter føre mig mestendeels fra een Stad til en anden; saa at, enten jeg vil fare til Vands eller Lands, ere Reyserne behagelige. Det meeste, som haver fornøyet mig paa Reyserne igiennem de Lande, er dette, at jeg hver Nat haver herbergeret udi en anseelig stor Stad, og at jeg om Aftenen lige af Vognen, som ankommer betimeligen, haver kunnet gaae paa Opera eller Comœdie. Man skionner allerbest paa disse Provinciers Herlighed, naar man kommer lige fra Frankrig, hvor man med en langsom og fortredelig Carosse haver slæbet sig igiennem onde Veye og slette Stæder, og derforuden haver maattet tinge med Verterne for hvert stykke Mad, man skal have. Udi Engelland er stor Frihed, godt Mad og Drikke, men en hoffærdig Almue, der anseer Fremmede som Var-Ulve eller halve Mennesker. Holland haver, i Henseende til Stædernes og Bygningernes Nethed, meget som kand fornøye Øynene; men Landet er usundt: At fæste sin Boelig der, er det samme, som at boe udi

en Comete, efterdi alting er opfyldet med Taage og Tobaks-Røg. Tydskland er fast af samme Beskaffenhed som de Nordiske Lande; saa at du der ingen synderlig Forandring vil finde. Udi Italien ere mange fortredelige Mennesker; og udi Spanien maa du lave dig paa at leve af den pure Luft. Kort at sige, hvert Land haver sine U-leyligheder; hvilket, naar du nøye overveyer, vil din Reyse-Feber maaskee forgaae. At vor Ungdom ikke kand holde sig hiemme, kand jeg nogenledes begribe: Thi den Alder er flygtig og fuld af Qvæg-Sølv. Det synes ogsaa, at vore unge nordiske Messieurs ikke kand taale at bære for længe paa deres Arvedeel, som er dem all for tung Byrde, og som de i en Hast ved Udenlands Reyser kand blive skilte ved. Men udi den Alder, som du est, vil saadant Foretagende underkastes meere Critiqve. Det vil da heede: Stulti locum mutant. Forestill dig, hvor besværligt det er at flytte sine Sager til langt bortliggende Lande; item, hvor mange Hændelser man er underkastet paa Veyen. Peder Paars foretog sig ikkun en Reyse paa 12 Miile, og paa saadan kort Vey havde saa mange Avantures, at han haver givet Materie til en Historie udi 4. Bøger. En vis Mand af din Alder forlod for nogle Aar siden Landet, for at sette sig ned udi Ost-Indien, hvormed han tænkte at forlænge sit Liv; men han døde strax efter sin Ankomst til Tranqvebar, saa at han giorde denne lange og besværlige Reyse, alleene for at døe paa et andet Sted. At mange Jøder paa deres gamle Alder reyse til det hellige

Land, for der at begraves, flyder af et Religions Principio, saasom de meene, at Opstandelsen alleene skal skee udi samme Land, og at de, som døe paa andre Steder, maa veltes under Jorden didhen. Men andre holde for, at det er lige meget, udi hvad Land man døer, naar man kand døe salig. Jeg haaber, at du tager denne min Erindring, skiønt den er blandet med Skiemt og Alvor, i Betragtning. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA XLIX.

Til * *

Min Herre forundrer sig over, at jeg som en gammel Mand og Philosophus, haver villet besværge mig med Jorde-Gods. Jeg meener, at ingen Handtering er en gammel Mand og Philosopho meer anstændig end Agerdyrkning. De Frugter, som Jorden bringer tilveye, ere saadanne, som Naturen setter Priis paa, da all anden Herlighed, som erhverves ved andre Midler, grunder sig kun paa Capricer, og have ingen anden Priis, end hvad Menneskers Indbildning derpaa setter. Om all Seilads, om Handel paa fremmede Steder ophørede, om Guld og Sølv-Miner bleve udtømmede, om adskillige Konster komme af Brug, tabtes intet virkeligt derved: Tvertimod det var Tegn til, at Mennesket tog af i Forfængelighed: Thi disse sidste ere kun som en Vernis, der pryder, da Agerdyrkning føder og opholder det Menneskelige Kiøn. De første Mennesker have derfor anseet Agerdyrkning, som den nyttigste, og i Følge deraf som den anstændigste Handtering. At Lacedæmonier holdte sig for gode dertil, og overlode saadant til Hiloter eller deres Slaver, viser alleene, at samme Folk derudi vare lige saa selsomme og unaturlige som i alle andre Ting. Alle andre Nationer have været af andre Tanker. De anseeligste Mænd have fordum selv dyrket Jorden med deres

res egne Hænder, og indtil Førstelige Personer have selv ageret Hyrder. Nullum vitæ genus honestius agricultura, siger en gammel Romer: Og er det derfore, at Ceres bliver kalden Jordens Moder, efterdi hun først holdes for at have underviset i Agerdyrkning. Man finder, at de største Regentere nest GUdsdyrkelse have recommenderet Agerdyrkning, og at høye Stands-Personer have skrevet Bøger derom. Den Syracusiske Konge Hiero 2. forfattede et Skrift derom. Mago en Carthaginensisk General efterlod sig 28 Bøger om Agerdyrkning; hvilke det Romerske Raad lod siden oversette paa Latin. Cato den anseeligste Romer udi hans Tid haver ogsaa forfattet et Skrift om den Materie, som endnu er i Behold. Varro og Columella tvende andre lærde Romere have og skrevet derom; og regner den første 50 saadanne Autores alleene blant Grækerne. Varro fortæller om en Romersk Raadsherre, der bebreidede Appio Claudio hans Pragt og Yppighed med disse Ord: **Her**, sagde han, **seer man ikke uden Guld, Sølv og Marmor, men hverken dyrkede Jorde eller Viingaarde: Jeg finder intet, hvorudi dit Lysthuus ligner dine Forfædres.** Det Klagemaal, som Columella fører over den Foragt, som Agerdyrkning begyndte at komme udi i hans Tiid, er fyndigt og merkeligt. Han siger blant andet, at man tilskriver Jordens Natur og Luften den Ufrugtbarhed, som ofte sees, hvorvel den største Aarsag maa tilskrives Agermændenes Forsømmelse og Efterladenhed. Ingen Betænkning ere grundigere. Jeg selv

haver

haver af Erfarenhed mærket, at en af Naturen slet Jord, som drives af en duelig Bonde, er bedre end en god, som besiddes af en slet og forsømmelig Agermand, og at udi en Tiid af 30 Aar, som jeg haver haft med Jordegods at bestille, de beste Gaarde af saadan Aarsag ere blevne de sletteste, og de sletteste igien de beste. Efterdi derfore duelige Agermænd ere saa fornødne, og et Lands Velfærd fornemmeligen bestaaer udi Jordens Drift, saa kunde ingen Anstalt være ypperlige, end at fornye den gamle Romerske Lov, hvorved de settes udi Mulct og Penge-Straf, som bleve overbevisede at have ladet deres Jorde og Agre forfalde. Loven, som af Romerske Skribentere omtales, var denne: Si qvis agrum sordescere patitur, ærarius esto &c. En saadan Lov var nyttig saavel for Jorddrotten udi særdeleshed, som for Landet i almindelighed. Man seer bedrøvelige Virkninger deraf, at Jorde-Gods falder udi ukyndige, graadige og u-vederhæftige Folks Hænder, hvilke hverken have Videnskab, Villie eller Evne til at holde Gods ved lige, end sige at forbedre det. Nogle beflitte sig allene paa at ziire deres Hoved-Gaarder, men tænke lidet eller intet paa Bondernes Jorde, som dog ere Hoved-Gaardenes Spise-Kammere. Andre søge kun at udpine af Godset saa meget som de kand udi deres Tiid, og lade Efterkommerne sørge for Resten. Her udover seer man over alt forfaldne Huuse, u-rygtede Jorde og forhugne Skove. Hvis ovenmelte Romerske Lov hos os blev fornyet, vilde gemeene, fattige og graadige Folk, som søge kun at giøre alting i Penge, tage i Betænkning at kiøbe Jorde-Gods med frem-

fremmede Penge. Enhver bilder sig ind at være Landmand, som kand sige: Saa meget meere haver jeg til Forpagtning end min Formand; Saa meget giør jeg af min Skov og mine Fiske-Parke; Saa meget haver jeg ziret og forbedret Hoved-Gaardens Bygning; Alle disse Urte-Gaarde, alle disse Spadsere-Gange ere anlagde i min Tiid. Men det er det samme, som han vil sige: See! i hvilket Træl-doms Arbeyde jeg haver holdet mine Bønder; og er det derfore ingen Under, at de ingen Tiid haver haft at flye paa deres egne Huuse, og at rygte deres egne Agre. Man bliver ogsaa overbeviset derom, naar man betragter, udi hvad Tilstand Bonder-Godset er udi; da mærker man, at Gaardens Herre er kun Landmand i sin egen Indbildning: Thi Bonder-Godsets Velstand er det rette Beviis paa Landmandskab. Jeg erindrer mig for mange Aar siden at have besøgt en fornemme Herre, paa hvis Gaard jeg saae ingen Zirather; og da jeg forundrede mig derover, efterdi han var en bemidlet Mand, tog han mig ved Haanden, førte mig om, og visede mig sine Steen-Gierder, sine prægtige Skove, og sine Bønder-Gaarde, hvilke alle vare udi fuldkommen Stand. Jeg maatte da tilstaae, at han var større Landmand, end han syntes at være; Og haver jeg søgt at efterfølge hans Fodspor paa mit eget Gods, hvilket da det faldt i mine Hænder, var i bedrøveligere Tilstand, end nogen kand imaginere sig. Men førend jeg søgte

at

at renſe mine Fiſke-Parke, at anlegge Frugt-Hauge ved Gaarden, hvor ingen var, eller at pynte paa Værelſer, lod jeg de forfaldne Bonder-Gaarde enten forbedre, eller af Grunden opbygge, forſynede dem med Beſætning, og lettede Bonderne deres Hoverie. Og, da jeg ſaadant havde giort, kaldede jeg dem ſammen, og ſagde: **Nu haver jeg giort mit; nu maa J giøre eders.** Thi det er herved at mærke, at der ere tvende Maader, hvorved Bonder fordærves; Een, ved at ikke rekke dem Haanden, naar de trænge; En anden ved at lade dem faae, hvad de peege paa, ſaaſom de ved for megen Hielp henfalde til Ladhed og Skiodesloshed. Jeg er ingen Landmand, kand ey heller udi mine Omſtændigheder det være; men jeg tager Hoved-Poſterne i Agt, og befinder mig derved bedre, end mange, der ſubtiliſere og konſtle paa alting. Det er med Agerdyrknings Videnſkab ligeſom med Philoſophie: Nogle legge Vind paa Hoved-Ting, og lære noget; andre fordybe ſig udi Tranſcendentalſke Sager, forvilde alting, og vide intet: Thi gemeenligen, naar man horer, at een med en hvid Kiep gaaer fra Gaard og Gods, er det en konſtig og Tranſcendentalſk Landmand, det er ſaadan en, ſom ved adſkillige Inventioner forøger ſin Jorde-Bog, og giver ikke Agt paa hvad det haver koſtet og aarligen koſter ham, eller hvad han vinder paa en Side, det taber han dobbelt paa en anden Side, ſaa at det gaaer ham ſom en vis Mand, om hvilken fortælles en latterlig Hiſtorie ſaaledes. Da en ſtor Hoytidelighed engang udi Kong Friderichs 3 Tiid blev hol-

holden, og et vist Sted som var overtrokken med Klæde, blev efter Processionen given til Priis, søgte en Mand at føre sig dette til Nytte, og med en Sax afklippede et got Stykke af Klædet, men medens han laae paa Knæ og klippede, listede en Skalk sig bag ham, og skar det heele Bagstykke uformerked af hans Præste-Kiole; hvorudover en Mand, som mødte ham paa Veyen, da han udi sit Favn bar hiem det erobrede Klæde, sagde: **Min gode Hr. Jens! Hvad I haver vundet udi Indtægten, haver I tabt udi Udgiften**, eller efter Ordene: **Hvad I haver vundet fremmen paa, haver i tabt bag til.** Min Herre seer heraf, hvilke Principia jeg haver herudi, og hvad Tanker jeg haver om Agerdyrkning. Saasom den af alle Handteringer er den nyttigste, saa er den og den anstændigste, ja for en Philosopho den behageligste. Cicero siger: Vita rustica parcimoniæ, diligentiæ & justitiæ magistra est: Det er: Bonde-Levnet lærer os Huusholdning, opmuntrer os til Arbeyde og til Retfærdigheds Øvelse. Ja man kand sige, at saadant Levnet er en practisk Philosophie. Hvorudover de største Mænd have sukket efter at komme paa Landet, og anseet saadant som en stor Herlighed. De have, udmattede af unyttige Forretninger og Fortredeligheder, som forefalde i store Stæder, raabt med Horatio:

O Rus! qvando ego te aspiciam, qvandoqve licebit
Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ.

Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA L.

Til * *

Min Herre skriver sig nyeligen at have igiennemlæset Cudworths Systema intellectuale, og forlanger at vide min Meening derom. Jeg dømmer derom saaledes, at et saadant Foster kand ikke fødes uden i en stor og dybsindig Philosophi Hierne. Jeg admirerer hans Meening om natura plastica; thi, endskiønt den er ikke nye, haver dog ingen for ham givet den saadan Natur: thi Libr. 2. de natura Deorum findes disse en Vægt. Cicero haver tilforn talet om saadan Ord: Vis qvædam sine ratione, ciens motus in corpore necessarios; cujus solertiam nulla ars, nemo artifex conseqvi potest imitando. Det er: **En Kraft uden Kundskab, som virker de fornødne Bevægelser udi Legemerne, og det med saadan Behændighed, at ingen Konst og ingen Konstner saadant kand eftergiøre.** Herpaa haver Cudworth bygget sin Lærdom om Natura Plastica, eller denne virkende Kraft, hvilken han foregiver af GUd at være beskikket til at danne Materien, uden selv at vide, hvad den giør, men under GUds Direction, saa at den bør ansees alleene som Reedskaber eller Arbeydsfolk, der rette sig efter Bygningsmesterens Ordre. Hvad som haver drevet denne store Philosophum til at falde paa saadan Meening,

er dette, at det er for nedrigt for den store GUD, dagligen ligesom med egne Hænder at danne og sette i Orden u-tallige smaa og ringe Ting, og at det er anstændigere at slutte, at han haver beskikked en virkende Natur eller Kraft, hvilken som Subalterne under hans Direction saadant danner. Endskiønt man ikke kand tvivle om Cudworths redelige Intention, og at man bør holde for, at hans Sigte derved haver været at give os en høy Idée om GUD, saa kand man dog ikke fortænke dem, som have stødet sig over denne Lærdom, og holdet for, at derved svækkes det store Argument, som man bruger mod Atheister, nemlig at intet udi Verdens konstige Bygning haver kunnet dannes uden af et fornuftigt Væsen. Vel siger Autor, at denne levende, aandelige og virkende Kraft, som han kalder Natura plastica, staaer under GUDs Direction, og er som et Instrument udi GUDs Hænder; ikke desmindre synes dog deraf at ville flyde dette, at, saasom et blindt Væsen, uden at vide selv hvad det gior, kand virke saadanne store og subtile Konst-Stykker, skiønt efter Ordre, saa kand mange deraf forledes til den Meening, at Verden haver dannet sig selv. Jeg for min Part holder for, at det er sikkerst at tilskrive GUD umiddelbarligen ald Skabning, og ingen Scrupler at giøre sig om de skabte Tings Mangfoldighed eller Ringhed: Lidet eller stort, høyt eller ringe er det samme hos et almægtigt Væsen; og er det GUD ikke mindre anstændigt at danne en Madike end en heel Verden. At man falder paa saadanne Meeninger, som Cudworth haver for-

plantet, item den anden Engelske Philosophus Grew, hvis Mundus vitalis er af samme Natur, reyser sig deraf, at man ofte dømmer om GUD efter Mennesker, og holder det fornødent og anstændigt at tillegge ham Fuldmægtige og Handlangere, da dog dertil er ikke mindste Fornødenhed. Thi, naar man siger, at GUD uden nogens Cooperation eller Medhielp danner saavel smaa som store Ting, gives os derved des høyere Idée om hans Allmagt. Hvis Menneskets Øye, hvor lidet det end er, kand paa engang stille mange Objecta, uden at confundere dem; Hvad vanskeligt kand man da holde for GUds Allmagt at være, og hvi kand vi hos saadant Væsen forestille os Forskiel imellem lidet og stort? At Cudworth ellers ikke haver tænkt ved denne sin Lærdom at give Atheister Sværd udi Haanden, sees af det Arbeyde han udi ovenmelte Skrift haver foretaget sig at igiendrive de samme. Den Part af Skriftet er udi mine Tanker den herligste: Hvad som derimod kand siges, er dette, at hans Raisonnemens ere undertiden alt for abstracte og vanskelige at fatte. Det samme kand ellers siges om de fleeste Skribentere, der have med visse metaphysiske Argumenter viset GUds Existence; hvilke ikke alle begribe. Jeg for min Part driver fornemmeligen paa tvende Beviisligheder, hvilke alle, end og den groveste Allmue kand fatte. Det første tages af de skabte Ting, som vi see for Øyene; Det andet af alle Nationers Samtykke og Tilstaaelse. Hvad den første Beviislighed angaaer, da maa et hvert fornuftigt Creature tilstaae, at intet konstigt

Arbey-

Arbeyde kand dannes af sig selv, og det hverken af død eller levende Materie: Ikke af død eller Epicuri Atomis, efterdi en død Materie kand ingen Bevægelse give sig selv, og Conseqventer intet danne; Ikke heller af en levende Materie, der bevæger sig selv, saadan som Strato foregiver, efterdi, hvis Materiens Natur var stedse at være i Bevægelse, kunde intet Corpus, som ved Hendelse dannedes, have nogen Consistence, men i Henseende til Materiens stedsevarende Bevægelse maatte strax igien løsnes og forgaae. Hvad aandelige Skabninger eller Siæle angaaer, da maa Epicuræi tilstaae, at intet levende kand fremkomme af en død Materie, med mindre de ville forkaste deres eget Hoved-Principium, nemlig: Ex nihilo fit nil, eller: Af intet kand intet komme. Iligemaade Stratonici eller Hylozoiter, der give Materien Liv uden Skiønsomhed, efterdi af en uskiønsom, skiønt levende, Materie ikke kand dannes en skiønsom og med fri Villie begavet Siæl. Det maa ogsaa her heede: **Af intet kommer intet.** Men endskiønt man vilde tilstaae Atheisterne, at ved Materiens Bevægelse levende Corpora kunde dannes, saa kand man vise dem ikke alleene de konstige skabte Ting i sig selv, men end ogsaa Sigtet deraf (Causas Finales) hvilket ingenlunde kand tilskrives Verdens mechaniske Dannelse, men alleene en alviis og almægtig Skaber. Epicurus siger vel, at Øyet for Exempel er ikke skabt for at see, og Øret ikke for at høre, men at Creature see og høre, efterdi Øyene og Ørene saaledes af Naturen ere dannede. Men man kand

af adskillige skabte Ting vise saadan Lærdoms Ugrund. Jorden, for Exempel, og de andre Planeter velte sig om deres Axes, hvorved Dag og Nat foraarsages; Hvis man for at maale dem Skieppen fuld, vil tilskrive saadant Materiens Mechanismo, saa kand man vise dem en anden Bevægelse, hvilken tilkiendegiver dens Causam Finalem, eller dens Sigte. Saadan Bevægelse bestaaer udi Polens Declination, hvorved foraarsages Vinter og Sommer, og udvirkes, at fast den heele Jord kand beboes og af Solen vederqvæges. Heraf seer man klarlig Bygningsmesterens Sigte, som haver været ikke alleene at skabe Jorden, men at skabe den saaledes, og at give den en dobbelt Bevægelse, paa det at den over alt kunde beboes og Creaturene conserveres. Hvis man vil tilstaae Hylozoiter, det er dem, som tillegge Materiens Particler et Slags Liv, deres Meening, saa flyder alleene deraf, at ved saadan Materies Organisation levende Creature kunde dannes, men ikke fornuftige og med fri Villie begavede Mennesker, ja saa flyder deraf, at Mennesket ikke kunde reflectere uden paa Ting, som stille sig for Øyene. Men, saasom man af Erfarenhed mærker, at Siælen kand commandere Tankerne, og at den efter Behag kand forlade en nærværende Tings Betragtelse, og ved et frit Vall fæste Tanker paa det, som er fraværende og ud af Aasyn, saa at den kand sige; **Nu vil jeg ikke tænke paa et Huus, men paa et Skib, nu ikke paa Europa, men paa America, nu ikke meere paa Jorden, men paa Himmelen;** Saa seer man klarligen deraf, at

Siælens Qvaliteter ikke kand flyde af nogen Slags Materies Organisation, men at man herudi maa er-kiende en anden Skabning, og tilstaae, at der er et andet Principium end Materien. Det andet Hovet-Beviis paa GUds Existence er alle Folks Samtykke. Jeg veed vel, at adskillige Reyse-Beskrivere foregive, sig at have fundet Nationer, som ikke ringeste Kundskab have om et Guddomme-ligt Væsen. Deraf læres dog ikke andet, end at visse faa Nationer kand være henfalden til en Slags Brutalitet, som foraarsager, at de af Mennesker fast intet have uden Legemets Skabning: Nok er det, at alle moraliserede Folk ere enstemmige i at er-kiende en GUD. Det er ogsaa troeligt, at Reyse-Beskrivere tillegge visse Folk Qvaliteter, som de ikke have, og det formedelst Mangel paa tilstrekkelig Kundskab om samme Folk, og formedelst Uvidenhed udi deres Sprog, saa at deres Beretninger kand være grundede paa falske Gisninger. Herpaa kand tages Beviis af vore nye Grønlandske Beskrivelser. Vore Missionarier vare i Begyndelsen af de Tan-ker, at de vilde Grønlændere ikke havde allermind-ste Idée om et Guddommeligt Væsen. Men da de lærte Sproget, og komme i nærmere Kundskab med Indbyggerne, mærkede de, at de havde taget feil. Atheisterne, som tilstaae, at alle moraliserede Na-tioner erkiende et Guddommeligt Væsen, tilskrive saadant politiske Lovgiveres og Regenteres Paa-fund, for at holde Undersaatterne desbedre udi Ave og Lydighed. Men det er vanskeligt at begribe, hvorledes alle Nationer, hvoraf mange have ikke

mindste Overeenstemmelse med hinanden udi Sæder og Meeninger, skulde være eenige med hinanden udi den Lærdom alleene, og at Regentere, hvis de alene havde sigtet til deres egen Magts og Høyheds Bestyrkelse, skulde have stiftet og forplantet en Lærdom, som gior Skaar udi deres Souverainetet, og som underkaster dem en Overdommer, til hvilken Undersaatterne kand appellere: Thi under alle Religioner befattes den Artikel, at man maa adlyde GUD meere end Mennesker. Saasom nu dette strider imod verdslige Regenteres Politiqve, saa taber Atheisternes Argument aldeles dets Kraft, og viser, at Religionen ikke kand have saadan Hiemmel, men at den sunde Fornuft haver overbeviset Mennesket om et Guddommeligt Væsens Existence. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola LI.

Til * *

Du melder i din seeneste Skrivelse, at du var nyeligen udi et Selskab, hvor min Levemaade blev stærkt censureret, og hvor alle Nærværende henførte min simple Opførsel til en uanstændig Karrighed. Jeg takker for din Advarsel, men jeg retter mig ikke derefter. Og, naar jeg forklarer dig min Oeconomie, og viser paa hvilken Grundvold den er anlagt, vil du maaskee heller bestyrke mig derudi, end raade mig derfra. Jeg er sparsom udi Æden og Drikken, og lader mig noye med slet og simpel føde, efterdi mit Legem ingen Overflod eller Delicatesse kand fordrage. Hvis megen og lekker Spise kunde contribuere til min Helbred, toeg jeg ikke i Betænkning at give en Ducat for hvert Maaltiid. Og hvis jeg merkede at mine Sager og Forretninger kunde befordres ved mange Domestiqver og Opvartere, toeg jeg ey i Betænkning, at tillegge mig de samme; men som jeg seer, at ligesom de Insecter, der have mange Fødder, gaae langsomst, og de hvis Huuse vrimle af Domestiqver, heller gaae tilbage end frem, saa retter jeg mig herudi ikke efter andres Exempler. Jeg gaaer gemeenligen til Fods, efterdi min Sundhed bestaaer udi idelig Bevægelse. Naar nogen gior mig U-ret for en Skilling, stiller jeg mig vred an, og affecterer meere Attention til mine Sager, end jeg virkeligen

keligen haver, saasom der udi er en Fornødenhed; Thi, saasnart Folk mærker Skiødesløshed hos en Mand, bliver han alle til Priis. Naar det rygtes, at jeg hos en Bager lader mig nøye med 2 Kringler for en Skilling, da han giver andre tre, vil en Brygger ey heller give mig fuldt Maal: og, hvis jeg for en Allen Klæde betaler meer end en anden, vil hver Kræmmer holde sig berettiget til det samme. Man kand give og skienke bort saa meget som man vil, men at øve Generositet udi Handel og Vandel, med mindre man derhos giver tilkiende, at det er en Gave uden Consequence, er en Daarlighed. Naar min Pige finder en Skilling paa mit Gulv, og giver mig den tilbage, lader jeg som det er mig meget kiært, skiønt jeg ofte ikke bukker mig selv for at tage den op: Thi, hvis jeg lader ringeste Indifference derved mærke, vil hun, naar en Mynt af større Vægt findes, beholde den selv, ja ansee alt hvad hun i saa Maade ved Gulvets Feigning overkommer, som res derelicta, quæ cedit primo occupanti, det er saadant, som ingen Eiermand erkiender uden Finderen. Ligeledes er det beskaffet med alle dem, der profitere af eens Efterladenhed; thi, saasom de ikke have ringeste Obligation til Personen selv, men alleene til hans Skiødesløshed, holde de sig ikke forbundne til nogen Taknemmelighed, men, i Steden for Tak, spotter og beleer, ja opmuntres til Utroeskab. Det heeder da: **Hvis jeg ikke trækker ham op, lader han sig optrække af en anden.** Det er ved Efterladenhed udi Huusholdnings Sager, at Fuldmægtige

blive

blive Principaler, Ridefogde Proprietarier, og at een og anden anseelig Mand maa gifte sig med sin Huusholderske, med hvilken han til Medgift kand faae de udi mange Aar staalne Sager tilbage. Dette er Aarsage til min og andre gode Huusholderes simulerede Agtsomhed udi smaa Huusholdnings Sager. Efterladenhed udi smaa Ting autoriserer Underhavende at giore U-ret i store; Og Erfarenhed viser, at det er ikke saa meget ved Gaver og prægtig Opførsel en bemidlet Mand bliver ødelagt, som ved Efterladenhed; thi Efterladenhed er den retteste og gienneste Vey til Hospitalet. Dette kand dog mange ikke begribe, men hentyde fornøden Agtsomhed til Karrigheds Lyde: Andre ansee det som en Bizarrerie, naar een udi en Regning gior Antegnelse i en liden Sum, og bortskienker en stor; det heeder da, han sparer paa Skillingen, og giver Daleren bort. Dette deres Mundheld holde de for et u-imodsigeligt Axioma; men det passer sig her ikke, saasom det er langt større Forliis at tabe en Skilling ved Forsømmelse, end at skille sig ved en Daler ved en Gave. Naar du dette overveyer, og confererer min Levemaade med sunde Oeconomiske Regler, naar du merker, at jeg æder og drikker lidet, for at bevæbne mig mod Feber, og at jeg gaaer til Fods, efterdi jeg ingen elsker er af Skiørbug, maa du slutte, at jeg sparer ikke for at spare paa Pengene, men for at spare paa Legemet. Naar du seer, at jeg foragter en og anden Gevinst, som andre trettes om, at jeg aldrig tager høyere Rente end Loven byder, at jeg udi almindelige Paalæg qvote-

rer

rer mig over min Formue, at jeg kand resolvere mig til at give anseelige Gaver, at jeg kand skikke mig i alle store Forliser, som komme af Hendelse, og tillige med alt dette finder en Slags Bekymring og Attention til mine Sager, maa du slutte, at der udi er intet Bizarrerie, men at det er en Levemaade, som er grundet paa sunde Huusholdnings Regler. Jeg beder til Slutning, at du vil formelde min Respect til dine viise og moralske Selskabs-Brødre, som du mælder vare 6 eller 7 i Tallet, og sige dem, at hvis de ikke raisonnere grundigere i andre Materier, vil ingen af dem naae den Fuldkommenhed, som antegnes hos de 7 gamle Vise udi Grækkenland. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

EPISTOLA LII.

Til * *

Min Herre skriver, at han intet haver at udsette paa min moralske Catechismum, og at han haver deraf læret, at man ikke for hastigen maa dadle en Mands Ord eller Skrift, forend man hører hans Forklaring, saasom enhver er best Udtolker af sine egne Ord. Min Herre mælder ellers udi sin sidste Skrivelse, at jeg i mine moralske Tanker haver betient mig af en Expression, som synes at nærme sig til Originismum; Thi, naar jeg taler om Straf udi den anden Verden, siger jeg, at GUD ingen Straf øver, som er mod hans Retfærdighed, og derved synes at give tilkiende, at GUD kand formilde den Straf, som Han truer med, om han finder det for godt. Forend jeg gior nogen Forklaring herover, vil jeg sige dette, at jeg ikke skriver saa meget for at dogmatisere, som for at tilkiendegive visse Meeninger, som jeg ved Meditation er falden paa, og som ikke maa ansees uden som Problemata, hvilke jeg med Modestie foresetter, for at høre andres Forklaringer, helst, saasom jeg i ingen Ting stoler paa mit eget Begreb, men med Lærvillighed underkaster mig andres bedre Skionsomhed, ønskende, at enhver vilde giøre det samme; thi derved kunde mange Stridigheder blive bilagde, som med Hidsighed fortsettes, efterdi enhver søger til det Yderste at forfegte den Meening, som

som han eengang haver antaget. For at komme til Spørsmaalet, hvorpaa forlanges Svar, da meener jeg ikke at have forseet mig i at sige, at GUD kand efter Godtfindende formilde den Straf, som han truer med, saasom en saadan Moderation kand ikke legges nogen Lovgiver til Last. Jeg siger ikke, at GUD formilder Straffen, men at han efter sin Velbehag kand moderere den: Saadan Lærdom er langt fra Origenismo; den er heller en Middel-Vey imellem dem, der sige, at hans Ordholdighed udfordrer Trueslernes strænge Fuldbyrdelse, og andre, der meene, at Executionen strider imod hans Retfærdighed. Hvilken af disse tvende Meeninger man efterfølger, synes man ligesom derved at ville foreskrive GUD Love. Enhver, som haver nøye overveyet hvad som i denne Materie siges pro og contra, tager sig vare for derudi at decidere. Man haver disputeret derom udi Origenis Tider; men Stridighederne have aldrig været hæftigere end udi vor Alder. Begge Partier bevæbne sig med vigtige Argumenter: Nogle sige, at, saasom GUD er Sandrueheden selv, saa viger han ikke fra sine Ord; og Skriften viser klarligen, at han dicterer en ævig Straf før de Ugudelige. Videre sige de, at, saasom der syndes mod et u-endeligt Væsen, saa maa Straffen efter Proportion og være u-endelig; item, jo større Truesllerne ere, jo større kand deres Ondskab agtes at være, som af saadant ikke lade sig bevæge; endeligen sige de, at intet er farligere end at prædike om saadan Moderation: Thi, hvis StraffensÆvighed ikke kand

holde

holde ugudelige Mennesker i Ave, hvad kand man da vente, hvis de troe dens Formildelse? Andre derimod argumentere saaledes: At intet Skaar giøres udi GUds Sandruehed, endskiønt han ikke med yderste Strenghed fuldbyrder sine Truesler. En Lov forfattes udi skarpe Terminis, for at indjage Syndere des større Skræk; men det staaer til Lovgiveren, efter Omstændigheder at formilde Executionen, og at dømme om, hvorledes den skal proportioneres efter enhvers Misgierning. De sige, at, saasom der er ingen Proportion imellem Synder, som bedrives udi dette Livs Korthed og en ævigvarende Straf og Pine, saa kand man ikke conciliere saadan Strenghed med de Skriftens Steder, der tale saa prægtigen om GUds Barmhiertighed, hvis man tager det Ord ævig udi den almindelige Meening. De anføre Exempler paa een og anden, der ved saadan Forklaring have fattet Tvivlsmaal om den Christelige Religion, og citere blant andre den bekiendte lærde Camphuysen udi Holland, hvilken gav tilkiende, sig ikke at have været en ret Christen, førend ved en mild Forklaring den derover fattede Scrupel blev ham betagen. Endeligen sige de, at Straffens U-endelighed ikke kand have den gode Virkning, som man gemeenligen indbilder sig; thi, saasom den er ubegribelig for Forstanden, saa bevæges Mennesker mindre deraf, end af en limiteret Straf, som de nogenledes kand fatte. Saadanne Argumenter anføres pro og contra; hvoraf sees, at man herudi maa gaae varligen til Verks, og at en Lærer giør ikke ilde, der betiener sig af efterfølgen-

gende Methode, nemligen, at han bliver ved den almindelige Forklaring, dog saaledes, at han i alle Tilfælde ikke driver lige stærkt derpaa. Naar han haver med stive og haardnakkede Synder at bestille, som ingen Formaning bider paa, maa han afmale alting udi den høyeste Farve, og forestille dem, at GUD visseligen vil exeqvere sine Trueseler: Og at ingen, som frivilligen underkaster sig den dicterede Straf, kand besværge sig over dens Haardhed. Hvis han derimod haver at giøre med vankelmodige og derhos gudfrygtige Mennesker, saadanne som Camphuysen og andre, hvilke Straffens Storhed og Evigvarenhed styrter udi Tvivlsmaal om den heele Religion, er det best, at han indretter sin Tale saaledes: **GUD haver dicteret en ævigvarende Straf, og det er nyttigt, at vi troe dens Execution: Dog maa vi derhos ikke foreskrive GUD Love, og sige, at han ikke kand moderere Straffen. Vi maa holde for, at GUD intet giør, som er mod hans Retfærdighed, og at Straffen vil blive saadan, som de Fordømte selv ville tilstaae sig at have fortient.** Vil nogen herimod indvende, at en Lærer ikke bør variere udi sine Forklaringer, og udtolke en Ting anderledes for een end for en anden, saa kand dertil svares, at udi saadan Lærdom er ingen Variation, men at den samme Lærdom fremføres nu udi en høyere, nu udi en lavere Tone, og det efter Apostlernes Exempler, hvilke efter Tilhørernes Beskaffen-

fenhed nu have meest drevet paa Loven, nu meest paa Evangelium; og er saadant ikke lidet Kiendemærke paa en Prædikants Skiønsomhed. Omstændighederne kand undertiden være saadanne, at man ved at drive for stærkt paa en Forklaring, styrter en vankelmodig Siæl udi Vantroe. Hvorom alting er, saa kand ingen synde ved at giøre saadan Bekiendelse, nemlig, at GUD intet giør, som strider imod hans Retfærdighed: Item, at han efter Velbehag kand dispensere udi sin Lov, og formilde den Straf, som derudi dicteres. Ved saadan Bekiendelse viser en Lærer sin Modestie, og en vankelmodig Tilhører frelses af sin Tvivlsmaal. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA LIII.

Til * *

Du forlanger i din sidste Skrivelse at vide, hvorudi de Folks, som nu omstunder i vor Kirke betegnes med det Navn af Separatister, deres vildfarende Meeninger egentlig bestaaer. At give nogen tilforladelig Efterretning derom, er mig ligesaa vanskeligt, som at beskrive Frimurernes Vedtægter, og det, endeel, efterdi Separatisternes Forsamlinger ere hemmelige, endeel og, eftersom de uden Tvivl vakle udi deres Meeninger: Thi de Mennesker, som ingen anden Rettesnoer have end deres Samvittigheder, kand ingen visse og bestandige Meeninger have udi Religion. Det er med dem, som med Søefarende Folk, hvilke seyle paa de Far-Vande, hvor Kaste-Vinde ideligen forefalde, saa at de stedse maa snoe Seilene efter Vindens Drift; og, saasom de selv ingen visse Principia have, saa er ingen Under, at de forkaste alle ved Love stiftede Religioner, ja det er troeligt, at, hvis nogle af disse Separatister engang finge i Sinde at forfatte en vis Troes Bekiendelse, deraf strax vilde yngles andre Separatister, saasom de kand ikke lide noget vist. Det er saadanne Mennesker, som man med Billighed kand give Navn af Kiettere, og det ikke saa meget til deres vildfarende Meeninger, som i Henseende til den Forargelse de ved deres Separation allevegne foraarsage, og formedelst den

Afskye

Afskye de have for at leve udi Foreening og Communion med alle andre Christne. Jo mindre deres Vildfarelser ere, jo større er deres Kietterie. Det var ikke i Henseende til de gamle Donatisters Vildfarelse, at de af alle Kiettere vare meest forhadte, men i Henseende til deres Misanthropie, og efterdi de uden Aarsag opvakte Splid udi Kirken, og skyede alle ander Christne Meenigheder. De nu værende Separatister ere fast i samme Casu. De fleeste Poster, som de støde sig over, ere saadanne, som aldeeles ingen Aarsag bør eller kand give til Separation. Jeg kand herom intet omstændigen anføre, saasom alle deres Meeninger mig ikke ere bekiendte. Jeg erindrer mig alleene at have hørt en Separatist hæftigen at declamere mod tvende udi hans Tanker Hoved-Misbrug, nemlig: Børne-Daab og Skriftemaal, som han meenede at være tilstrækkelige nok til Separation; Thi hvad, sagde han, kand være selsommere end at indlemme dem udi den Christne Meenighed som Troende, der ingen Troe have? Og hvorledes kand man tillegge spæde Børn Troe? Skriften ufordrer jo Troe, førend Daab gives; thi den siger: Hvo som troer og bliver døbt &c. Hvad Skriftemaal angaaer, da sagde han, at han uden Skræk ikke kunde tænke derpaa. En Præst anmasser sig GUds Embede, tilgiver Synder, hvilket alleene tilkommer den Himmelske Dommer, og paa en simpel Bekiendelse, som han ikke veed, enten den er oprigtig eller sminket, erklærer Mennesker, som han ikke kiender, værdige til den hellige Nadvere. Saadant, sagde han,

er ikke alleene en utilladelig Myndighed, men en Hofmod, som GUD ikke kand behage, og som derforuden styrker Mennesker udi Ondskab, og driver dem til at synde paa nye, efterdi det koster kun at indstille sig for Præsten igien, for at absolveres paa samme Maade som tilforn. Jeg svarede dertil, at, hvad den første Post angaaer, da, hvis han og hans Brødre intet andet havde at scrupulere over, burde de strax bede Meenigheden om Forladelse, og søge at foreene sig med den igien. Jeg spurte, om han holdt det u-rimeligt at give en fremmed Mand Borgerskab udi en Stad med saadanne Vilkaar, at ham Tiid maatte forundes til at erkyndige sig om Landets Love, og efter at han havde overveyet om de samme vare antagelige eller ey, det skulde staae i hans Magt at opsige Borgerskab igien, eller at forblive derudi. Han sagde da, at derudi var ingen U-rimelighed; hvorpaa jeg fortsatt min Tale saaledes: Efterdi derudi er ingen U-rimelighed, saa kand ey heller nogen være udi en Daab, hvorved Børn indskrives udi Meenigheden, og erklæres designerede Lemmer deraf. Her risqveres jo intet ved, hverken for Børnene, ey heller for Forældrene; Ey for Børnene, som derved indføres udi den Christne Kirkes Matricul, med mindre man vil sige, at det er bedre at døe udøbte, end som immatriculerede Christendommens Lemmer, hvilket er u-rimeligt; Ey heller for Forældrene, der lade dem indføre, og ved saadan hellig Act formanes og opmuntres til at lade deres Børn underviise udi den saliggiørende Lærdom. Vil man sige, at hertil udfordres Samtykke, hvilken

ken formedelst Bornenes spæde Aar ikke kand haves, da svares dertil, at Børn, forend de antages til Communion, give deres Samtykke enten stiltiende eller udtrykkeligen tilkiende, saaledes, at de erklære sig at være fornøyede med den Indvielse, som udi Barndommen er skeed, og love at følge Christi Lærdom. Ingen kand saaledes siges mod sin Villie at være bleven Christne, ligesom ingen Borger kand siges imod sin Villie at være bleven Borger, naar han efter Examen af Landets Love, som i Begyndelsen vare ham u-bekiendte, absolute samtykker til det, som han conditionaliter havde lovet. Sees saa heraf, at den Scrupel, som Separatister giøre sig, er gandske ugrundet, og at Børne-Daab langt fra at have nogen ond, haver heller en ypperlig Virkning, efterdi Forældre eller Formyndere derved tilholdes at give deres Børn eller Myndlinge en Christelig Opdragelse. Hvad den anden Post angaaer, da kand ey heller nogen Separation derved besmykkes. Separatisterne sige, at vore Præste anmasse sig en Myndighed, som GUD allene tilkommer. Men vore Præste svare dertil, at ved Absolution udi Skriftestolen betegnes intet andet end en Forkyndelse af GUds Løfter om Syndernes Forladelse til dem, som af Hiertet bære Anger og Ruelse over deres Misgierninger, og love Bedring. Separatisterne negte selv ikke, at GUD jo saadant lover, og, naar de saadant ikke kand negte, kand de ey heller dadle dem, der paa GUds Vegne saadant tilkiendegive, og Conseqventer vise de klarligen, at det er over intet de støde sig. De sige vel, at Mis-

 brugen

brugen bestaaer derudi, at de absolvere alle udi Fleng, skiønt de ikke vide, om Synndernes Bekiendelse er oprigtig eller den er sminket: men dertil svares 1) At Absolutionen skeer ikke uden conditionaliter; saa at, hvis Skriftemaalet er sminket, saa gaaer Synderen skyldig, ja end mere skyldig fra Skriftestolen igien. 2) Er dette at mærke, at, hvis man rettede sig efter Separatisternes Erindring, og visede alle dem tilbage, som man holdt uværdige, saa kunde man retteligen sige, at Præsterne anmassede sig en Myndighed som dem ikke tilkom: thi da vilde hver Præst blive til en Pave, og Anleedning vilde gives til en skammelig Handel med Absolution, ligesom man nu seer i Pavedommet at skee ved Indulgencer: Saadant kand hos os ikke skee, hvor Præsterne sidde med bundne Hænder udi Skrifte-Stolene, og ikke driste sig til at forskyde nogen, som giver Anger og Ruelse tilkiende, og begierer at forliges med GUD. Sees saa iligemaade heraf, at Separatisternes Paastand sigter heller til at forøge end indskrænke Præsternes Myndighed, og af simple Herolder at giøre dem til Paver, eller rettere til Guder, som kand kige ind udi Menneskers Hierter, og see om deres Bekiendelse er alvorlig eller forestillet. Hvis et Menneske kunde see ind udi et andets Hierte, og hvis hver Præst besad Apostoliske Dyder, kunde Separatisternes Paaanke nogenledes være grundet. Men, saasom et Menneske kand som man siger, ikke see det andet uden indtil Tænderne, og de Geistlige ere Feil og Skrøbeligheder underkastede saavel som de andre, saa seer man, at Separa-

tister-

tisterne drive saavel paa umuelige, som skadelige Ting: Thi man kunde være forvisset om, at hvis Præsterne efter Gotbefindende finge Magt til at antage eller forskyde Syndere, mange Skriftestole vilde forvandles til Toldboder, og at det som udi Separatisternes Indbildning alleene er Misbrug, vilde blive en virkelig og fordervelig Misbrug. Da han dette hørte, gik han bort, rystende med Hovedet; Og haver jeg fornummet siden, at han af min Tale lod sig aldeles ikke bevæge; Saa at det kommer mig for, at de Folk ere Separatister, alleene for at være Separatister, eller for at singularisere. Du vil maaskee vel sige, at jeg nu handler imod mit eget Principium, og at jeg taler mod den Lærdom om Tolerance, som jeg ved alle Leyligheder haver søgt at forfægte. Ney ingenlunde! Jeg meener, at jeg ved ingen Leylighed stærkere haver forfægtet samme Lærdom: Thi det er ikke mod Separatisternes Vildfarelse jeg her taler, men mod deres Intolerance. Jeg laster dem, som Fredsbrydere, der uden Aarsag separere sig fra alle andre Christne Meenigheder, og ligesom erklære det heele Menneskelige Kion Kriig, og anseer dem som Folk, der af Protestanter vilde forvandles til Forfølgere, hvis de finge Magt i Hænderne, og som dem, der vilde bruge Tvang imod andre, hvis deres Menigheder bleve herskende Societeter. Jeg fordømmer i det øvrige ingen, som vildfare allene af Vildfarelse. Jeg fordømmer alleene dem, som fordømmer andre, og som paastaae, at deres Meeninger maa være Rettesnoer for alle andre Mennesker. Jeg forbliver 2c.

Epistola LIV.

Til * *

Monsieur M. R. som flittigen haver læset min Helte-Historie, og derudi haver fundet Behag, haver dog giort nogle Antegnelser derimod, blant hvilke ere denne, at jeg haver ophøyet Socrates formeget, og giort ham til meere end et Menneske, da man dog veed, at han ikke alleene haver været adskillige smaa Skrøbeligheder underkastet, men endogsaa hengiven til den saa kaldte Pederastie, med hvilken Last adskillige Græker i hans Tiid vare besængede, og bestoed udi en skammelig og u-naturlig Elskov til unge Mands-Personer. Hans Discipel Plato negter ikke, at han jo haver roset sig selv af saadan Elskov; thi udi det Skrift kaldet Phædo, tillegger han ham adskillig løsagtig Tale: Man finder, at Socrates kalder sig selv en Slave af Elskov, at hans Kierlighed falder til unge Mands-Personer, og at han i Grund haver udstuderet det Videnskab, som han haver lært af den bekiendte Milesiske Skiøge Aspasia. Han siger, at han kand ikke uden Bevægelse og Hierteklappen beskue den unge og skiønne Alcibiades, og at hans Øyne ere fæstede til Autolycus. Han holder for, at, isteden for at belønne tappere Mænd med Æres Støtter og Kroner, man heller skulde give dem Frihed til at elske unge kiønne Drenge. Men førend man fælder Dom over denne store Philosophus,

Josophus, maa man vel overveye, forst, om disse Ord maa forstaaes efter Bogstaven, for det andet, om det virkeligen ere Socratis Ord. Hvad det forste angaaer, da have adskillige kydske Mænd, hvilke man ikke kand mistænke for nogen ublue Kierlighed, exprimeret sig paa samme Maade. Man seer og, at enhver Lacedæmonisk Borger brystede sig af unge Personers Elskov, og at de agerede ligesom forliebte Beylere til de samme, da det dog er gandske klart, at derudi var intet uden en reen og kydsk Kierlighed, eller rettere, et særdeeles Venskab. Hvad det andet anbelanger, da, saasom Socrates intet skriftligt haver efterladt sig, saa grunder man sig herudi alleene paa Platonis Vidnesbyrd. Nu er bekiendt, at Discipelen haver tillagt sin Mester adskillige Taler, som han ikke haver holdet, og Meeninger, som han ikke haver havt, hvorudover man med all Billighed kand falde paa de Tanker, at ovenanforte forliebte Taler ere Platonis egne. Dette giores desmeere oyensynligt, naar man forestiller sig denne sidstes Levnet og Opforsel; thi det er klart, at han selv haver været hengiven til saadan u-naturlig Elskov, og derfore troelig, at han haver vildet besmykke sine egne Feyl med en saa anseelig og dydig Mands Exempel: Ligesom man mærker, at han haver tillagt Socrati adskillige andre Meeninger, for at erhverve sin egen Lærdom des storre Vægt. Det er klart, at Socrates haver alleene befattet sig med den moralske Philosophie, og dog forestiller Plato hans Taler om physiske Materier. For at frikiende Socrates fra de herudi giorte Beskyldnin-

 ger,

ger, haver man ikkun at overveye alle hans Ord og Gierninger, som stride tvertimod dette. Man seer ogsaa, at hans Anklagere ikke have anført saadanne Beskyldninger mod ham, skiønt de glemmede intet, hvad som tienede udi deres Kram. De beskyldte ham blandt andet for at forderve unge Mennesker, ved at indbilde dem, at de under hans Information kunde blive klogere end deres Forældre; men tale intet om saadan ublue Elskov. Endeligen synes det utroeligt, at en saa delicat ung Herre, som Alcibiades vilde lade sig debauchere af en Mand af en saa hæslig udvortes Skabning som Socrates. Naar man legger alt dette sammen, kand man sige, at Historien er en pur Digt, og Beskyldningen maa reent bortfalde. Jeg forbliver &c.

Epistola LV.

Til * *

Min Herre skriver mig til, at han paa sin gamle Alder haver faaet stor Lyst til Bygnings-Konsten, og forlanger af mig at vide, hvilke de beste Autores ere, som have skrevet i den Materie. Saasom jeg ingen Vind haver lagt paa det Videnskab, saa kand jeg ikke tiene min Herre derudi. Jeg veed nogenledes Historien, men forstaaer intet af Konsten. Historien er kortelig denne: Man maa holde for, at Bygnings-Konsten er fast ligesaa gammel som Verden. Man seer alleene, at den i Begyndelsen haver været meget simpel. Jeg vil ikke tale om de allerførste Mennesker, hvilke have boet udi Huler, og holdet til udi Træer; hvilket haver givet Anledning til Poeter at foregive, at de første Mennesker ere fremkomne eller fødde af Eegestammer.

- - - - Rupto robore nati
Compositive luto nullos habuere parentes.

Derefter have de giort sig Hytter af Træers Greene og Leer, saadanne som man seer vore Vogtere og Hyrder ved Vang-Leder nu at skiule sig udi; og da Konsten steeg lidet meere, have de bygget Huuse

af

af Træe, bedækkede af Lang-Halm, saaleedes som Homerus beskriver Achillis Boelig,

Δοῦρ ἐλάτης κέρσαντες ἀτὰρ καθύπερθεν ἔρεψαν
λαχνήεντ' ὄροφον.

Vitruvius vidner, at det store Raadhuus Areopagus udi Athenen i hans Tiid endda havde et Leer-Tag, og at Templet af Capitolio udi Rom, item Romuli Palads visedes at have været tækked med Lang-Halm.

Med Menneskets Vellyst og Ambition tog Bygnings-Konsten meer og meer til, saa at man begyndte at opreyse store Steen-Huuse, og endeligen derved at i agt tage adskillige Regler, saa at Bygnings-Verk og Arbeyde blev anseet som et stort og anseeligt Videnskab, hvilket det endnu holdes for at være. Begyndelse med store og prægtige Bygninger haver været giort udi Asien og Ægypten. De mægtige Stæder, som Ninive, Babylon, item de Ægyptiske Pyramider, hvoraf endnu nogle er i Behold, tiene til Beviis her paa, saa at det er klart, at de kostbareste Bygninger vare oprettede udi de Jordens Parter, da Europæer endda lode sig nøye med Træe- Leer- og Straae-Huuse. Men, endskiønt man maa tiistaae, at Ægypten og Asien have været ziirede med de første anseelige Bygninger, ja med saadanne, som formedelst deres Styrke og Kostbarhed synes at have overgaaet Menneskets Kræfter; saa maa man derimod tilskrive Græ-

kerne

kerne Architecturens rette Konst og Ordentlighed. Det er fra Grækerne vi have de bekiendte Ordener eller Bygnings-Maader, nemlig den Doriske, Joniske og Corinthiaske. Man holder for, at den Doriske Orden haver givet os førſt Begreb om en ordentlig Architecture; og er det efter den Doriske Maade de første Templer og Palatser ere byggede. Den fornemmeste Dyd bestaaer udi Bygningernes Styrke og Bestandighed, saa at den derfore kaldes den mandlige og majestætiske Architecture. De Jonier søgte siden at rafinere paa Konsten, og at give den meer Ziirlighed, saa at de beflittede sig meer paa nette end paa solide Bygninger. Den fornemste Bygning, som man veed at have været anlagt efter den Joniske Orden var Dianæ Tempel udi Epheso. De Corinthier have endeligen bragt Konsten paa den høyeste Spidse, og holdes een ved Navn Callimachus den første Opfinder deraf, hvorudover han fører det Navn af Καλλιτεχνος. Foruden disse 3 Bygnings-Maader tales om nogle andre, som om den Toscaniske, den sammensatte (ordo compositus) og den Gothiske. Man holder for, at den Toscaniske Bygnings-Maade haver havt sin Oprindelse udi Toscano eller det Florentinske udi Italien. Den holdes af alle for den simpleste; og er det derfore, den ikke bliver brugt uden til grove Bygninger. Den sammensatte Orden (ordo compositus) bestaaer baade af den Joniske og Corinthiaske, og derfore saaledes kaldes. Ved de mange Ziirligheder, som derved i agt tages, holdes Architecturen at være bleven fordervet. Den Gothi-

Gothiske Bygnings-Maade eller Orden deeles udi den gamle og den nye: Den gamle er grov og trofast; den nye derimod er fuld af Broderier, men derimod u-ordentlig, og saadan som ikke kand behage rette Kiendere. Denne Maade blev af Gotherne indført udi Italien, og, som den stikker udi Øyene, blev den allevegne antagen af Italienerne, hvilke forlode den gamle Bygnings-Maade, og derved gandske fordervede dette herlige Videnskab. Dette varede i mange Aar indtil det 16. Seculum, da den gamle Architecture omsider blev igien antagen, og den Gothiske reent kom af Brug. Herudover finder man, at alle meget gamle og gandske nye Bygninger ere af et slags Architecture, saasom de nye ere ikke andet end en Imitation af de ældste. De Bygninger igien, som have været anlagde udi de nestforegaaende Seculis for det 16de, ere af Gothiske Architecture, saadan som man endnu seer udi de Nordiske Lande, sær ved de første Christne Templer, hvorudi man seer mange Broderier og Ophævelser, som stikke udi Øynene, men ingen Orden. Dog mærker man Forskiel imellem Bygninger af den gamle og den nye Gothiske Architecture; Thi udi de første ere saadanne, som kyndige Bygnings-Mestere endnu sette Priis paa. Den slette Smag udi Bygninger helst publiqve, haver holdet længst ved udi Norden; og kand man sige, at den til Deels endnu varer: Thi man bygger endnu lange Kirker eller i Form af Kaars; hvilket foraarsager, at Prædikantere maa vende sig nu til den høyre, nu til den venstre Side, og nu staae

ligei,

lige, paa det at nogle af Tilhørerne kand komme til at høre en tredie Deel af Prædiken: Jeg siger nogle, eftersom de, der ere bag ved Prædikestolen, maa lade sig nøye med det pure Lyd. Man opreyser endnu høye Taarne, hvilke ere til liden Nytte, og koste undertiden meere end Kirkernes Bygning udi sig selv; ikke at tale om de besværlige Reyser en fattig Ringer derved ofte om Dagen foraarsages at giøre igiennem den halve Deel af Jordens Atmosphæra, saa at mange kand have nødigt at forsyne sig med Proviant, saasom Veyen er baade lang og besværlig. Alt hvad man paa nogen Tiid haver corrigeret, er noget paa Vinduerne, hvilke man for nogle Aar siden over alt lod male, skiønt ved saadan Zirat intet andet erhververdes, end at betage Kirkerne det lidet Lys, de ellers kunde have igiennem de smaa runde Vindues-Ruder. Det synes, at en ilde grundet Andagt haver dirigeret den heele Architecture. Vinduerne maatte derfore males med hellige Historier, Kirkerne bygges i Form af Kors, det er, Hørelsen og Synet betages, og den Nytte, man skulde have af Kirkegang, opoffres, paa det at Stiftere ved Kirkernes udvortes Bygninger kunde lade see Prøver paa deres Devotion. Saaledes fortælles om en vis Herre: at han af Andagt lod guld-brodere sin Kiole med Passions-Historien, hvorved Kiolen blev saa tung og umagelig, at han ikke kunde bære den. Hvad Huuse angaaer, da ere Bygningerne derved paa nogen Tiid over alt blevne forbedrede. De bleve udi forrige Seculo fast alle byggede i Form af Pyramider,

saa at den overste Deel af Huuset var til ingen Nytte; man saae over alt smale og mørke Værelser, og undertiden malede Vinduer, item Vindel-Trapper, som kunde foraarsage Hoved-Svimmel, hvorudover man ved Siden maatte lade henge et Reeb, som man kunde holde sig ved. Dette er nu bleven forandret, saa at Huusene derover ere blevne lysere, mageligere, og den heele Bygning til Nytte. Men derudi bestaaer den heele Forbedring; thi hvad Tømmer- og Muur-Arbeyds Soliditet angaaer, da viser Erfarenhed, at de Bygninger, som have været opreysede for et hundrede Aar siden og derover, ere langt troefastere end de nye, hvilke saa snart ikke ere fuldfærdigede, forend de behove nye Reparation; saa at man maa bekiende, at hvis de nye Bygnings-Mestere ere klogere, saa have de gamle været ærligere: Og er det derfore, at mange have ønsket Fornyelse af den gamle Ephesinske Lov, hvorom Vitruvius taler. Ved samme Lov tilholdtes Bygnings-Mestere at erklære hvad en Bygning skulde koste, at fuldføre den for den accorderede Priis, og at stille alle sine Midler til Forsikkring for Bygningens Troefasthed: Hvis saadan Lov blev fornyet, vilde vi ikke alleene faae ordentlige, men endogsaae troefaste Bygninger. Dette er alt, hvad jeg herom kand sige. Hvis min Herre haver Lyst at læse noget omstændigere herom, vil jeg recommendere ham den gamle Romerske Autorem Vitruvium, og kand andre underrette ham om, hvilke af de nye Autores ere de beste. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LVI.

Til * *

De forlangede Kirke-Voxlys skal med første Leylighed blive dig tilskikkede: Jeg raader dig hverken fra eller til saadanne Kirke-Prydelser, saasom jeg holder dem for lige gyldige Ting, og, saasom jeg ikke er for at multiplicere Ceremonier og Kirke-Ornamenter, saa forkaster jeg dem ey heller alle. Man kand brodere Religionen med saa mange Ceremonier, at man omsider, som skeer i Pavedommet, ikke meere seer Grunden deraf. Man kand ogsaa ved deres gandske Ophævelse foraarsage, at GUdstienneste med Koldsindighed bliver forrettet, og at Kirkegang faaer Anseelse af Theologiske Collegier; Og seer man saadan Virkning udi de Meenigheder, som have udroddet alle Kirke-Ceremonier, og hvor Folk med Støvle og Sporer komme i Kirken, alleene for at høre Texters Forklaring af Prædikantere, som have deres Hatte paa Hovederne. Det giør vel intet til Sagen, enten man dyrker GUD i sorte eller affarvede Klæder, enten man med bedekkede eller blotte Hoveder, med Cachetter eller brede Hatte, hører GUds Ord forklares, men Erfarenhed viser, at hvis det, som holdes for anstændigt udi Selskaber, som man haver nogen Ærbodighed for, ikke i Agt tages ogsaa udi hellige Forsamlinger, slappes med Tiden den Andagt, som sommelige Ceremonier op-

vække og vedligeholde. Man mærker, at alle Nationer herudi have fundet en Fornødenhed, og at fast ingen Religion uden visse udvortes Ceremonier haver været stiftet; Ja jeg tør sige, at Anabaptister, Qvækere og Separatister ere de første blant Mennesker paa heele Jordens Klode, som have holdet det for en Pligt at blotte GUdsdyrkelse fra alle Ceremonier, og all udvortes Bevægelse og Ziir, indtil at ansee det som en Prøve paa GUdsfrygt og ret Aandelighed, at møde ukiemmede, utvede, med bedekkede Hoveder, og udi Reyse-Eqvipage i hellige Forsamlinger. Man kand sige, at ligesom der anføres til Beviis paa GUds Existence, at alle Nationer have været eenige i at erkiende et evigt Væsen, der haver skabt alting, saa kand og af alle Folks Overeensstemmelse udi Ceremoniers Stiftelse ved GUdsdyrkelser vises deres Fornødenhed. Man seer jo, at GUD selv haver stiftet hellige Ceremonier, hvoraf mange udi den Jødiske Kirke ikke kunde have andet Sigte, end at opvække Devotion, og giøre Religionen Majestætisk. At bede paa Knæ, med opstrakte reene Hænder mod Himmelen og i sømmelig Dragt, kand ikke andet end have saadan Virkning. Vel er sandt, at det kommer an paa Hiertet, men Hiertet kand være lige got, enten jeg beder udi hvide eller brogede Klæder, enten jeg communicerer paa Knæe, eller siddende, enten ved brændende Vox-Fakler eller uden Lys. At i agt tage udvortes Omstændighed, kand og ikke skade; Tvertimod, man seer, at der ved Andagt ofte opvækkes, og tvertimod, at de Bønner,

som

som giøres ved daglig Arbeyde og verdslig Handtering bestaaer gemeenligen alleene udi Læbernes Bevægelse. Hvad man kand dadle ved Ceremonier og Kirke-Prydelser er den Exces, som derved giøres: Eet er at holde Templer nette og ziirlige, et andet er at opfylde dem med Guld, Sølv, Perler og Ædelsteene, og ligesom at giøre dem til Skat-Kammere og Stads-Banqver. Guld og Sølv, hvorved et Land ofte kand styrkes, taber sin Priis udi Templer, hvor det ligger til ingen Nytte. Dette lærer os en hedensk Poët selv udi disse Ord:

Dicite Pontifices, in sancto qvid facit aurum?

Siger Præste, Troens Støtter!
Hvad mon Guld i Templer nytter?

Intet kand i mine Tanker være bedrøveligere Syn for fornuftige og gudelige Mennesker, end, for Exempel, at see det hellige Huus af Loretto opfyldt med Liggendefæ, hvorved et heelt Kongerige kand kiøbes, og derimod det heele Land at være nedsiunket udi yderste Armod og Elendighed. Blant alle de Exempler, som anføres paa Menneskets daarlige Forfængelighed, er intet, som kand tiene til større Beviis. Man tilstaaer selv, at Guld og Sølv er for GUD det samme som Høe og Straae, og dog udtømmer man Lande og Riger, for at opfylde Kirker dermed. Du seer af disse mine Betænkninger, at jeg herudi gaaer en Middelvey, som i andre mine Meeninger: Du seer, at jeg laster ikke hellige Ce-

remonier og Kirke-Prydelser, men alleene den Exces, som ofte giøres deraf. Jeg protesterer derfore ikke mod den Anstalt, som du haver giort med ovenmelte Lys: thi enten du bliver ved dit Forsæt eller du staaer derfra, saa overtrædes ingen fundamental Troens Artikel derved. Du giør i mine Tanker ikke ilde i at ziire dit Kirke-Altar med tvende Vox-Fakler; Pengene blive vel anvendte, skiønt jeg holder for, at de anvendtes end bedre til Almisse, eller til dine tvende Bønder Jens Christoffersen og Niels Jensen, som ere stræbsomme Mænd, men som behøve nogen Undsætning, hvorom de sige sig længe forgieves at have anholdet; thi Altaret trænge ikke saa meget til Voxlys, som de trænge til Hielp. Jeg haaber, at du tager disse mine Erindringer ikke udi ond Meening. Forbliver 2c.

Epistola LVII.

Til * *

Min Herre tager ikke unaadigt op, at jeg ey lader mig indfinde udi hans Huus som tilforn. Jeg er for at besøge, og ikke for at opvarte. Jeg haver forhen søgt min Herres Omgiengelse, for at profitere af hans lærde og fornuftige Taler, hvis jeg nu kommer, kand det synes at være udi anden Henseende, nemlig for at tilbede mig nogen Villighed. Saasom jeg udi mange Ting er imod Strømmen, saa er jeg og herudi. Den Vind, som udi min Herres nye Værdighed og vigtige Post, driver alle til hans Forstue, er for mig som en Modvind, der staaer mig lige udi Næsen, og driver mig tilbage: og, endskiønt jeg uden Mistanke kunde freqventere min Herres Huus, som tilforn, saa at alle dømte, at det var ikke hans Stand, men alleene hans Person, som jeg dyrkede, saa veed min Herre, hvor vanskeligt det er for mig at veye og at paa Skruer sette mine Ord, og hvor uskikked min Ryg er til at slaaes i de Bugter, som paa høye Steder udkræves. Den Fripostighed, hvormed jeg tilforn haver behaget min Herre, kunde blive mig til en Anstødssteen: Jeg kunde tilforn udi min Tale og Omgiengelse gaae lige frem, som efter en perpendicular Linie; men Standens store Forandring udfordrer, at jeg nu maatte defilere, og tage en Zodiacalsk Gang. Dertil er jeg meget lidet beqvem,

og derfore heller bliver hiemme; thi der er intet, hvortil jeg mindre kand beqvemme mig end til Complimenter, Hyklerie og Lovsange, og det endeel, efterdi det er imod min Natur, endeel og, efterdi Lov-Sange ere enten lastværdige, eller til ingen Nytte: thi roser man een, som ikke er Roes værd, gior man det, som er lastværdigt, og gior man Lovsange til een, som er roesværdig, gior man det, som er u-nyttigt. Det var i den Henseende, at Lacedæmonier vilde ikke høre en panegyrisk Tale over Hercules, sigende, at han ingen Roes behøvede; thi de sagde: **Hvo kand laste Hercules?** Min Herre siger vel, at han er den samme, som han stedse haver været. De høye Tanker, jeg haver om hans Fornuft, forsikkrer mig nogenledes om, at han er den samme; men jeg kand ikke forvisses om, han vil stedse blive den samme. Hvis saa skeer, bestrider han en Fristelse, som fast ingen kand imodstaae. Hvor skulde jeg saadant kunde vente, da jeg dagligen seer mine forrige ikke alleene Ligemænd, men end ogsaa Undermænd, som tilforn have omgaaet mig enten med Fortroelighed, eller med en Slags Ærbødighed, nu formedelst nogle Grader, som de have høyere opklafret i Rang-Forordningen, at begegne mig med et fremmed Ansigt og et ærbart Mik. Naar saadant, siger jeg, hendes mig af mine forrige Lige-eller Undermænd, hvis erhvervede Høyhed bestaaer udi blotte Titler; hvad kand jeg da vente mig af en Herre, der er beklædt med saadan høy og vigtig Post. Jeg agter det derfor raadeligst at holde mig inden mine egne Grændser, og troster mig derved, at, ligesom jeg

ved

ved denne Opforsel haver tabt en fortroelig Ven, saa haver Staten derimod vundet en duelig Embeds-Mand. Jeg haaber, at min Herre herefter ikke vil savne mig: Hans Værdighed vil som en Magnet trække til sig fleere Tilbedere, end hans Huus vel kand bierge; og vil det blive ligesaa let for ham at forglemme min Person, som det vil blive vanskeligt og ubehageligt for mig, som en svag og gammel Mand, at trænge mig ind med Albuen igiennem saa mange Clienter, for at blive maaskee afviset med en Undskyldning, at Herren denne Gang ikke havde Stunder til at tale med nogen. Jeg kunde ikke fortænke min Herre, om saadant end ofte vederfores mig: Min Herre maae derfore ikke fortænke mig, om jeg ikke kommer til hans Huus ubuden, saasom jeg skiøtter ikke om ofte at giøre forlorne Reyser, ey heller at komme til Hinder udi vigtigere Forretninger. Dette vil jeg alleene ydmygst tilbede mig, at min Herre ikke vil regne min Udeblivelse, som en Koldsindighed. Mit Hiertelav er, og stedse skal være det samme; ja langt oprigtigere end deres, der ved idelige Opvartninger søge paa deres Velvillighed at vise Prøver, hvilke dog ingen Prøver ere. Amicus certus in re incerta cernitur: Det er alleene udi Modgang man lærer at kiende Venner, og at skille dem fra Hyklere, hvilke man billigen ligner ved Skyggen paa Soelskiver; thi de forlade ham ikke saa længe de see Lykkens Soel paa ham at skinne: men forsvinde, saasnart som en Skye betager Skinnet, og hvis noget vidrigt, hvilket GUD forbyde! skulde vederfares min Herre, vilde han derved faae Troen i

Hænderne: thi da skulde han see alle dem, som nu vende ham Ansigtet, at vende ham Ryggen, og at jeg, som nu vender ham Ryg, vilde vende ham Ansigt igien: Ja han vilde i Steden for de mange Tilbedere, hvoraf hans Forgemak nu vrimler, fast ingen finde uden sin gamle

oprigtige Ven og Tienner.

Epi-

Epistola LVIII.

Til * *

Det er mig kiert, at min Herre haver fundet Behag udi min Anmerkning, jeg haver giort over den Last, som nogle have tillagt Socrati. Min Herre skriver, at han finder alleene at udsette hos samme store Philosophum hans Ironie, eller forstilte Væsen, hvilken synes at være noget comisk, og en saadan ærbar og viis Mand u-anstændig. Men, naar man nøye læser Socratis Histore, og eftertænker, i hvilke Tider han levede, og hvilke slags Mennesker han havde at omgaaes med, seer man, at dette hans forstilte Væsen haver været en Fornødenhed, ja at det er een af de største Zirater i hans Levnet. Da Socrates foretog sig at moralisere udi Athenen, var Staden opfyldt med selvkloge Sophister og unge Mennesker, hvilke bildte sig ind, at de vidste alting, og ingen Lærdom behøvede. Med slige Mennesker fandt han for godt at gaae varligen til Verks, saaledes, at han kunde underviise dem, uden at giøre sig forhadt, og uden at beskyldes for at haveført sig op som en myndig Skolemester. Man haver seet adskillige store Mænd siden herudi at have fulgt Socratis Fodspor: Og veed jeg ingen, som derudi bedre kand lignes med ham, end den store Russiske Monarch Petrus Alexiowitz. Samme berømmelige Regent og Lovgiver, saasom han mærkede, at Rysserne,

ſerne, u=anſeet deres Vankundighed, havde høye Tanker om ſig ſelv, og holdte ſig for gode til at gaae Grad=viis frem til vigtige Embeder, da, iſte=den for at betiene ſig af ſin Myndighed, ſtillede han ſig an, ſom han ſelv behovede at gaae i Krigs=Skole, ſaa at han ved Krigshæren lod ſig indſkrive først for Trommeſlager, ſiden for Soldat, Under=Officier &c. indtil han ved en ſlags Anciennetet kunde erholde en vigtig Poſt. Ved denne Socratiſke Ironie udvirkede han det, ſom han med Riis og Svøbe neppe havde erhvervet: Hver Knees og Boyar holdt ſig da for en Ære at paatage ſig en Tieners Skikkelſe, og at gaae i Skole, for at følge den ſtore Regents Fodſpor. Ingen undſaae ſig ved at være ſlet Soldat, naar de ſaae Monarchen ſelv at være Trommeſlager, og enhver troede ſig at behøve Underviisning, naar den viſeſte Mand bekiendte ſin Uvidenhed. Om den Rusſiſke Monarch havde læſet Socratis Hiſtorie, og udvalt ſig hans Exempel at efterfølge, ſkal jeg ey kunde ſige: Hvis ſaa er, ſaa kand han berømmes for at have grundet ſin Opførſel paa ſaadan Mands Plan; hvis ikke, fortiener han end ſtørre Berømmelſe, efterdi han haver været ſin egen Læremeſter. Det var at ønſke, at alle Lovgivere, Lærere, Prædikantere og Moraliſter vilde betiene ſig af den Socratiſke Maade i at underviſe Menneſker. Men de fleeſte føre ſig heller op ſom ivrige Skolemeſtere end Veyledere, og derved heller forhærde end bøye Gemytterne. Socrates anſtillede ſig ſelv vankundig, ladende ſom han ikke var meere oplyſt end de andre, ſom han agtede

at

at undervise: Det maatte heede, at han vilde høre deres Betænkninger, for at profitere deraf, og at han associerede sig med dem, for med deres Hielp at efterlede Sandhed. Det var i den Henseende, at hans Ironie gik saa vidt, at han bekiendte for Menon Georgiæ Discipel, at han ikke vidste, hvad man forstoed ved det Ord Dyd. Saa ofte han foretog sig at undervise nogen, begyndte han sin Tale med den Erklæring, at han selv intet vidste; og, naar man foreholdt ham, at Oraclet til Delphis eengang havde erkiendt ham for den Viseste blant alle Mennesker, sagde han, at Oraclet derved intet andet havde meenet, end at han blant alle Mennesker var den, der best kiendte sin egen Vankundighed. Saasom nu Socrates, der holdtes for en viis Mand, som han og virkeligen var, tilstoed sig intet at vide, saa undsaae saavel gamle som unge sig ikke ved at bekiende deres Vankundighed, og at ydmyge sig; hvilket havde den Virkning, at de bleve lærvillige, og forfremmedes udi Videnskab: Thi, hvis Mennesker ikke først lære at kiende sig selv, er det umueligt for dem at komme til noget grundigt Videnskab. Det er, som Socrates tilkiendegiver i sin første Alcibiade, at, hvis man vil lære en Ting, maa man først troe, at man intet veed: Begynder man strax at vide, kand man aldrig vide det, som man ikke haver eftersøgt, og man haver aldrig eftersøgt det, som man altid haver troet sig at vide. Det første Skridt til Kundskab derfore er Følelse af sin Vankundighed. Socratis Lære-Maade bestoed derudi, at han giorde Spørsmaal til dem, som han

vilde

vilde undervise, og det ligesom han vilde høre deres Raad og Tanker: Naar de gave deres Meening tilkiende, giorde han sine Indvendinger derimod, som han iligemaade underkastede deres Domme, og fremturede han saalænge derved, indtil han bragte dem til at fordømme deres egne første Tanker, og at igiendrive sig selv, uden at det syntes, at de vare refuterede af ham, men at de havde overbeviset dem selv. Til denne Methode bandt han sig dog ikke altid; thi, naar Fornødenhed det udfordrede, forestillede han en anden Person: og seer man, at han udi hans Gorgia vidtløftigen igiendriver Calliclem, som vilde drive Spot med ham, og saa ofte hans Disciple det forlangede, talede han længe alleene, paa det at de desbedre kunde fatte og beholde hvad han lærede, saa at det var alleene med selvkloge Personer, som med Alcibiade og de høytravende Atheniensiske Sophister at han betienede sig af Ironie, og underviisede ved Spørsmaal. Dette kand dog ikke negtes, at Socrates jo ved denne sin forstilte Vankundighed haver givet Anledning til den paafulgte Sceptiske Philosophie: Thi man seer, at Academici og Pyrrhonister have beraabet sig paa Socratem, som paa deres Lære-Mester. Men intet er saa godt, at jo deraf kand giøres Misbrug. Socratis Philosophie bestoed ikke i at giøre alting uvist: Han holdt alleene for, at man maatte tvivle, førend man dømte, og man ikke maatte indbilde sig at vide noget uden efter foregaaende Examen. Pyrrhonisterne derimod holdte all Efterforskning forgieves og daarlig, og bemøyede sig alleene med at

giøre

giøre Knuder, som de meenede, at ingen kunde løse; saa at derfore Socratis Philosophie var ligesaa modest og opbyggelig, som de Sidstes var hoffærdig og forargelig. Han visede ved sin daglige Catechisation og Opmuntring til Dyd, at den kunde læres. Han vilde alleene, at et Menneske ikke skulde tilegne sig Viisdom, sigende, at det er GUD alleene, som er viis: En Lærdom, som er værd at ligge udi en Christen Martyrs Mund! Hvad som nogenledes kand legges ham til Last, var dette, at han syntes at approbere den hedenske GUds Dyrkelse, som han dog i sit Hierte beloe; Men han gav dog een og anden Gang sine rette Tanker saa tydeligen tilkiende, at hans Dommere derpaa grundede den Døds-Dom, som de fældede over ham; i det ringeste toge de deraf Anledning, skiønt den Fripostighed han lod see for Retten, hvor han talede heller som en Lære-Mester, end som en anklaged Person, der skal forsvare sin Sag, synes meest at have contribueret dertil. Jeg for min Part anseer Socratem som et Reedskab, af hvilket GUD haver betient sig til at give Hedningerne sunde Tanker om GUD, og at bereede dem til at imodtage den paafulgte Evangelii Lærdom. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA LIX.

Til * *

Naar man vil give Regenteres og store Mænds Characterer, maa man ikke grunde sine Domme alleene paa de Historier, som om dem ere skrevne: Man maa derhos forestille sig paa hvilke Tider de have levet; af hvilke Skribentere Bedrifterne ere forfattede, og hvorledes Tilstanden haver været. Hvis man saadant ikke i agt tager, bliver man skammeligen bedragen, saa at man ofte canoniserer de værste, og fordommer de beste Regentere. Intet kand herpaa bedre anfores til Beviis end Keyser Friderici II. Historie. Samme Herre var een af de dueligste og beste Tydske Keysere: Han var prægtig og gavmild, forstoed mange Sprog, som Latin, Græsk, Saracenisk, Fransosk og Tydsk; hvilke alle han talede med Færdighed. Han var meget hengiven til Studeringer, saa at saa ofte Regierings-Forretninger ham det tillod, anvendte han Tiden paa gode Bogers Læsning. Han lod adskillige Skrifter oversette paa Latin af Græsk og Arabisk, hvoriblant vare adskillige Medicinske, sær Aristotelis. Udi Neapolis anlagde han et Academie, som han begavede med herlige Friheder. Han var from og hoflig, og af et hoyt og ædelt Hierte, lod ogsaa see stor Gavmildhed mod Kirker og Klostere. Hvad som fornemmelig kand legges ham til Berømmelse, var dette, at han bestandigen for-

forsvarede sin egen og andre Regenteres Myndighed mod det Pavelige Tyrannie, hvilket han saavel ved Skrifter som med Sværdet søgte at indskrænke. Intet burde paa de Tider agtes for større Dyd, og udi intet var større Fornødenhed: Thi man kand sige, at, hvis han og nogle andre faa Regentere ikke nogenledes havde standset Geistlighedens tilvoxende Magt, vilde Konger og Fyrster have været bragte udi samme Tilstand som de gamle Æthiopiske Regentere, hvilke Præsterne havde bragt til saadan blind Lydighed eller obedientiam passivam, at, saasnart Præsterne ved deres Bud lod dem vide, at de maatte døe, dristede ingen sig til at sette sig imod saadan Befalning; men enhver, efter at et Tegn dem var foreviset, at Budet kom fra Præsterne, strax omkom sig selv. Under dette Præste-Aag vare de Æthiopiske Konger indtil Ergamenis Tiid, som regierede, da den anden Ptolomæus var Konge udi Ægypten. Samme Ergamenes, saasom han af Græske Bøgers Læsning havde faaet Kundskab om Philosophie, mærkede, at saadanne blodige Befalninger ikke kunde komme fra GUD, men at det var et giestligt Paafund for at undertrykke den civile Magt, lod han Præsterne efter deres Fortieneste straffe, og afskaffede fornævnte barbariske Brug. Det fattedes ikke meget i, at de Romerske Paver jo havde tilegnet sig samme Myndighed, og maa man derfore ansee den Modstand Keyser Frideric sin heele Regierings Tiid lod see, som en retskaffen Regents Pligt, og at den bør agtes som en Zirat udi hans Historie. Men just dette

haver

haver foraarsaget, at han udi Kroniker bliver afmalet som en ugudelig Herre, som en Tyran og Atheist: Ligesom det er troeligt, at Ergamenis Historie ikke havde bleven finere, hvis den havde været forfattet af en Æthiopisk Præst. Jeg finder udi Keyser Frideriks Historie intet Tegn til Atheisterie, men mange store Prøver derpaa udi de Romerske Paver, som forfulgte ham. Blant de Beskyldninger, som de alleene kunde giøre beviislige, vare disse: 1) At han efter Pavernes Befalning vilde ikke udi egen Person føre Kriig udi det hellige Land, det er, lade sig efter sine Formænds Exempler tage ved Næsen, og ved sin Fraværelse give Paven Leylighed til at skalte og valte i sine Riger og Lande. 2) Beskyldtes han for at have foragtet de Pavelige Excommunicationer, og at have ladet Guds-Tienesten forrette, endskiønt han var satt udi Kirkens Band. 3) Blev det anseet som en yderlig Grad af Ugudelighed, at han betienede sig af Saraceniske Tropper udi Krige, som han førte mod Paven selv. Dette kand ikke negtes; men man kand sige til Keyserens Undskyldning, at han udi de Krige, som førtes mod Paverne, kunde ikke benytte sig af andre Tropper end af de samme, som han hvervede udi Sicilien, hvor de, efterat samme Øe var dem af de Christne fratagen, havde faaet Frihed at boe, og ubehindret at øve deres Religion. Af alle hans Undersaattere vare disse de eeneste, som de Pavelige Excommunicationer og Torden-Straaler ikke kunde anfægte, da de Christne derimod, uden at betænke, om de Pavelige Bandsettelser vare

re vel eller ilde grundede, lode sig deraf skrekke, saa at de veigrede sig gemeenligen at figte for deres egne Lands-Herrer. Dette derfore, som er bleven regnet denne Keyser til en stor Ugudelighed, er en mærkelig Prøve paa hans Forstand og Capacitet i Regierings-Sager; og kand jeg sige, at der er fast intet udi hans Historie, som jeg haver læset med større Behag: Thi intet forrykte Pavernes Concepter meere end dette Middel, som Keyseren betienede sig af, hvorved de Romerske Torden-Straaler, som ellers fældede og nedsloge alle andre, bleve til fulmina bruta, og tabte deres Kraft, ja heller vare som Hierte-Styrkninger og Opmuntringer for de Saraceniske Soldater til at figte for deres Lands-Herrer. Man kand derfore sige, at de efterfølgende Sicilianske Konger, som rensede Sicilien for disse Folk, have derved givet sig ligesom Hænder og Fødder bundne til de Romerske Paver. Jeg forbliver 2c.

Epistola LX.

Til * *

Vor sidste Samtale var om Apologier eller Forsvars-Skrifter, hvilke jeg tilkiende gav mig ikke at kunde lide, endeel, eftersom en ærlig Mand og et got Skrift ingen Apologie behøver; thi Mandens Levnet og Skriftets Indhold maa forsvare sig selv: Endeel ogsaa efterdi man kand giøre Forsvars-Skrifter for alting, end ogsaa for Fanden. Du loe ad denne min Tale, og sagde, at det sidste vilde vel blive noget vanskeligt: Jeg svarede dertil, at det ey vilde blive vanskeligere end det Forsvars-Skrift, som er giort for Æslet, hvorudi samme Dyr adskillige heroiske Qvaliteter blive tillagde. For at vise, at Tingen er giørlig, vil jeg korteligen forfatte, hvad en Apologist, der ret vil giøre sig umage med at besmykke en Ting, kand anføre udi Forsvar af Fanden. Jeg vil ikke tale om hans Capacitet og Forstand; thi alle, end ogsaa hans største Fiender, ere eenige derudi, at en Person, der haver fast 6000 Aar paa bagen, og levet tvende Gange saa længe som Jerusalems Skomager, jo maa besidde meer Lærdom og Viisdom, end alle de 7 Græske Viise, ja maaskee end den heele Verdens Professores, om man end støber dem alle tilsammen, med mindre man vil foregive, at han af Alder gaaer i Barndom; hvilket dog ingen uden Medisance kand sige, saasom de lærdeste Theologi,

gi, der nøye have udstuderet Mandens Qvaliteter, og kiende ham til Grunde og Prikke, vide, at han endnu er udi sin fulde Vigueur, saa at Alderen lidt eller intet haver kundet bide paa ham; Ligesom de Lærde Mænd, der udi forrige Seculo havde den Ære at tale med Jerusalems Skomager, have vidnet, at samme Skomager endda havde sine fem Sandse, saa at han intet fattes, hverken paa Begreb eller Ihukommelse, skiønt han allerede udi 1600 Aar haver flakket Verden om. Der kand derfore ikke tvistes om Fandens Forstand og Lærdom, hvilken i Henseende til hans høye Alder ikke kand andet end være stor; og er det derfore, at de Norske Bønder beære ham med den venerable Titel af Gammel Erik. Men lader os examinere de Laster, som ham tillegges. Fanden siges ideligen at være i Bevægelse, for at styrte Mennesker i U-lykke og at forføre Siæle. Men, saasom han reent ud og ligesom ved et Manifest haver erklæret det Menneskelige Kiøn Kriig, saa er han meer at undskylde end mange Mennesker, der under Venskabs Skin besnære deres Næste, der slutte Fred og Forbund, som de strax bryde, og kræve GUD til Vidne om deres oprigtige Hierter, da de dog ere fulde af Had, Fiendskab og Begierlighed til Rov. Derfore siger man, at man kand tage sig vare for Fanden, men ey for Mennesker. At han søger at forføre Siæle, er ikke andet end at bestyrke sin Magt, og at lade see, at han er en hurtig Politicus, Statsmand og Oeconomus, Udi Pagte og Contracter gaaer han meere oprigtigen til Verks end de fleste Mennesker; thi, da disse

slutte Pagte, for strax igien at bryde dem, og derved have bragt sig udi saa slet Credit, at man ikke forlader sig paa eens Contract, uden at den bestyrkes med andres Guarantie; Saa lærer derimod Erfarenhed, at Fanden i Agt tager sine til Punct og Prikke, holder nøye, hvad han de Contraherende haver lovet, og angriber ingen forend den stipulerede Tiid er forfalden; hvilket sees af Doctor Fausti og andre brave Mænds Historier, hvilke han i Kraft af sluttede Contracter enten haver underviiset udi Konster, Lærdom og Stats-Videnskab, eller hiulpet ved store Penge-Subsidier, og ingen Betalning pro labore forlanged, forend Forfalds Tiid, Termin og Time haver været for Haanden. Med alt det Onde, som siges om Fanden, hører man dog ikke, at nogen haver beskyldet ham for Contracters Brydelse, ey heller, at han haver bedraget nogen ved falsk Mynt eller Falske Vahre, som vore Kiøbmænd og Skribentere nu i Hobetal giøre; de første med at give deres Vahre falske Navne; de sidste ved at sette paa deres Skrifter falske Titler, for hvilke at lade sig prænumerere: da Fanden derimod paa sin Side præsterer præstanda, og heller giør end forlanger nogen Prænumeration: Det er derfore, at man ikke hører, at nogen der contraherer med Fanden, forlanger nogen Guarantie; et ufeilbart Beviis paa, at han holder sine Contracter u-ryggeligen. Herimod indvendes vel, at den Oprigtighed, som Fanden lader see udi Pagte og Contracter, reiser sig ikke af Ærlighed, men af egen Nytte, efterdi han derved befordrer sin Næring, og

lokker

lokker fleere til at contrahere med sig: Men mon vore saa kaldne redelige Kiøbmænd i Handel og Vandel ere ærlige, alleene for at være ærlige? Mon den Oprigtighed, som de øve, flyder ikke af samme Kilde? Man siger: naar tvende giøre et, er det derfore ikke et; thi hvad som hos disse kaldes en Dyd, afmales hos Fanden som en Hoved-Last. Saasom Fanden er engang kommen i ond Rygte, tillegges hans Indskydelse Hoer, Mord, Rov, Tyverie og alle onde Gierninger. Jeg drister mig herudi ikke gandske at frikiende ham; skiønt jeg tør sige, at den sædvanlige Beskyldning, som giøres mod Fanden, baade haver onde Virkninger, og er ilde grundet: Den haver onde Virkninger, efterdi Syndere derved skyde Skylden fra sig, og bruge Fanden til Skiul for deres Misgierninger; Den er ilde grundet, efterdi Menneskets fordærvede Kiød og Blod uden nogens Cooperation kand drive det til Synd. Der fortælles, at Fanden engang paa Gammel-Torv mødte en Pige, som havde ladet sig lokke, og lavede fremmeligen til Barsel; han nærmede sig til Hende, og sagde: **Hvordan er fat, min gode Marthe! det synes, at du haver begaaet en Daarlighed.** Pigen svarede da sukkende: **Ach hvad haver Fanden ikke at bestille.** Fanden, som vidste sig gandske uskyldig, blev derpaa heed om Hovedet, gav hende et Ørefigen, sigende: **Det skal du have for din løgnagtige Mund; det er dit eget kaade Kiød, som du maa tilskrive Gierningen, hvor udi hverken jeg eller**

min Moder haver haft mindste Andeel. Videre, Fanden siges ved Natte-Spøgerie at forurolige Mennesker. De Tanker man bør have om en listig og ond Aand, have foraarsaget, at jeg ikke haver været af Meening med de Lærde herudi, endeel saasom jeg ingen Rimelighed derudi haver fundet, med mindre man vil holde for, at han af Alder gaaer i Barndom, hvilket dog ingen tilstaaer; Endeel ogsaa, saasom han ved saadan Spøgen handler imod sin egen Interesse. Men saasom saadan Meening er bleven regnet mig til Last, saa haver jeg forladt den, og med Orthodoxis nu tilstaaer, at det er virkeligen Fanden, som om Natten spøger paa Kirkegaarder, i Huuse og Ammestuer. Men deraf flyder jo, at Folk blive gudfrygtige, og at Fanden ved saadan Natte-Spøgen heller viser sig som en Ven end som en Fiende af det Menneskelige Kiøn; saa at dette, langt fra at legges ham til Last, bør heller legges ham til Roes. Hans Embede, som bestaaer i at være de Fordømtes Bøddel og Skarpretter, bør ingen Klik sette paa hans Navn og Rygte: thi derudi er en Fornødenhed; Og ligesom en Stad kand ikke undvære en Skarpretter, saa kand det Menneskelige Kiøn ikke undvære saadan General-Gewaldiger, der skal exeqvere de Domme, som fældes over de Skyldige. Embedet udi sig selv er ikke alleene fornødent men end og honnorabelt; Og seer man, at de gamle Græker ikke have taget i Betænkning at giøre tvende anseelige Mænd, Minos og Radamanthus til Executeurs udi Plutonis Rige. Af dette altsammen sees, at Fanden er ikke

saa

saa sort, som han afmales; men tvertimod, at han haver mange gode Qvaliteter, saa at det er mindre vanskeligt at giore Forsvars-Skrift for ham end for mange Mennesker, paa hvis Gierninger ingen Farve kand settes. Det er troeligt, at mange upartiske Mænd have mærket, at man gaaer for vidt med slige Domme: Og meenes der, at hvis den lærde og upartiske Theologus Gotfried Arnold, som haver ageret Advocat for forhadte Personer, havde levet noget længere, han vilde have paataget sig og-saa at giore en Apologie for denne berygtede Aand; hvilken man seer ikke at være saa vanskelig, at man jo ved Hielp af en god Rhetorica kand i det ringeste give den noget Skin. Dette kand man for vist sige, at mange der drive Spot med Fanden, sær de, som afmale ham med Horn i Panden, have liden Ære at tale med; thi han kand retorqvere saadant Skiemt paa dem selv, og bede dem at føle paa deres egne Pander. Derforuden kand man regne dette blant Fandens gode Qvalitæter, at han bærer sine Horn med meere Taalmodighed, end de fleeste Mænd, der prostituere sig med Processer og Stævninger: thi man haver fast udi 6000 Aar ikke hørt, at Fanden haver citeret nogen for Tamperetten; hvilket viser, at om han er Hanrider, saa er han derhos en for-nuftig Hanrider, som veed at skiule sin Skam be-dre end Mennesker. At Fanden frister Mennesker, derom kand man vel ikke tvivle; men, saasom Erfa-renhed viser, at man ofte haver fordrevet de saa kaldne Fandens Fristelser ved Pulver og Draaber, saa seer man og, at Beskyldningen herudi er ofte

 ilde

ilde grundet; med mindre man vil sige, at man kand drive Diævle ud ved Krebs-Oyen eller Laxeer-Piller, hvilket er at tractere sin Fiende for ringe. See der haver du Fandens Apologie, hvilken er skreven i en Hast. Du kand deraf slutte, hvad en habile Disputator kunde giore, der vilde paatage sig at forsvare hans Sag udi Cathedra, eller en Advocat, som er kommen i Reputation for at kunne giøre en ond Saa god. Logica og Rhetorica ere tvende Hoved-Videnskabe: Det var ved Hielp af Logica Zeno Eleates bevisede, at intet i Verden bevægede sig: Det var ved samme Hielp Erasmus Montanus tydeligen visede, at Peder Degn var en Hane, og at det var en Merite at slaae sine Forældre. Men for at tale alvorligen, da beder jeg, at du ikke viser dette Brev til nogen, særdeeles ikke til Hr. Niels eller til Peder Degn: de samme kunde forklare alting efter Bogstaven, og deraf tage Text til Prædikener, saa at det kunde gaae mig, som en vis Mand, der var bleven Cardinal udi det lystige Pavelige Collegio, som her i Staden for nogle Aar siden var stiftet; Thi, da man udi hans Stervboed fandt nogle Breve, hvorudi ham gaves Titel af Cardinal Orsini, forstod Skiftes-Forvalterne det efter Bogstaven, og raadforede sig med deres Herreds-Brodre, om man kunde lade den Afdode komme udi Christen Jord. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA LXI.

Til * *

Jeg tilkiendegav min Herre udi mit seeneste Brev, at man ikke kand forlade sig paa de Regenteres Historie, som ere skrevne af Munke og Præster, helst, om de have haft Tvistighed med de Romerske Paver; thi man finder derudover mange af de beste Konger og Keysere at være afmalede som de største Tyranner. Verdslige Skribentere have ofte beklaget sig over saadan Partiskhed, kiont de dog selv henfalde til samme Feil. Jeg haver viset Exempel paa det første udi Friderici IIdi, og kand anføre paa det sidste udi Pave Gregorii Historie. Samme Gregorius bliver udi verdslige Historier afmalet som een af de ugudeligste Bispe, der nogen Tiid haver forestaaed den Romerske Kirke, og er det derfore, at hans Navn Hillebrand af Protestantiske Skribentere forvandles til Höllenbrand. At deslige Domme ere alt for haarde, sees klarligen, naar man med upartiske Øyen examinerer hans Liv og Levnet. Alle tilstaae, at han haver været en heel habile Mand; iligemaade, at han i sin udvortes Opforsel haver været ordentlig: Saasom han var særdeles hurtig og Activ, blev han af adskillige Paver brugt udi de vigtigste Forretninger, saa at man ansaae ham som Hiulet, der drev alle Ting udi Kirken, end ogsaa udi hans privat-Stand, og førend han blev sat paa det Ro-

merske Bispe-Sæde. Udi dette Portrait, ere saa vel verdslige som geistlige, saa vel Protestantiske som Romerske Skribentere eenige, saa at det er ikke uden i Henseende til hans Opforsel udi Regimentet de forste have afmalet ham med saa sort Farve. Man maae tilstaae, at han er den forste, som haver lagt Grundvold til de Romerske Pavers Magt, og som haver paalagt Keyser og Konger et Aag, hvorunder de længe have sukket: thi for hans Tiid dependerede Paverne af Keyserne; og viser Historien, at nyeligen tilforn de forste bleve af de sidste affatte, og at intet Pave-Vall var gyldigt, uden det af de Tydske Keysere var samtykked: Ja Gregorius VII. selv ansaae sig ikke som retmessig Pave, og vilde ikke bemænge sig med Regimentet, forend han af Henrico IV. var bleven confirmered; men han betienede sig siden af Tidernes Tilstand saaedes, at det Pavelige Herredom kom paa hoyeste Spidse, og Keysere og Konger fra den Tiid fast ikke anderledes bleve anseete end som Pavernes Vicarier. Han, saavel som hans Efterkommere, satte Potentater i Kirkens Baand, stævnede dem til at mode for sig, som Undersaattere, og domte dem fra deres Embeder; saa at en nye Epocha kand settes udi Kirke-Historien fra denne Paves Tiid. Dette haver giort Gregorium saa sort, at man haver afmalet ham som en Tyran, som en Atheist, Hoerkarl, Troldmand, ja tillagt ham alle de Laster, som noget Menneske haver været underkasted. Ingen kand negte, at han jo havde en stor Ambition, men mange af hans Formænd have haft den langt storre; At ingen

gen haver driftet sig til at foretage sig samme Ting, kand tilskrives Tidernes Tilstand, som i Gregorii Tiid var saadan, at Keysere og Konger dreve Kram med Prælaturer og geistlige Embeder, saa at Bispe ikke kunde ansees anderledes end Kongernes Domestiqver, der lade sig bruge udi Hof- Stats og Krigs-Forretninger, uden at bekymre sig om deres geistlige Embeder, hvilke de havde alleene som Beneficier; og lode dem forrette ved Fuldmægtige eller Vicarier. Ingen drev denne Kram saa sterkt som Keyser Henric IV. og, saasom han tilligemed førte et heelt u-ordentligt Levnet, opmuntredes ikke alleene Italiener, men end ogsaa de Tydske Bispe og Førster selv denne Pave til at føre sig i Harnisk mod Keyseren, ey i agttagende, hvilke bedrøvelige Følger saadant i Fremtiden kunde have; men det var dem kun da at giøre om at revse denne Keyser, hvis Regiment var bleven forhadt. Gregorius som en habil Mand forsømmede ikke denne Leylighed til at forfremme Pavernes Magt; og er det troeligt, at han til Deels haver anseet det som en Fornødenhed, saa at hans u-ordentlige Foretagende meer kand tilskrives de Tydske Bispers og Førsters Solicitationer end hans egen Ærgierrighed. Dette haver Skribentere enten ikke i Agt taget, eller ikke villet i Agt tage udi denne Paves Historie, og derfore fældet saa haarde Domme: Hvis de alleene havde ladet sig nøye med at tillegge ham Hovmod og Strænghed, kunde man sige, at deres Domme ikke vare ilde grundede; skiønt, naar man betragter de fleeste foregaaende Paver, finder man, at intet haver manglet

let dem uden Gregorii VII. Tider, for at øve Gregorii VII. Gierninger. Men saasom de og have beskyldet ham for Atheisterie, Hoer, Troldom, og andre ubeviislige Ting, saa kand man holde for, at deres Beskyldninger ere ligesaa ugrundede, som andre Skribenteres Lovsange, der have giort ham til en Helgen. Man maa herudi gaae en Middelvey, og, for at giøre hans oprigtige og upartiske Portrait, sige, at han haver været en streng og myndig Pave, men derhos saa god, som man i slige fordærvede Tider kunde vente; at han haver lagt Grundvold til et geistligt Tyrannie, og opreyset en skadelig Bygning, men hvortil store Herrer, Førster og Prælater selv have forsynet ham med Steen og Kalk, og at de derfore ikke maa meere tilskrive ham end sig selv den paafulgte Uheld for dem og deres Efterkommere. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LXII.

Til * *

Min Herre mælder udi sin seeneste Skrivelse, at han forundrer sig over, hvi Engellændere, i sær Skotter, som ellers have afskaffet mange Ting udi den udvortes GUds-Tieneste, med saadan Rigueur i agt tage Sondagen, saa at de paa saadan Dag holde sig ikke alleene fra alt Arbeyde, men endogsaa fra fornødne Reyser, ja fast fra alle Legemets Bevægelser. Jeg selv haver forundret mig ikke mindre derover, helst, saasom saadan Stiftelse er giort udi Cromwels Tiid, da alle andre Kirke-Ceremonier bleve forkastede. Men jeg haver mærket, at alle de, som prædike heftigst imod udvores Gudstieneste, ere allerivrigste udi Søndagens Helligholdelse, skiønt jeg aldeeles ikke fatter Aarsagen til saadan Iver; thi det er ligesaa vanskeligt at begribe, hvi Enthusiaster, der ere Hadere af alle Kirke-Skikke, med saadan Rigueur i agt tage Søndagen, som det er vanskeligt at fatte, hvi Roman-Catholske, der have broderet Religionen med saa mange Ceremonier, at man fast ikke kand see Grunden deraf, ingen Omhyggelighed lade see for samme Dags Helligholdelse: Thi man kand sige, at de første saavel som de sidste herudi handle imod deres egne Principia, og at saadant kand regnes iblant de Bizarrerier, som antegnes hos Mennesker. Hvis jeg blev ombeden at gi-

ve mine Tanker tilkiende om Søndages Helligholdelse, da sagde jeg under andres Correction, at min Meening var denne, at man herudi kunde gaae en Middel-Vey, nemlig, at man helligholdt Søndagen til Erindring om Christi Opstandelse, saaledes, at den blev giort til en Hvile-Dag, skiønt ikke udi den Rigueur, som Jødernes Sabbat, med hvilken den synes af Vildfarelse af mange at confunderes. Det synes, at de første Jøder, som antoge Christendommen, have en Tiid lang beholdet en Deel af de Mosaiske Ceremonier, og iblant andet i agt taget den gamle Sabbat, til hvilken de have føyet Søndagen, og at den Skik at helligholde begge Dage kommer fra dem. Siden er af disse tvende hellige Dage ikkun giort een, som er Søndagen, hvilken dog ikke er beskikket udi den gamle Sabbats Sted, som nogle holde for, men frivilligen er anordnet af de Christne, efterdi Christus paa samme Dag opstod fra de Døde. Den blev ey heller helligholden paa den Maade, som Jøderne helligholdte Sabbaten, nemlig ved bestandig Hvile fra alt Arbeyde; men man lod sig nøye med at komme sammen om Morgenen, for at love og prise GUD, hvilket ikke hindrede fra at anvende den øvrige Tiid af Dagen paa nyttigt Arbeyde. Den allerførste Anordning, som findes om Søndagens Hvile, er den 29. Canon af det Laodicæiske Concilio, som blev holdet Anno 372. udi Keyser Valentiniani I. Tiid. Samme Canon lyder saaledes: **Christne maa ikke efterfølge Jødernes Skik, og være ørkesløse paa Sabbaten, men de maa arbey-**

arbeyde paa samme Dag. Om Søndagen derimod maa de som Christne hvile, om de kunde. Heraf læres tvende Ting: 1) At de Christne kunde helligholde Sabbaten, uden at forbindes til Hvile, og at holde sig fra Arbeyde. 2) At der var ingen absolut Befalning eller Fornødenhed til at hvile paa Søndagen, efterdi det befales ikke uden conditionaliter, om de kunde: saa at derved gaves dem en Christelig Frihed, som ikke var indskrænket af Jødiske Ceremoniers Fornødenhed; men i Tidens Længde er det giort til en Fornødenhed at holde sig fra Arbeyde om Søndagen; hvorpaa er intet at sige: Thi det er ikke formeget at opofre een Dag om Ugen til GUD; man kand alleene sige, at de have ikke nøye udstuderet Kirke-Historien, som holde for, at Søndagen er ikke andet end en Dags Forflyttelse til en anden, og at den haver succederet udi den Jødiske Sabbats Sted, da man dog seer, at de første Christne længe have helligholdet tvende Dage, nemlig Jødernes Sabbat og Christi Opstandelses Dag, og endeligen gandske afskaffet den første, og helligholdet alleene den sidste. Det Bud derfore om at holde sig fra alt Arbeyde paa Søndagen, grunder sig alleene paa sildere Kirke-Anordninger; og haver en bestandig Vedtægt deraf foraarsaget, at mange, endogsaa Lærde, have troet, og endnu troe, at Søndagen er ikke andet end den Jødiske Sabbats Forflyttelse til næste Dag, og at samme Dag er beskikket til Sabbat, efterdi Christus da stoed op fra de Døde. Af ovenanførte sees, at der er en Fornødenhed at hel-

ligholde

ligholde Søndagen, som en Fest, der ved Christe-
lig Anordning er stiftet, og at det er sømmeligt at
holde sig fra Arbeyde, efterdi det er en Fest, naar
man i agt tager dette, at man ved Arbeyde egentli-
gen ikke overtræder den Mosaiske Sabbat, som er
afskaffet, men alleene en Christelig Anordning. Dis-
se mine Tanker underkaster jeg dog min Herres og
andre skionsomme Mænds Correction, saasom jeg
intet frembringer, uden i Forsæt at faae nogen grun-
dig Oplysning udi Ting, som omtvistes. Hvad
som jeg med meere Sikkerhed drister mig til at sige,
er dette, at man udstrækker denne hellig Dag læn-
ger end den er. Det er bekiendt, at enhver Fest
haver sin Begyndelse paa næst foregaaende Dags
Aften, hvilken er hellig, og derfor heder Vigiliæ:
Saasom nu een Dag bestaaer alleene af 24 Timer,
følger deraf, at, naar Festen begynder for Exem-
pel Klokken 5 Løverdag Aften, som en hellig Aften,
maa den have Ende om Søndagen ved samme Klok-
ke-Slet. Men mig synes, at man herudi paa
mange Steder begaaer et Hysteron Proteron saa-
ledes, at den rette hellig Aften confunderes med
næste Aften, som følger efter Festen: Ja man seer,
at Løverdags Aften, som er Vigiliæ, bruges til det
strengeste Arbeyde udi Ugen, og at man ferierer
Søndag-Aften post Festum, det er, naar Hellig-
Dagen haver Ende. Jeg anfører dette ikke som
noget Magtpaaliggende, og som udfordrer nogen
absolut Reformation, men alleene for at vise en
liden Vildfarelse, som man ikke giver Agt paa; thi
det kand i det øvrige være lige meget, enten man

hellig-

helligholder den første eller sidste Aften, og saasnart en Kirke-Anordning bliver giort, at den sidste alleene skal være hellig, er min Antegnelse af ingen Betydning meere: Men, saasom vi endnu kalde Løverdag Aften hellig Aften, saa bør den og være hellig, og ikke Søndag-Aften, med mindre man til een Dag vil legge tvende Aftener. Hvad andre Fester angaaer, da haver jeg eftertænkt, at saasom de gamle blive stedse staaende, og adskillige nye komme dertil, saa kunde det hende sig, at, om Verden end stoed udi nogle 1000 Aar, at der omsider kunde blive ligesaa mange Feste, sam der er Dage i Aaret, og at det derfore synes fornødent ved en Festes Stiftelse at være betænkt paa en liden Festes Afskaffelse. Juul, Paaske og Pindse-Dag ere de store Fester, som udi Christne Kirker nødvendigen maa blive staaende: Det samme kand ogsaa siges om de fleeste andre gamle Fester, skiønt derudi ikke er den Fornødenhed. Men hvad de nye Høytider, som ved visse Leyligheder ere stiftede, angaaer, da er min Tanke, at naar een saadan haver staaet udi 20 Aar, den kunde give Plads til en anden, som er nyere. Saaledes kunde en Taksigelses Fest, som haver staaet en Tiid lang, ophøre, naar en nye anordnes, paa det at ikke alt for mange Arbeyds-Dage skulde betages. Jeg siger, at de gamle Fester bør blive staaende, skiønt man kand sige, at Religionen intet Skaar blev giort, om man giorde 3 Dage i de store Høytider til een. Udi Juulen, for Exempel indfalder udi 10 eller 12 Dage 5 hellige Dage. Det var at ønske, at de alle bleve ce-

lebrerede med behørig Andagt, saa vilde det intet meget sige, om Arbeyde standsedes; men som Erfarenhed viser, at Andagten lunknes ved Festers, Prædikeners, Bønners, Lovsanges Multiplication, og det er bedre at bede eengang alvorligen end 10 Gange uden Attention, saa tabtes i mine Tanker intet ved saadan Anordning. Man mærker, at, naar mange hellige Dage paa een Tiid indfalde, Handverks-Folk stiæle sig til at arbeyde, og GUD give! de end ikke anvendte Tiden paa det som verre er. Augustinus siger mallem die Dominica arare qvam saltare. En anseelig Skribent siger og, at Fest-Dage er de største Synde-Dage, og at Ørkesløshed foraarsager, at der ofte syndes meere paa een Høytiids- end udi 3 Arbeyds-Dage. Galani vidner udi sin Armeniske Historie, at Armenier, endskiønt de i agt tage Festerne, saa holde de sig dog ikke fra Arbeyde. Jeg raader ellers ikke til nogen Forandring; jeg siger alleene, at, om en saadan blev giort, Devotion og Gudsfrygt derved intet vilde formindskes; Handverks-Karle vilde vel tale om Festernes Formindskelse, som om en stor Forargelse, skiønt det er klart, at deres Klagemaal ikke kunde grundes paa Devotion, men paa deres Begierlighed til Ørkesløshed og Divertissemens; thi de drive Dagen bort med at gaae fra Kirken i Kroen; hvilket heder at feriere. Det er i mine Tanker best herudi at holde Maade, og at tage en Middel-Vey imellem Cromvelske og Stuardske Sabbater. Udi Cromvels Tiid blev Søndagen saa skierpet, at den blev strængere end de Jødiske Sabbater. Carolus pri-

primus derimod var henfalden til en anden Extremitet. Thi han ikke alleene havde tilladet, men endogsaa befalet at divertere sig paa saadan Dag: Og, som han bød, at saadan Befalning skulde læses op af Prædike-Stoelerne, gav det Anledning til en latterlig Hændelse. Sogne-Præsten til St. Thomas af Salisbury oplæsede først det Kongelige Rescript: sigende: **Dette er Øvrighedens Befalning:** Derpaa oplæsede han det 3die Bud, sigende: **Dette er GUds Befalning: Nu maa I selv giøre, hvad eder synes meest sikkert.** Blant de gamle Fester regner jeg dem, som ere indviede til Jomfrue Maria, og som gemeenligen kaldes Vor Frue Dage: At helligholde de samme er christeligt og anstændigt, saasom man derved erindrer sig vigtige Ting vor Frelse angaaende; skiønt jeg tilstaaer, at, hvis man formindskede Tallet, og lod een af dem ud af vore Almanakker, jeg ikke affondrede mig fra Meenigheden, og blev Separatist formedelst saadan Forandring alleene: Det samme siger jeg om St. Michels Dag, helst saasom der endnu tvistes om Personen, og ingen for vist kand sige, hvo St. Michel er, om det er GUD selv, en Engel, eller en Helgen. Man kunde i mine Tanker vel indeholde med Festen, og lade det blive alleene ved en Termin om Aaret, indtil Tvistigheden blev afgiort. Alt dette beder jeg dog, at min Herre holder hos sig selv, saasom jeg ikke vil have Navn af Reformator, helst udi Kirke-Sager: Jeg tilkiendegiver ham alleene mine egne Tanker, hvilke jeg grunder paa nødvendigt Arbey-

des Forfremmelse, som studses ved alt for mange hellige Dage. Hvis nogle af vore mindste Feste bleve satte paa den Fod, som de gamle Romerske Dies intercisi eller som vore Fredage, hvilke ere halv Hellige- og halv Arbeyds-Dage, vilde fornødent Arbeyde derved ikke saa meget hindres. Det heder: ora & labora: Og holder jeg for, at i fornødent Arbeyde er en slags Gudsfrygt. Men hvor velmeente disse mine Tanker ere, vil jeg dog ikke aabenbare dem for enhver, helst, saasom jeg haver mærket, at det er ved indifferente Meeninger man allersnarest kand faae Navn af Kietter. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA LXIII.

Til * *

Jeg haver i mine Moralske Tanker giort en Sammenligning imellem nye og gamle Tider, og viset, at hver Alder haver havt sine Skrobeligheder, og at een Feyl haver succederet en anden, saa at derfore, om alting bliver veyet, kand Vegten nogenledes blive lige. Udi de nyere Tider, helst udi dette Seculo, have dog tvende Laster særdeles taget Overhaand, og ere de samme saa store og betydelige, at velsindede og fornuftige Mænd ikke uden Skræk og Væmodighed kand tænke derpaa, efterdi de ansee dem som tvende Cometer og Himmel-Riis, der true med Religionens og boglige Konsters Undergang. Hvad det første angaaer, saa seer man hvert Aar at komme Skrifter for Lyset lige mod den Christelige Religions Fundamenter, ret ligesom Pruse og Belonninger kunde være satte for dem, der kunde give Revelationen det dybeste Saar. Udi saadan Tilstand haver Kirken aldrig været fra Christendommens Begyndelse. Religionen blev vel i Skrifter angreben af Jøder og Hedenske Philosophis udi Christendommens Begyndelse; men de samme vare dens aabenbare Fiender, af hvilke man intet andet kunde vente: Deres Argumenter vare ey heller af stor Betydelse, efterdi de i Grunden ikke forstode den Christelige Lærdom. Nu derimod angribes Religionen ikke alleene af

 Christ-

Christne selv, men end ogsaa af Mænd, der give sig ud for at være skriftkloge, og at have udstuderet den Christelige Lærdom til Punct og Prikke. Naar Joder og Hedninger angribe Religionen, kand det ingen Bevægelse foraarsage, efterdi man veed, at enhver fordommer den Lærdom, som er imod hans Faderne Troe. Men, naar Kirkens Lemmer selv bevæbne sig imod Kirken, er Faren og Skrækken des større; thi det første er ligesom, naar en Festning bliver angreben af en udvortes Fiende; det andet er, som naar en Deel af Besætningen rebellerer, kaster Gevær, og stikker den hvide Fane ud. Saadan haver Tilstanden været udi nogle Aar, og haver den samme ikke foraarsaget liden Uroelighed og Bekymring. De største Theologi have bevæbnet sig mod disse Religionens Fiender, men de have mærket, sig at have at bestille med Hydris, af hvilke, naar man afhugger et Hoved, voxe tvende andre isteden derfore igien. Det andet Phænomenon, hvoraf fornuftige Folk spaae Boglige-Konsters Undergang, er dette. Man haver tilforn klaget sig over Mangel paa Skrifter, nu derimod laborerer man af deres Overflod, saa at Obstruction er forvandled til Tarme-Løb, og ere der nu fast ligesaa mange Autores udi hvert Land, som der ere Mennesker; hvilket dog intet vilde sige, hvis deres Skrifter vare den lærde Verden til Nytte og Opbyggelse. Men Boglige-Konster kand i vor Tiid regnes iblant Kram-Vahre, og de fleeste Skribentere ere fast nu ikke andet end Boghandlernes Handlangere, der skrive alleene, for at erhverve sig selv

selv en Haand-Skilling, og at skaffe deres Principaler Næring. Saasom nu Boghandlere have anmasset sig Direction over Boglige-Konster, og de samme see ikke efter, hvilke Skrifter den lærde Verden kand være til Nytte, men hvilke meest Aftrek give, saa er let at slutte, udi hvilken Tilstand Lærdom er geraaden. Boghandlere maa rette sig efter den gemeene Almue, som udi alle Lande er tallrigest, og som nu over alt haver faaet Lyst til Læsning; thi, hvis Næringen skal komme i Drift, og deres Gryder, som man siger, skal kaage, maa de være betænkte paa Skrifter, som er efter Pobelens Smag, det er saadanne, hvorved skionsomme Folk væmmes. Saaledes bliver Verden opfyldt med triviale, opkaagede, u-nyttige og ublue Boger, hvorved Boglige-Konster komme meer og meer udi Foragt, og en Autor, som i fordum Tiid var i Anseelse og agtet som en halv GUD, nu settes i Classe med en Haandverks-Karl. Man seer derfore, at Stats-Ministrer, Generaler, Prælater og anseelige lærde Mænd, af hvis Arbeyde Verden kunde meest profitere, og som fordum have forfærdiget de beste Skrifter, nu over alt for længe siden at have nedlagt Pennen, anseende Bogers Skrivning som et sig u-anstændigt Haandverk. Hvis Julius Cæsar havde levet udi vor Tiid, vilde han neppe selv have umaget sig med at skrive sine Commentarier, men overladt saadant til en Romersk eller Græsk Pedant. Hvis Aristoteles eller Plato havde staaet i Atheniensiske Boghandleres Tieneste, havde man isteden for et herligt Morale og en dybsindig

sindig Philosophie ikke faaet uden saadanne Materier, som den gemeene Almue løber efter, og som er udi den lærde Verden ikke andet end som onde og fordervede Vædsker udi et Menneskes Legem. Hvis denne Tilstand varer længe, ville Boglige-Konster komme udi yderste Foragt, de faa gode Skribentere forsvinde, Smagen fordervis, og et Barbarie igien tage Overhaand; hvilket at forekomme i mine Tanker intet andet Middel er, end at anordne Collegier, bestaaende af de fornuftigste Mænd, der kunde examinere saavel Skribenterne som Skrifterne saaledes, som jeg paa andre Steder haver viset: Det er, at man forkastede Skrifter, ikke alleene dem, som vare mod Religion og gode Sæder, men endogsaa dem, som indeholdte u-nyttige, opkaagede og triviale Sager, og hvoraf en Nation haver liden Ære. Ligesom man forbyder visse Spiser, paa det at Legemerne derved ikke skulde lide; saa maa vi ved u-nyttige og afsmagende Skrifters Forbud see til, at Sindet ikke fordervis. Den Anstalt, som nyeligen hos os er giort med unge studerende Personers aarlige Dissertationer, er priselig; det var at ønske, at den og strakte sig videre, thi saadant haver aldrig været meere fornødent, end nu omstunder, da hvert andet Menneske agerer Skribent, og Landet opfyldes med u-nyttige Skrifter, da det dog haver Mangel paa vigtige Materier, som paa Fædernelandets Historie, Stæders og Provinciers Beskrivelser, Videnskaber, og gamle Autorum Oversettelser, hvoraf vi ingen have. Men saadant ligger vore Boghandlere ikke paa Hiertet,

tet; og kand man ikke fortænke dem derfore, saasom deres Plov gaaer bedre ved Oversettelser af en Pamela, en Robinson &c. end ved Oversettelse af en Livio, en Platone &c. Det heeder hos dem: Hic Rhodus, hic salta: Det er: Lader os faae Skrifter, som forfremme Handel og Vandel; det er os ligemeget, hvorledes de ere skrevne, naar de ikkun ere efter Almuens Smag, som er talrigest og Styrken udi et Land. Erfarenhed viser, at disse mine Betænkninger ere ikke ilde grundede, og Tiden vil lære, at mine Spaadomme ville blive alt for visse, hvis fornuftige Præcautioner ikke herimod blive brugte. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LXIV.

Til * *

Jeg takker for din seeneste Skrivelse; men, saasom den intet indeholder uden Galskab, saa vil jeg denne Gang intet uden Galskab skrive til dig igien. Jeg havde forgangen Uge Besøg af en Hollænder. Den samme sagde sig at have læset mine Moralske Tanker paa Tydsk, og at de samme havde behaget ham. Men han formaliserede sig derhos over den Dom, som jeg haver fældet over de Hollandske Purister eller Skribentere, som arbeyde paa at rense Sproget fra alle antagne fremmede Ord. Jeg meenede, at min Betænkning var ikke ilde grundet, efterdi bemeldte Puristers Foretagende nytter til intet uden at giøre Sproget vanskeligt, ikke alleene for Fremmede, men end ogsaa for Indbyggerne selv. Jeg visede ham, at adskillige af hans egne Landsmænd, blandt andre den bekiendte Jurist Antonius Matthæus have skiemtet dermed, og lagt disse Sprogets Reformateurs dette til Last, at de skille sig ved beqvemme fremmede Ord, som saa længe have været i Brug, skiønt de af alle, end og af den gemeene Almue og Bønder forstaaes, og i deres Sted enten indføre nye og opdigtede Hollandske Ord, som ere alle uforstaaelige, eller betiene sig af lange Periphrases og Omsvøb, for at tilkiendegive en Ting, som alleene kand exprimeres med et eeneste Ord. Saaledes, saasom for Exempel det Ord Pensionares haver en fremmed Oprindelse, have nogle fundet for got i steden derfore at skrive Loon

trek-

trekkende Raadsheer, meenende at have giort Sproget en Tieneste med at giore et forstaaeligt til 3 uforstaaelige Ord. Han svarede dertil, at man vel kand tillade Jurister, Philosophis og Konstnere Frihed til at betiene sig af fremmede Ord, efterdi Sproget undertiden kand trænge dertil, og man kand uden Eftertale laane Konst-Gloser fra de Steder, hvor Konsterne ere opfundne, og hvor de først have faaet Navn: Men, sagde han, udi andre Materier lader det ilde at betiene sig af fremmede Ord, helst saasom man ikke haver det fornødent; thi saadant er ikke andet end at kaste Foragt paa sit Fæderne Sprog, og at bebreide det sin Fattigdom. Jeg foreholdt ham da alle de Argumenter, som jeg haver anført udi ovenmeldte Skrift, og, da jeg mærkede, at han ikke bevægedes deraf, sagde jeg endeligen: Min Herre! Bryst eder ikke saa meget af eders Sprogs Righed, end og udi almindelige Materier; hvis I driver Reformationen forvidt, kand I skille eders Fæderneland med dets eeneste og beste Producter, som er Boter en Kaes, hvilket begge ere Latinske Ord af Butyro og Caseo, ja I kand ogsaa tabe eders Tabac, saa at I have fast intet tilbage, uden den tykke og usunde Luft, som I leve udi. Da han det hørede, gik han stiltiende bort, havende Anseelse af en fuldkommen Conversus, saa at jeg troer ved Boter en Kaes at have denne Gang giort en Proselyt. Du seer heraf, at een, der forstaaer den Konst at catechisere, kand ved ringe Argumenter udvirke meer, end ved den høyeste Veltalenhed, og at man med Boter en Kaes kand drive en Hollænder til Sandheds Bekiendelse. Jeg forbliver rc.

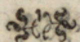
EPISTOLA LXV.

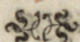
Til * *

Fattigdom og Pragt ere tvende bestandige Compagnons. Dette sees saavel hos Personer i sær, som hos heele Stæder og Folk udi Almindelighed. Der er udi ingen Lande mindre Pragt og fleere Penge, end udi Holland og Engelland, og haver jeg udi ingen Stad seet meer Fattigdom og fleere gallonerede og broderede Stodere, end udi Paris. Alle Landets Historier vise, at, ligesom Velstand er aftagen, saa er Pragt tiltagen, og hvis fattige Nationer ikke have kunnet distingvere sig nok ved prægtig Levemaade, saa have de i det ringeste giort det ved store og glimrende Titler. Intet giver klarere Exempel her paa, end det Romerske Herredom. Det samme, som befattede den beste Deel af de 3 Jordens Parter, vidste fast af ingen høye Titler at sige: men, ligesom det tog af i Velstand, voxede høye og prægtige Titler; Thi da Romerne af det gandske store Herredom havde fast intet tilbage, uden Staden Constantinopel og en liden Deel af Grækenland, steege Titlerne saaledes i Veyret, at man omsider havde Mangel paa Ord, for at give dem tilkiende. Den høyeste Titel, som fordum gaves de Romerske Monarcher, var Augustus eller Sebastos, og de som vare beskikkede til deres Successores, kaldtes Cæsares: men siden hørte man tale om Sebasto-Crator, Proto-Sebastos,

Panhyper Sebastos, hvis forfængelige U-rimelighed kand vises, naar man paa vort Sprog vil exprimere dem: thi da heder det Over-Augustus og Heel-Over-Augustus. For det simpele Navn af Cæsar kom ogsaa i Brug Nobilissimus Cæsar, eller den Allerædelste Cæsar. Man finder ikke, at de gamle Titler have været arvelige og forplantede paa Efterkommerne, som nu omstunder; thi de have i Begyndelsen været af samme Beskaffenhed, som geistlige Titler, hvilke alleene ere Personlige, saa at, ligesom en Biskop eller Erke-Biskops Søn paa de Tider, som Geistligheden Giftermaal var tilladt, ikke ogsaa kunde føre Navn af Biskop eller Erke-Biskop, saa forplantedes ey heller Førstelige, Grevelige og andre Titler paa Børn, kunde ey heller, efterdi de fleeste vare ikke andet, end virkelige Embeder. De saa kaldne Førster udi Tydskland, vare udi gamle Dage ikke andet, end Rigets høye Embedsmænd. Man seer, at der have været saadanne Embedsmænds under Carolo Magno: Thi Eginhardus melder om Thassilo, Førsten af Bayern udi samme Keysers Historie. Det er ellers vanskeligt at sige deres rette Oprindelse: man seer alleene, at disse Titler ere meget gamle, og at man i Førstningen ingen Forskiel haver giort imellem Førster og Hertuger, som nu omstunder; thi de bleve alle befattede under det Navn af Laye-Fürsten. De vare alle Gouverneurs af visse Provincier, og i Krigs-Tider anførte Krigs-Hære; hvilket Navnet selv Hertzog udviser. Der holdes for, at enhver saadan Hertug havde 12 Grever under sig.

Da

Da adskillige Grever siden bleve ophøyede til Hertuglig Værdighed, begyndte man at giore Forskiel imellem Hertuger og Førster, saaledes at de Ældste, hvoraf nu ikkun ere 8 tilbage, føre Navn af Hertuger. De andre derimod befattes under det Navn af Førster, og betyde Grever, som have været ophøyede til Førstelig Stand; hvorudover de ogsaa kaldes Gefürstete Graffen. De gamle Førster, som føre Navn af Hertuger, ere den Sachsiske, den Bayerske, den Brunsvig-Lüneborgske, den Würtembergske, den Meklenborgske, den Holsteenske, den Savoiske og den Lothringske. Den Østerrigske er distingveret med Titel af Ertz-Hertug. Nogle regne saadan Titel fra Keyser Friderici III. Tiid: Andre holde den ældere, saasom man finder derom meldet udi det Aar 1300. Nu er Forskiel imellem virkelige og titulare Førster, det er saadanne, som hverken have Land eller Embede, men alleene Navn og Titul, i Henseende til de Førstelige Familier, hvorfra de nedstamme, og derfore ikke antages udi det Førstelige Collegium. I almindelighed er at mærke, at alle virkelige Hertugdommer og Førstendommer nu ere arvelige, og de Provincier, hvoraf Hertugerne i Begyndelsen ikkun vare Statholdere, ere forvandlede til Arve-Lande. Hvorledes saadant er skeed, item hvorledes nogle af dem have faaet Fortrin for alle andre, og ere blevne distingverede ved Navn og Værdighed af Churførster, vises af Tydsklands Historie. Næst efter Hertuger eller Førster følge Grever, hvilke af Carolo Magno holdes for at være beskikkede: thi, saa-

saasom samme Keyser mærkede, at Førstendommerne vare alt for store, fandt han for got at deele Provincierne udi fleere Parter, og at betroe dem til Grever, som paa Latin hedde Comites, efterdi de fulgte Keyserne paa deres Tog og Reyser; thi Grafia, hvoraf det Ord Græve kommer, er det samme som Comitatus. Nogle meene, at disse Grever bleve beskikkede alleene for at domme i Sager, og at de i Begyndelsen stode under Hertugerne, hvilke, da de selv giorde deres betroede Provincier arvelige, tracterede Greverne, som deres Vasaller. De ældste Grever kaldtes Pfaltz eller Palads-Grever, efterdi de domte udi Processer, som holdtes udi de Keyserlige Paladser. I Begyndelsen var kun en Phaltz Greve, hvilken ansaaes, som Rigets høyeste Dommer. Men, da Tydskland siden blev deelt udi 5 store Provincier, bleve der lige saa mange Phaltz-Grever; dog saaledes, at den første, som var Phaltz-Greven af Rhein, blev holden for den fornemste, og var anseet som Rigets Vicarius og Rigets høyeste Dommer, saa at han domte udi Tvistigheder, som reysede sig imellem Riget og Keyserne selv. Efter Phaltz-Grever følge Land-Grever, og efter dem Margrever eller Markgrever; thi Marca betyder Skiel eller Grendser, og disse Grever vare beskikkede til at beskytte Grændse-Stæder. De andre Grever kaldtes Burg-Grever eller Castellani, efterdi dem vare betroede Keyserlige Borge og Casteller; og ere ovenmeldte de fornemste, hvoraf nogle ere ophøyede til Førstelig Værdighed, ja end ogsaa blevne Chur-Førster, saasom Phaltz-Greverne af Rhein og Bayern,

ern, item Margreverne af Brandenborg. De mindre Grever, som stode under de Store, og vare deres Vicarier, førte Navn af Cent-Grever, Go-Grever, Dig-Grever ꝛc. hvilke sidste ere endnu ikke andet end Subalterne Embedsmænd, da de første enten ere smaa Potentater, eller saadanne, som alleene have Titler af Førster og Grever, og af hvilke alle Europæiske Lande nu ere opfyldte. Baroner, som ellers kaldes Friherrer, følge nest efter Grever. Intet er forunderligere, end at see et saa foragtet Navn at være bleven saa hæderligt. Udi Ciceronis Tider, kaldte man dumme og taabelige Mennesker Baroner, og er det maaskee deraf, at de gamle Gallier betegnede Riddernes Tienere med det Navn, eller de kaldte dem saaledes af det Grædske Ord Baros, det er **Byrde**, saasom de vare føre og stærke til at bære Byrder: Ja man finder og, at den Titel af Baroner haver været given til Trold og Diævle, saasom man ikke vidste at give dem verre Navn. Hvo skulde have tænkt, at en saa foragtelig Titel skulde siden være bleben saa ærværdig, at Grever, Førster og Konger skulde holde sig for en Ære at bære det, ja at man skulde give det til store Helgene udi Paradiis; thi Froissardus siger, at en Pilegrim giorde sit Løfte ved den velsignede Baron St. Jacobs hellige Legem. Nu omstunder betegner den Titel af Baron, en Stand, som er nest efter den Grevelige udi Værdighed: Baroner kaldes ellers Friherrer. Den samme Skiebne, som den Titel af Baron har havt, vises ogsaa i andre anseelige Værdigheder, som Connetable, Drost, Marsk,

Sene-

Seneſkal, Canceler. Connetable paa Latin Comes Stabuli eller Comeſtabilis var i Begyndelſen ikke andet end en Staldmeſter: men den Titel blev ſiden fort af det høyeſte Hoved over et heelt Riges Milice. Cantzlere, ſom have Navn af Juridiſke Skranker (Cancelli forenſes) vare Dommernes Handlangere, ſom ſtode ved Skrankerne, for at exeqvere, hvad dem blev befalet. Lege Ripuar: findes de at have været ſaadanne, der udi Pennen forfattede Teſtamenter og Acta publica. Nu derimod er en Cantzler Hovedet for et heelt Lands Juſtice. En Droſt, ſom udi viſſe Lande var den høyeſte Embedsmand, kaldes paa Latin Dapifer; hvoraf ſees, at den i Begyndelſen ikke haver været andet end en Opvarter ved det Kongelige Tafel. De Franſke have betegnet den ved Titel af Senechal, ſom ſees af Reginone at have været den øverſte Kok (Princeps coqvorum) og gives hans Embede tilkiende med diſſe gamle Vers:

> Præſentat Dapifer epulas, Cocus excoqvit illas,
> Eſtqve Seneſcallus cujus fit ſub Duce juſſus.

En Marſkalk, ſom ſees af de Ord, hvoraf den er ſammenſatt, nemlig Marach en Heſt og Skalk en Tiener, haver i Begyndelſen været en ringe og foragtelig Perſon. Man ſeer af Lege Alemann: Tit: 79: at hvor der ihielſlog en Marſkalk, maatte for ſaadant Drab bøde 11 Skilling. Si Mareſcalchus, qvi ſuper 12 caballos eſt, occiditur, 11 ſolidis

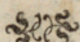
 lidis

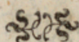
lidis componatur. Men nu betegnes ved det Ord Marskalk den høyeste Krigs-Anfører: hvorvel Marechal udi Frankrige er endnu tilfelles for Generaler og Grovsmede, som skoe Heste. Den Titul af Lord, hvormed de største Herrer udi Engelland betegnes, haver ey heller høyere Oprindelse. Engellænderne selv vide ikke Titelens Etymologie; men naar man eftersøger udi det gamle Nordiske Sprog, finder man det Ord Lavard, som betyder en Huusbond eller Herre, item en Madfader eller Brødfader, et Navn, som gives hver Huusbond: Thi Brød kaldes endnu paa gammel Norsk Lef, hvoraf det Engelske Loaf kommer; saa at Lord er ikke andet end et contraheret Ord af Loaf-Fader eller Brodfader. Denne Anmærkning er rar og ubekiendt, saa at man dermed kand insinuere sig hos en lærd Engellænder. Men ligesom adskillige ringe og foragtelige Navne ere forvandlede til høye og ærværdige Titler, saa ere nogle store Titler og blevne ringe. Fur, som i gamle Dage var en Tiener, heeder nu en Tyv, Latro som er en Røver, kaldtes fordum en Krigsmand. Derfore siger Manden hos Plautum til en Officier: An qvia vos latrocinamini, arbitramini, cuncta vobis licere (i. e.) **Meener I, at fordi I ere Krigsfolk, I derfore kand giøre hvad I ville.** Derom vil jeg ikke videre tale, men alleene lade mig nøye med at anføre tvende nu brugelige Titler, som saadan Skiebne have haft i Norge: Der kaldes en Bondefoged Lehnsmand, hvilket Navn fra gammel Tiid haver betydet Provinciens Gouverneur; og en Fo-

gedz

geds Fuldmægtig heder Hovmand, som ellers betyder en Betient ved det Kongelige Hof: Saa at man seer, at adskillige ringe Titler ere blevne anseelige, og at mange prægtige ere komne i Foragt. Det synes ogsaa, at det Ord Nar eller Hof-Nar fordum haver haft anden Betydelse, saa at man derved haver betegnet visse Hof-Betientere. Paa en Grav udi St. Maurice, findes saadant Gravskrift: Icy gist Thevenin de St. Legier, Fol du Roi nôtre Sire, qvi trepassa le 1 Juillet 1374. priez Dieu pour l'ame de luy: Det er: Her under hviler Thevenin Kongens Nar, beder for hans Siæl. Til Troyes udi Champagne findes Caroli 5. Brev til Stadens Øvrighed, hvorudi gives tilkiende, at hans Nar er død, og at man efter Sædvane maa forsyne ham med en anden i den Afdødes Sted. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXVI.

Til * *

Jeg takker for meddeelte udenlandske Betænkning over mine Comoedier. Jeg haver tilforn seet nogle andre af samme Natur: men jeg retter mig ikke derefter, skiønt jeg ellers er meget villig til at corrigere mit Arbeyd, hvilket jeg fornemmeligen haver ladet see med samme Comoedier, hvorudi jeg efter gode Kienderes Erindring, haver giort en og anden Forandring, indtil de ere bragte udi den Form, som de nu findes udi. De Udenlandske Censores tale stort og prægtigt om mine Skuespill, men nogle af dem antegne derhos tvende Feyl: Først, at Charactererne ofte ere for meget outrerede. 2) At unitas loci & temporis; Det er: De Regler, som foreskrives om Tiden og Stedet, ikke altid i Agt tages. Hvad det første angaaer, da tilstaaer jeg gierne, at Charactererne ere outrerede udi visse Stykker; men maa derhos sige, at det er skeed af heel beraad Hu, og af en pur Fornødenhed, saasom jeg saavel som andre af Erfarenhed haver mærket, at Skuespill uden outrerede Characterer, eller uden det, som Academiske Censores ansee som Feil, ingen Virkning have. Vil man for Exempel sige om en Gierrig, at han ikke æder sig mætt, og andet deslige, saa bliver Characteren gandske Regelmæssig, men Virkning deraf vil blive, at Tilskuerne derved enten ville gispe

eller falde i Søvn paa Skue-Pladsen. Hvad kand være meere outrered end den Beskrivelse, som Plautus giør over Euclio, nemlig, at naar han gik til Sengs for at sove, bandt han en Pose for sin Mund, paa det at hans Aande ikke skulde gaae bort og spildes: Men hvad haver tillige med meere diverteret, end samme outrerede Beskrivelse? Udi alle mine Skuespill er ingen Caracter meere outrered end Jacob von Thyboes: Men den er i alle Maader lige saa stærk udi Terentii Thraso eller Plauti Milite glorioso, eller den stortalende Krigsmand, og dog holdes de Stykker for deres beste Comoedier. Man kand her applicere hvad Plinius siger om visse Regelmæssige Skribentere: Peccant, qvia nihil peccant. De samme Antegnelser, som nu giøres over mine Comoedier, bleve og giorde udi Molieres Tiid: men samme store Comicus rettede sig ikke derefter, saasom han af Erfarenhed havde lært, at de Regler, som han blev erindret om at i Agt tage, tienede til intet uden at ødelegge hans Comoedier i Bund og Grund. Jeg taler her af samme Erfarenhed, saasom jeg haver været tilstede, naar mine Comoedier have været forestillede paa Skuepladsen, og deraf haver lært, at det som Academiske Censores udsette, er juust Siælen i en Comoedie. Hvad den anden Anmærkning angaaer om Tidens og Stedets i Agt tagelse, da tilstaaer jeg, at den er fornøden: Det er og til den Ende, jeg haver skrevet det Skuespill kaldet Ulysses, for at vise de Fejl, som herudi og i andet begaaes; Men en god Comoedie-Skriver maa ikke giøre sig til

saadan en Slave af Regler, at han derved forkaster en prægtig Historie og den beqvemmeste Materie til et Skuespill. Der er visse Historier, som give Anledning til de beste og behageligste Comoedier, men som tilligemed ere af den Natur, at Tidens og Stedets Unitet derved umueligen kand noye i Agt tages: For Exempel: den Comoedie om den forvandlede Bonde, og nogle andre, som ere blevne forestillede med Tilskuernes største Fornøyelse, ere af saadan Beskaffenhed. I det øvrige haver jeg, saa ofte Materien det haver tilladt, noye i Agt taget saadanne Regler, ja undertiden nøyere end nogen anden Comoedie-Skriver: Og tør jeg sige, at det Skuespill kaldet Henric og Pernille, kand passere for en Plan, hvorefter ordentlige Comoedier bør indrettes; thi udi det heele Stykke tages ey alleene alle Regler noye i Agt, men der fremtræder ikke en eeneste Person paa Skue-Pladsen, uden just paa den Tiid og ligesom udi det samme Øyeblik han ventes; hvilket ellers faa Comici have i Agt taget. Saadant tillader dog ikke altid enhver Materie, men en Comoedie kand derfor være en god Comoedie; Ligesom mangt et Skuespill fortiener ikke Navn af Skuespill, endskiønt alle Logiske Regler derved ere i Agt tagne. Adskillige Comoedie-Skrivere bilde sig dog ind, at Konsten derudi bestaaer, og derfor til Beviis sette paa Titel-Bladet disse Ord: Scena er paa en Sahl eller udi en Amme-Stue, og Stykket varer 4 eller 6 Timer. Naar saadant skal tiene til Beviis paa et got Skue-Spill, saa kand enhver Skolemester blive en Comoedie-

moedie-Skriver, da Erfarenhed dog viser, at blant utallige Skribentere ikkun gandske faa ere fundne, som have fuldfærdiget Comoedier med nogen almindelig Approbation; Jeg siger med nogen almindelig Approbation: Thi de Franske maa tale saa prægtigen som de ville om deres nu værende Comoedie-Skrivere, saa tiene deres Lovsange ikke uden til Beviis paa Nationens fordærvede Smag, og troer jeg ikke, at nogen Kiender læser deres nye Skuespill, uden alleene for at forfremmes i det Franske Sprog; thi de ere fast alle tørre og forvirrede, saa at man alleene kunde holde dem for mavre og pyntede Samtaler, hvis Autores ved Afdeeling udi Acter og Scener ikke gave tilkiende, at de skulde være Comoedier: anderledes vilde Moliere ikke domme derom, hvis han stod op fra de Døde. At skrive slige Skuespill er hver Mands Arbeyde; thi det er ikke andet, end udi ziirlig Stiil at fortælle, hvad som udi 4 eller 6 Timer er sladdret paa et vist Sted. Man haver kun at læse de la Mottes og andres Betænkninger over Comoedier, for at overbevises, hvor ilde grundede slige Critiqver ere. Dette, som jeg her antegner, er ikke for at igiendrive mine Censores, men heller for at undervise; thi jeg haver ingen Aarsag til at anke paa deres Domme udi Almindelighed, efterdi de tillegge mig større Ære, end jeg selv haver kundet indbilde mig at fortiene; og haver jeg ikke uden Behag læset, at Fremmede have anseet det, som en Zirath for Nationen, hvad som nogle af mine egne Landsmænd have anseet som u-anstændigt Sladder. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LXVII.

Til * *

Af alle Religioner, som mig ere bekiendte, er ingen, som jeg haver mindre kundet faae i Hovedet, end den Roman-Catholske. Thi mange Ting, som derudi læses, ere saa selsomme, at intet udi mine Tanker kand tiene meer til Beviis paa Menneskers Stupiditet: Thi der handles om, at det er en Merite at fornegte sine Sandser; at fordømme dem, som ikke ville nedkaste sig for Helgenes Billeder, men vende deres Bønner og Andagt til GUD alleene: Der handles om, at meenige Mand ikke bør see og læse den Hellige Skrift, som er alle givet til Regel og Rette-Snoer; at uskyldige Børn ikke kand blive salige, efterdi de have den Uheld at døe før Daaben; at man for Penge kand tilkiøbe sig Salighed og Befrielse fra Skiers-Jld; og endelig, at det er en Faders Pligt at hade sine egne Børn, ja at dømme dem til Baal og Brand, efterdi de ikke kand begribe slige menneskelige Lærdomme, og efterdi de ikke ville uden Examen troe de u-rimeligste Fabler og Jærtegn, som dagligen opdigtes, skiønt de dagligen bevises at have været opspundne udi Munke-Klostere. At fornuftige Mennesker forfalde til slige Daarligheder, er forunderligt; men at de med større Iver forfegte deres Sect end andre, og at de med ubeskrivelig Møye og Livs-Fare søge at forfremme saadan Lærdom, er

et Paradox, som synes vanskeligt at hitte reede udi: Men denne deres Iver bliver nogenledes begribelig, naar man eftertænker, at der er fast ikke en Artikel udi den Romanske Religion, som jo sigter til at befordre Lærernes Høyhed, Herredom, Riigdom og Velstand, og at den heele Troe synes ikke at have andet Sigte; saa at man kand sige, at Religionen er stiftet for Kirken, og ikke Kirken for Religionen. Man kunde til Forsøg reducere Pavernes Indkomster, indskrænke deres Magt, og af mægtige Potentater giøre dem til simple Kirke-Forstandere, som de i Begyndelsen vare. Man kunde til Forsøg anordne, at en Erke-Bisp af Toledo skulde lade sig nøye med samme Besoldning, som en Jislandsk Superintendent maa leve af. Man kunde forvandle Klostere til Manufacturer, anordne, at Jesviter og Munke ved nyttigt Arbeyde skulde fortiene deres Føde, og igien fornye de ældgamle Fundationer, som alleene bestaae udi et simpelt ora & labora. Man kunde, siger jeg, giøre dette til Forsøg, og da vilde man uden Tvivl see Religions-Iver forvandlet til Lunkenhed. Det er troeligt, at, hvis Lutherus alleene havde prædiket mod visse Lærdomme, som mod Transsubstantiationen, Helliggiørelsen, Billeders Dyrkelse ꝛc. og havde ladet Geistlighedens Herredom og dets Indkomster været u-anfægtede, han ikke nær havde fundet den Modstand, som han fandt. Men, som Hoved-Lærdommen sigtede til deres Høyheds og Herredoms Indskrænkelse, kom alting udi Fyr og Flamme; Thi en saadan Lærdom agtes som det meest for-

 domme-

dømmelige Kietterie. Man mærker saaledes heraf, hvi de Roman-Catholske ere ivrigere udi deres Religion end andre Secter, og hvi Munke og Jesviter søge med saadan Møye at forplante deres Troe: Thi at giøre Proselyter udi Africa, Asia og America, er ikke andet end at forøge deres Slavers Tall, hvilket er for dem ligesaa magtpaaliggende, som for Interessenter udi Handels-Compagnier. Vil man herimod indvende, at den samme Religions-Iver findes ogsaa hos laie Folk, skiønt de ingen Interesse have udi den Romerske Lærdom, saa kand dertil svares, at, naar den heele Geistlighed haver forbundet sig sammen til at beskytte og besmykke en Lærdom, bliver den let hos Almuen en saliggierende Sandhed. Saasom nu ingen Sects Geistlighed haver havt større Interesse i at beskytte sin Lærdom, end den Roman Catholske, saa haver man hos ingen seet større Iver og Hidsighed; og grunder sig derpaa den Intolerance og de gruelige Forfølgelser, som de Roman-Catholske have øvet, og hvorpaa intet Exempel findes udi nogen Religion fra Verdens Begyndelse. At saadant ikke reyser sig af Bekymring for Menneskers Salighed, sees deraf, at de lade sig nøye med en simpel Bekiendelse, enten den er sminket eller alvorlig, enten den er tilveye bragt ved Lærdom og Argumenter, eller den er udpresset ved Tortur og Pine-Verk; da de dog kand være forvissede om, at den Bekiendelse, som udpresses ved Piinsler, er sminket: Thi det heeder da: Mentietur qvi ferre potuerit, & mentietur qvi non ferre potuerit. De haarde Executioner

cutioner og Døds-Straffe, som øves mod Kiettere, vise ogsaa, at det er ikke for at redde Siælen, at de forderve Legemet; thi at lade een henrette, som ikke vil staae fra sin Vildfarelse, er ikke andet end at skikke ham for Tiden til Helvede; saa at de ved slige Executioner efter deres egen Lærdom ingen obligere uden Fanden, hvilken de strax skikke en Siæl, som han ellers maatte bie efter, og hvorom han ikke kunde være forvisset, saasom den Vildfarende, ved at vinde nogen Leve-Tiid, kunde bringes paa rette Veye igien. Vel foregives, at slige Executioner skee, paa det at Kiettere ikke skal forføre andre; men mon der ikke ere andre Midler til at hindre saadant, end ved de Vildfarendes Mord? mon de ikke kand indsluttes eller og henføres til Steder, hvor de ingen kand forføre, hvad kand være u-rimeligere end af Christelig Kierlighed at skikke en Siæl til Helvede? dette bryste de Roman-Catholske sig dog af, og foregive, at saadan barbarisk Iver er Kiendemærke paa deres Troes Rigtighed, anseende Protestanternes Moderation, som et Beviis paa en falsk og u-ægte Religion; da man dog kand sige, at, endskiønt hver Artikel udi den Romerske Lærdom efter Skriften kunde forsvares, vilde dog deres Intolerance og voldsomme Opførsel mod deres Næste overbevise dem, at de ikke fortiene at føre Navn af Mennesker, end sige af Christne; thi saadant strider mod all Moralitet, strider ogsaa directe mod den Hellige Skrift, med mindre man vil betiene sig af Allegorier til at forsvare Forfølgelser, som man seer den hellige Augustinus haver giort; hvilken af

Sarahs

Sarahs Exempel, som uddrev Agar, haver villet vise, at det er Kirkens Pligt at forfølge og plage Vildfarende. Dette kand ellers antegnes, som noget mærkeligt, at udi nogle Romerske Lande, hvor ingen lides, som differerer fra de herskende Meeninger, Skioger og Mordere tolereres. I de Protestantiske Lande derimod, hvor de sidste ikke offentligen tolereres, gives alle Religioner fri Øvelse. En nye Autor haver regnet 18000 Skioger udi Napoli, som leve under Regieringens Beskyttelse; og vidner, at den bekiendte Tophania, som havde forgivet nogle 1000 Mennesker, levede i hans Tiid udi Sikkerhed sammesteds, da derimod een eeneste Jansenist havde sat det heele Land udi Bevægelse. Samme Autor vidner ogsaa, at en geistlig Mand, som tilhørede den Pavelige Nuntio (Auditore del' Nuncio) blev af Politiens Folk greben udi et Hore-Huus: Men langt fra at blive derfor sat til rette, Politie-Svennene (Gli Sbirri) maatte bære Plader paa deres Bryste, hvorpaa var skrevet: At det var til Straf, efterdi de havde villet hindre Auditore del Nuncio udi hans Lyst. Autor er Keysler, hvis nye Reyse-Beskrivelse er i stor Estime. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola LXVIII.

Til * *

Den Decouverte, som nyeligen er giort over Biernes Levemaade, Huusholdning, Arbeyde og Regiering, er saa forunderlig, at man kunde ansee den som en pur Illusion, hvis man ikke havde til Guarands saadanne Mænd som Swammerdam, Maraldy, og i sær den store Naturkyndiger Reaumur, hvilke med ubeskribelig Fliid have udstuderet Biernes Natur og Idretter. En vis Autor haver nyeligen forfattet Biernes naturlige Historie paa Reaumurs Memoires: Og er den samme af saadan Beskaffenhed. Biekuben, siger han, kand lignes ved en velbebygget Stad, hvor man finder 16000 til 18000 Indbyggere. Staden er et Monarchie, som bestaaer af en regierende Dronning, af Hofmænd, Soldater, Handverksmænd og Almue. Dronningen residerer udi et Slot midt udi Staden: Hofmændene og de høye Ministrer boe udi Paladser, og Almuen udi ringe Huuse. Thi de Huller, som man seer udi Biekuben, ere Biernes Huuse, hvoraf nogle ere større end andre: De store beboes af Dronningens Hoffindere, og de smaa af Almuen. Hullerne kand ansees som publiqve Bygninger, hvilke tilhore det heele Societet; Thi hos denne Nation er alting tilfelles: Nogle ere tilsluttede Proviant Huuse, hvorudi man forvarer Honning, for derpaa at have Forraad udi vanskelige Tider: Andre ere aabne Magasiner for Biernes dagl ige Føde: Udi andre igien legger man det raa og

u-arbeydede Vox for de Bier, som arbeyde uden at gaae ud af deres Boeliger: Og de øvrige Huller, som ere fleest i Tallet, ere beskikkede til at imodtage de Ægg, hvor af nye Bier fremkomme. Udi Biekuben er gemeenligen kun en Dronning, nogle hundrede indtil tusinde Han-Bier, og indtil 16000 Bier, som ere hverken Hun- eller Han-Bier, hvilke man kalder Arbeydere, efterdi det er af dem det heele Arbeyde drives. Man seer vel undertiden 3 eller 4 Hun-Bier; men efter Vinteren finder man aldrig uden en eeneste, hvilken er Biernes Dronning, og som Siælen udi Biekuben: thi, hvis man tager Hende bort, ophører all Activitet og Arbeyde, og den heele Stad vil i en Hast ødelegges. Dronningen er befriet for alt Arbeyde: Hendes Forretning bestaaer alleene udi at udlegge Ægg, saa at af Hende alle de andre Bier fremkomme; Thi Hun kand udi en Tiid af 7 Uger føde 10 til 12000 Unger, og henved 30 til 40000 om Aaret. Hofmændene, eller rettere Hendes Galans, og hvis Tall kand gaae indtil 1000:, ere alle Han-Bier: Dem finder man gemeenligen i Biekuben ikke uden fra May-Maanets Begyndelse til Julii-Maanets Ende, da man seer dem ikke meere, efterdi de da fast alle ende deres Liv ved en voldsom Død: De samme er og befriede fra Arbeyde, og bestaaer deres Forretning alleene i at opvarte Dronningen hvis Mænd de ere; Saa at ligesom Tyrkiske og Persianske Sultaner have Serails af Qvinder, saa haver Biernes Dronning et talrigt Serail af Mands-Personer. Disse Opvartere spise ikke uden Honning, da derimod de

andre

andre Bier af Almuen nære sig meget af Vox, som de æde; og, naar de sidste gaae ud af Kuben om Morgenen tilig, forend Solen oprindrer, og ikke komme tilbage uden ladne med Vox og Honning for det heele Societet, saa gaae Opvarterne derimod ikke ud forend mod Kloken 11 om Formiddagen, for at divertere sig, tage Luft og Spise, og begive sig tilbage præcise om Aftenen Klokken 6, saasom de frygte for den kaalde Luft. De have ingen Braad, saasom Naturen alleene haver dannet dem til Dronningens Forlystelse. De øvrige Bier, som befattes under det Navn af Almue, og ere af intet vist Kiøn, ere alle Arbeydere. Om deres daglige Forretninger vil jeg intet melde, saasom de tilforn have været bekiendte. Hvad Biernes Fødsel angaaer, da er intet forunderligere. Jeg haver forhen viset, at Dronningen er Moder til dem alle. Hun kand paa engang gaae frugtsommelig med meere end 5000 Æg, hvilke hun udlegger paa saadan Maade: Naar Tiid er at føde, bliver hun geleidet af en stor Mængde Bier, og da begiver hun sig til alle Huller af Kuben, besøgende dem tvende Gange. Den første Gang stikker hun først Hovedet ind, og strax derpaa gaaer ud igien; Den anden Gang kryber hun baglends ind: Og skeer det første, for at see, om Hullet er tomt og reent, og om noget derudi findes, som kand giøre Æggene Skade; Det andet skeer for at udlegge et Ægg, hvilket skeer udi et Øyeblik, og, efter at hun haver udlagt 5 eller 6 Ægg efter hinanden, hviler hun sig lidet. Undertiden gaaer hun et Hull forbi, naar hun mærker, at det enten er for lidet eller for stort for det Ægg, som skal udlegges;

thi

thi det er herved at mærke, at der i Kuben findes trende slags Huller, hvoraf nogle, som ere de mindste, beskikkes til de Egg, hvoraf den gemeene Almue fremkommer: Andre, som ere større, modtage de Egg, hvoraf de fornemme Bier eller Dronningens Opvartere frembringes, og det tredie Slags, som ere af en anden Skikkelse, beskikkes til de Egg, hvoraf Dronninger fødes. Det forunderligste herved er, at Dronningen eller Barsel-Qvinden aldrig tager feyl; men saasom af Indskydelse veed, hvad slags Egg hun udlegger, og derfor aldrig legger et gemeent Egg udi et fornemme, eller et fornemme udi et gemeent eller lidet Hull. Man seer heraf, at Bierne leve under et Monarchie og under en Qvinde-Regiering, og at deres Societet er saavel indrettet, at det giver de ordentligste Regimenter iblant Mennesker intet efter, men heller overgaaer dem alle; thi man seer heer, at alle Bier arbeyde for tilfelles Nytte, og agte det heele Societets Gavn høyere end egen Fordeel; hvilket ikke findes hos Mennesker. Man synes heraf at kunne tage det kraftigste Beviis til at igiendrive Cartesianerne, som holde Dyr for blotte Machiner. Men jeg haver viset udi et andet Brev til min Herre, at deres Thesis heller heraf bestyrkes; med mindre man vil sige, at Bierne besidde meer Forstand end Mennesker, ja fast meer end Engle; thi at en Bie kand forud vide, hvad slags Egg hun udlegger, er noget, som ikke kand henføres til Siælens Virkning eller en fri Villie, men giver alleene tilkiende, at visse Dyr drives som Machiner af en anden Direction, der udvirker, at de i ingen Ting kand feyle. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXIX.

Til * *

Du formaner mig i din seeneste Skrivelse, ikke at opfylde mine Moralske og Philosophiske Skrifter oftere med nye og egne Meeninger, hvilke du anseer som vanskabte Fostere, og som tiene til intet uden at forvirre Mennesker. Jeg fordømmer ikke aldeeles din Erindring, helst saasom jeg mærker, at mange giøre Misbrug heraf. Men man maa ikke drive for stærkt paa slige Formaninger; Thi, ligesom af paradoxe Meeninger fødes meget Ont, saa fødes der ogsaa adskilligt Got. Hvis Skribenternes Frihed stedse havde været indskrænket, havde vi endnu henget udi mange Vildfarelser. Mange Meeninger, som i Begyndelsen have været holdne vanskabte og daarlige, passere nu for u-overvindelige Sandheder, saa at det holdes nu ligesaa formasteligt at forkaste dem, som det udi Begyndelsen haver været at antage dem. Man maa derfor herudi gaae varligen til Verks, for ikke at oprykke Hveeden med Klinten; Thi med all den Foragt og Bitterhed, som udøses mod Novatores, saa maa man derhos tilstaae, at mange af dem fortiene at lignes med Hercule, efterdi de med ham udrødde Monstra af Verden. En Paradox Meening er enten nyttig eller u-nyttig; Hvis den er nyttig, oplyses Verden derved, og det Menneskelige Kiøn bringes af indgroed Vildfarelse: Hvis den er unyttig,

 giver

giver den dog ofte Anleedning til at efterforske Ting, som ellers ikke kunde letteligen rinde nogen udi Sinde. Derfor siger Aristoteles; at twivle om en antagen Lærdom er Aarsag til Viisdom (Ἀρχῆ τῆς σοφίας ἀπιςία) og Cicero: nervi ac artus sapientiæ sunt non temere credere. Hvis disse i dine Tanker skadelige Mennesker ikke havde været til, vilde vi endnu have troet at Jorden var flak som en Pandekage, og henget udi utallige andre Vildfarelser og Overtroe, som formedelst Menneskelig Inattention haver taget Overhaand. At fordømme derfor i Almindelighed Paradoxe og selsomme Meeninger, og, at nægte Mennesker Frihed til at frembringe deres Tanker, er at hindre Sandheds videre Efterforskelse, efterdi Menneskers Attention ved Objectioner opvækkes, og at bestyrke Vankundighed, Løgn og Overtroe, som derved stedse blive u-anfægtede. Man beskylder gemeenligen dem, der bringe nye Meeninger frem, for Hofmod, sigende, at de gaae ud af den alfare Vey, alleene for at vise, at de ere klogere end andre. Man kand ogsaa beskylde deres Censores, enten for Misundelse, efterdi de kand ikke lide, at andre see dybere ind udi en Ting, end de selv, eller for Dovenhed, efterdi de derved nødes til at øve Forstandens Faculteter med desstørre Fliid og Agtsomhed. Herudover, naar du fraraader mig uden Exception at frembringe nye og egne Meeninger, er det det samme, som du vil sige: **Lader os blive ved vor gamle Slentrian:** eller: **Lader os nøyes med at gispe**

med

med vore kiære Forfædre, og alleene opkaage, hvad de forhen have taelt og skrevet. Jeg haver viiset i min Underjordiske-Reyse, at intet Skrift blev holdet værdigt at trykkes, uden det befattede noget, som var rart, nyt og Original, saasom ved triviale Skrifter, Boglige Konster ikke kand forfremmes, og Folk af god Smag væmmes ved at læse Bøger, hvorudi findes intet uden andres opkaagede Tanker, skiønt udi anden Stiil. En vis fremmed Person overgav mig for nogle Aar siden et Skrift under den Titel Mirabilia Mundi. Saasom jeg mærkede, at det var ikke andet end Hornii Arca Noæ udi en anden Stiil, skrev jeg alleene derpaa saaledes: Imprimatur Hornii Arca Noæ sub novo titulo Mirabilia Mundi. Og som Autor mærkede, hvad jeg dermed meenede, indeholdt han med Skriftet. Jeg for min Part kiedes ved at læse, efterdi jeg mærker, at et nyt Skrift er gemeenligen ikke andet, end en Repetition af et gammelt. Jeg spidser der imod mine Øren mod alt hvad som er nyt og usædvanligt, dog saaledes, at jeg intet Paradox antager uden nøye Examen. Og raader jeg dig og enhver Læser at giøre det samme; thi Virkningen deraf kand ikke andet end være god og nyttig. Paradoxe Meeninger og Lærdomme have erhvervet det Menneskelige Kiøn stor Beqvemmelighed, og hævet mangen latterlig og skadelig Overtroe, hvorved saavel Personer i sær, som heele Lande og Riger ere styrtede i Uheld. Vore Forfædre have ladet sig forskrække af Fugle-Skriig, af Maanens og Solens Formørkelse, af Cometer; og derved

have forsømt de vigtigste Ting, og opofret Republiqvers Velfærd. Mange have heller villet døe af Hunger, end æde visse af Vanen forbudne Ting, hvorudi dog kunde være naturlig og god Føde. Der vilde, for Exempel end findes utallige Personer, der heller skulde beqvemme sig til at æde Bark af Træer, eller kaage Suppe paa deres Skoe og Tøfler, end at opofre en Hund eller Kat, og det ikke saa meget af Kierlighed til samme Dyr, som af Indbildning, at saadan Føde var syndig og u-naturlig. Jeg erindrer, mig engang til Forsøg herpaa at have budet mig til Giest hos en vis Dame paa et Par af hendes Skiøde-Hunde, som jeg meenede at kunne blive en god Ret, enten i Suppe, Fricasée eller Steeg. Hun zittrede derved, sigende, at hun heller vilde miste begge hendes Døttre, end beqvemme sig til saadan unaturlig Gierning. Jeg foreholdt hende, at hun ikke toeg i Betænkning at slagte Lam og Duer, som ere de deyligste og uskyldigste af alle Creature. Hvortil hun svarede, at de samme var beskikkede til Menneskets Føde, men ikke Hunde; Og da jeg videre vilde bestyrke min Thesin, stoppede hun sine Øren til for saadan i hendes Tanke ugudelig Lærdom. At saadan Horreur reyser sig ikke af andet end Vanen, sees deraf, at en ung Pige, som vilde daane ved at see en Skiødehunds Blod rinde, kand med kaalt Blod til et Giestebud vride Halsen om paa heele Sneese Duer og Kyllinger. Hvis man vilde tage i Betænkning at slagte og æde uskyldige Creature, da kunde man spare dem, hvis Liv er Menneskene til Nytte, da kunde man spare en Koe, der

giver

giver os Melk, en Oxe, der dyrker vor Jord, en Kat der renser vore Huuse fra Utøy ꝛc. Men hvad, som kand giøre en Skiødehund saa hellig, at den ikke maa underkastes andre Creatures Skiebne, er vanskeligt at udfinde; thi dens Meriter bestaaer alleene udi at skidne Folks Stuer, at besudle Matroners og Jomfruers Forklæder, at bieffe, saa ofte en Stuedør aabnes, og i det øvrige at ligge paa en blød Pude under en Kakkelovn. Vil man sige, at det er dens herlige Skabning, der tilveyebringer den saadant Privilegium, saa holder det Argument intet Stik; thi Duer og adskillige andre Creature ere af langt kiønnere Skabning, og dog underkastes den almindelige Lov. Sees saaledes, at saadant grunder sig alleene paa Vanen, som hos de fleeste bliver til en Natur. Jeg vil dog ikke gierne, at dette mit Paradox bliver andre bekiendtgiort; thi, saasom jeg holder Venskab med Matroner og Jomfruer, saa vil jeg ikke aabenbare erklære mig mod deres Favoriter. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LXX.

Til * *

Du skriver mig til, at, saasom du paa nogen Tiid finder dig besværget af for megen Viin, du haver gandske slaget dig fra all stærk Drik, og bruger intet uden reent Vand. Jeg mærker, at det gaaer dig herudi som de fleeste Reformatores, hvilke falde fra en Yderlighed til en anden, og i Steden for at afskaffe Tingens Misbrug, afskaffe Tingen selv, og derfor finde sig stedse lige ilde, nu af en Tings Overflod, nu af deres Mangel. Naar man finder sig besværget af for megen Æden og Drikken, maa man faste, men ikke til man døer af Hunger. Mahomed havde giort bedre, i Steden for gandske at forbyde Viin, at have alleene hindret dens Misbrug; thi ved saadant Forbud udvirkedes, at en GUds Gave, hvoraf giordes Misbrug, blev til ingen Nytte meere. U-lykken er, at faa Reformatores kand standse udi deres Reformationer: Og glæder jeg mig derfore ikke saa meget ved Reformationer, som mange andre, saasom jeg haver mærket, at derved ofte andet ikke udvirkes, end at styrtes af en Svaghed udi en anden. Man haver kun at blade udi Historier, for at blive overbeviset om, hvad skadelige Virkninger saadant haver haft, saa vel udi Stats- som udi Kirke-Sager. En Øvrighed vil corrigere sin Formands Feyl, men, saasom han ikke veed at holde Maade

herudi,

herudi, udvirkes derved ofte intet andet, end at en Feyl forandres til en anden. Jeg vilde ønske, at saadant blev unge Herrer forestilled som en Troes-Artikel udi deres Stats-Catechismo, og at Informatores visede dem af utallige Exempler, hvor ofte saadant skeer, og hvor fornødent det er udi Reformationer at holde Maade. Vore Kirke-Historier vise og mærkelige Prøver herpaa; Thi man seer Overtroe ved saadan Reformation at være forvandlet til Vantroe, Tvang til Licence, og Ceremoniers Misbrug til deres gandske Afskaffelse: Thi visse Secter have saa længe renset Religionen, at fast intet uden det pure Navn er tilbage. Man tilbad fordum Helgene; hvilket var syndigt: nu drives Spot med dem; hvilket er end meere syndigt. Man drev Afguderie med det hellige Kaars; nu trædes det under Fødder. Man opfyldte fordum Kirker og Huuse af Overtroe og Helgenes Billeder; nu holder man Kirker og Huuse u-reene, hvor saadanne Efterlignelser findes: det eene kand være GUD ligesaa ubehageligt som det andet; Thi, ligesom en gudfrygtig Regent ikke lider at hans Støtter eller Billeder tilbedes, saa lider han ey heller, at de nedrives og trædes under Fødder: Hvis det eene er Afguderie, saa er det andet Foragt; thi man viser ingen Respect mod en Regent ved at nedrive hans Støtter. Det forunderligste er, at disse Puristen, som holde deres Huuse besmittede af hellige Billeder, tage ikke i Betænkning at ziire dem med Hedenske Guders og Gudinders Efterlignelser; og at de, som ikke kand taale at see et Christi Kaars paa deres Væg-

 ge,

ge, tapissere dem med heele Ovidii Metamorphosi; Ligesom en Qvæker, der holder det for en Synd at respectere sin Øvrighed, forlanger en blind Lydighed af sine egne Tienere og Underhavende. Vi kand udi Reformationer ingen sikkere efterfolge end GUd selv. Man seer ham udi den Israelitiske Republiqves Indrettelse ikke at have afskaffet alle Ægyptiske Skikke og Vedtægter, men alleene deres forfængelige Misbrug. Han bød ikke Israeliterne at have Afskye for Oxen, efterdi Ægypterne dyrkede en Oxe; Ey heller at ødelegge visse Urter og Planter, efterdi Ægypterne dermed dreve Afguderie. Man meener, at en Hedensk Gudinde Ceres lærde Mennesker først at dyrke Jorden; skulde man derfor have Afskye for Korn. Det synes, at visse Reformatores ikke have seet saa meget paa Stiftelserne, som paa Stifterne, og at de have holdet det for en Pligt at forkaste end og gode Ting, alleene efterdi de vare stiftede af en Romerske Pave. Det er i den Henseende, at mange endnu veigre sig ved at antage den Gregorianske Stiil, skiønt alle tilstaae dens Nytte. Et Brevs korte Grændser tillade mig ikke dette videre at udføre. Jeg vil derfor afbryde, og igientage min Erindring, nemlig, at du udi din Levemaades Forandring maa tage dig vare for Extremiteter, at det ikke skal gaae dig, som den der døde af Medicine, efterdi han frygtede at døe af Sygdom, eller som en vis Soemand i vor Tiid, der hang sig selv under en Broe, af Frygt for at drukne. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

Epistola LXXI.

Til * *

Min Herre forlanger udi sin seeneste Skrivelse at vide min Betænkning over den Cur, som giøres ved Tiære-Vand; og spørger, om jeg vil raade ham at bruge det samme. Jeg kand ikke raade fra nogen slags Medicine, som Patienter i Hobetall befinde sig vel ved. Thi, om et heelt Hospital af syge Lemmer befandtes at være curered ved Svovel-Stikker eller Polse-Pinde, kunde og burde jeg ikke andet end recommendere slige Midler. Det er ligemeget, hvorledes een cureres, naar han ikkun bliver cureret. Det er i mine Tanker ellers uvist, om Patienterne kand tilskrive denne gode Virkning Tiære-Vands Kraft, eller deres egen stærke Troe og Indbildning. Det er alleene vist, at utallige Mennesker vidne sig derved at være curerede; og, naar saaledes er, bør ingen desrecommendere denne Medicine, som jeg dagligen hører at hielpe alle saavel Legemets, som Sindets Svagheder. Jeg raader derfor min Herre og alle andre at bruge dette Vand saa længe, som Recepten er i Credit og Reputation: Det er Tids nok at ophøre, naar man mærker, at denne Alamodiske Medicine ingen Virkning meer haver. Jeg siger denne alamodiske Drik, saasom jeg ikke er vis paa, hvor længe Imaginationen herudi vil cooperere med Vandet. Hvis jeg havde saa stærk

Troe, som de fleeste af mine Medborgere, eller i det ringeste en maadelig Dosin deraf, havde jeg for længe siden ladet mig tiærificere. Men, som jeg ofte af Erfarenhed haver mærket, at jeg formedelst min svage Troe ikke haver kundet profitere af visse Ting, som andre, haver jeg endnu ikke villet gaae med Strømmen. Jeg negter ikke Tiærens Virkning og Nytte; men jeg haver hidindtil alleene brugt den til at smøre min Vogn med, saasom jeg ikke alleene troer, men fuldkommeligen veed, at den Cur er probat. Jeg siger, at jeg formedelst min svage Troe ikke haver fundet Virkningen af mange Ting, som dog sterkt operere hos andre. Jeg erindrer mig for nogle Aar siden at have været i Selskab, hvor Prøve giortes med Wünschel-Ruth, hvilket dreyede sig i alles Hænder, men for mig alleene stoed stille. Jeg kunde opregne adskillige andre Ting, som styrke, hvad jeg herom haver sagt. Jeg foragter derfor ikke Medicine, ey heller Tiære-Vandets Drik; men heller raader alle dertil, som enten deraf blive eller bilde sig ind at blive helbredede. Jeg kunde vel ogsaa giøre Forsøg med Tiære-Vandet, hvis Smagen ikke var saa modbydelig: Men, saasom at drikke dette Vand, kand i Henseende til dets Viderlighed agtes for en Pœnitence, og jeg af ovenanførte Aarsag ikke kand være forvisset om nogen Virkning, drikker jeg heller Thee eller Caffée, om hvilke Liqveurs jeg kand sige, at, hvis de ere u-nyttige, ere de dog ikke ildesmagende. Tidens Længde vil lære, om der i Tiære-Vandets Cur er nogen Realitet, og om det er Tiæren eller Indbildningen,

som

som haver disse gode Virkninger. Jeg kunde anføre adskillige Ting, som en Tiid lang have været anseede som Lægedom, men siden ere blevne foragtede; og troer jeg, at, saa snart een eller anden befinder sig gravered af denne Drik, vil Tiære-Vandet tilligemed sin Reputation tabe all sin Kraft. Caffée havde udi Begyndelsen en fortreffelig Virkning; man foregav, at alle Svagheder, indtil Tand-Pine, derved kunde cureres: Men nu agtes den blant mange som en fordervelig Drik. Aarsagen til denne Mis-Credit bilder jeg mig ind at være denne: En snøret Jomfrue er engang ved et Caffé-Bord bleven beklemmet. Den rette Aarsag kand have været, at hun var for stærkt snøret: Men, saasom hun haver bildet sig ind, at Skylden var heller hos Drikken end hos Snør-Livet, og hun siden i saadan Imagination ogsaa en anden Gang haver fundet sig saaledes gravered usnøret, er denne Beængstelse strax overkommen fleere, saa at hver anden Matrone og Jomfrue nu omstunder anseer Caffée som en Gift. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXXII.

Til * *

Jeg haver udi min Dannemarks Beskrivelse afmalet de Danske, som et Folk, der ikke letteligen henfalde til Extremiteter, men som udi alting gaae en Middel-Vey. Afridsningen holdtes da at være gandske rigtig, saasom Folket virkeligen havde saadant Egenskab. Men, hvis Skriftet paa nye igien skulde blive oplagt, maatte jeg neden under Texten ved Noter tilkiendegive, at den Periodus var til Ende, og at Nationen for 20 eller 30 Aar siden havde faaet en gandske anden Skikkelse, som ikke er kiendelig fra den forrige: Thi dens Character nærmer sig meer og meer til den Engelske; saa at den hvert Aar ikke alleene haver nye Tilbøyeligheder, men Lysterne og Inclinationerne gaae indtil Excés. Man haver paa nogen Tiid seet hos de Danske, nu en stor Indolence, nu igien en Activitet udi høyeste Grad; nu Frygtsomhed, nu Charlatanerie. For kort Tiid siden horte de ilde formedelst Efterladenhed i at skrive Bøger; nu derimod skiemter man med deres umaadelige Skrive-Syge. For 20 Aar siden dandsede den heele Stad, saa at man maatte forskrive Musicanter, hvorpaa Landet udi saadan Tilstand havde stor Mangel: Strax igien blev fast den gandske Stad musicalsk, men ingen vilde dandse. Man haver een Tiid seet Indbyggerne lystige som Kalve,

en

en anden Tiid ærbare og alvorlige som gamle Katte. Hvad Studeringer angaaer, da kand man fornemmeligen derved antegne mærkelige Scener: Thi nu haver man havt et Favorit Studium, nu et andet, og det alt udi Excés. For nogle Aar siden var næst Theologie det physiske Studium det herskende paa vor Universitet; thi de meeste Tvistigheder imellem studerende Personer vare om physiske Sager: Nu derimod er det Studium gandske til Side satt, og reent forglemt. Det Hebraiske Sprog kom siden i Moden, og blev dyrket med saadan Iver, at hver anden Student var i Stand til at forestaae en Synagoge. Efterat denne hebraiske Alder en Tiid lang havde varet, henfaldt man nu til et, nu til et andet Studium, som blev dyrket med samme Excés. En Tiid lang vare vore studerende Personer befængede med en særdeles selsom Sygdom, som bestoed i at skrive Registere over Loven. Jeg kalder det en Sygdom, og kand ikke andet end ansee det som en Virkning af Luften; saasom ingen kand begribe, hvad Motif man kunde have til at skrive saadan Mængde af Registere paa eengang, da man havde meere end nok udi et af dem. Efterat denne Svaghed havde udraset, begyndte Staden at vrimle af Spectatores, og det udi saadan Mængde, at Folk ikke kunde ansee det uden største Forundring; og, saasom denne Affect fulgte strax paa den sidste store Comete, bildte man sig ind, at det var en Virkning af samme Himmel-Tegn: Thi, isteden for at udenlands et hvert Rige eller Land kunde vise een Spectator, saa opreysede sig deraf her een udi hvert

Sta-

Stadens Qvarteer; saa at man omsider regnede fast lige saa mange Spectatores, som Vægtere. Til Lykke for det menneskelige Kiøn, som paa eengang af saa mange blev anfegted, geraadede disse Spectatores udi indbyrdes Krig med hinanden; hvilket svækkede deres Magt, og gav Anleedning til en almindelig Fred. Man seer saaledes, at Nationens Charactéer er nu omstunder ikke den samme, som den forhen haver været; men at Blodet nu anderledes circulerer udi Aarerne; item, at dens Bestandighed er forvandlet til Flygtighed, og at den kand forfalde fra een Yderlighed til en anden. Thi, da tilforn alting gik udi een Tone, og man hørte ikke andet end da Capo; saa kand det nu heede: Verte subitò. Dette, som jeg her haver anført, er aldeeles ikke for at skiemte med Nationen; thi jeg kand ikke forklare saadan Forandring enten til det Verste eller det Beste. Det er ikkun for at vise, at den Charactéer, som jeg forhen haver givet, behøver Correction; saasom Nationen nu omstunder ikke alleene er Engelsk, men Erke-Engelsk, og dens gamle Symbolum, nemlig: semper eadem, passer sig ikke meere paa vore Tider. Een Affect er dog, hvorudi Nationen endogsaa udi denne flygtige Periodo haver ladet see en stedsvarende Bestandighed, nemlig Rangsygen eller den saa kaldte honnete Ambition: Thi det er, og synes stedse at ville blive dette Folks Favorit Studium. Jeg forbliver &c.

Epistola LXXIII.

Til * *

Min Herre forlanger udi sin seeneste Skrivelse at vide, hvo der er Autor til det af mig omtalte Skrift om Materiens Facultet, ikke alleene at være levende, men endog at tænke. Til tienstlig Svar maa jeg sige, at Autors Navn er mig ikke bekiendt, skiønt mange holde for, at det er den bekiendte Voltaires Arbeyde. Meeningen om Siælens Materialitet er ikke nye; thi adskillige saavel gamle som nye Philosophi have forfægted den, og dertil betienet sig ikke mindre af theologiske end af philosophiske Argumenter. Thi, naar dem af andre forekastes, at døde Particler, som Materien bestaaer af, intet Liv kand faae, hvor konstig end en Machine giøres, saa svares dertil, at ingen kand eller maa driste sig til at sige, at GUD hverken haver villet eller kunnet give Materien Liv og Bevægelse. Naar dem forekastes, at den Meening om Siælenes Materialitet er ugudelig, efterdi deraf følger, at de kand forgaae, saasom all Materie haver en vis Udstrekning, og derfor kand deeles og consequenter destrueres; saa svares dertil, at det er ligesaa farligt at indskrænke GUDs Allmagt, og at ville sige, at han ikke kand giøre en uforgiengelig Materie. Naar dem vises af Erfarenhed, at Siælens Virkning er ikke som en anden Machines eller et Uhrverks, hvilket ikke gaaer uden til en Tiid,

saa

saa det bliver omsider staaende, indtil man paa nye stiller det; saa svares dertil, at hvis det er begribeligt, at en Machine ved Menneskets Hænder saaledes dannes, at den kand gaae til en Tiid, er det og ikke vanskeligt at begribe, at den allmægtige GUd kand af Materie giøre et perpetuum Mobile, eller en Machine, som haver stedsevarende Gang og Bevægelse. Endeligen, naar dem foreholdes, at en Machine, hvor konstig den end er, saa beholder den stedse den Gang, som den eengang er satt udi, uden Forandring, saaledes, at den hverken kand standse sig selv, eller sette sig selv i Bevægelse igien; saa gives samme Svar, nemlig: At hvad ved menneskelige Hænder ey kand giøres, det kand skee ved GUds Magt, og at man tager feyl i at ligne en saadan Machine, som Siælen, der er GUds Mester-Stykke, med ufuldkomne Machiner, som ere dannede ved menneskelige Hænder. Hvad som meest bevæger orthodoxe Philosophos at frakiende Materien Kraft til at tænke, er dette, at de frygte, at, saasom et Legem, der bestaaer af Parter, kand løses og destrueres, saa kand og Siælen, hvis den er materiel, forgaae, og derfore ikke holdes at være udødelig. Men andre holde for, den Frygt at være ilde grundet, sigende, at det er ikke u-rimeligt, at der udi Naturen kand være Particler af Materie, som ey ere forgængelige, saasom mange Philosophi holde for, at Atomi eller visse smaa Particler, som kaldes Materiens Principia, naturligen ikke kand deeles, og conseqventer ikke forgaae uden ved GUds Magt. Epicurus og adskillige andre gamle Philosophi

sophi

sophi have været Forfægtere af den Meening om de mindste Particlers Indivisibilitet, og af de nye er den Meening antagen af Leibnitz, Malebranche, Hartsoeker, Boerhaeve, Bayle og andre. Leibnitz udi hans Theodicæa taler derom saaledes: Siælene, som engang skulde blive menneskelige Siæle, have været udi den første Siæl, og udi vore Forfædre indtil Adam, consequenter fra Verdens Begyndelse, med et slags organisered Legem. Man seer heraf, at Tvistigheden er endnu ikke afgiort, iligemaade at den er ikke saa let at afgiøre. Mine ringe Tanker herom ere disse: Man kand tilstaae, at GUD kand giøre en Materie uforgængelig, og at, endskiont alle Legemer bestaae af Parter, som naturligen kand løses, saa kand den guddommelige Magt dog giøre dem u-løselige: Man kand videre tilstaae, at, skiont Materie naturligen intet Liv og egen Bevægelse haver, saa kand dog GUD skabe visse levende Corpora, som vi maa kalde Siæle. Endeligen for at maale heterodoxe Philosophis Skieppen fuld, kand vi tilstaae, at GUD kand skabe tænkende Machiner; men en Machine med fri Tanker og fri Villie, saadan som viser et Menneskes Siæl, er noget, som man ikke kand fingere sig, saasom det i saa Maade ikke bliver meere en Machine, men et andet Væsen, som ikke kand være sammensatt af materielle Particler: Thi en Machine med fri Tanker, er noget, som fører Contradiction med sig, og ikke kand existere; thi vi mærke hos Menneskets Siæle ikke alleene Tanker, men adskil-

lige Tanker, hvilke ikke følge hinanden udi Orden, som man kand supponere udi en konstig Machine: Siælen haver Evne til at forandre sine Tanker, at rette dem eller lade dem frit løbe; den kand udvælge sig at tænke paa hvad den lyster; den kand efter Behag forestille sig saavel fraværende, som nærværende Ting; saavel Ting, der existere, som dem der ikke existere; saa at om vi holde for, at Materie kand have tilfelles Liv med en Aand, saa distingveres Siælens Liv derudi, at den bestaaer udi en active Kraft, ikke alleene at tænke, men endog at tænke frit, ikke alleene at ville, men endog at ville frit, saaledes, at det er et Væsen, som kand formere sig almindelige Notioner, og dømme om en Ting i Kraft af Principiis, som udi den ere skiulte; hvilken Facultet man ikke kand fingere sig udi materielle Ting, findes ey heller hos Dyrene. Thi, saa vidt vi kand mærke af Dyrenes Bevægelser og Attraae, saa drives de eene af Objectis, eller Ting, som forestilles dem: Hvilket foraarsager, at nogle Philosophi have med et slags Skin foregivet, (hvor selsom end den Meening er,) at de ere Machiner. Men, hvor stor influence Objecta eller mødende Ting end kand have paa et Mennes-kes Tanker, saa seer man dog, at deres Virkning er ikke større end et Menneske kand sige: **Nu vil jeg ikke tænke paa det, som jeg seer, og det, som mig forekommer;** hvilken Frihed strider directe imod all Mechanismum, og viser, at en Siæl er noget andet end en konstig Machine eller en organisered Materie. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

EPISTOLA LXXIV.

Til * *

Min Herre beskylder mig i sit sidste Brev at plaidere for Kiettere; men giør mig derudi U-ret. Et er at have Medlidenhed med Vildfarende, et andet er at approbere Vildfarelser. Jeg priser dem, som søge at bringe Vildfarende paa rette Veye: Jeg laster alleene dette, at mange søge at trække dem ved Haaret dertil. Det første Middel er christeligt og Tegn til Kierlighed mod sin Næste, som Evangelium tilraader: Det sidste giver tilkiende Hovmod, Hævngierrighed og Had, som Christi Lærdom fordømmer. Jeg haver alleene i mine Skrifter viset, at hæftig Forfølgelse strider ikke alleene mod den sunde Fornuft og Evangelii Lærdom, men at den ogsaa er unyttig, ja skadelig. Jeg haver viset, at Orthodoxie selv, som grunder sig alleene paa andres Myndighed, ikke kand være GUD behagelig. Thi, ligesom en stor Konstner finder ingen Behag derudi, at hans Arbeyd prises af en blind eller uskionsom Mand, som ingen Øyen haver; Og en Musicus ikke kand glæde sig ved, at hans Musik roses af een, der ingen Øren haver: Saa kand GUD ingen Behag finde udi dem, der domme om hans herlige Egenskaber, hvorom de ey have umaget sig at faae mindste Idée. Man kand ligne deslige Mennesker med vore omløbende Betlere, hvilke sige til enhver, som de møde:

Fromme og barmhiertige Herre giv mig en Skilling! skiønt deres Fromhed og Barmhiertighed er dem aldeeles ubekiendt. Skal en Lovsang eller Dyrkelse behage, saa maa den giøres af den, der veed, hvorfore han dyrker; Og skal en Troe kaldes Troe, saa maa den grunde sig paa Kundskab, saa at den Talemaade, Jeg troer, maa være det samme, som Jeg veed; Thi Troe uden Kundskab, og at troe uden at vide, er et Ord, som ingen Betydelse haver, og som derfor kunde udkradses af vore Glose-Bøger. Du vil maaskee herimod indvende, at hvis Troe uden Kundskab, som er erhvervet ved egen Meditation, er ingen Troe; Og hvis Gudsdyrkelse, Bønner og Lovsange ikke kand være GUD behagelige, uden af dem, som kiende ham, saa kand man ikke andet end have slette Tanker om Bønders og Kulsviers Salighed, hvilke alleene troe og dyrke GUD efter Øvrighedens Befalning, og efter en Formular, som dem af deres Siæle-Sørger gives. Jeg svarer dertil, først, at mange Mennesker ere udi de Omstændigheder, at de hverken have Evne eller Leylighed til at efterforske Troens Grundvold, og at GUD hos dem tager Villien for Verket, saa at, endskiønt de vide ikke, hvad de troe, saa bliver efter slige Omstændigheder dem dog en Troe tilregnet: De derimod, som have Leylighed og Evne til at erhverve sig Kundskab, men enten af Skiødesløshed eller Dovenhed forsømme saadanne Midler, hverken kand siges at have nogen Troe, efterdi de ingen Kundskab have søgt; ey heller

ler kand nogen Troe dem tilregnes, efterdi de ey have villet betiene sig af den Evne og Leylighed, som de have haft til Kundskabs Undersøgning; thi hvad som hos hine heeder Mangel paa Evne, heeder hos disse Mangel paa Villie. Jeg er derfore eenig med visse Theologis, at hine, som Naturen haver satt udi saadanne Omstændigheder, at de ingen Evne have til Kundskabs Efterforskning maa lade sig leede af andre, og, at hvis de ikke ere paa rette Vey, de dog kand holdes for at vandre derpaa, naar de lade see Villighed, og bede deres Veyleedere at bringe sig paa rette Stie. Ellers haver jeg viset dig udi min Moralske Catechismo, at der behøves ikke saa megen Lærdom til Troens Kundskab, som gemeenligen foregives, og at det er Lærerne at tilskrive, at Bønder og Kulsviere troe, uden at vide reede til Troens Grundvold. I det øvrige, naar man undtager Mennesker, som ere i slige Omstændigheder, kand man sige, at Troe uden Kundskab er ingen Troe: Og, naar saa er, seer man, at de ikke handle fornuftigen, som forbyde Mennesker at læse Bøger, som ere mod de herskende og ved Lands Love stadfæstede Religioner; Thi det er ikke andet end at forbyde Kundskab, og conseqventer en sikker Troe, som grunder sig derpaa, ligesom en sikker og tilforladelig Dom grunder sig paa Læsning af stridende Parters Indlegge og Argumenter. Intet forfremmer meer Kundskab end Frihed til Kundskab. Hvis man udi et Societet anordnede, at ingen maatte læse andre Skrifter end Aristotelis, og at ingen Lærdom maatte antages, uden den som fandtes udi samme

 Philo-

Philosophi Skrifter, vilde Philosophien kun derved have slet Fremgang, saasom man alleene vilde bekymre sig om at forstaae Aristotelis Meening, uden at erhverve egen Meening. Det blev saaledes ikke andet end en Kulsvier-Philosophie. Det samme kand appliceres paa Religionen, naar forbydes ikke at læse uden visse i et Land antagne Commentarier over den Hellige Skrift; thi derved over man sig ikke egentligen udi Skriftens, men Commentatorum Forstaaelse, saa at enhver, der saaledes studerer, kand ikke siges at have studeret paa andet, end at fatte og forstaae visse Lærde Mænds Meeninger, som dog kand feyle, og Erfarenhed viser virkeligen at have feylet. Min Herre seer heraf mine Tanker, nemlig, at jeg fordømmer Vildfarelser, men at jeg tilligemed desapproberer den sædvanlige Maade, hvorved man søger at hindre vrange Meeninger, nemlig ved Tvang og ved Forbud paa Læsning af alle Skrifter, som stride mod de udi et Societet antagne og herskende Meeninger, og at jeg holder for, at en Kundskab, som alleene grunder sig paa visse Mænds Autoritet, egentligen ikke kand kaldes Kundskab. Mange tilstaae vel, at man maa dømme om Religion efter den sunde Fornuft; men Erfarenhed viser dog, at de sette Autoritet til Grundvold: At bede mig dømme om Autoritet efter den sunde Fornuft, medens Reglerne af Morale holdes for at dependere af Autoritet, er det samme, som at bede mig see med tillukte Øyen, at maale uden Alen, at regne uden Tall. At de Romerske Geistlige betiene sig af den verdslige Øvrigheds Sværd udi Religi-

ons Sager, kand nogenlunde begribes, efterdi de holde for, at deres Kirke ikke kand vildfare, og de engang have antaget det fordærvelige Principium som en Hoved-Lærdom, nemlig at det er Kirkens Pligt at bruge voldsomme Midler mod Vildfarelser. Men at Protestanter øve Vold imod Vildfarende, er gandske ubegribeligt: Saadant haver man dog med Forundring seet at skee end ogsaa at Franske Huguenotter; hvilke udi Forfølgelser mod dem selv have foreholdet de Romerske, hvor uchristeligt og umenneskeligt det er at ville herske over Samvittigheder, og at øve Vold mod Vildfarende. Man haver i vor Tiid seet, for Exempel, en Jurieux udi høyeste Grad at recommendere de Midler udi Holland, som han selv haver fordømt udi Frankrige: Hvad som han hos sine Forfølgere haver afmalet som Antichristisk, haver han hos sig selv agtet at være en christelig Dyd. Jeg bekiender at saadan og deslige andre Scener ere de forunderligste, som nogen Tiid i Verden kand forestilles. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA LXXV.

Til * *

Du forundrer dig over, at jeg, som paastaaer at have en Slags fiin Smag, og som kiedes saa meget ved Repetitioner, kand beqvemme mig til at læse Homerum saa ofte. Du siger, at du for din Part ikke begriber, hvorpaa de mange Berømmelser, som legges paa denne Græske Poët, ere grundede. Du siger, at hans Lignelser, som andre opløfte til Skyerne, ere dig modbydelige; thi de tages gemeenligen, af Løver, Tyre, Æsler og Hunde, saa at, naar man haver læset een, haver man fast læset dem alle. Du laster dette, at han saa ofte igientager vitløftige Taler uden at forandre et Ord der udi, hvilket er ikke andet end at stiæle fra sig selv. Thi naar, for Exempel, Jupiter holder en vidtløftig Tale til Iris, fører Iris samme Tale Ord fra Ord til Agamemnon, og han igien til Krigshæren. Du siger, at de Taler, som holdes udi Guders og Gudinders Forsamlinger, ere saadanne, som holdes udi gemeene Kroehuuse og Borgestuer, ja at alt hvad som anføres om Guderne, er saa u-anstændigt, at det tiener til intet, uden at fatte Afskye for den gamle Græske Theologie. Du siger, at Nestors Orationer, som lignes ved Melk og Honning, ofte haver kommet dig til at sveede, og haver incommoderet dig meere end Gert

West=

Westphalers Reyse-Beskrivelser. Du forundrer dig over, at man paastaaer at lære Dyd og Moralitet af de Græske Helte, hvorudi man seer ikke uden Had, Blodgierrighed, grove Skieldsord saavel mod Guder, som mod Ovrighed. Du taler endeligen om adskillige andre Ting med samme Foragt, og derved synes at ville bebreide mig denne Poets itererede Læsning, som du meener ikke alleene at være u-nyttig, men end og at forderve en Læsers Smag. Jeg tilstaaer, at adskillige af dine Anmærkninger ere ikke ilde grundede. Men, saasom jeg tillige med Skriftets Feyl seer og dets Herlighed og Nytte, saa bliver jeg ved at læse Homerum. Naar man betragter Tiden, paa hvilken Poeten haver levet, og betænker, at han er een af de alderældste Skribentere, maa man domme anderleedes om Skriftet, undskylde de Feyl, som anføres, hvilke heller maa tillegges Tiden end Skribenten; og derimod admirere Poetens høye Geist og hans herlige Stiil, som er Kilde til all Veltalenhed udi det Grædske Sprog, og hvis Læsning tiener til Forstaaelse af alle andre Græske Bøger. Der kand meget læres af Homeri Læsning, skiønt just ikke det, som gemeenligen foregives, nemlig Philosophie, Morale, Krigs-Videnskab &c. Thi hvo som læser Skriftet udi det Forsæt, spilder ikkun Tiden unyttig bort; og hvo som troer sig at finde udi saadanne Videnskaber, haver en alt for stærk Imagination. Angaaende de Feyl, som antegnes hos denne ældgamle Poet, da ere der adskillige af dem, hvoraf man end kand profitere. De umaadelige Digressioner, som findes

udi Nestors og andres Taler, og som ere imod de nu antagne Rhetoriske Regler give gemeenligen Oplysning udi Historie, Mythologie, Slegte-Registere: De grove Skieldsord, som legges udi de store Heltes Munde, vise hvorledes de Tiders Mennesker førte deres Taler, og at de sagde reent ud, hvad de meenede. De Skrøbeligheder, som antegnes hos Guder og Gudinder, og de Trudsler, som Jupiter fælder mod dem, tilkiendegive de Gamles Tanker om det Guddommelige Væsens Unitet, og at alting er en Høyeste Magt underkastet. Det samme kand siges om adskillige andre Ting, som lastes i Skriftet, end ogsaa hans Lignelser, hvilke, endskiønt de tages af Dyr og Insecter, ere dog behagelige. Det synes vel u-rimeligt, hvad som siges om Minerva Libr. 17. nemlig, at hun opfyldte en Græsk Helt med en Flues Dristighed.

Μυίης Θάρσος ἐνὶ ςήθεσιν ἐνῆκεν.

Men naar man seer, at en Flue tager ikke i Betænkning at sette sig paa en Paves Næse, kand man ikke andet end finde Behag udi den Expression. I det øvrige lærer jeg af Homero, hvorledes Tilstanden var for nogle 1000 Aar siden; Jeg seer, hvad Inclinationer der vare hos de Tiders Mennesker, deres Sæder, Levemaade, hvorledes deres Krige bleve førte, og Forbunde sluttede, og adskillige andre Ting. Jeg seer, at Søe-Røverie var da holdet for en Dyd, saa at en riig Mand blev antegnet med det Navn af πολυλήιος, det er, en som haver erhvervet meget Rov og Bytte. Man finder,

at Feltslag vare meget forvirrede, og at Natten alleene skildte de stridende Partier fra hinanden: Rytterie var da ikke i Brug; thi der tales ikke uden om Stridsvogne, hvoraf de høye Officiers betienede sig, og at man giorde stort Væsen af Kudskene, som regierede Vognene. Dog seer man, at de vildfare, som holde for, at Ride-Konsten var gandske ubekiendt: thi man finder Illiad. Lib. 15. det Ord κελητίζειν, item Lib. 10. ἵππων ἐπεστήσατο. Man seer og, hvor sterk Forbindelse der var imellem dem, som havde været hinandens Huus-Gieste, af Glauci og Diomedis Historie. At Krigs-Skibe paa de Tider ikkun have været smaa, sees deraf, at de gemeenligen bleve trokne op paa Landet, item at saadant skeede, paa det at Krigsfolket desmeere skulde opmuntres til at holde Fienden Stand. Didhen sigter Ulyssis Tale Lib. 14.

- - ου γὰρ Α'χάιοι
Σχήσεσιν πόλεμον νηῶν ἁλάδ' ἑλκομενάων.

De troede vel Skiebnen, men holdte tilligemed for, at den kunde forekommes enten ved Menneskets Forvovenhed eller ved Jupiters Magt: Herudover siger Neptunus til Aeneam

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον ἄιδος ἐισαφίκηαι.
Lib. 20.

Deres Meening om de Dødes Tilstand sees af Patrocli Aabenbaring for Achilles. Man finder, at det var brugeligt at myrde og opofre fornemme Fiender ved de slagne Venners Begravelse: Item, at man

man holdt for, at ingen blev indladen udi de Dødes Boeliger, forend han blev begraven. Herudover siger Patrocli Skygge til Achilles:

Θάπτε με, ὅττι τάχιςα πύλας ἄιδαο περήσω.

Med hvilke Ceremonier Forbund bleve sluttede, vises af adskillige Stæder; Og seer man, at Guderne bleve paakaldne, som Vidner og Garands Lib. 22.

Μάρτυρο ἔσσονται καὶ ἐπίσκοποι ἁρμονιάων.

Deres Ridderspill skeede ikke med Fleuretter, som nu omstunder, men vare blodige, og differerede lidet fra alvorlig Striid. Man seer udi Homero, hvilke Græske Nationer og Stæder paa de Tider vare, og blant hvilke Folk Handel og Konster florerede. Om en af Achillis Foræringer tales saaledes Lib. 23.

Σίδονες πολυδαίδαλοι ἤσκησαν, Φοίνικες δε ἄγον.

Hvilket viser de Phoeniciers Handel og de Sidoniers Manufacturer. At store Herrers Huuse udi Grækenland paa de Tider maa have været simple, sees af Achillis Bolig, som havde Tag af Langhalm.

Λαχνήεντ' ὄροφον.

Polygamie haver dog ogsaa været i Brug; thi Primus taler om sine 50 Børn Lib. ult.

Πεντήκοντα μοι ἦσαν.

Dog

Dog seer man, at een Hustrue alleene haver været den rette. Saadanne og mange andre Ting, som give de Tiders Tilstand tilkiende, læres af Homero; Saa at derfor, om intet andet derudi fandtes, var dog Læsningen ikke unyttig. Men jeg haver viset, at Homeri Skrift er Kilden til den Græske Veltalenhed, og at det viser Sprogets Ziir og store Righed: Thi man finder ofte et eeneste Ord betegnet med 10 differente Navne. Jeg finder for Exempel udi tvende Vers det Ord Grex eller Hiord exprimered paa 4re Maader: som

Πεντήκοντα βοῶν ἀγέλας τόσσα πώεα οἰῶν
Τοσσα συῶν συβοσιά τοσσ᾽ αἰ πολια πλατἕ
αἰγων.

Af dette sees, hvorfor jeg læser saa ofte Homerum, og at jeg af dine og andres Anmærkninger ikke lader mig afskrække fra deres videre Læsning. Jeg forbliver &c.

Epistola LXXVI.

Til * *

Min Herre skriver, at han nyligen udi et lærd Selskab hørte tale om et Slags forunderligt Dyr med Arme og Horn, som findes udi fersk Vand, og som er af den Natur, at naar man skiær den i Stykker, bliver af hvert Stykke et fuldkommet Dyr, som tilforn. Tingen er probat, som kand sees af adskillige derom giorte Beretninger, især af Monsr. Trembleys Memoires, hvilke fortiene at læses. Det omtalte Dyr haver faaet Navn af Polypus. Autor haver forsøgt at skiære det udi mange Stykker, saavel paa tvers som paa langs; og vidner, at inden stakked Tiid et hvert Stykke er bleven et heelt fuldkomment Dyr med Horn og Arme. Nogle Philosophi have af denne Decouverte taget Anledning at ville svække alt hvad hidindtil haver været lært om Siælen. De uddrage her af saadanne Conseqvencer, at, eftersom alle afskaarne Stykker af dette Dyr ere, og efter Separationen blive levende, saa maa man deraf slutte, at enten Materien er levende, eller at Siælen kand være Materie, som er sammensatt af adskillige Particler, og som kand deeles in Infinitum. Thi Dyret er enten puur Materie, eller det haver en Siæl, som tillegges andre Creaturer; Hvis det er puur Materie, saa kand et Legeme udi sig selv have Liv; og hvis det haver en Siæl,

saa

saa seer man, at den kand multipliceres, saa at af een Siæl kand ved Deeling giøres fleere; hvorved den Lærdom om Siælens Unitet og Simplicitet svækkes. Mine Tanker herom ere disse: Hvis saadan Operation kunde giøres paa fleere Dyr, kunde man deraf tage Anledning til at fabriqvere et nyt metaphysisk Systema: Men, saasom Erfarenhed viser, at de Stykker, som skiæres af alle andre Creaturer, ere og blive døde, saa at de ingen Bevægelse og Liv meere have, saa følger alleene deraf, at dette Dyr, Polypus, maa være af en besynderlig Egenskab, og at det maa være sammensatt af utallige andre smaa Polypis, hvilke ved Skiæringen løses fra hinanden. Hvis saadan Meening, som ikke er aldeeles u-rimelig, følges, saa bliver denne Decouverte ikke saa farlig, hverken for Theologie eller for Philosophie, som foregives; thi deraf flyder alleene, at Polypus er et Dyr af en særdeles Skabning, og at, isteden for, at andre Creaturer ere sammensatte af adskillige legemlige Particler, hvilke bevæges af en simpel og tilfælles Siæl saa er Polypus en Samling af adskillige heele Dyr, hvoraf et hvert haver, og maa have sin egen Siæl, eller sit eget Liv. Man kand bilde sig ind, at det er beskaffet med Polypis som med Ravn udi en Fisk, som synes ikkun at være et Corpus, skiønt det kand være sammensatt af nogle 1000 heele Stykker, hvoraf et hvert kand blive en fuldkommen Fisk, saa at, at deele en Fisk-Ravn, er ikke andet end at løse mange sammenhængende organiserede Semina fra hinanden. Hvis man ikke vil lade sig nøye med

denne

denne Solution, holder jeg mig til mit første Argument, som er dette, at man ikke af et eeneste Dyrs Exempel kand formere en nye Philosophie, og kuldkaste en almindelig antagen Meening, som nærmer sig til Demonstration, efterdi man seer, at paa hvilket andet Creatur saadan Operation skeer, det døer, og de afskaarne Stykker blive ubevægelige og raadne. Man siger for et Ordsprog: Una hirundo non facit ver; det er, en Svale gior ingen Sommer. Jeg haver viiset, at man af en Cometes u-ordentlige og eleptiske Fart ikke bør eller kand kuldkaste den antagne Meening om Hvirvler eller Vorticibus, men alleene deraf slutte, at Cometen er af en besynderlig Natur, som ingen kand begribe. Ligeledes kand siges om dette selsomme Dyr, at man paa dets u-ordentlige Egenskab ikke kand grunde et nyt Systema i Philosophien. Vel tales om en Orm af samme Natur, som fødes med Mennesker og kaldes Solitarius. Men, endskiønt det var klart, at bemeldte Orm havde Analogie med Polypo, saa kunde dog ikke anføres uden to slige Exempler i Naturen. Derforuden paastaae nogle Naturkyndige, blant hvilke Vallisinieri, at samme Orm er ikke andet end en sammenhengende Kiæde af adskillige andre Orme. Jeg underkaster dette min Herres nøyere Efterforskning, forblivende &c.

EPI-

Epistola LXXVII.

Til * *

Saasom ved Religions-Disputer hidindtil lidet eller intet er vundet, og Erfarenhed viser, at de om slige Tvistigheder holdte Samtaler enten ere frugtesløse afløbne, eller have forbittret Gemytterne meere; saa indlader jeg mig ikke gierne udi saadanne Stridigheder: Og er det Aarsag, hvorfore jeg efter saa mange Invitationer ikke lader mig indfinde udi de Samlinger, som een Dag om Ugen til den Ende holdes i min Herres Huus. Det er forgieves at vente nogle gode Frugter af saadanne Conferencer, som saa ofte tilforn have været holdne. Man ansaae det fordum som et daarligt Foretagende af den Romerske Pro-Consul Gellius, at han kaldede alle de Atheniensiske Philosophos sammen, for ved Samtale at foreene dem. Det lader sig langt mindre giore med Christne Theologis, blant hvilke Passioner regiere end stærkere. Jeg for min Part haver antaget dette Principium, at, saasom enhver Sect er forsynet med Specieuse Argumenter til at forsvare sin Meening, at holde mig til den Lærdom, som er sikkerst, og med mindst Fare kand troes. Saaledes, om en Atheist med Argumenter kunde stoppe Munden

til paa mig, bifalder jeg ham dog ikke, saasom det er sikkere at troe og dyrke et Guddommeligt Væsen, end at være uden Religion. Jeg haver og i mine Epistler givet tilkiende, at det er paa saadant Fundament jeg aldrig kand bevæges til at antage de Roman-Catholskes Lærdom om Transsubstantiationen, om Helgenes Tilbedelse, om Børns Udelukkelse fra Salighed, naar de døe uden Daab, om Forfølgelser ꝛc. saasom det er langt sikkere ikke at troe end at troe slige Ting. Jeg haver ogsaa viset, at det er af samme Aarsag jeg stedse forkaster Calvinisternes Lærdom om Prædestinationen, saasom jeg intet kand tabe derved, efterdi det altid er sikkere at have de Tanker om GUD, at han ikke dømmer forend han skaber. Vil nogen herimod indvende, at man udi Problematiske Sager maa antage den rimeligste Meening, og den som kand belegges med fleeste Argumenter, saa kand dertil svares, at den sikkerste Lærdom er altiid den rimeligste, og at den Meening, som synes at være farlig, kand ikke holdes for at være grundig. Udi de Tvistigheder imellem Orthodoxe Lærere og Socinianer, bifalder jeg af samme Aarsag de førstes Meening. Thi, endskiønt den Lærdom om den Hellige Trefoldighed er ubegribelig, og man med Fornuften ikke kand fatte, hvorledes Tree kand være Een, og Een Tre, saa risqverer jeg dog intet ved at troe et Mysterium, som jeg ikke kand begribe, saa risqverer jeg intet ved at bevise Sønnen Guddommelig Ære, efterdi jeg troer at han er et

Væsen med Faderen, saa at jeg ikke tilbeder uden en eeneste sand GUd. Socinianerne derimod kand ikke undskyldes for Afgudsdyrkelse, efterdi de dyrke Sønnen som en GUD, da de dog holde ham for et Creatur. Jeg kunde derfor i den Post heller bifalde Mahomedaner; thi, saasom de om Sønnen have samme Tanker, som Socinianer, saa holde de sig fra Dyrkelsen: Consequencen er langt rigtigere; thi det heeder aut, aut: det er, enten maa vi troe Sønnens Guddom, eller holde os fra at bevise ham guddommelig Ære, for ikke at beskyldes for Afgudsdyrkelse. Heraf sees deres Vildfarelse, som holde for, at Mahomedaner kunde leve i Communion med Socinianer: Tvertimod, det maa være lættere at bringe en Musselman til Orthodoxie end til Socianismum; thi han kand svare en Orthodox Lærer saaledes: **Eders Lærdom om Treefoldigheden er ubegribelig, dog, saasom I holde for, at de Tre Personer i Guddommen ere et og det samme Væsen, saa finder jeg, at udi den Dyrkelse, som I bevise Sønnen, er intet Afguderie, og at vi ere eenige med hinanden derudi, at der er ikkun een eeneste sand GUD; saa at det er sikkrere at følge Eders Lærdom end Arianers eller Socinianers, som dyrke Sønnen, skiønt de holde ham for et Creatur.** Saaledes kunde en Mahomedaner raisonnere, naar han vilde be-

qvemme sig til at antage den Lærdom, som var mindst Fare ved at troe. Ingen kand synde ved at følge en Lærdom, som med meest Sikkerhed kand antages; thi, endskiønt han vildfarer, saa er Vildfarelsen i visse Maader hellig, saasom han vildfarer af Frygt for at synde. Og er det derfor, at jeg udi alle Stridigheder holder mig stivt ved saadant Principium. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola LXXVIII.

Til * *

Det synes, at min Herre legger mig til Last, at jeg prædiker saa ofte om Tolerance. Jeg meener at man kand ikke for ofte slaae paa den Stræng. Man seer hvilken fortreffelig Virkning de Bøger have haft, som mod Enden af forrige og udi Begyndelsen af dette Seculo ere skrevne udi den Materie. Man seer, at de Roman-Catholske selv skiemme sig ved deres Forfædres Nidkierhed, og er det troeligt, at, hvis de herlige Skrifter om Tolerance vare Spanier og Portugiser bekiendte, samme Nationer vilde blive ligesaa tamme som visse andre Folk af den Romerske Kirke. Udi vor Norden ere saadanne Skrifter endnu høyt nødvendige: Thi man seer, at Kiettermagerie haver for faa Aar siden været regnet for en høy-christelig Dyd, og at det Mundheld, malus Christianus potest esse bonus Theologus, haver været agtet som et grundigt Axioma. Aarsagen dertil er i mine Tanker, at de omtalte gode Bøger her ere sildere bleven læsede end udi visse andre Lande. En ivrig Kiettermager, naar han angribes af den største Enthusiasmo, eller Nidkiærhed i at forfølge Kiettere, haver kun at forestille sig dette: End om jeg blev

Borger udi et andet Land, hvor min Orthodoxie blev holdet for Kietterie, og hvor jeg saae mig forfult for det, som jeg nu forfølger andre for, mon jeg da ikke vilde fordømme det Principium Intolerantiæ, som jeg hidtil saa meget haver forelsket mig udi? Det Axioma, qvod tibi non vis fieri &c. vilde strax moderere, om ikke gandske stille, hans Enthusiasmum, og giøre ham til et andet Menneske. Han vilde udi store Vildfarelser blive tolerant, og udi smaa syncretist, ja holde dem alleene for Kiettere, som føre et u-christeligt Levnet. Men dette overveyer Mennesker ikke alle Tider; hvorudover man seer mange, som ikke tage i Betænkning at leve i Communion med en Tyv, en Bedrager, en Horkarl, at separere sig fra dem, der ikke begribe en Ting paa samme Maade, som de selv. Thi det heeder med det første: **Vi have alle en Daab, og underskrevet en Bog.** Det forunderligste er, at saadant skeer ofte udi indifferente Ting: Ligesom det kunde være høyligen Magtpaaliggende, enten man communicerer paa Knæe, eller siddende, enten man forretter Tienesten udi hvide eller sorte Klæder, enten Kirkerne forestaaes af Bisköpper, eller af simple Præster alleene. Om een troede, at Arius var lærdere Theologus end den Alexandrinske Biskop, skulde jeg derfor separere mig fra ham? Og om een troer, at de Romerske Paver nedstamme lige fra St. Peder, skulde

jeg

jeg derfor alleene hade ham? Skulde jeg skye at leve i Communion med ham, alleene fordi han ikke var eenig med mig udi en Succeſſions-Orden eller et Slegte-Regiſter? Deſlige Ting ſeer man dog at have foraarſaget Separationer udi Chriſtne Meenigheder. At Intolerance haver regieret lige ſaa ſtærk blant vor Nordiſke Geiſtlighed, ſom udi noget andet Land, kand viſes af adſkillige Hiſtoriſke Exempler. De tvende ſtore Mænd, Holger Roſenkrands og Johan Paul Reſen blev actionerede alleene for nogle Expreſſioner af liden Betydelſe, og alleene, efterdi de differerede fra Orthodoxis udi Stiilen, ſkiønt de vare eenige med dem i Materien. Georgius Dibvadius blev anſeet, ſom en Kietter, efterdi han havde roſet nogle Engelſke Theologos, item Calvinum, ſom han havde ſatt i Claſſe med Luthero. Conradus Aslacus blev og ſvertet formedelſt ſaadan Sag, ſkiønt han i det øvrige ikke veeg en Fodbred fra den Augsburgiſke Bekiendelſe. Af hvilke og andre Exempler viſes, at den Nordiſke Geiſtligheds Hidſighed haver faſt været lige ſaa ſtor, ſom paa de Stæder, hvor Inqviſitionen er indført. Saadan Iver haver ogſaa varet her længer, end udi adſkillige andre Proteſtantiſke Lande, hvor man ſeer, at Engelſke og Franſke Skrifter om Tolerance efterhaanden meer og meer have udroddet det gamle Surdey, og haft ſaadan Virkning, at det ſom forhen haver været holdet for en Chriſtelig Dyd, nu bliver anſeet ſom en Vederſtyggelighed. Saavidt jeg haver kunnet mærke, ere endnu

hos os Levninger tilbage af den gamle Surdey; Hvorudover jeg holder for, at de Prædikener om Christelig Tolerance og Sagtmodighed ikke kand for ofte igientages. GUD give, at det vilde blive en Hovet-Troens-Artikel hos os, at de fornemmeligen maatte blive anseet for Kiettere, hos hvilke var ingen Conformitet med andre GUds Børn udi Sæder og Christelige Dyder, og at man vilde dømme mildere om visse brave Mænd, der have søgt at opmuntre Christne til Fred og Samdregtighed, og viset, hvor forargeligt det er at separere sig fra hinanden for visse smaa stridige og undertiden lige gyldige Meeninger. En Melanchton, en Grotius, en Clericus er derfor blevne sværtede med det forhadte Navn af Syncretister; og en Duræus, som udi saadant helligt Forsæt reysede fra Land til Land, vandt intet andet derved, uden at blive forhadt og beleed. Jeg tvivler ikke paa, at jo min Herre med mange andre vilde holde disse mine Erindringer ilde grundede, og maaskee forargelige. Men den Tiid kand komme, at de vilde ansee dem med gandske andre Øyen, og dømme at adskillige brave Mænd, som ere sværtede med forhadte Navne, bør ansees som Troens Støtter og Pillere, efterdi de have viset, hvorudi den sande Christendom bestaaer, og lært os ikke alleene at troe, men end og at leve som Christne, det er, at have Medlidenhed med dem, som udi got Forsæt virkeligen vildfare, og at leve udi Communion med dem, som ikke ere eenige med os udi indifferente Meeninger. Thi intet zirer et

Socie-

Societet meere end Eenighed og broderlig Kierlig-hed; Og intet er falskere Principium end dette, at saadan Fred og Eenighed ikke kand have Sted udi de Lande, hvor Samvittigheds Frihed tillades: Thi det er klart, at U-roeligheder og indbyrdes Krige reyse sig lige saa lidt af differente Meeninger i Religion, som af different Smag udi Mad og Drikke; men de reyse sig alleene af Forfølgelser, og deraf, at den eene Borger vil tvinge den anden, til at finde Smag udi det, hvori han haver naturlig Afsmag, det er, at negte sit eget Lys og sine egne Sandser. Jeg haver ofte givet tilkiende, at udi dette farlige Seculo er fornødent at sette curieuse Spørsmaal til Side, og at arbeyde paa Christelige Secters Foreening: thi det heder nu: Cananiterne ere udi Landet, Hanibal eller Deismus ere ved Porterne, hvorudover indbyrdes Tvistighed og Borgerlige Krige maa ophøre. Jeg forbliver 2c.

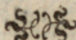
EPISTOLA LXXIX.

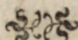
Til * *

For at besvare min Herres sidste Skrivelse, hvorudi han mælder om Beneficiers U-lighed; da maa jeg sige dette, at der er mange Ting, som synes, at være ilde grundede, og at behøve Reformation, hvilke dog ved nøyere Betragtning findes billige, og saadanne, som man ikke bør røre ved. Herom gives adskillige Oplysninger udi Niels Klims underjordiske Reyse; og er det fornemmeligen dertil Skriftet sigter; Thi man seer over alt den vandrende Klim at fordømme underjordiske Folks Skikke og Vedtægter, hvilke han siden ved nøyere Overveyelse finder at være fornødne og grundige; item at admirere Ting, som han siden haver fundet at være ugrundede. Blant de Stiftelser, mod hvilke dagligen hæftigen raabes, og hvorudi synes at være en naturlig Ubillighed, er dette, at Embeder af lige Vægt og af lige Arbeyde, er saa meget u-lige aflagde; thi det heeder: Hvad kand være ubilligere, end at A, der haver samme Embede og samme, ja undertiden større Arbeyde, end B, skal have den halve, og ofte ikkun den tredie Deel mindre til Løn. Intet Klagemaal kand synes bedre grundet; og er det derfore,

fore, at adskillige have arbeydet paa at indføre Beneficiers og Stipendiers Lighed udi lige Embeder. Men de gode Folk vilde ved nøyere Examen finde, at dette er en Stræng, som ikke tiener at røres ved, og at Beneficiers Lighed vilde ikke have den gode Virkning, som de indbilde sig. Jeg vil til Oplysning heraf anføre en Historie, som af Vanvare er glemt at indføres udi Klims Reyse, og som kand tiene til Supplementum, om Skriftet tredie Gang paa nye skulde oplegges. Klim kom til et Land kaldet Qvislimiri, som var berømt formedelst dets retfærdige Love. Han fandt det saadant i Gierningen at være: Thi alting var grundet paa Billighed; men med alt dette mærkede han med største Forundring, at han ingensteds havde fundet meere Uvidenhed og Dovenhed. Han spurgte sin Vert, som var en fornuftig Mand, hvad dertil kunde være Aarsag. Den samme fortaalte ham, at dette Folk tilforn gav ingen Nation efter udi Videnskab og Hurtighed; men at en Lov, som udi sig selv synes billig, havde givet Anledning til Uvidenhed og Dovenhed. Ved denne Lov var beskikket, at alle de, som havde lige Arbeyde udi et slags Embeder, skulde have lige Belønning. Ingen Lov, sagde han, var i Begyndelsen meere approbered: Men man mærkede med Tiden, at den havde en slet Virkning. De meest tallrige Embeder udi dette Land vare Tumbos og Qvambos, hvilke havde Overeensstemmelse med vore Præster og Herredsfogder; og var det til disse Bestillinger meenige Almue

gemeen-

gemeenligen aspirerede. De vare tilforn meget u-lige udi Indkomster: Thi een Tombo kunde aarligen have 600 Rigsdaler, og en anden, som havde selv samme Forretninger, og undertiden fleere, kunde ikkun have 200. Over denne U-lighed hørtes idelig Klagemaal; hvorudover Regieringen fandt for godt at bringe alle disse Embeder til en Lighed. Men tillige med denne U-ligheds Ophævelse, forsvandtes all Æmulation; saa at de, som tilforn havde søgt at distingvere sig ved Videnskab og Flittighed, for at nyde de Embeder, som vare best aflagde, bleve lunkne i deres Studeringer; og, naar nogen bebreydede dem saadant, svarede de: **Hvad nytter det, at vi distingvere os iblant andre, naar Belønningerne ere lige?** og havde de derudi ikke U-ret. Thi man kand være forvisset om, at saadan Anordning vil alle Steder have samme slette Virkning, som udi ovenmældte Land. Mange Ting synes nyttige, og dog ere skadelige; ligesom mange synes at have Anseelse af U-ret, og dog ere grundede paa Billighed. Jeg erindrer mig, at jeg engang blev adspurgt, om jeg var god imod mine Bønder, og at jeg dertil svarede ja, og i Særdeelesshed mod dem, som ere Velhavende. Dette Svar syntes gandske daarligt og ubilligt, saasom alle holde for, at man bør lade see størst Godhed imod de Fattige. Jeg forklarede mit Svar saaledes, at, saasom Bønder gemeenligen intet arve, men hvad de have, er erhverved ved deres egen Fliid og Duelighed, saa er en

velhavende Bonde i Almindelighed ikke andet end en arbeydsom og duelig Huusholder, ligesom en fattig er gemeenligen ikke andet end en doven og forsømmelig Husbond. Og, efterdi hermed saaledes er beskaffet, saa kand ved Svaret intet andet betegnes, end at jeg lader see større Godhed mod duelige end uduelige Bønder; og tager jeg mig nøye vare for, ikke at legge større Byrde paa en riig end paa en fattig Bonde. De fleeste, som have andet Principium, og som holde for, at man bør legge størst Byrde paa den, som best kand taale at bære den, have i visse Maader et falskt og skadeligt Principium, saasom de Fattige derved styrkes udi deres Dovenhed, og de Velhavende tabe Lyst til Arbeyde, som de mærke at blive dem til Skade. Dette begribe dog ikke mange Mennesker; thi man seer dem at holde det for en slags Retfærdigheds Øvelse, at proportionere Byrder og Arbeyde efter deres Underhavendes Tilstand, uden at eftertænke Aarsag til deres meer og mindre Evne, og uden at forestille sig de onde Følger, som deraf flyde, nemlig, at en arbeydsom og duelig Mand fordømmer sin Flittighed, paa hvilken ligesom Straf legges, og græmmer sig ved, at han skal bære Byrden for sin Naboe, efterdi han haver slæbet og arbeydet, medens den anden haver drukket og sovet. Saadant er intet Middel til Societeters Vedligeholdelse, hvorudover de, som have saadant Principium ere ubeqvemme til Directioner enten i store eller smaa Huusholdninger. Dog maa herudi,

saa-

saavel som udi alle andre Ting, Omstændigheder i agt tages: Thi mangen en er uden sin Brøde ved Uheld og u-lykkelige Hændelser alleene, bleven fattigere end hans Medborger. At lette en saadan Mands Byrde, er en Billighed, som ingen kand støde sig over; da det andet derimod opvækker Fortrydelse, og haver de Virkninger, som forhen ere visede. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA LXXX.

Til * *

Den sidste Gang jeg havde den Ære at være i min Herres Selskab, disputerede vi om Materiens Divisibilitet eller Deeling udi u-endelige Partikler. Jeg gav da tilkiende, at det var best udi de her omtvistede Meeninger intet Partie at tage, saasom overalt møde saa store Vanskeligheder, at man deraf ikke kand udreede sig. Jeg haver siden nøyere eftertænkt Tingen, og bliver ved mit Forsæt, intet herudi at decidere. Denne Materie haver været omtvistet udi gamle Dage, men Tvistighederne ere udi vor Tiid komne paa den høyeste Spidse; hver Meening haver sine Forfegtere, og det iblant de største Naturkyndige, hvoraf enhver anfører stærke Argumenter, for at bestyrke sin Thesin. Den navnkundige Engelske Philosophus Locke, hvilken med Varsomhed og Modestie taler om deslige Ting, siger, at han intet finder udi Naturen vanskeligere, og som nærmer sig meere til Contradiction end Materiens u-endelige Deeling: Thi, hvad Meening vi herudi følge, enten vi antage saadan Divisibilitet, eller vi forkaste den, saa styrter den os udi Vanskeligheder, som ikke kand for-

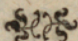
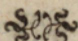
forklares. De, som forfægte Materiens Indivisibilitet udi u-endelige Particler, sige, at, saasom all Materie er sammensatt af Uniteter, og det er en Contradiction, at en Unitet kand multipliceres, saa synes deraf, at man maa sette Grændser herudi, og sige, at der maa være nogle physiske Puncter eller Elementer, som ikke kand deeles: De sige, at slige Puncter fortiene alleene Navn af simple Substancer; og, naar saadant Punct eller et saadant Element foreener sig med et andet, saa er det ikke meere en Substanz, men en Composition af Substantzer. Videre sige de, at man udi Naturen maa erkiende visse uforanderlige Elementer, som ikke kand deeles, efterdi man seer, at Species eller de skabte Ting især ere uforanderligen de samme, saa at man af et Species ikke kand danne et Nyt: Saaledes er et Menneske stedse et Menneske; en Fugl stedse en Fugl; en Eeg stedse en Eeg; og Guld stedse Guld, thi man maa omstøbe det saa tidt, som man lyster, bliver det stedse Guld; og kand det samme siges om andet Metal. Ikke at tale om, at denne u-endelige Materiens Deeling er saa ubegribelig, at all menneskelig Fornuft rebellerer derimod. Saaledes argumentere de saa kaldne Atomister, det er de, som holde for, at der ere visse Particler eller Elementer, hvoraf de større Legemer ere sammensatte, hvilke ikke kand deeles, men ere uforanderlige. Andre derimod, som holde for at Materiens Deeling haver ingen Grændser, sige, at en Materie, som existerer, og haver sine 3 Dimensio-

mensioner eller Udstrækninger, hvorofte den dee-
les, underkastes dog videre Deeling; thi, hvor li-
den den end er, haver den dog sin Superficies og
sine Sider, saa at et eeneste Sands-Korn maa
kunne deeles i saa mange andre Sands-Korn, som
der ere paa Havets Bund; med mindre man vil si-
ge, at en Materie ved Deeling kand omsider blive
til slet intet, hvilket ingen statuerer: thi Leibnitzes
Monader eller de udeelelige Puncter, som han ha-
ver fingeret, ere ikke andet end Entia Rationis,
hvorudi ingen Realitet er, og derfore intet virkeligt
deraf kand dannes. Hvad den Beviislighed an-
gaaer, som tages af særdeles Creature, af Træer og
Metall, da tiene de heller til at bestyrke Anaxago-
ræ Systema om Homomœrier eller sammensatte
Ting af et slags Particler, end at bevise Materiens
Indivisibilitet. Endeligen hvad det sidste angaaer,
nemlig, at Materiens u-endelige Deeling strider
mod all Fornuft, saa siges, at det er end mindre
u-rimeligt, end at foregive, at en Materie, som
haver sin Udstrækning, sin Superficies, sine Sider,
hvoraf een vender mod Øst, en anden mod Vest,
ikke kand deeles. Efter saadanne Argumenter pro
og contra synes mig fornuftigst at være, intet Par-
tie herudi at tage. En vis nye Philosophus haver
foregivet, at Tvistigheden kunde bilegges saaledes.
Han siger, hvis der handles alleene om en Ideal-
Deeling, det er saadan en, som alleene giøres udi
Mente, saa kand man sige, at Materiens Deeling
er u-endelig; thi, saa længe man forestiller sig et

Corpus, hvor lidet det end er, saa kand man og forestille sig en Deeling; Man kand udi hver mindste Partikel fingere sig tvende halve Deele, og en Superficies, hvilken, hvor liden den end er, aldrig confunderes, item en høyre og venstre Side. En saadan mental Deeling haver derfor ingen Grændser: Andet, siger han, er det at statuere en virkelig Divisibilitet, og at giøre Naturen ligesaa konstig og Activ, som vor Imagination. Saaledes søger han at hæve Tvistigheden ved at distingvere imellem en mental og en virkelig Divisibilitet, og ved at holde for, at det, som er mueligt udi Imaginationen, er umueligt udi Naturen. Men mig synes, at Tvistigheden ikke derved hæves, saasom den Knude staaer endda tilbage at løse, nemlig, hvorledes man kand forestille sig en endelig Tings u-endelige Deeling, og hvorledes man kand imaginere sig, at en Unitet kand multipliceres, hvilket er en Contradiction. Det er i saa Maade best intet Partie herudi at tage, men alleene at sige med den berømmelige Isac Newton, nemlig: At man kand troe, at Materiens Elementer ere af Materie; at GUD alleene ved sin Allmagt kand giøre det, som hverken Naturen kand udvirke, eller et Menneske ved Fornuften forestille sig; at han kand deele in Infinitum Elementer, ligesom han kand giøre dem til intet, dog at han saadant ikke giør, men conserverer visse Particler udeelelige, for at tiene til Fundament til alt hvad som udi Verden produceres. Thi, vil man med nogle sige, at

GUD ved sin Almagt ikke kand deele saadant Element, saa kand man og sige, at han ikke kand giøre en Materie til intet. Jeg underskriver gierne denne Meening, saasom den i visse Maader viser, at man herudi intet kand decidere, efterdi den er heller theologisk end physisk. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA LXXXI.

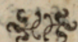
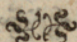
Til * *

Det synes af din seeneste Skrivelse, at du est fornøyed med det, som jeg haver anført i Faveur af Homero. Du forlanger nu at vide min Tanke, om Ilias er en pure Digt, og om deres Meening kand bifaldes, som holder for, at den heele Trojanske Kriig er opspunden udi Poëtens Hierne. Jeg for min Part holder for, at Krigen er virkeligen ført, og at Poëten alleene haver fingeret Particulariteter, for at giøre sit Poëma behageligt. Blant andre Fictioner kand regnes det meste, som anføres om Tvistens Æble Helena, hvilken igiendrives af Herodoti Beretning grundet paa Ægyptiske Traditioner. Den heele Historie, saasom den anføres af Homero, haver ey heller mindste Skin af Rimelighed. Efter de Ægyptiske Præsters Beretning blev Paris, da han fra Sparta bortførte Helena, tillige med hende af Storm dreven til Ægypten, hvor den Ægyptiske Konge, da han fik Kundskab om dette Rov, lod Paris med Haanhed forvise Landet, og beholdt Helena med det røvede Gods i Forvaring til den rette Eyermand, saa at hun aldrig kom til Troja. Dette vidste hendes Hosbond Menelaus ikke, og derpaa tillige med

de

de andre Græske Herrer paaførte Troja Kriig. Den Trojanske Konge Priamus gav vel tilkiende, at det stod ikke i hans Magt at give Helena med det forlangede røvede Gods tilbage, efterdi det var udi den Ægyptiske Konges Hænder. Grækerne derimod formeenede, at saadant blev foregivet alleene for at affspise dem med Snak, bleve derover end meere ophidsede, saa at de fortsatte Krigen med Iver, og ikke aflode, førend de havde vundet Staden, og lagt den i Aske. Denne Beretning er meere troelig end Homeri Historie, som ikke haver mindste Skin af Rimelighed. Herodotus dømmer herom meget fornuftigere og siger: Hvis Helena havde været udi Troja, skulde hun ufeylbarligen have været Grækerne overleveret, enten Paris dertil havde samtykket eller ey; thi Priamus var ikke saa daarlig, at han af Kiærlighed til Paris, som han ellers lidet agtede, skulde ville opofre sig selv med Staden og alle sine andre Børn. Og lad være han i Begyndelsen kunde holde Stand, saa er det ikke rimeligt, at han kunde fremture udi saadant Forsæt, da han saae een efter anden af sine Børn tillige med saa mange anseelige Trojaner at være omkomne udi Strid med Grækerne, i sær, saasom han selv forudsaae, at Krigen ikke vilde endes uden med Stadens og det heele Rigets Ødeleggelse. Det er derfore ingen Tvivl, at han jo havde beqvemmet sig til at overlevere Helena, hvis det havde staaet i hans Magt. Ikke at tale om, at Paris udi saadan Tilfælde kunde kun have lidet at sige, efterdi Hector, som var den

ældre

ældre Broder, og der udi Dyd og Tapperhed langt overgik ham, var beskikked til at succedere sin Fader i Regieringen, og at derfore Stadens Conservation var ham meest angelegen. Man seer ogsaa af adskillige Steder hos Homerum, at han haver fordømt det af hans Broder begangne Rov. Sees saa heraf, at det ikke haver staaet i Trojanernes Magt at overlevere Princessen; og at Grækerne ikke have villet tage de giorte Undskyldninger for fulde. Det synes i saa Maade, slutter Autor, at GUD haver villet, at Staden skulde ødelegges, for at vise, at store Misgierninger bør straffes: ὧς ἐγὼ γνώμην ἀποφαίνομαι, τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὅκως πανωλεθρίῃ ἀπολόμενοι, καταφανὲς τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσονται ὡς τῶν μεγάλον ἀδικημάτων μεγάλαι εἰσὶ τιμωρίαι. Jeg forbliver ꝛc.

Ende paa den Første Part.

